

DIDÀCTICA AMB FONTS D'ARXIU

Primeres Jornades Ensenyament-Arxius
Barcelona, 5,6 i 7 de setembre de 2002

GEMMA TRIBÓ (coord.)

DIDÀCTICA AMB FONTS
D'ARXIVS

Aquest llibre recull la majoria de les comunicacions i ponències presentades a les *Primeres Jornades Ensenyament-Arxiu. Didàctica amb fonts d'arxiu*, celebrades a l'Ice de la Universitat de Barcelona, els dies 5, 6 i 7 de setembre. Diverses institucions n'han patrocinat la realització: Institut de Ciències de l'Educació, Facultat de Formació del Professorat i Divisió de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (Direcció General de Patrimoni), Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya (Direcció General d'Ordenació i Innovació Educatives), Ajuntament de Barcelona (Institut Municipal d'Educació), Diputació de Barcelona (Àrea de Patrimoni), Associació catalana d'Arxiu i Arxius Nacional de Catalunya.

COMITÈ ORGANITZADOR: Maite Arqué, Carme Albaladejo, Maria Calzada, Dolors Freixenet, Núria Jornet, Pilar Reverté, Anna Rubió, Teresa Salat, Dolors Sanahuja i Gemma Tribó.

COMITÈ CIENTÍFIC: Núria Burguillos, Assumpta Estivill, Jordi Piqué, Pilar Reverté, Gemma Tribó i Jaume Zamora.

ISBN: 84-88795-65-3

Dipòsit Legal: B-35.785-2002

Impressió:
Signo Impressió Gràfica, S.A.
C/ Múrcia, 54 d
08830 Sant Boi de Llobregat (Barcelona)

Disseny Coberta: Vicenç Valcarcel

Sumari

1- PRESENTACIÓ	7
2- PONÈNCIES	13
Ramon Alberch i Fugueres	15
<i>Els serveis didàctics d'arxius a l'estat espanyol</i>	
Margaret McBryde	25
<i>Els arxius i el sistema educatiu escocès</i>	
Ivo Mattozzi	45
<i>L'arxiu simulat</i>	
Sílvia Alemany, Núria Burguillos, Núria Canyellas, Elena González, Motserrat Pons i M.Àngels Suquet.....	59
<i>Reflexions per a la utilització didàctica dels fons d'arxiu a Catalunya.</i> <i>El Servei Educatiu: una funció, un repte, una necessitat?</i>	
Maite Arqué, Pilar Gómez i Gemma Tribó	83
<i>Didàctica de la història amb fonts primàries</i>	
3- COMUNICACIONS	117
Anna Argilés i M. Luz Retuerta	119
<i>Experiències didàctiques de secundària amb fonts documentals</i> <i>de l'Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat</i>	
Domènec Bascompte Grau	125
<i>Arxiu i televisió: parlem com cal. La col·laboració de l'Arxiu Històric</i> <i>Nacional en un programa de la televisió andorrana,</i>	
Núria Burguillos Medina	131
<i>Col·lecció Conèixer el districte de Sants-Motjuïc</i>	
Júlia Cabaleiro Manzanedo	139
<i>La vida de les dones a través de les fonts d'arxiu</i>	
Maria Calzada Olivella	149
<i>Les relacions arxius-ensenyament a la Xarxa d'Arxiu Comarcals:</i> <i>Tipologies del servei a la població escolar</i>	
Montserrat Carreras, Emili Ferrando i Joan Villarroja	158
<i>La construcció social de la Badalona del segle XX. La immigració</i>	

Xavier Cortés Nadal	181
<i>La història del Col·legi Mare de Déu de la Mercè de l'Arxiu Comarcal Sant Feliu de Llobregat a través dels alumnes de quart d'ESO</i>	
Carme Duran i M.Luz Retuerta	185
<i>Coneguem l'Arxiu. La visita comentada a l'Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat amb l'alumnat de Primària</i>	
Núria Florensa i Soler	191
<i>Les fonts d'arxius: una eina necessària per a les pràctiques d'història</i>	
Elena González Coso i Montserrat Pons Mascarilla	203
<i>La didàctica aplicada a la història i a la documentació de l'Arxiu Municipal de Lleida. Una experiència ambiciosa.</i>	
Àngel Jiménez i M.Àngels Suquet	213
<i>Els Tallers d'història de Sant Feliu de Guíxols. L'experiència i les possibilitats futures</i>	
Raquel Martín i Lluís Virós	221
<i>Possibilitats didàctiques de les fonts arxivístiques del Bages</i>	
Natàlia Navarro i Sastre	231
<i>La utilització pedagògica de les imatges d'arxiu</i>	
Jordi Piqué Padró	241
<i>L'experiència de l'arxiu històric de Tarragona</i>	
Josep M. Porta	249
<i>Les activitats pedagògiques de l' Arxiu Històric Comarcal de Montblanc, (Conca de Barberà), 1983-2002,</i>	
Josep M. Porta i Eulàlia Albareda	263
<i>L'exposició "Vine a l'arxiu". La teva història al teu abast produïda per Arxiu Històric Comarcal de Montblanc (Conca de Barberà)</i>	
Pilar Reverté	279
<i>El Servei didàctic de l'Arxiu Nacional de Catalunya. Un recurs per al treball de recerca de batxillerat</i>	
Joan Santacana, Mercè Sannicolàs i Núria Serrat	293
<i>Arxiu obert. Una experiència didàctica de l'Arxiu Municipal de Barcelona</i>	
Jordi Torner i Planell,	303
<i>L'experiència d'un arxiu comarcal: l' Arxiu Històric Comarcal de Solsona i el món de l'ensenyament (1995-2000)</i>	
Manuel Vaquerizo	309
<i>Práctica de Ciencias Históricas "Política del Emperador Carlos V"</i>	

1.- PRESENTACIÓ

Vivim un temps de canvis socials accelerats, produïts per la globalització econòmica i l'eclosió de nous coneixements, que es desenvolupen en el marc d'una nova manera d'accedir a la informació: la societat de la informació, la societat en xarxa, que facilita l'accés a una multiplicitat d'informacions noves i dinàmiques que l'educació del segle XXI ha de saber aprofitar. Un dels principals reptes educatius de la societat de la informació és incentivar des de l'escola mecanismes d'aprenentatge creatius i autònoms que ajudin a les persones a transformar la informació en coneixement. Gaudiran dels avantatges de la societat de la informació només els adults que, des de l'escola, en dominin els mecanismes. Es tracta d'interioritzar i d'aplicar les rutes de construcció de coneixement fins ara reservades als investigadors.

El sistema educatiu s'ha d'adaptar periòdicament a les demandes socials, més elevades en moments de canvi com l'actual. Algunes reformes de la legislació educativa intenten respondre a aquest dinamisme social, malgrat que, com ha succeït amb la tan criticada LOGSE, els pocs recursos invertits per aplicar-la en desmereixen els resultats. El currículum obert en el qual el professor pot actuar d'intel·lectual autònom i, a Catalunya, el treball de recerca a segon de batxillerat faciliten les metodologies innovadores. Durant aquests primers anys de democràcia, algunes experiències didàctiques, realitzades en cooperació entre els arxius i els centres educatius, s'han manifestat com antecedents creatius que tenim molt presents en els objectius de les jornades: Cervera, Sant Feliu de Guíxols, Girona, etc. Dissortadament, pel que coneixem de la propera *Ley de calidad*, sembla que retornem a un ensenyament tradicional, que prescriu una visió de la història basada en la diacronia clàssica –protagonitzada quasi exclusivament per la història política de l'estat central– i en el mètode magistrocèntric transmissiu.

Però, la societat actual està vivint simultàniament moltes tensions, que podem concretar en un conjunt de dicotomies que afecten la construcció del coneixement social: local/global, identitat/alteritat, social/natural, emocional/racional, memòria/història, tradició/modernitat o simplicitat/complexitat. En conseqüència, l'ensenyament de conceptes socials viu cruïlles conflictives que afecten transversalment tot el currículum, però que es manifesten amb més virulència a l'àrea de ciències socials. La integració harmònica d'algunes d'aquestes tensions pot assolir-se durant el procés educatiu. Els treballs de recerca escolar amb fonts primàries de l'entorn integren elements emocionals i racionals, observacions locals i generalitzacions globals, el coneixement de la pròpia societat i la comprensió d'identitats alienes, la continuïtat entre memòria i història o la comprensió que tot problema ambiental és també social i no té fronteres. El 1996, i mirant al futur, a l'informe de l'UNESCO, J. Delors ja va dir que "l'educació té un tresor amagat a dins".

L'objectiu de les Primeres Jornades Ensenyament-Arxiu *Didàctica amb fonts d'arxiu* és analitzar la interacció arxiu-educació en aquest nou context social. Les institucions educadores tradicionals s'han transformat. L'escola del futur necessitarà de la col·laboració de tots els agents educatius per assolir el seu objectiu bàsic: la socialització responsable dels ciutadans. En aquest sentit, les institucions culturals presents al territori han sumar esforços per ajudar l'escola en la seva tasca. Els arxius,

com agents culturals integrats en aquestes comunitats d'aprenentatge, han d'actuar al costat dels altres agents per reforçar la funció educativa sense suplir l'escola.

A més, després de l'onze de setembre, el clima maniqueu que està creant l'actual conjuntura política internacional i l'avenç electoral de l'extrema dreta converteixen aquestes tensions en punts particularment sensibles del procés educatiu, especialment a les àrees metropolitanes de les grans ciutats, on la diversitat ètnica a l'aula és una realitat viva. A Europa, estem vivint una etapa de construcció de noves identitats i noves relacions de pertinença que afegeixen noves càrregues emocionals al procés educatiu i ens obliguen a plantejar-nos nous mecanismes d'identificació amb el medi. L'articulació concèntrica d'escales territorials en l'estudi de problemes socials ha esdevingut inoperant. Les noves realitats socials s'han de convertir en continguts escolars i adaptar la vella seqüència d'introducció d'escales territorials a la conflictivitat social actual. Probablement, haurem d'introduir la dimensió global a primària i fer servir l'escala local, tant a primària com a secundària, utilitzant-la com a laboratori de descripció i d'anàlisi de temes socials. En aquest sentit, el treball amb fonts d'arxius pot ser un bon motor d'arrancada per a la comprensió de problemes socials.

La sociologia de l'educació indica que l'ensenyament ha d'estar contextualitzat i que, per tant, l'escola ha de promoure el coneixement de la pròpia societat per ajudar els nois i noies a comprendre-la i a actuar de manera responsable per millorar-la, facilitant-ne la socialització crítica. El treball amb fonts d'arxiu pot facilitar aquest objectiu.

La pedagogia crítica i les metodologies socioafectives aconsellen promoure elements d'identificació positiva, col·lectiva i personal, amb l'entorn. Aquesta necessitat és urgent en moments de canvis socials intensos i, sobretot, a les zones més afectades per les grans transformacions. La visita a l'arxiu i el treball amb fonts primàries del propi territori poden educar les capacitats socioafectives i facilitar la identificació positiva amb la pròpia societat, ajudant a la interiorització de valors cívics. Cal educar la reflexió i la presa de decisions i cal reclamar el compromís i l'acció per assolir la coherència entre pensament i acció, entre coneixement après a l'aula i comportament social. El treball a l'arxiu més proper al centre educatiu amb fonts primàries té la càrrega emocional necessària perquè l'alumne s'identifiqui amb allò que estudia. La documentació viva de l'arxiu sobre els temes actuals pot ajudar l'educació en valors cívics i a treballar actituds de participació i implicació responsable en la resolució de problemes socials.

Des de l'epistemologia de la història, la revisió crítica de la concepció de la història total pot projectar-se educativament en una concepció de l'entorn com a àmbit territorial amb potencialitat didàctica. S'entén el coneixement històric com una integració de diversos coneixements: socials, culturals, econòmics, demogràfics, de vida associativa, de paisatges, de comportaments polítics, etc. L'alumne, simulant el treball de l'historiador, haurà de construir una visió sintètica i global després de fer parlar les fonts. Es tracta d'entendre com funciona la societat, de posar en evidència els mecanismes que l'articulen. Els àmbits comarcals i, en funció del tema,

els locals o de barri, són adients per interrelacionar les múltiples variables que configuren el coneixement històric i social.

La innovació de la didàctica de la història ha utilitzat la transposició didàctica del metaconeixement –metodologia emprada per l'investigador– com a base del metaaprenentatge, convertint la recerca en propostes didàctiques viables. La interacció que s'ha donat entre educació i arxius a alguns països europeus ha facilitat la difusió de propostes innovadores. Per això, reconeguts experts són responsables de les quatre ponències del primer dia de les Primeres Jornades Ensenyament-Arxiu orientades a analitzar els models de serveis educatius existents a Escòcia (Margaret McBryde), a França (Gràcia Dorel-Ferré), a Itàlia (Ivo Mattozzi) i a l'Estat espanyol (Ramon Alberch).

Un segon objectiu de les jornades és fomentar la comunicació i la reflexió entre els arxius i els centres educatius de Catalunya, per conèixer i divulgar les experiències didàctiques amb fons d'arxiu realitzades fins ara. En aquest sentit, la ponència "Associació Catalana d'Arxiver" és una valuosa aportació que descriu i analitza la situació actual des de l'òptica dels arxius. D'altra banda, la dedicada a "Didàctica amb fons d'arxiu" planteja els problemes didàctics d'aquesta metodologia innovadora, tant els generals com els específics, derivats de la tipologia de les fonts emprades (documentals escrites, fotogràfiques i orals). Les fonts materials no són objecte d'anàlisi perquè implicaria entrar en les interaccions museu-ensenyament o patrimoni-ensenyament, de gran potencialitat didàctica, però que no són objectiu de les jornades.

L'amplia col·laboració d'arxivistes i de professors en les comunicacions ens ajudarà a assolir el segon objectiu, sobretot, si tenim present que és la primera vegada que ens trobem conjuntament. Els arxivistes i els docents, cadascú pel seu compte, ja fa temps que avancen en la interacció arxiu-educació; el que és nou és la possibilitat de fer-ho junts. En aquest sentit, és positiu comprovar que algunes comunicacions estan escrites per equips mixts d'arxivistes i docents (Sant Feliu de Llobregat) o de responsables de museus i d'arxius (Badalona, Sant Feliu de Guíxols). El nivell de reflexió i la qualitat d'algunes experiències didàctiques poden ser la base d'un camí compartit de cara al futur, sobretot si entre tots aconseguim que l'administració sigui sensible a la creació de serveis educatius als arxius.

El darrer dia es presentarà el CD *Viure en un castell de frontera el segle IX*, com a referent didàctic de com treballar amb tota mena de fonts primàries i valorar la potencialitat didàctica dels nous tipus de suport tècnic. Finalment, la taula rodona abraça el tercer objectiu que s'havien proposat les jornades: fer propostes de futur sobre les característiques dels serveis didàctics dels arxius, partint de la reflexió conjunta ensenyants-arxivistes. La resposta a la pregunta: quin model de servei didàctic volem? és l'eix del debat i ajudarà a dissenyar camins de col·laboració entre docents i arxivistes, que només podrem materialitzar si, a més del treball en equip dels dos col·lectius, som capaços d'aconseguir una implicació positiva per part de l'administració.

Gemma Tribó i Traveria
Juliol de 2002

2.- PONÈNCIES

Els serveis didàctics d'arxius a l'estat espanyol

Ramon Alberch i Fugueras
Arxiu Municipal de Barcelona

ELS SERVEIS DIDÀCTICS D'ARXIS A L'ESTAT ESPANYOL

Aquesta ponència no pretén teoritzar entorn de les possibilitats de l'arxiu per dur a terme polítiques culturals —fet que creiem incontrovertible—, ni sobre la legitimitat de l'acció cultural en el marc de les funcions irrenunciables d'un arxiu. Per la nostra part, partim de la convicció que el debat entorn de la pertinència d'engegar una acció cultural en el marc de la teoria i la pràctica arxivística des d'un centre d'arxius és enguany absolutament superat, i que la simple lectura dels manuals apareguts en els darrers anys (Iturrate, 1996; Archivos, 1999; Alberch i altres, 2001) resolen qualsevol interrogant que es pugui plantejar pel que fa a les immenses possibilitats d'explotació cultural dels recursos informatius dels arxius.

Després d'evidenciar, doncs, l'assumpció de l'acció cultural com una funció plenament inserida en l'arxivística actual, la nostra intenció és dur a terme una aproximació a les activitats didàctiques menades des dels arxius en el benentès que el nombre creixent d'activitats —si bé encara poc conegudes a causa de la manca d'una clara política de difusió— ens obligarà a exemplificar la situació actual fixant-nos en les experiències més representatives i amb més voluntat de difusió.

1. El servei educatiu dins l'acció cultural

La consideració de les activitats educatives empreses des dels arxius de l'Estat espanyol s'ha de situar, al començament, en el context d'un moviment caracteritzat per:

- El retard experimentat en el nostre país pel que fa a l'impuls de polítiques planificades de dinamització cultural en relació amb d'altres països del nostre entorn europeu. L'anàlisi dels casos del Regne Unit, Alemanya, Holanda i, sobretot, França, evidencia que el moviment de foment de l'acció educativa als arxius espanyols —iniciada els anys vuitanta del segle XX— arrancava amb un endarreriment de vint o trenta anys en relació amb els arxius dels països esmentats. En aquesta constatació cal tenir present el fet que difícilment es podia assolir una certa activitat cultural menada des dels arxius quan els

dèficits del sector —fins i tot en els aspectes més bàsics— eren senzillament clamorosos.

- La dificultat d'assolir unes polítiques educatives en el marc d'una arxivística que malda, encara, per superar un dèficit notable en les infraestructures, en els equipaments i en la dotació de recursos econòmics i humans. Amb tot, val a dir que l'avenç experimentat en el nombre d'activitats culturals en els darrers anys s'ha de correlacionar positivament amb la normalització creixent del sector arxivístic peninsular.

Sense ànim d'estendre'ns massa, és evident que —més enllà de factors exògens— hi ha una sèrie d'elements que no afavoreixen d'entrada l'impuls d'utilitzar pedagògicament els arxius. D'entre aquests, cal remarcar la singularitat, complexitat i diversitat dels documents (informació poc elaborada), la manca d'estandardització dels instruments de descripció i dels sistemes d'accés, els dèficits d'infraestructures i equipaments adients, l'absència d'una tradició i, finalment, la inexistència d'un lideratge governamental en aquest camp (Cerdá, 2000). Però ben segur que la feble connexió entre el món educatiu i el món professional esdevé, segurament, el problema més apressant.

A més, l'acció educativa es troba, en el cas espanyol, situada en un escenari que podríem qualificar de convuls, en el sentit que la percepció del fet cultural pels arxivers ve condicionada per la tensió que hi ha entre dues realitats que, sense ser-ho, poden aparèixer com a contradictòries. En primer lloc, entendre l'acció educativa —en el context d'una política cultural més àmplia— com una part de les múltiples funcions que li pertocquen d'exercir. O dit d'altra manera, l'assumpció creixent de l'arxivística com una funció molt plural i transversal que, en canvi, segueix nodrint-se d'uns recursos que deriven encara d'una visió simplificadora dels arxius i de la ciència arxivística. Segonament, la pressió —ben legítima, altrament— exercida pel món educatiu al redós de les disposicions contingudes a la Llei d'ordenació general del sistema educatiu (LOGSE). Comentem breument aquestes dues realitats.

Com ja hem dit, i encara que pugui semblar una paradoxa, la mateixa multidisciplinarietat i transversalitat de la ciència arxivística esdevé una dificultat en el moment de planificar les activitats culturals, i, dins d'aquestes, aquelles més clarament educatives. Els múltiples fronts i reptes que l'arxiver ha d'encarar alhora li manlleven temps per fer possible l'equilibri desitjable entre les funcions tradicionalment denominades juridicoadministratives i les historicoculturals.

A més, sovint, els esforços esmerçats a organitzar activitats culturals no es reflecteixen paral·lelament en publicacions i productes que en consolidin i difonguin l'experiència. Una estadística relativa als interessos de recerca dels arxivers situa al capdavant de les preocupacions professionals temes com el tractament dels documents (organització, descripció, avaluació), mentre que la difusió esdevé un interès gairebé minoritari, al mateix nivell que una problemàtica també encara massa poc present com la de la conservació (Bonal, 2000).

En segon lloc, és evident que l'impacte de la LOGSE (1990) i de les disposicions posteriors en el món dels arxius ha estat notable. La dificultat d'aprenentatge de la

història i el reconeixement creixent de l'ús de les fonts primàries per a l'ensenyament ha crescut el potencial didàctic dels arxius. Com ja s'ha dit, *"orientar la didáctica de la historia hacia la utilización de fondos archivísticos y fuentes primarias, no como método exclusivo, sino como estrategia instructiva que puede reportar múltiples beneficios cognitivos y de socialización a los alumnos, es una opción para mejorar la enseñanza de la historia que enlaza con las mejores aportaciones europeas de renovación didáctica"* (Tribó, 2001).

Com a rerefons, també s'evidencia la necessitat que l'arxiver adquireixi una certa expertesa en màrqueting, comunicació i dinamització cultural, incloent aquests continguts no com a coneixements complementaris sinó com a matèries troncal en els programes de formació arxivística. La línia engegada en els mestratges de les universitats Autònoma de Barcelona i Carlos III de Madrid, s'ha vist consolidada per la plena inserció de la formació en l'acció cultural i pedagògica en el Graduat Superior en Arxivística que impulsa d'ençà del 2002 l'Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents (ESAGED) de la Fundació Universitat Autònoma de Barcelona. En darrer terme, la col·laboració entre centres d'arxius i institucions d'ensenyament s'imposa com una via de treball determinant davant la dificultat de l'arxiver d'esdevenir un professional polivalent i eficaç alhora (Carnicer, Genereño, 1998).

2. Una funció en transformació

Sovint s'ha dit, i amb raó, que les activitats educatives menades a l'Estat espanyol, més enllà de la seva qualitat, es caracteritzaven pel seu caràcter puntual i isolat, sense un programa educatiu planificat i sotmeses als vaivens dels pressupostos i de la disponibilitat dels arxivers. Sense que la realitat actual desmenteixi aquesta consideració, en els darrers anys han començat a confluïr-hi una sèrie de factors que fan pensar que finalment som a les portes que es produeixi un canvi transcendent. Per primera vegada ens trobem amb el fet que:

- Hi ha un nombre creixent d'arxius que funcionen amb normalitat i eficiència.
- El cos teòric entorn de l'acció cultural és sòlid i emergent.
- Hi ha experiències consolidades i de qualitat.
- Les tecnologies de la informació i la comunicació han dinamitzat aquest sector.

Si bé qualsevol activitat cultural duta a terme des d'un arxiu conté elements educatius evidents, presentem tot seguit algunes experiències que, sense ànim de ser massa exhaustius, reflecteixen el nivell assolit pel sector i tenen una voluntat clarament didàctica. No analitzarem, per tant, aquelles activitats —publicacions, exposicions, congressos, cursos, conferències, itineraris, jornades de portes obertes, tertúlies, visites o elaboració de marxandatge— que responen a uns interessos més plurals. A més, només cal consultar publicacions i manuals (Cerdà, 1997; Iturrate, 1998; Sebastià, 1999; Alberch i altres, 2001) per copsar la immensa gamma de possibilitats d'organitzar activitats de dinamització cultural.

Així, una de les primeres experiències impulsades arreu de l'Estat espanyol van ser les iniciatives de les ciutats de Girona, Cervera i Sant Feliu de Guíxols. Al llarg dels anys vuitanta del segle xx, la consolidació d'un servei específic —el Taller d'Història en els casos de Girona i Sant Feliu i el Servei Educatiu en el cas de Cervera— feien concebre l'esperança que l'acció cultural ocuparia ben aviat una posició central en les funcions arxivístiques. En ambdós casos, la iniciativa naixia amb un fort impuls del sector educatiu, i en el cas de Girona, en bona part mercès al lideratge que n'exercí al començament el malaguanyat Joaquim Franch.

Amb el temps, la voluntat de reequilibrar les funcions bàsiques d'un arxiu ha comportat un cert abandó dels postulats que podien ser percebuts en clau més historicista, i en paral·lel ha impulsat l'assumpció de la gestió documental com una parcel·la de creixement i de prestigi de la professió que ha derivat en un cert alentiment d'aquesta notable embranzida inicial pel que fa a les activitats culturals. En canvi, la iniciativa del Taller d'Història de l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols, creat el 1986, és de les poques iniciatives que presenta una gran continuïtat històrica i que arriba fins avui, fruit ben segur de la capacitat de concitar la col·laboració estable dels professionals de l'arxiu, del museu, del servei d'educació i de les escoles, i també del fet gens menyspreable que el director de l'arxiu tingui una trajectòria accentuada com a professional de l'arxivística, la docència i la història.

Malgrat que al llarg dels anys vuitanta els arxius van seguir realitzant activitats educatives, no és fins ben avançada la dècada dels anys noranta del segle xx que reapareixen una sèrie de propostes específiques adreçades al món de l'ensenyament perfectament planificades i amb vocació de continuïtat. Una de les propostes més reeixides és la denominada Casa de la Escritura. Es tracta d'una experiència impulsada des de la Comunitat Autònoma de Castella-la Manxa en què col·laboren arxius, escoles, institucions i l'associació professional.

Aquesta programació i el desenvolupament d'un servei pedagògic a l'arxiu va adreçat des dels nivells elementals de l'ensenyament primari fins a l'educació universitària, per bé que se centra sobretot en els alumnes d'ESO. Compten amb el suport d'una carpeta de treball per a l'alumne, *La Casa de la Escritura*, que conté vint làmines d'activitats; un còmic, *El niño que perdió la memoria*, i uns materials per als professors, *El archivo un centro vivo y abierto a la actividad escolar*, adaptats als objectius generals de l'ESO i als objectius específics de l'àrea de geografia, història i ciències socials (Serrano, 1996 i 1999).

Al seu torn, des de la Conselleria de Cultura de la Junta d'Andalusia es donà un suport efectiu a un grup d'arxivers per tal de materialitzar el programa *El Mundo de los Archivos*, que compta com a suport material amb un quadern de l'alumne i un quadern del professor, amb l'objectiu de potenciar l'ús dels documents per part dels alumnes de l'ensenyament secundari obligatori (Melero, 2000). Un caràcter més tecnològic presenta el programa educatiu impulsat des de l'Arxiu Municipal d'Arganda del Rey, on es proposen una sèrie d'activitats —genealogies, jocs, tallers, l'ús de la imatge en una experiència denominada Archiforum— i un suggeridor *Viaje interactivo al mundo de los archivos* (Cerdá, 1997 i 2000).

Una altra proposta propiciada en el marc de la col·laboració entre arxivers i docents, i que respon a una planificació amb voluntat de continuïtat, és el programa Arxiu Obert, impulsat pels arxius municipals de districte de l'Ajuntament de Barcelona i l'Institut d'Educació de Barcelona. A banda d'un exhaustiu estudi previ que assenyalava el marc, els objectius i les finalitats d'aquesta proposta didàctica (Arxiu Obert, 2001), s'han elaborat materials pedagògics consistents en reproduccions de documents, dossiers per als mestres i materials complementaris, que en el cas de l'Arxiu Municipal de Sant Martí es concretava en estris d'escriure, tinta, mostres de papers o rèpliques de segells originals (Hernández i altres, 2002).

En totes aquestes propostes que hem descrit breument es coincideix en un plantejament dinàmic de l'ensenyament i de l'ús dels documents, i en la majoria de casos es formula un desenvolupament metodològic que es fonamenta en diverses fases: la presentació del tema a l'aula, la visita i el treball a l'arxiu, el treball a classe i una avaluació posterior del grau d'assoliment dels objectius proposats.

En aquest mateix context de les activitats planificades amb una voluntat eminentment didàctica, hi podríem incloure l'organització de commemoracions històriques. Amb l'objectiu de democratitzar la història i revitalitzar-ne la funció social, algunes ciutats han celebrat efemèrides històriques amb un ressò ciutadà molt rellevant. Seria el cas de les celebracions a Torrelavega del centenari de la concessió del títol de ciutat (1995), el VII centenari de la Germandat de la Marina de Castella de Castro-Urdiales amb Vitòria (1996) i el 800 aniversari l'any 2000 de la concessió del Fur de Laredo (Brígido i altres, 1998). Però la proposta més destacada i amb més continuïtat és la impulsada a la vila marinera de l'Escala mitjançant el programa L'Arxiu al carrer, iniciat el 1995, i que ha assolit un gran èxit popular.

Així l'any 1995 se celebrà la Festa de la Llum, amb motiu del centenari de l'enllumenat elèctric; el 1996 la Festa de l'Aigua, en escaure's el segon centenari de la construcció de la font i el safareig públic; el 1997 la Festa de la Sal, amb motiu del tercer centenari de l'Alfolí de la Sal, i l'any 1998 la Festa del Foc, per commemorar el quart centenari de la torre de Montgó, antiga torre de vigilància i defensa. En tots quatre casos el comú denominador fou la "vivència de la gent del poble del seu passat, la recuperació del patrimoni material i immaterial i l'alta repercussió turística i en els mitjans de comunicació d'un acte organitzat per un Arxiu. La societat percebia que estava vivint un acte seriós, fidedigne, no una invenció ni una pantomima" (Boix, 2000).

També la vila de Sant Feliu de Guíxols va organitzar l'any 1998 una jornada festiva amb l'arribada d'un vaixell de sal al port i la posterior recreació d'un mercat medieval, i l'any 2000 va celebrar la festa dels carros, destinada a difondre entre el públic escolar el tema del transport al segle XIX. Aquestes festes, les va organitzar l'Arxiu Municipal en col·laboració amb el Museu i el Servei d'Educació de l'Ajuntament. Tant a l'Escala com a Sant Feliu de Guíxols es va tractar de commemoracions que van aplegar milers de persones, bé que a la vila ganxona anava més focalitzat a atorgar el protagonisme als 1.200 alumnes de les cinc escoles de la població.

En darrer terme, ben segur que l'aportació més rellevant d'aquestes iniciatives educatives que hem descrit pel seu caràcter emblemàtic, és que assoleixen desvetllar l'interès per la història, potenciar un sentit d'identitat i pertinença mitjançant el coneixement de les seves arrels i facilitar la comprensió del present mitjançant l'estudi del passat. Entenc que atorgar als ciutadans la capacitat d'evocar fets més locals és una manera d'acostar-los a la seva història, per bé que cal garantir que l'activitat adopti un enfocament allunyat del pernicios localisme tronat i xovinista.

Pel que fa a la tipologia d'arxius que impulsen activitats educatives, cal esmentar que són els arxius municipals els capdavaners d'aquest moviment de renovació i dignificació de l'ensenyament de la història i de revitalització de les polítiques culturals. Fer un inventari dels arxius que organitzen alguna activitat cultural ultrapassaria els objectius d'aquesta ponència, ja que és estrany l'arxiu local que no organitzi, amb més o menys modèstia, alguna activitat que, sovint, s'ha d'emmarcar en l'àmbit més ampli de la denominada acció cultural. Amb tot, voldria destacar que actualment l'impuls més intens a la formulació d'activitats pedagògiques es dona al conjunt dels arxius municipals de districte de l'Ajuntament de Barcelona, on es desenvolupa una activitat planificada i periòdica en el marc del programa Arxiu Obert. No és casualitat, doncs, que algunes de les propostes més avançades en l'àmbit de les aplicacions didàctiques i del marxandatge provenguin de professionals dels arxius d'aquest sector (Iturrate, 1998; Bosom, 1996).

3. Consideracions finals

Una anàlisi de la situació actual de les activitats didàctiques als arxius espanyols presenta una sèrie d'indicadors que fan pensar que ens trobem en una cruïlla i que en un futur molt proper hauríem d'estar en condicions d'adoptar una sèrie d'estratègies que consolidin definitivament l'acció cultural i educativa com una activitat consubstancial i irrenunciable dels arxius. Els indicadors que presenten ja a hores d'ara una evolució que ha de permetre un nou impuls al sector són, si bé amb diferents nivells d'intensitat, els següents:

- L'emergència de la història en el marc de la societat catalana i espanyola actual. La consolidació de les revistes de divulgació històrica i el ressò creixent de la novel·la històrica ha començat a canviar la percepció ciutadana sobre la funció dels historiadors i ha de permetre reconsiderar el seu paper, que havia anat minvant des del moment estel·lar de la transició política, on s'havia conferit un notable prestigi a la funció social dels historiadors i, de retop, als centres dipositaris del patrimoni documental. A més, l'esclat de la genealogia esdevé també un factor de prestigi de les fonts d'arxiu.
- L'impacte de la Llei d'ordenació general del sistema educatiu (LOGSE) als centres d'arxiu. De moment, tot i que es tracta d'un impacte limitat, ha permès evidenciar la manca d'una política d'acció educativa adreçada als alumnes

d'ensenyament primari i secundari. La reivindicació de l'ús dels documents per a un públic jove i nombrós esperonarà ben segur les aliances dels arxivers amb els docents i, sobretot, ha de permetre augmentar significativament els recursos per als arxius.

- L'aprofitament de les tecnologies de la informació i les comunicacions per tal de difondre arreu els continguts informatius de l'arxiu. La ràpida implantació de la pàgina web als principals arxius de l'Estat ha continuat amb un impuls per utilitzar els recursos multimèdia, les publicacions electròniques i les exposicions virtuals, en un canvi d'actitud que pot esdevenir transcendental.
- L'impuls de les primeres iniciatives de marxandatge amb productes d'arxiu. La tímida producció d'alguns productes pensats per al consum cultural mitjançant materials d'arxiu ha experimentat una ràpida evolució i l'endegament d'iniciatives més ambiciosos, com és el cas de la campanya Barcelona fem memòria i l'impuls al programa Amics de l'Arxiu Municipal, fa pensar en un horitzó caracteritzat per una voluntat evident d'obertura a la societat dels equipaments arxivístics.
- La creació d'un servei educatiu específic, previst en l'organització de l'Arxiu, i dotat amb l'espai, el personal i els mitjans necessaris, esdevé una necessitat que ja es concreta en alguns plans d'actuació per als propers anys a diversos arxius de l'Estat, sobretot els municipals. Constituiria un signe de normalització i una mostra de l'aposta del col·lectiu per eixamplar la base social dels seus usuaris.

4. BIBLIOGRAFIA

- ALBERCH, R.; BOIX, L.; NAVARRO, N.; VELA, S. *Archivos y Cultura: manual de dinamización*. Gijón: ed. Trea, 2001.
- ARCHIVO HISTÓRICO NACIONAL. *Acercamiento del archivo a la escuela*. Madrid: Ministeri de Cultura, 1991.
- ARCHIVO HISTÓRICO PROVINCIAL DE GUADALAJARA. *La posguerra en Guadalajara: un recorrido a través de sus documentos. Catálogo de la exposición*. Guadalajara: Archivo Histórico Provincial, 1994.
- Archivos, ciudadanos y cultura*. Toledo: Anabad, Castilla-la Mancha, 1999.
- Arxiu Obert. *Proposta didàctica per al treball als Arxius Municipals de Districte de Barcelona*. Arxiu Municipal de Barcelona i Institut d'Educació de Barcelona, Taller de projectes UB, 2001.
- BALLESTEROS SAN-JOSÉ, P.; RODRÍGUEZ PANIZO, P. "Organización de exposiciones en archivos de la Administración Local: la experiencia del Plan de Organización de Archivos Municipales de la Provincia de Guadalajara". A: *Archivos, ciudadanos y cultura*. Toledo: Anabad Castilla-la Mancha, 1999, pàg. 73-78.

- BARÓ, M.; MAÑÀ, T. "Formarse para informarse. La formación de usuarios infantiles en la búsqueda documental". A: *Aula de Innovación Educativa*, 43-1995, pàg. 54-57.
- BOIX I LLONCH, L. "El patrimoni històric com a atractiu turístic: l'exemple de l'Escala". A: *Gausac*, 17-2000, pàg. 35-46.
- BONAL ZAZO, J. L. "El archivero como investigador: balance retrospectivo de dos décadas de estudio". A: *XIII Jornadas de Archivos Municipales. El archivero: balance y perspectivas*. Valdemoro, 2000, pàg. 99-113.
- BOSOM I PALAU, N. *La difusió cultural i la creació de productes de botiga: una proposta per a l'Arxiu Municipal de Barcelona*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, Mestratge en Arxivística, 1996.
- BRÍGIDO, B. i altres. "La conmemoración de hechos históricos y su rentabilidad para los archivos. Tres ejemplos en Cantabria: Torrelavega, Castro-Urdiales y Laredo". A: *XII Jornadas de Archivos Municipales. El Archivo en el entorno cultural*. Coslada, 1998, pàg. 47-62.
- CARNICER ARRIBAS, M. D.; GENERELO LANASPA, J. J. "¿Archiveros o profesores? Hacia un modelo de organización de actividades educativas en los archivos". A: *Boletín ACAL*, 30-1998, pàg. 3-6.
- CERDÁ DÍAZ, J. "Desarrollo de presentaciones multimedia en archivos. Un nuevo recurso didáctico". A: *Congreso Internacional sobre Sistemas de Información Histórica*. Vitòria: Juntas Generales de Alava, 1997, pàg. 437-447.
- CERDÁ DÍAZ, J. "Los espacios de la memoria. Claves para aprender desde el archivo". A: *Estrategias y modelos para enseñar a usar la información. Guía para docentes, bibliotecarios y archiveros*. Murcia: KR, 2000, pàg. 133-168.
- CORTÉS ALONSO, V. "Los archivos y la enseñanza escolar". A: *IV Jornadas de Departamentos de Educación y acción cultural de museos*. Madrid, 1988, pàg. 29-33.
- CRUCES BLANCO, E.; MELERO CASADO, A. "Los archivos y los programas pedagógicos". A: *Boletín Anabad*, 56-1991, pàg. 33-50.
- CUNÉ, B.; SALAT, M. T.; MONTAGUT, M. D. "Organització del Servei Educatiu a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera (la Segarra)". A: *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 4-1991, pàg. 169-174.
- ESTEPA, J. "El archivo en la enseñanza de la historia". A: *Tria*, 2-1995, pàg. 55-72.
- GARCÍA ANDRÉS, J. "La integración del archivo en los planes de estudio de la enseñanza secundaria". A: *Boletín ACAL*, 30-1998, pàg. 7-9.
- GIMÉNEZ, P.; GÓMEZ, P.; SÁNCHEZ, P. *Història oral. Procediments a ciències socials*. Barcelona: ed. Teide, 1998.
- GRUPO DE ARCHIVEROS MUNICIPALES DE MADRID. "El Archivo en el entorno cultural". A: *XIII Jornadas de Archivos Municipales. El Archivo en el entorno cultural*. Coslada, 1998, pàg. 11-24.
- GRUPO FAHESIAN. *El Archivo. Un centro vivo y abierto a la actividad escolar. Propuesta didáctica*. Toledo: Junta de Comunidades de Castilla-la Mancha, 1996.
- HERNÁNDEZ, F. X.; SANTACANA, J.; SERRAT, N. "Arxiu obert. Una experiència didàctica en els arxius municipals de districte". A: *Barcelona Educació*, 23-2002, gener-febrer.

- HERRERO MONTERO, A. M. *Archivo Municipal de Oviedo. Cuaderno didáctico*. Oviedo, Ayuntamiento, 1997.
- ITURRATE COLOMER, G. "Planificar el servicio pedagógico del archivo". A: *Boletín Anabad*, XLVI, 2-1996, pàg. 25-45.
- ITURRATE COLOMER, G. "La función pedagógica del archivo. Aplicaciones didácticas en forma de talleres de historia, tecnológicos y audiovisuales". A: *Boletín del Instituto Andaluz de Patrimonio Histórico*, 24-1998, pàg. 95-105.
- ITURRATE, G.; BARDAVIO, A.; BOU, N.; PÉREZ, X. *Les fonts en les ciències socials. Instruments per a l'estudi de les societats*. Barcelona: Graó, 1996, 105.
- LÓPEZ GÓMEZ, P. "Las nuevas tecnologías al servicio del usuario en los archivos". A: *III Jornadas de Archivos, Bibliotecas, Centros de Documentación e Museos de Galicia*. Santiago de Compostela, 1999, pàg. 19-76.
- MARTÍN VEGA, C. "Los recursos de Internet y sus aplicaciones a los archivos". A: *Boletín de la Asociación Andaluza de Bibliotecarios*, 48-1997, pàg. 17-30.
- MELERO CASADO, A.; RODRÍGUEZ, J.; VILLALOBOS, J. L. *El Mundo de los Archivos. Cuaderno del alumno. Enseñanza secundaria obligatoria*. Sevilla: Consejería de Cultura de la Junta de Andalucía, 2000.
- MELERO CASADO, A.; RODRÍGUEZ, J.; VILLALOBOS, J. L. *El Mundo de los Archivos. Cuaderno del profesor. Enseñanza secundaria obligatoria*. Sevilla: Junta General de Andalucía, 2000.
- RAVINA MARTÍN, M. "Las actividades educativas de los archivos españoles. Realidades y perspectivas". A: *Boletín Anabad*, 4-1982, pàg. 419-430.
- ROMERO, R. "Los archivos y la difusión cultural: el ámbito de las exposiciones". A: *Archivum*, XLV-2000, pàg. 267-284.
- RUÍZ, A. "La enseñanza y los recursos multimedia en los archivos históricos". A: *Actas de las Jornadas de Archivos Históricos*. Granada, 1995, pàg. 1-24.
- SEBASTIÀ ALCARAZ, R.; BLANES NADAL, G. *El aprovechamiento didáctico de los archivos y su concreción en el Archivo Municipal de Alcoi*. Alacant: Universitat d'Alacant, 1999.
- SERRANO MORALES, R. *La Casa de la Escritura. Cuaderno de trabajo para el alumno*. Guadalajara: Anabad Castilla-la Mancha, 1996.
- SERRANO MORALES, R. "Programa de acercamiento de los archivos a los centros docentes: la casa de la escritura". A: *Archivos, ciudadanos y cultura*. Toledo: Anabad Castilla-la Mancha, 1999, pàg. 13-27.
- TRIBÓ TRAVERIA. "Archivos, fuentes y didáctica de la historia". A: *Historia, antropología y fuentes orales*, 25-2001, pàg. 159-176.
- VIDAL MATIAS, E. "La difusión del patrimonio documental de los pequeños municipios. Exposiciones de archivos en los Ayuntamientos de la provincia de Salamanca". A: *XII Jornadas de Archivos Municipales. El archivo en el entorno cultural*. Coslada, 1998, pàg. 201-211.

Els arxius i el sistema educatiu escocès

Margaret McBryde

Arxius Nacionals d'Escòcia, Responsable d'Educació

Introducció

Els arxius són un recurs poc manifest però molt valuós. Són documents essencials en la cultura i història d'un país. Els arxius escocesos són la prova escrita de la nostra democràcia i els arxivistes a Escòcia volen donar-los a conèixer a la gent de la nostra nació, ja que és per a ells que els preservem. El nostre objectiu és millorar el coneixement i l'accés als testimonis d'Escòcia, i fer-ho a través del sistema educatiu escocès resulta una experiència plena de reptes i molt positiva.

Per parlar de la utilització dels arxius en el camp de l'educació a Escòcia, he dividit el meu treball en quatre parts. La primera exposa breument la història de l'educació a Escòcia gràcies a les fonts que ens brinden els Arxius Nacionals d'Escòcia (NAS). La segona fa un repàs del sistema educatiu actual, la seva estructura, el currículum, l'avaluació i l'administració. La tercera part fa esment de les iniciatives que el Govern porta a terme sobre l'ensenyament i l'aprenentatge. Finalment, la quarta part se centra en la tasca dels arxivistes escocesos per donar suport a l'educació, fent especial atenció als Arxius Nacionals d'Escòcia.

En el meu treball faré referència a l'educació principalment finançada pel Govern i la formació continuada a Escòcia. No tracto, per tant, de les universitats i l'educació superior ni de les escoles privades, moltes de les quals segueixen el currículum i sistema d'avaluació anglès. Així doncs, aquest treball exposa una situació amb data de maig del 2002.

Història de l'educació a Escòcia

L'Església, l'Estat i el comerç tenen una part molt important de culpa en l'increment de l'alfabetització a Escòcia. L'educació formal va començar amb l'inici de l'Església cristiana. Els monestirs, com per exemple els fundats per sant Columba, i més tard les catedrals i abadies, van ensenyar a escriure i a llegir a les novícies i als joves enviats pels seus pares per tal d'aprendre una professió fora de l'Església. A les grans ciutats, com Edinburg i Aberdeen, els burgesos buscaven l'ajuda de la església per fundar escoles per als nens de la ciutat.

Els reis d'Escòcia van reconèixer la importància de l'educació i van aprovar diverses lleis, amb diferents graus d'èxit, per fomentar l'alfabetització entre les classes socials més avantatjades.

Al 1496, el Parlament de Jaume IV va aprovar la llei sobre educació, que deia:

- “*És obligatori per tot el reialme, que tots els barons i ciutadans acabats han d'escolaritzar els seus fills grans i hereus quan arribin als 8 o 9 anys, i han de restar a les escoles fins que tinguin un perfecte coneixement del llatí. Després han de passar tres anys a l'escola de filosofia, lletres i lleis [universitats] perquè coneguin i entenguin la Llei. I que aquesta Llei prevalgui per tot el regne ...*”¹.

La Reforma va tenir un efecte molt rellevant en la disposició de l'educació a Escòcia. Al 1560, John Knox va escriure El llibre de la disciplina, on proposava una escola per cada parròquia. L'església protestant va aprovar aquesta proposta, però el Parlament la va refusar i el projecte mai va convertir-se en llei. Malgrat tot, l'Església va continuar la seva tasca en l'educació i va reafirmar el seu dret de llicenciar tots els mestres.

Una nova llei d'educació, aprovada el 1696, atribuïa l'obligació als hereus dels territoris locals de proporcionar una escola parroquial, un mestre amb un sou i una casa per viure.

- “*... Sa Majestat amb el consell i acord dels membres del Parlament estableix i decreta que hi haurà una escola i mestre a cada parròquia que encara no s'hagi proveït per consell dels hereus o pastors de la parròquia. I per aquest efecte els hereus de cada parròquia proporcionen una casa gran per a l'escola i estableixen un salari al mestre que no sigui menys de cent marcs i més de dos-cents marcs a l'any ...*”²

Al segle divuit, la gent dels pobles de les terres baixes d'Escòcia es basaven en el sistema de parròquies per educar i es complementava amb una varietat de fundacions caritatives. Els nens de famílies benestants anaven als internats o institucions fundades a les grans ciutats escoceses o viatjaven cap al sud a les escoles d'Anglaterra.

Una gran part de la població que vivia a les zones més pobres i remotes de les terres altes i illes d'Escòcia mantenia una barreja de cultures gaèliques, catòliques i jacobites. Aquesta combinació religiosa i política la convertia en una àrea molt atractiva pels missioners de l'Estat i l'Església protestant. La Societat per la Propagació del Coneixement Cristià a Escòcia (SSPCK), fundada a principi del segle divuit, va treballar per promoure l'educació i religió protestant en aquestes àrees i va promoure l'ús de l'anglès en detriment del gaèlic.

L'escola s'establia en qualsevol dels espais disponibles. El 1830, durant una visita a les escoles de les illes de Skye i Lewis, un inspector de la SSPCK descrivia en una visita a una escola a Fernilea, prop de Carbost a Skye:

¹. Extracte de Llei d'Ensenyament de 1496, publicat a *Lleis i constitucions del Regne d'Escòcia* (Edimburg, 1566), Capítol 87, foli 51 d.

². NAS: Documents parlamentaris: PA2/36 foli 284.

- “Els allotjaments són miserables. L'escola és un barraca fosca, sense xemeneia, mal il·luminada i sense cap moble, quasi sempre és plena de fum, i el mestre últimament s'ha queixat que la vista li ha empitjorat per aquest motiu. La casa no és pas gaire millor i cap dels altres allotjaments reuneixen les condicions establertes per la Societat”.³

La revolució industrial va comportar un canvi social i econòmic molt gran. Va posar de manifest el fracàs del sistema a l'hora de pal·liar les necessitats d'una població que anava canviant i creixent. L'aprovació de la Llei d'educació a Escòcia el 1872 va significar el començament del nostre sistema modern d'educació.

La Llei fixava una sola autoritat com a responsable de l'Administració de l'educació a Escòcia, el Departament d'Educació Escocès, i quedava, per tant, en mans públiques. El control i finançament de les escoles passava per consells escolars escollits localment. L'assistència a escola es va convertir en obligatòria dels 5 als 13 anys.

La importància creixent de l'educació en la política es reflectia en la nombrosa quantitat de lleis aprovades des del 1872. L'educació primària es va convertir en gratuïta per tothom el 1890. La Llei sobre educació a Escòcia del 1908 va donar més funcions als consells escolars, com per exemple l'aprovisionament dels llibres, els dinars a l'escola, el transport, el manteniment de l'edifici i les inspeccions mèdiques. La Llei d'educació a Escòcia del 1918 va restablir uns 900 consells educatius de parròquies i comitès de comptats d'educació secundària per autoritats d'educació secundària, una per cada comptat i per cada gran ciutat d'Escòcia, Edimburg, Glasgow, Dundee i Aberdeen, totes sota el Departament d'Educació Escocès.

Després de la Segona Guerra Mundial, el Govern va revisar les disposicions educatives a Escòcia. El 1947 l'edat per abandonar l'escola es va augmentar a 15 anys (més tard canviada a 16, fins al dia d'avui).

Durant el segle vint, el currículum era responsabilitat del Govern central a Edimburg. Aquest estava dissenyat amb l'objectiu de donar als alumnes una sòlida formació en la lectura, escriptura i aritmètica, en les arts, ciència, física i religió. Les autoritats escolars van establir esquemes de treball detallats per a cada assignatura que eren aprovats i controlats pels inspectors d'escola del Govern. Els exàmens oficials basats en el test nacional al final de l'educació primària determinaven si un alumne progressava.

Per rebre una educació tècnica o acadèmica, el final de l'educació secundària culminava en el Certificat Superior o General de Sortida (*General or Higher Leaving Certificate*).

³. NAS: documents SSPCK: GD95/14/24

El nostre sistema educatiu avui dia

La Llei d'unió del 1707 va comportar la dissolució del Parlament escocès i la seva fusió amb el Parlament anglès a Londres. Segons el Tractat d'Unió, Escòcia va mantenir el control independent del seu sistema educatiu i legal. Aquesta situació es manté avui dia; seguim el nostre currículum i els exàmens oficials, ara responsabilitat de l'Executiu i del Parlament escocès, mentre Anglaterra, Gales i Irlanda del Nord, junts, segueixen el seu propi sistema.

En els últims 5-10 anys, i com a molts d'altres països, l'educació a Escòcia ha sofert canvis importants en el camp de l'aprenentatge i la docència per tal de respondre a les grans demandes de personal, professors, pares i Govern per tal que el sistema s'adapti a les noves tecnologies del nostre món actual. La nostra estructura escolar no ha canviat, però hi ha hagut modificacions en el currículum, l'avaluació i els òrgans responsables de l'Administració educativa. Avui dia portem a terme una consulta d'àmbit nacional sobre el futur de l'educació escocesa, ja que reconeixem que l'educació no pot quedar immòbil sinó que ha d'evolucionar d'acord amb els canvis de la nostra societat i cultura.

L'Administració

Els òrgans següents són responsables de l'administració de les escoles i l'educació a Escòcia:

1. Executiu del Departament d'Educació Escocès **<http://www.scotland.gov.uk>**

El SEED és responsable d'administrar la política del Govern i inclou les prioritats en el camp de l'educació, professors i escoles, justícia social, ètica educativa i benestar dels alumnes, salut de l'educació, necessitats en l'educació especial, suport i inclusió, nous avenços en l'educació i qualificació, avaluació i currículum. El Departament proporciona serveis educatius a més de 830.000 alumnes i més de 5.000 centres de preescolar, primària i secundària, escoles especials i grups de tot el país. El SEED també treballa molt estretament amb 32 autoritats locals escoceses de la unió que junts porten a terme polítiques nacionals.

2. L'Inspector d'Educació de Sa Majestat **<http://www.scotland.gov.uk/hmie>**

El HMIE es una òrgan executiu (una autoritat del Govern) que, després d'una recent revisió, va començar a funcionar com un òrgan independent i imparcial l'1 d'abril de 2001, i la seva funció és promoure millores en el nivell, qualitat i fites de l'educació escocesa. El HMIE inspecciona, revisa i informa sobre els centres educatius, centres d'aprenentatge comunitaris i les funcions educatives de les autoritats locals,

i publica les seves conclusions en benefici dels ministres escocesos, pares, escoles, instituts i altres centres i membres del món educatiu.

3. Ensenyar i aprendre a Escòcia <http://www.ltscotland.com>

El LT Scotland és un òrgan públic fomentat pel SEED. Aconsella i dona suport al desenvolupament del currículum i l'ús de les tecnologies de la informació i comunicació (TIC) a les escoles. El LT també proporciona recursos per l'aula i promou la formació del personal i formació continuada per a tothom (és a dir, l'aprenentatge fora del sistema educatiu oficial per a totes les edats, interessos i habilitats).

4. La Xarxa Nacional per l'Aprenentatge a Escòcia <http://www.ngflscotland.gov.uk>

El NGfLS és un portal d'Internet de recursos per a l'educació, una pàgina web especialment dissenyada per donar suport a l'educació a Escòcia i sectors de la formació continuada. Està finançat per l'Executiu escocès i dirigit pel LT escocès. És un punt primordial per l'aprenentatge en línia que ofereix un camí molt fàcil a professors i alumnes per trobar materials valuosos. Les escoles, els instituts i les empreses n'aporten el contingut, i es renova i posa al dia amb regularitat.

5. El Consell General d'Ensenyament per Escòcia <http://www.gtcs.org.uk>

El GTCS és un òrgan estatutari establert per la Llei del consell d'ensenyament (Escòcia) del 1965 amb la responsabilitat de mantenir i augmentar la qualitat de l'ensenyament a Escòcia:

- Manté una llista de professors qualificats.
- Controla els criteris d'ingrés a la professió.
- Habilita i revisa els cursos inicials d'educació de mestres.
- Exerceix poders disciplinaris en relació amb la legislació.
- Dona suport als mestres en període de prova amb seminaris, visites i publicacions.
- Aconsella sobre la provisió de mestres.

5 Oficina de Titulació Escocesa <http://www.sqa.org.uk>

La SQA és l'òrgan nacional a Escòcia responsable del desenvolupament, habilitació i avaluació i certificació dels títols i qualificacions que no siguin graduacions. Les seves funcions generals són:

- Idear, desenvolupar, validar i habilitar les qualificacions.

- Aprovar i assegurar la qualitat dels centres d'ensenyament que ofereixen les titulacions SQA.
- Portar a terme l'avaluació d'aquells que cursin el SQA.
- Donar els certificats als candidats.

L'estructura de les escoles escoceses

Els alumnes reben educació oficial entre les edats de 5 a 18 anys. Assisteixen a l'escola primària durant 7 anys (P1-P7) des dels 5 anys. Seguidament comencen l'escola secundària durant un mínim de 4 anys i un màxim de 6 anys (S1-S6). L'educació no és obligatòria després dels 16 anys i alguns dels alumnes deixen l'escola en aquesta edat per començar a treballar.

El currículum

El currículum de l'escola no està prescrit per llei, però l'educació escocesa està dirigida per les directrius nacionals administrades per l'Executiu del Departament d'Educació Escocès i recolzat pel LT Scotland i la NGfLS. Pel contrari que a Anglaterra i Gales, que es basen en un currículum nacional rígid i estrictament controlat, el sistema escocès permet als cap d'estudis certa llibertat en decidir què, quan i com els nens han d'aprendre.

El currículum escocès està dividit en tres grans etapes:

- P1-S2: edats compreses entre els 5 i 14 anys. Currículum 5-14.
- S3-S4: edats compreses entre els 15 i 16 anys. Preparar per als exàmens de nivell mitjà.
- S5-S6: edats compreses entre els 17 i 18 anys. Preparar per als exàmens de nivell alt o avançat.

El currículum 5-14 ofereix una educació general. Va de la primària als dos primers anys de l'escola secundària i ratifica el progrés de l'alumne i l'ajuda en el pas de primària a superior. Les directrius les aporta el LT Scotland per cada una de les àrees d'estudi i es revisen periòdicament (per més detalls visiteu la pàgina web <http://www.ltscotland.com>).

- Llengua anglesa (publicat el 1991)
- Matemàtiques (publicat el 1991)
- Religió i Educació moral (publicat el 1992)
- Art (publicat el 1992)
- Progrés social i personal (publicat el 1993)
- Estudis mediambientals: societat, ciència i tecnologia (publicat el 2000)
- Tecnologia de la informació i comunicació (publicat el 2000)
- Educació de la salut (publicat el 2000)
- Llengües modernes (publicat el 2001)

Els anys S3 i S4 consten d'una combinació d'educació especial i vocacional per a tots els alumnes. Es recomana a les escoles que dissenyin el seu currículum al voltant de les vuit assignatures principals i facin que els alumnes estudiïn al menys una de les assignatures de les que apareixen a l'examen de nivell mitjà.

- Llengua i comunicació
- Estudis i aplicacions matemàtiques
- Estudis i aplicacions científiques
- Estudis socials i del medi ambient
- Activitats i aplicacions tecnològiques
- Activitats estètiques i creatives
- Educació física
- Educació moral i religiosa

En els anys S5 i S6 els alumnes trien un màxim de cinc assignatures, normalment de les que van escollir a l'S4, i les estudien en un grau superior, per culminar a l'examen de nivell superior i avançat, que els proporcionarà els requisits per entrar a la universitat. Hi ha un gran ventall d'assignatures, però les escoles insisteixen que els alumnes escullin un curs d'Anglès i Comunicació.

Avaluació i qualificacions

No hi ha qualificacions oficials en el curs del currículum 5-14, però hi ha avaluacions continuades en forma de tests.

El 1999, el Govern va introduir un nou sistema unificat de qualificacions nacionals per després dels 16 anys per a totes les escoles, instituts d'educació postescolar i centres de formació a Escòcia. El treball del curs i els exàmens, en marxa durant S3-S6, estan dissenyats en cinc nivells diferents de resultats, que van des del nivell bàsic al nivell avançat, per donar a cada alumne una oportunitat per a la qualificació oficial.

Els alumnes treballen amb qualificacions regulars des d'S3. Després de dos anys de preparació, es presenten a un examen de grau mitjà 7-8 al final de l'S4. Els alumnes de l'S5 s'especialitzen en 3-5 assignatures que s'adaptin a les seves possibles opcions de carrera. Es preparen pels exàmens de nivell superior, que es poden fer en un o dos anys, a l'S5 i S6. Després de la seva escolarització, els alumnes poden continuar en educació post escolar o superior als *colleges* o universitats.

Iniciatives governamentals

Les paraules més pronunciades últimament en els cercles educatius del Govern són:

- currículum i avaluació
- accés a la informació i recursos de l'ensenyament
- tecnologies de la informació i comunicació
- ensenyament continuat

- creativitat
- inclusió social
- diversitat cultural

Les polítiques i recomanacions del Govern tenen presents cadascun d'aquests punts per tal d'encoratjar-nos a crear, desenvolupar i donar suport a projectes que aconseguixin aquestes fites. He seleccionat alguns exemples d'iniciatives recents per demostrar el pensament i evolució actual.

Curriculum i avaluació

Com he mencionat anteriorment, hi ha hagut grans canvis en el curriculum i l'avaluació a l'escola superior. La introducció del sistema unificat de qualificacions nacionals post-16 va ser molt ampli i positiu. A la pràctica, no obstant això, va rebre molt mala premsa per part dels pares, polítics i professors.

En el primer any 1999-2000 els professors no van tenir temps de preparar-se pel nou sistema; alguns materials dels cursos es van publicar tard i no van arribar a temps a l'aula, es va donar molt èmfasi a la nova avaluació interna en detriment del temps d'ensenyament i, encara pitjor, hi va haver massa retards i errors a la producció dels exàmens finals.

L'Executiu escocès ha actuat ràpidament per solucionar aquestes dificultats inicials. El LTS ha arreglat els problemes d'aprovisionament, s'han reduït el nombre d'avaluacions internes per tal que els mestres i alumnes tinguin més temps per completar el treball del curs, i el govern ha nomenat una nova direcció superior perquè es faci càrrec de l'oficina de qualificacions escocesa.

Tots els nous sistemes necessiten temps per establir-se. Cada any s'han de fer noves millores i així es recupera la confiança en el sistema educatiu escocès.

Tecnologies de la informació i comunicació

Els avenços de les tecnologies informàtiques i de la comunicació han causat un gran impacte en la manera de treballar, aprendre i comunicar-se. El Govern, davant aquesta evidència, intenta promoure l'ús de les noves tecnologies a les escoles, instituts i biblioteques.

L'Executiu escocès ha publicat el seu pla per establir la Xarxa Nacional de l'Ensenyament a Escòcia. S'han invertit gran quantitat de fons per obtenir serveis informàtics per tal de crear aquesta Xarxa, per proveir ordinadors per a les escoles i biblioteques, una formació bàsica en les noves tecnologies per a professors i bibliotecaris i per utilitzar-los correctament en el camp de l'ensenyament i l'aprenentatge.

El pla, Portar a terme la Xarxa Nacional per l'aprenentatge (*Implementing the National Grid for Learning*), publicat el 1998, va establir per l'any 2002 els objectius següents⁴:

⁴. Ministeri Escocès, *Posar en marxa la xarxa d'ensenyament a Escòcia* (1998)

- Doblar el nombre d'ordinadors a les escoles primàries i secundàries.
- Connectar totes les escoles, els instituts, les universitats, les biblioteques públiques i el major nombre de centres comunitaris possibles a la Xarxa.
- Donar adreces electròniques personalitzades a tots els professors, lectors i alumnes.
- Convertir els professors en usuaris competents de les noves tecnologies dins el currículum.
- Assegurar que els alumnes acabin l'escolarització amb un sòlid coneixement, habilitat i comprensió de les tecnologies de la informació i comunicació.
- Que al Regne Unit hi hagi un centre per excel·lència en el desenvolupament d'una connexió xarxes de software amb continguts sobre educació i formació continuada.

Així doncs, quant a la duplicació del nombre d'ordinadors a les escoles, el programa ha tingut més èxit a l'escola secundària que a la primària. En general, les escoles secundàries tenen més ordinadors personals per classe i més accés als suports tècnics mitjançant els seus propis centres informàtics i tecnològics. Les escoles primàries encara estan lluny de tenir un ordinador per cada 15 alumnes. Els ordinadors que tenen són vells i esperen ser rellevats i modernitzats. Els ordinadors malmesos o obsolets no serveixen fins que un tècnic especialitzat els pugui reparar.

L'accés a la xarxa i als correus electrònics és possible via Internet a quasi tots els instituts, universitats, biblioteques públiques i escoles secundàries, però encara no arriben a totes les escoles primàries i centres comunitaris. Es necessita més publicitat per tal d'informar al públic de l'accés i potencial d'aquest servei a les biblioteques i centres comunitaris.

S'han repartit i utilitzat fons per ensenyar als professors sobre els beneficis de les tecnologies de la informació i comunicació, però encara cal més temps per alleugerir als mestres de classes massa plenes perquè puguin assistir i assimilar les noves metodologies. L'objectiu està establert, però encara no s'ha assolit plenament.

Molts nens acaben la seva escolarització amb un sòlid coneixement de les noves tecnologies més per la proliferació dels ordinadors casolans i els telèfons mòbils que per l'aprenentatge sobre les tecnologies a l'escola. Per tant, és obligació de les escoles ajudar els menys privilegiats perquè assoleixin els coneixements per dominar les habilitats bàsiques de les noves tecnologies.

No tinc un gran coneixement sobre la indústria de programari a la Gran Bretanya, però una ullada als catàlegs d'ensenyament demostra un nombre d'ofertes creixent. Els models i la qualitat varien, però les empreses del sector poden presentar els seus productes, webs o CD al NGfL perquè els aprovin i els autoritzin.

Fons i projectes nous

Les noves idees i iniciatives necessiten ser finançades si es volen portar a terme. Els pressupostos són sempre molt justos i tots hem de justificar els diners que podem necessitar. Per això els fons nous són sempre ben rebuts.

Abans del canvi de segle, el Govern va reservar un fons *Millenium* per a una sèrie de projectes per al patrimoni i l'educació, incloent-hi la Xarxa d'Accés als Recursos Culturals Escocesos, l'*Scottish Cultural Resources Acces Network* (SCRAN), una web digital a la qual faré esment més tard.

La introducció de la Loteria Nacional a la Gran Bretanya ha establert dos nous fons d'ingressos: la Loteria del Patrimoni i els Fons per a les Noves Oportunitats, la *Heritage Lottery* i la *New Opportunities Funds*, que estan disponibles per finançar projectes locals, regionals i nacionals de tota mena.

Quan es van introduir per primera vegada, es van criticar molt, i de manera justificada, els administradors d'aquestes disposicions. Les regles i regulacions per accedir-hi eren tan complicades i comportaven dedicar-hi tant de temps que molta gent es va abstenir de participar-hi. El període de temps que es tardava a decidir les adjudicacions també era tan llarg que molts projectes s'abandonaven abans de completar l'etapa de planificació. Afortunadament, el procés de sol·licituds s'ha alleugerit i és més eficient, i molts dels projectes educatius en els quals estic involucrada són una realitat gràcies a les ajudes dels Fons de la Loteria del Patrimoni i dels Fons de les Noves Oportunitats.

L'educació en el futur

La ministra escocesa d'Educació i la Gent Jove, Cathy Jamieson, va posar en marxa el març de 2002 el **Debat nacional sobre el futur de l'educació a Escòcia** i va invitar el país a participar en una consulta d'àmbit nacional sobre quina direcció ha de prendre l'educació al segle XXI. El SEED vol recollir les idees de la gent i les organitzacions de totes les esferes socials, no sols les que tinguin relació amb l'educació. La idea és que es preguntin què s'ha d'ensenyar, on, quan, com i que s'aportin idees i exemples d'experiències eficaçes a les escoles i sistemes d'ensenyament estrangers per tal de tenir-los presents.

El debat ha rebut molta publicitat als diaris i mitjans de comunicació per animar els ciutadans a participar-hi. La consulta acaba al juliol i els resultats es publicaran a la primavera del 2003.

Com a resposta al debat, els companys dels museus, biblioteques i arxius han preparat un taller a Edimburg el 28 de juny, on es discutirà sobre el tema des de diferents perspectives i es presentarà conjuntament a l'Executiu escocès de part del sector del patrimoni. Participo en aquest esdeveniment coordinant l'aportació d'arxius. Es pot trobar més informació a la pàgina web: <http://www.scotland.gov.uk/nationaldebate>.

Els arxius i el sistema educatiu escocès

El nou Parlament escocès va ser inaugurat oficialment per la reina Elisabeth II el dia 1 de juliol de 1999. Els mitjans de comunicació van despertar un interès creixent per la cultura i tradicions escoceses. També hi va ajudar Hollywood amb les estre-

nes, l'inici de 1990, de dos grans èxits cinematogràfics, *Roy Roy i Braveheart*, que van commoure els cors dels escocesos. Tanmateix, a la televisió britànica hi ha una gran tradició pels programes d'història dels edificis, d'arqueologia, d'història familiar i local. Com a conseqüència, tothom està interessat per les seves arrels i vol tenir accés a la informació genealògica. Hi ha pressió perquè s'ensenyi més història escocesa a les escoles i una demanda de millor qualitat en els materials i recursos com a ajudes per a l'ensenyament, i això és una bona notícia per als que treballem en el món dels arxius.

Enmig d'aquest clima social i polític, és el millor moment per a la nostra professió d'enfortir les nostres posicions, fer-nos ressò i respondre positivament a la creixent demanda dels nostres serveis.

El 1998, en previsió del nou Parlament, els arxivistes escocesos, encapçalats per la NAS, van publicar *Una política pels arxius nacionals escocesos*. Aquest document estableix la necessitat d'una legislació a llarg termini i polítiques sòlides per assegurar els principis més importants per a uns arxius efectius en benefici dels arxivistes, usuaris, creadors i propietaris de documents i convertir Escòcia en un dels centres de renom dins el sector dels arxius.

Aquest document emfatitza la importància dels arxius en l'educació i afirma:

- "... els òrgans responsables de cada arxiu han d'encarregar-se'n de la correcta difusió i de les activitats educatives".⁵

Tanmateix, els meus companys de professió s'han encarregat de desvelar l'estat real de les provisions dels arxius a Escòcia. Amb aquest motiu s'ha portat a terme un estudi del sector públic i privat. L'informe final, *Una relació dels arxius a Escòcia*, es va publicar el febrer del 2000.

Aquest informe conclou que és necessària una legislació i és imprescindible aportar més fons per al desenvolupament del sector dels arxius a Escòcia; és a dir, allotjament, accés i serveis públics, ajudes per la qualitat en la recerca, ús de les tecnologies de la informació, accés electrònic als documents, administració dels documents, serveis de preservació i conservació, increment en el personal i de la formació dels professionals.

- "S'han d'incrementar les inversions si es pretén complir amb uns nivells acceptables i hi ha una gran necessitat ... d'educar a més gent sobre el valor i ús dels arxius ... en general ... les institucions nacionals funcionen millor en general que els altres sectors i les autoritats locals necessiten més recursos".⁶

Quant als serveis educatius, el document afirma que:

- "...és lamentable haver hagut de presenciar el 1990 la desaparició d'un nombre de responsables d'ensenyament dels arxius (normalment professors qualificats). Els funcionaris responsables d'ensenyament donaven suport als

⁵. Una política dels Arxius Nacionals a Escòcia (1998), pàg. 9

⁶. Una relació dels Arxius d'Escòcia: Serveis Públics i Privats dels Arxius a Escòcia (2000), resum i pàg. 31

serveis dels arxius locals i tenien la missió de desenvolupar l'ús dels arxius als currículums de les escoles".⁷

Com a resultat de la reorganització del govern i els retalls en els pressupostos, es van suprimir els llocs de responsables d'educació a Glasgow i Stirling. Lamentablement, la situació no ha canviat i no s'ha nomenat cap responsable d'educació en el sector dels arxius escocesos. Segons el meu coneixement, avui dia sóc l'única responsable d'educació en el sector dels arxius escocesos. Com a membre del NAS, sóc una treballadora del Govern central. Sobre el paper això pot semblar irrellevant, però haig de subratllar que l'absència d'una persona amb el càrrec de responsable d'educació no significa que els meus companys en altres arxius d'Escòcia no es facin càrrec de les necessitats en l'ensenyament tan bé com poden malgrat les difícils circumstàncies, a més d'oferir un servei general.

És clar que hi ha molt treball a fer per tal de millorar les provisions dels arxius a Escòcia, però continuarem fent pressió al Parlament i a la premsa perquè ens donin suport. No tenim gaires recursos ni personal, però els avenços en la web, la tecnologia digital, les noves inversions i associacions, proporcionen eines als arxivistes i oportunitats d'arribar a un públic receptiu i educar-lo.

El document *Una relació dels arxius a Escòcia* confirma que els Arxius Nacionals d'Escòcia (NAS) i els grans arxius privats estan millor equipats que els arxius de les autoritats locals quant a personal, fons i recursos per poder promoure els serveis educatius. El LTS ha tingut un paper fonamental a l'hora de reunir les parts interessades i compartir recursos i experts en diversos arxius i projectes educatius. Aquests són alguns exemples d'algunes associacions recents i el que han aconseguit.

El Banc Reial de l'Arxiu Escocès
<http://www.rbs.co.uk/about-us/memorybank>

L'arxiu del Banc Reial ha creat paquets escolars per als alumnes de P6-S2 sobre l'Edimburg georgià; *l'ocupació jacobita d'Edimburg; 1745; l'aventura del Darien: la història de l'intent d'Escòcia de crear una colònia d'intercanvis a Amèrica del Centre, i 1695-1700*. També han produït un CD guardonat, *Vides passades: història del Banc Reial*, que dona als nens l'oportunitat d'estudiar els períodes històrics des de la Restauració al segle vint, donant una ullada a les vides privades (algunes famoses, d'altres no) dels que hi van viure.

⁷. Una relació dels Arxius d'Escòcia: Serveis Públics i Privats dels Arxius a Escòcia (2000), resum i pàg. 12

Els Museus Nacionals d'Escòcia
<http://www.nms.ac.uk>

L'equip multimèdia dels Museus Nacionals d'Escòcia, conjuntament amb el LTS i diversos arxius, estan produint una sèrie de CD per escoles sobre diferents temes de la història d'Escòcia. En aquests moments han acabat *Buscant vikings* i *La gent escocesa, 1840-1940*.

La Biblioteca Nacional d'Escòcia

Inspirada en la seva col·lecció de manuscrits, ha posat en marxa una web de recursos per a l'ensenyament sobre la vida i temps de Winston Churchill a l'adreça: <http://www.churchill.nls.ac.uk>

La Xarxa d'Accés als Recursos Culturals Escocesos <http://www.scran.ac.uk>

El SCRAN és un servei en línia que proporciona accés directe a més d'un milió de texts i documents multimèdia i que conforma una vasta col·lecció de recursos culturals i educatius i materials per a l'aprenentatge.

El SCRAN va crear-se amb fons de la Comissió Millenium i va centrar els seus primers treballs a digitalitzar certes peces de museus i galeries per a la seva pàgina web. El SCRAN ha millorat la seva pàgina web i inclou arxius i recursos multimèdia, amb el suport de servidors i exploradors. El públic té accés a imatges en miniatura, i les imatges més ampliades i la informació més detallada es poden aconseguir amb un permís. Totes les autoritats de l'ensenyament, amb l'ajuda econòmica de l'Executiu escocès, tenen un acord d'autorització amb SCRAN que permet a cada escola del Govern a Escòcia tenir total accés a aquests recursos. No obstant això, la seva rendibilitat depèn de la qualitat i quantitat d'equipament de cada escola.

Els serveis educatius del NAS

Els Arxius Nacionals d'Escòcia (NAS) estan presidits pel conservador del arxius d'Escòcia. Som una agència executiva de l'Executiu escocès (Govern central) que dóna suport i finança la nostra organització. Tenim tres edificis a Edimburg amb un personal d'unes 150 persones. Dos dels nostres edificis, el General Register House (Seu del Registre General) a la zona est del carrer Princess i la West Register House (Seu del Registre de l'Oest) a la zona oest, són al centre de la ciutat. A cadascuna hi ha oficines, centres d'emmagatzematge de documents i sales de recerca per al públic.

El General Register House, dissenyat per Robert Adam, va obrir com a magatzem de documents el 1780 i continua amb aquesta funció avui dia. El West Register House, originàriament l'església de St George, dissenyada el 1820 per l'arquitecte Robert Reid, va ser reformada i inaugurada com a segon magatzem el 1971. El

nostre tercer i més recent edifici, la Thomas Thomson House, anomenat així en honor del conservador dels arxius de principi del segle dinou, va inaugurar-se el 1995. Està situat als afores de l'oest d'Edimburg i alberga el Departament de Conservació, la Xarxa d'Arxius Escocesos i més oficines i magatzems de documents.

Els nostres edificis són impressionants, però a la vegada intimiden. Som conscients que molta gent no sap qui som, què fem o que poden accedir als nostres documents gratuïtament. Per tant, nosaltres hem d'educar el públic, i, en el meu cas, educar els educadors sobre qui som i els serveis que donem.

Com a responsable d'educació, sóc una dels nou membres del Departament d'Educació i Difusió. La nostra funció és:

- promoure l'accés als Arxius Nacionals d'Escòcia
- promoure l'educació continuada i la inclusió social mitjançant l'accés de les col·leccions dels Arxius Nacionals d'Escòcia al públic
- promoure l'ús d'arxius a les escoles i a l'educació superior
- incrementar el coneixement sobre el NAS i les seves col·leccions.

El nostre desig és complir amb aquestes funcions amb els objectius següents:

- 1 Estendre l'accés públic als arxius mitjançant publicacions, Internet, recursos, exposicions, xerrades i visites.
- 2 Incrementar l'accés de les escoles a les nostres col·leccions via Internet i a través de la Xarxa d'Ensenyament a Escòcia.
- 3 Desenvolupar els vincles que hi ha entre el NAS i els òrgans d'educació nacional i els instituts de formació pedagògica per mantenir-se al corrent de les polítiques del Govern i el desenvolupament del currículum.
- 4 Augmentar el perfil del públic del NAS mitjançant la creació de vincles amb els mitjans de comunicació.

Tenint en compte cadascun dels objectius, m'agradaria establir les fites aconseguides fins ara i subratllar els problemes i reptes que ens esperen en el futur.

1. ESTENDRE L'ACCÉS PÚBLIC ALS ARXIUS MITJANÇANT PUBLICACIONS, INTERNET, RECURSOS, EXPOSICIONS, XERRADES I VISITES

Recursos i publicacions

Thomas Thomson va ser conservador dels arxius des de 1806 fins a 1841. Va introduir la conservació, preservació, catalogació i publicació de programes de treball dins l'oficina de registres. Aquests principis els continuem avui dia, i per aquesta raó vam pensar que era apropiat anomenar l'edifici en el seu honor. Hi ha una llarga tradició de fer que els nostres patrimonis estiguin al servei del públic mitjançant diverses publicacions. Produïm guies de recerca, llistes de dades, texts i índexs per ús acadèmic, i també publicacions i texts d'exposicions per a les escoles i el públic

en general. Se'n poden trobar més detalls en el nostre catàleg de publicacions i la pàgina web: <http://www.nas.gov.uk>

Exposicions

També hi ha una gran tradició a organitzar exposicions en els nostres dos edificis del centre de la ciutat. Tenen molt d'èxit, però quasi sempre hi accedeix públic exclusivament d'Edimburg. Ara tenim present que podem arribar a un públic més ampli mitjançant l'exposició d'imatges digitalitzades dels documents a la pàgina web, encara que seguirem organitzant exposicions petites i curtes per aquells que vulguin veure el nostre material.

Xerrades i visites

El personal del meu Departament i del Servei de Lectura organitza visites als nostres edificis tot l'any i fan xerrades a famílies i grups locals, estudiants universitaris i postgraduats. Jo sóc responsable de dirigir els grups de les escoles. No tenim gaires grups escolars per raons purament pràctiques —no hi ha gaires escoles excepte les situades al voltant o al mateix Edimburg— que puguin anar a les visites de matí o tarda; els pressupostos són massa ajustats per permetre finançar visites extraescolars, i tanmateix, la legislació sobre salut i seguretat és molt estricta. A més, estem a punt de començar els dos anys de la segona fase de la restauració de l'edifici principal, el General Register House, que causarà algunes molèsties en el serveis habituals.

A més d'organitzar xerrades i visites, impartim cada any classes nocturnes de setembre a març pels membres del públic que volen incrementar les seves habilitats en la lectura de la grafia escocesa dels documents que daten dels segles setze a divuit. Això es fa a través dels programes de la Universitat Oberta de la Universitat d'Edimburg.

Internet

La web dels Arxius Nacionals d'Escòcia (NAS) <http://www.nas.gov.uk>

Vam iniciar la nostra web el dia de St. Andreu, el 30 de novembre del 2000 (sant Andreu és el patró d'Escòcia.). El nostre portal té un estil clàssic basat en el logotip del General Register House, un impressionant edifici georgià. Aquest portal d'Internet conté els titulars següents:

- Sobre els Arxius Nacionals d'Escòcia (NAS)
- Les col·leccions
- Serveis i recerca
- Història familiar
- Educació
- Exposicions

- Conservació
- Fulles de fet

El meu Departament és responsable del contingut i continu desenvolupament del portal i de la supervisió de les estadístiques sobre els usuaris. Jo en particular sóc responsable del sector de l'educació. És una tasca permanent, per poder millorar-ne la imatge i per tal que sigui una eina útil i eficient per als alumnes, professors i estudiants adults.

La secció d'educació té els elements comuns a totes les webs, *Novetats*, *Visiteu-nos*, i *Altres enllaços*. Els elements més específics són: una introducció als arxius del NAS, una guia breu dels nostres serveis d'educació continuada i, el que és més important, la nostra col·lecció creixent de recursos per a l'aula. Cada recurs conté diferents documents originals amb transcripcions quan cal, una selecció de material il·lustrat, (com poden ser fotografies, dibuixos, pòsters, o anuncis), notes de camp per als professors, i un seguit de preguntes i activitats.

En aquests moments estic redissenyant la composició de la pàgina a la pantalla per fer-la més dinàmica i més amena. Encara hi treballo. Intento reorganitzar els recursos amb títols nous com *Llocs*, *Gent i Esdeveniments*, per fer la recerca més fàcil. Ara els nostres recursos serveixen als alumnes entre 14 i 18 anys, però estem a punt de fer-ne arribar per als alumnes de 10 a 14 anys en el nostre últim projecte, *Arxius Escocesos* per a les Escoles (SAFs), del qual parlaré més endavant.

La Xarxa de l'Arxiu Escocès (SCAN)

<http://www.scan.org.uk>

Els Arxius Nacionals d'Escòcia estan íntimament lligats a la Xarxa de l'Arxiu Escocès i la seva web. SCAN és un projecte de tres anys d'uns 4 milions de lliures finançat pel Fons de la Loteria del Patrimoni, la Societat Genealògica de Utah i els Arxius Nacionals d'Escòcia. Es finança d'agost del 1999 a març del 2003 i després d'aquest període el SCAN continuarà operant amb la participació del NAS.

Al SCAN, hi participen uns 50 arxius dins d'Escòcia, incloent-hi els arxius de les autoritats locals, universitats, empreses, bancs i departaments de salut. La Xarxa ha estat creada per tal d'oferir un punt neuràlgic d'accés a la informació dels arxius escocesos.

El projecte consta de tres parts:

- Posar a la xarxa catàlegs d'alta qualitat de tots els arxius existents.
- Crear un índex unificat de 500.000 entrades sobre els legats i testaments dels escocesos, rics i pobres, famosos o no, des del 1500 al 1875 i un enllaç amb dos milions d'imatges digitals dels legats.
- Desenvolupar un ventall de serveis en línia addicionals per als usuaris.

S'espera que a la primavera del 2003 la web contingui:

- 1000 entrades de coneixements bàsics sobre llocs, persones, temes i registres.

- Un ventall d'eines de recerca, amb índexs, imatges, un glossari de vocabulari escocès i termes legals i una guia per llegir l'escriptura dels documents originals.
- Exposicions.
- Documents especials.

En el moment d'escriure aquest document, el projecte ja ha complert amb 780 entrades de coneixements bàsics, 1,3 milions d'imatges digitals i està a punt de posar els seus primers catàlegs a la xarxa.

El SCAN va posar en marxa una nova pàgina web al maig del 2002 per accedir als testaments digitalitzats: <http://www.scottishdocuments.com>. Els visitants de la web tenen accés lliure a una base de dades per noms i, després de pagar una taxa, poden baixar-se una imatge digital en color del mateix document.

2. INCREMENTAR L'ACCÉS DE LES ESCOLES A LES NOSTRES COL·LECCIONS VIA INTERNET I A TRAVÉS DE LA XARXA NACIONAL DE L'ENSENYAMENT

El LTS és responsable de la web del Centre de Professors Virtual Escocès <http://www.svtc.org.uk> que forma part de la NgfL d'Escòcia. Va dirigida als professors i altres professionals educadors dels sectors de les escoles. El SVTC conté material comissionat pel SEED i dirigit pel LTS per cobrir els buits de contingut.

El LTS ens va cercar per participar en un projecte de col·laboració pel SVTC conjuntament amb els Arxius de la Ciutat d'Edimburg, l'Arxiu Viu Escocès (un arxiu fotogràfic), la Biblioteca Nacional d'Escòcia i el Departament d'Estudis Curriculars a la Universitat d'Edimburg per produir currículums sobre materials de la història escocesa dels segles divuit al vint.

Els arxivistes i bibliotecaris de cada institució van treballar amb investigadors graduats seleccionant més de 200 registres sobre història econòmica, agricultura i indústria, a molts dels quals no hi havia accedit cap professor abans. Un lector superior de la Universitat va coordinar el projecte i va estructurar els registres en els tres estadis del currículum escocès.

Aquest projecte, Fonts de la Història Escocesa, va posar-se a la xarxa al novembre del 1999 a l'adreça <http://www.svtc.org.uk/scothist>. Aquesta va ser la nostra col·laboració més important en la producció de còpies digitals d'originals per a l'ensenyament a la xarxa.

Arxius Escocesos per a les Escoles-SafS

Estic contenta de poder dir que les nostres col·laboracions amb el SEED i el LTS continuen. Els Arxius Escocesos per a les Escoles és el nostre últim projecte que promou l'ensenyament d'història a les escoles. Volem reunir allò més innovador i nou i el més tradicional per tal de produir sis paquets il·lustrats i sis registres a la xarxa per alumnes entre els 10 i 14 anys. Els paquets educatius proporcionaran

materials de suport molt interessants sobre temes ja populars a les escoles: la vida al segle setze a Escòcia, els jacobites, les desocupacions de les terres altes, els victorians, el transport i el país durant la Segona Guerra Mundial. Les fonts a la web estaran basades en aniversaris d'esdeveniments del passat o actuals com la celebració del cinquanta anys de la reina al tron d'Anglaterra.

Pretenem donar suport a un professor durant 18 mesos des de final del 2002 a la primavera del 2004 per treballar amb mi a la Seu del Registre General (General Register House) i crear aquests fonts. El NAS oferirà la seva experiència en arxius per seleccionar els registres principals, donar suport administratiu, allotjament d'oficines i equipaments. El SEED es farà càrrec dels salaris i despeses dels professors. El LTS, com a editor oficial de les directrius del currículum, llibres de text, paquets informatius i CD, serà el responsable del disseny, publicació, màrqueting i distribució dels paquets.

Aquest és un projecte pilot i, si té èxit, esperem que pugui continuar donant suport a més professors per tal de produir més recursos sobre més temes dins del currículum.

Recursos per a l'Ensenyament a Escòcia
<http://rls.org.uk>

Recursos per a l'Ensenyament a Escòcia és un projecte de la web secundat pel Fons de les Noves Oportunitats, que portarà contingut digital d'uns 100 arxius escocesos i biblioteques per donar suport a l'estudi del patrimoni social, cultural i industrial d'Escòcia. Aquest projecte, que finalitzarà al març del 2003, està dirigit per la Biblioteca Nacional d'Escòcia. Els recursos de la web estan administrats per SCRAN i la NAS és un dels socis més importants dins del consorci.

Aportem imatges digitals i els seus títols corresponents d'uns 1.600 registres, fotografies, plànols, i mapes sobre la història d'Escòcia des del segle setze al vint. I també subratllem els esdeveniments importants, com per exemple la Revolució gloriosa del 1689 i les rebel·lions jacobites, ens concentrem en la història de les terres altes, l'impacte de les desocupacions i el desenvolupament de les propietats rurals, carreteres i ponts. Fem servir fotografies de la construcció del quart pont del ferrocarril i d'una selecció de vaixells de guerra i transatlàntics, com el HMS Hood, el Queen Mary i el Lusitania, que van ser construïts al riu Clyde a Glasgow.

Per nosaltres aquest projecte implica la conservació dels documents, les imatges digitals, els títols i la coordinació final de les dades abans de ser enviades al SCRAN per entrar-les a la xarxa. Cada projecte aporta alguna cosa nova. En aquest cas, copiem documents de diverses pàgines que esperem que puguin beneficiar les escoles, biblioteques, comunitats locals i estudiants.

3. DESENVOLUPAR ELS ENLLAÇOS EXISTENTS ENTRE EL NAS I ELS ÒRGANS NACIONALS DE L'ENSENYAMENT I ELS CENTRES DE FORMACIÓ PEDAGÒGICA PER ESTAR AL DIA DE LES POLÍTIQUES DEL GOVERN I EL DESENVOLUPAMENT DEL CURRÍCULUM

Hem forjat una bona relació de professionals amb els òrgans d'ensenyament del Govern i, per tant, estem al dia en moltes de les polítiques i àrees del desenvolupament del currículum.

Les connexions són fàcils en un país petit com Escòcia, on la majoria de les institucions nacionals com la Biblioteca Nacional, els museus nacionals, les galeries nacionals i el Banc Nacional, tenen la seva seu a o prop d'Edimburg i Glasgow. Els comitès normalment comparteixen membres similars, cosa que els permet intercanviar idees i informació periòdicament.

El mateix passa amb els arxius dins d'Escòcia i més enllà. Les trobades trimestrals de la regió escocesa de la nostra comunitat professional, la Societat d'Arxivistes, està molt concorreguda. Jo represento Escòcia i la NAS en els Arxius per l'Ensenyament i el Grup d'Ensenyament de la Societat d'Arxivistes, que es troba cada quatre mesos a Londres. El grup pretén:

- Promoure l'ús educatiu dels arxius en un món d'aprenentatge continuat.
- Oferir un fòrum per membres interessats en l'ús d'arxius en l'educació.
- Donar suport als arxivistes perquè ajudin els professors i alumnes amb jornades de formació.
- Fomentar enllaços educatius entre arxius i òrgans relacionats.

Entre les tasques planejades, el grup manté una secció a la web de la Societat d'Arxivistes <http://archives.org.uk> i respon sobre documents de consulta del Govern i novetats estratègiques sobre la cultura, el patrimoni i el sector de l'ensenyament.

4. INCREMENTAR EL PERFIL PÚBLIC DE LA NAS DESENVOLUPANT ENLLAÇOS AMB ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ

La delegació i la inauguració del Parlament escocès va incrementar el perfil del NAS, no sols amb l'Executiu escocès, sinó també amb els mitjans de comunicació en general que vetllen per la informació, documentació i accés als nostres edificis per filmar-hi i entrevistar-hi dignataris implicats.

En els últims anys, hem expandit els lligams que hi havia amb productors de pel·lícules, televisió, ràdio i revistes per col·laborar en programes i publicacions històriques, educatives i actuals. Ara que hi ha més empreses que ens coneixen i saben la nostra intenció de participar en diferents camps, és usual per al nostre personal entrebancar-se amb els actors que assagen els seus papers pels passadissos abans de la pròxima escena.

Conclusions

Escòcia se sent orgullosa de la seva llarga tradició d'oferir als seus ciutadans una extensa educació. L'educació i el seu accés per a tothom és un dels objectius claus del Govern que reconeix que l'ensenyament necessita créixer segons les demandes d'una societat canviant. El nostre sistema, per tant, ha sofert canvis significants en l'avaluació, la metodologia i el currículum, impulsats en part pel nostre sentiment d'identitat nacional i la introducció dels ordinadors, la tecnologia de la informació i comunicació i la xarxa mundial d'Internet.

Hi ha una demanda creixent d'informació i materials de recerca de qualitat per donar suport a totes les àrees d'ensenyament i aprenentatge. Els arxivistes han d'incrementar els reptes com a proveïdors de recursos potencials. Com a grup professional petit a Escòcia que es disputa una part limitada del finançament del govern local i central, sabem que ens falta equipament i personal per poder arribar als nostres objectius. Malgrat tot, amb l'ajuda dels beneficis de les noves tecnologies digitals i de la informació, el suport d'altres col·lectius culturals i patrimonials, estem fent avenços per donar accés als arxius d'Escòcia no sols a tota la nostra població sinó a tot el món.

Arxius simulats i didàctica de la recerca històrica: per un sistema formatiu integrat entre arxius i escola.

Ivo Mattozzi
Università di Bologna

PREÀMBUL

Les experiències didàctiques que es basen en la relació entre discents i fonts arxivístiques poden distingir-se automàticament en:

- 1) experiències d'ús de fonts no estructurades
- 2) recerques històrico-didàctiques amb materials estructurats
- 3) recerques d'arxiu organitzades per l'ensenyant

Les experiències didàctiques que, al contrari, es basen en la relació entre discents i institucions arxivístiques poden distingir-se en:

- 1) visites a l'arxiu
- 2) visites a exposicions didàctiques realitzades pels arxius
- 3) recorreguts didàctics per un arxiu

Cadascuna d'aquestes experiències té potencialitats formatives determinades i límits estructurals. Cap d'elles aconsegueix de resoldre tres qüestions:

- 1) com generalitzar les operacions cognitives que l'heurística posa en funcionament
- 2) com connectar l'escola amb els arxius, tant els absorbits per les funcions institucionals o els poc utilitzats com els que són "tancats" a la freqüentació dels estudiosos
- 3) com incloure l'activitat arxivística en la conceptualització d'història

La proposta de construir arxius simulats (un concepte que extrec de Scipione Guarracino) i d'organitzar-hi activitats didàctiques podria ser la solució als tres problemes. Tinc la intenció de presentar-la tenint present els resultats provisionals d'una investigació en curs –desenvolupada amb un grup d'ensenyants– sobre les possibilitats:

- a) de reduir a un model didàcticament utilitzable l'estructura d'un arxiu real (en el nostre cas, el municipal de Mogliano Veneto)
- b) d'inventar les solucions didàctiques per a l'ús del model a escala reduïda.
- c) de proposar l'objectiu dels arxius simulats i reduïts a la mesura de les exigències de les escoles de diversos graus com un horitzó cap al qual poden tendir tots els arxius (tant els massa freqüentats pels estudiosos per poder-hi desenvolupar activitats dirigides als escolars com els tancats per indigència de mitjans dels ens locals). A la discussió, proposaré els arguments didàctics i pràctics que fan que la proposta sigui estimulante

1. L'ESCOLA, ELS ARXIUS I LES TEMPTACIONS DE LA RECERCA HISTÒRICO-DIDÀCTICA

- a) A l'escola hi ha una tendència a portar a terme la formació històrica usant, també, les fonts. Creen aquesta tendència les teories didàctiques, les pedagògiques, les experiències exemplars dels ensenyants, les indicacions dels programes.
- b) El món arxivístic també és recorregut, des de fa molts anys, per la temptació de portar a terme funcions didàctiques: ho demostren els congressos i llurs actes, les produccions de material didàctic de diversa mena, les iniciatives locals. Aquestes temptacions són recollides tant pels ensenyants com pels arxius.

En el món de l'escola, les temptacions han produït models, molts materials "grisos" o editats per ens locals, però encara no s'han sortit de produir un hàbit professional que inclogui l'ús de les fonts, la didàctica de la recerca històrica o els arxius, entre els instruments normals de l'ensenyament de la història. És un vestit que encara només porten una minoria d'ensenyants.

Molts arxius han produït materials didàctics, estructurats de maneres diverses. La llista, establerta per Francesca Cavazzana en ocasió del congrés de Treviso, és simptomàtica de l'efervescència i de la disponibilitat dels instituts arxivístics. De tota manera, tampoc el món dels arxius ha estat temptat de manera àmplia i continua per la pressió didàctica: també aquí la didàctica és una temptació acceptada episòdicament. No s'han produït les condicions per establir un nexa sistemàtic entre el món dels arxius i el de l'escola.

El resultat d'aquesta situació episòdica és que

- 1) Només una minoria d'estudiants té l'oportunitat de tractar la recerca històrico-didàctica almenys una vegada al llarg de la carrera. La major part resta analfabeta respecte dels conceptes de fonts, recerca, procés de construcció del coneixement històric, i incompetent respecte de les operacions cognitives que pot promoure la recerca. Hi ha algunes situacions privilegiades de

- formació històrica que contrasten amb la generalitat de les situacions de baix nivell, on es nega als estudiants el benefici de la formació mitjançant la recerca.
- 2) No hi ha enlloc la disponibilitat de materials curriculars que permetin a cada ensenyant d'inserir la seva pròpia experiència en una perspectiva de formació continuada.
 - 3) Són escassíssims els materials adequats a la secundària superior.
 - 4) L'arxiu gairebé mai no és comprès entre els mitjans de la formació.
- Són evidents les dificultats per portar a terme una vasta didàctica amb els arxius, els quals no es troben a tot arreu. Aquesta didàctica reclama força temps: no es pot anar gaire sovint als arxius amb les classes. Els arxius no estan preparats per rebre grups escolars nombrosos ni per rebre'ls amb freqüència, i no ho estaran mai. Fins i tot en el cas que les escoles hi poguessin organitzar activitats, seria perillós per a la conservació dels documents posar-los a la disposició dels grups.

Resten obertes les qüestions següents:

- a. Com es pot arribar a la difusió de la didàctica de la recerca mitjançant una producció de materials satisfactòria per a les exigències de cada territori i de cada nivell escolar.
- b. Com es pot disposar de materials que, a cada lloc del territori nacional, permetin construir curricula de formació històrica mitjançant la recerca.
- c. Què es pot fer perquè l'arxiu, com a manera d'organitzar els instruments de la recerca, sigui incorporat al desenvolupament curricular.
- d. Què es pot fer perquè els ensenyants tinguin una dotació de materials que els encoratgi a assumir la perspectiva del treball de taller i a inventar itineraris didàctics adequats a les classes interessades.

2. L'ARXIU SIMULAT: L'OU DE COLOM

La resposta a aquestes preguntes considero que ha de ser l'arxiu simulat o el model d'arxiu. Crec que, fins ara, les paraules "arxiu amb finalitat didàctica" evocuen la idea d'un material miscel·lani organitzat segons criteris arxivístics, però sense que correspongui a cap arxiu real. Per exemple, si un ensenyant fa un aplec de materials produïts a la classe i els reparteix en classificadors, o bé recull fotocòpies de documents que pertanyen a arxius diversos i els classifica en categories inventades per ell, del resultat se'n pot dir arxiu: però, ni en el cas de l'arxiu de la classe, ni en el de l'arxiu fictici de fonts històriques, es tracta de models d'arxius existents.

Aquí, en canvi, el que es vol proposar és la possibilitat d'un instrument didàctic que representi un arxiu real. Queda aclarit, doncs, en quin sentit es tracta d'un model.

A la didàctica de l'arxiu i a la recerca simulada, s'hi ha fet molt sovint referència en el passat per part de qui feia recerca històrico-didàctica. Però sobre

el "pseudoarxiu" i la seva relació amb l'arxiu original, n'ha escrit assenyadament Scipione Guarracino. Segons la seva definició, un pseudoarxiu és el resultat de la selecció del material feta per ensenyant i arxiver sobre una documentació original d'arxiu. "El que en resultarà serà un <<model>>... o sigui, una reproducció en petit que conservi les connotacions de l'original", que té un cert excés de materials respecte de la recerca que cal portar a terme. "Com és obvi, el nostre model serà ben construït si serveix per complir operacions didàctiques comparables a les de la recerca científica, amb la reserva de la reducció de tots els paràmetres quantitatius. Així, si cal fer, posem per cas, el buidatge integral de les actes d'una institució ciutadana durant un cert nombre d'anys del s. XVII, aquestes es mesuraran, no a centenars o a milers, sinó a desenes. Però el dossier obtingut d'aquesta manera no haurà de contenir només el tipus de document (econòmic, judicial, etc.) que ens interessa, al contrari, haurà de permetre tant el sondeig com la selecció a partir del títol del document. I en tots dos casos haurà d'haver-hi la possibilitat d'error, d'interpretació precipitada, de lectura enganyadora (per exemple, l'interès del document no rau en allò que suggereix el seu títol oficial). En altres termes, la recerca didàctica ha de fer front contínuament a problemes reals de decisió: aquest document em serveix o no? l'haig de llegir o no? haig de llegir-lo complet o bé tinc un criteri per cercar directament allò que em serveixi?" (Guarracino in Torrisi, pp.79-80)

Fins aquí Guarracino. No ha anat més enllà de la hipòtesi de treball que es referia, exclusivament, a nivells elevats d'escolaritat, i no em sembla que la seva proposta hagi estat desenvolupada i hagi impulsat activitats de recerca sobre l'ús d'arxius simulats per part de la didàctica. Queden per definir llur estructura, llur utilitat a qualsevol nivell escolar i les modalitats d'ús.

El nostre objectiu és veure que la idea de l'arxiu simulat es fa realitat: com es pot adequar als diversos nivells escolars, com estimula un programa de treball comú entre arxius i escola i com pot resoldre un cert nombre de problemes didàctics.

3. EL CAS DE MOGLIANO VENETO

Vegem la solució concreta que intentem donar-hi en la realitat de Mogliano Veneto.

En aquest poble entre Mestre i Treviso, de fa anys és actiu un taller de didàctica de la història local. Mestres i alguns ensenyants de Secundària han adquirit competència gràcies al taller, que n'ha fet investigadors en didàctica aplicada, i a causa de llurs aportacions, el taller ha elaborat molts materials relacionats amb la història de Mogliano o d'altres pobles veïns (Scorzé i Carbonera). Aquests materials són organitzats de manera que permeten el desenvolupament de recerques històrico-didàctiques estructurades. Els materials poden compondre un currículum per a tota l'escola obligatòria.

A Mogliano existeix un arxiu històric municipal que guarda els papers de les administracions locals entre el XIX i el XX. L'arxiu ha estat organitzat fa poc, té un

inventari i un índex. Però és tancat al públic. La documentació és emmagatzemada a la sala d'un parvulari d'un barri perifèric. Hi hem fet una visita amb el grup d'ensenyants que freqüenten el taller, però no hem pogut anar més enllà. L'arxiu no és practicable per manca de personal i d'espai.

En aquesta situació, el desenvolupament del treball de recerca didàctica al taller ens ha plantejat un problema doble: per una part, les/els ensenyants volen comprendre com s'usa un arxiu i adquirir més competència que la proporcionada per la recerca històrico-didàctica realitzada amb dossiers preparats; per l'altra, el desenvolupament del curriculum demana un tast posterior per avançar encara més en les competències que permet de construir.

La percepció dels dos problemes ha suggerit com a solució l'arxiu i la didàctica de l'arxiu. Però l'arxiu real és impracticable. Per tant, l'única possibilitat de donar satisfacció a les dues exigències era crear un arxiu simulat. Intentem projectar i realitzar el model d'arxiu i, alhora, pensar la didàctica que hi pot connectar. És una tasca que s'està fent, i jo la presento amb totes les incerteses que poden derivar del fet que treballem sense la col·laboració d'un arxiver que revisi les nostres operacions. Treballem sobre la base de l'índex i de les nostres exploracions personals dels sobres (o bosses). Aquesta pot ser l'ocasió de confrontar la nostra tasca amb experts en arxivística i amb crítiques que ens puguin fer corregir els defectes no acceptables de les nostres aproximacions.

4. EL MODEL DE L'ARXIU SIMULAT

La idea inicial és molt simple. El model és constituït per documents seleccionats d'un o més fons, i reproduïts en fotocòpia. No cal que siguin facsímils, poden presentar-se en format reduït respecte dels originals. Els documents seleccionats són classificats segons les categories establertes en els fons originals. D'aquesta manera, les carpetes es corresponen amb els sobres (o cartons, o bosses) reals. Després, es col·loquen en cartons de custòdia que corresponen al fons. Un cartó de l'arxiu simulat conté una petita part del real, però organitzada amb els mateixos criteris que l'arxiu original. L'estructura de l'arxiu didàctic simula el del real. Però la distància és notable pel que fa a la quantitat i la configuració amb què els documents es presentaran als escolars.

Els criteris de la selecció i la presentació depenen de l'ús didàctic. Es procura precisar els documents que puguin ser adequats a tematitzacions interessants per als escolars de cinquè o de Secundària. Si no són gaire fàcils de desxifrar o de llegir, els documents són acompanyats amb materials que contenen el desxiframent i/o la transposició a un italià comprensible pels alumnes, i/o la seva reducció. Els alumnes saben que existeix un original, representat per la fotocòpia, però, de fet, treballen sobre les transposicions. A més, les categories que expressen les classes de documents també poden ser "traduïdes" del llenguatge burocràtic a un altre de més familiar per als alumnes.

Els conceptes clau per acceptar aquestes pràctiques són “model” i “simulació”. L'arxiu compost amb objectius didàctics és un model de l'arxiu real. El model és la representació d'un objecte, d'una situació inventada amb finalitats especials. La representació pot adoptar moltes formes en funció de la finalitat a la qual és destinada. Un model representa un original i dona la possibilitat de fer-se'n una idea. No s'ha d'assemblar necessàriament a allò que representa. Té com a característica la correspondència dels seus elements amb els de l'objecte representat. En el model, pot haver-hi una correspondència amb cada element rellevant del sistema; en aquest cas, el model és una rèplica absoluta. Un model així és el resultat d'una correspondència isomorfa, i la persona no experta no pot distingir la còpia de l'objecte real. Més freqüentment, presenta una complexitat netament inferior respecte de l'original. Si aquesta pèrdua de detalls és irrellevant per a la finalitat declarada, però, el model continua sent eficaç. Es pot construir un programa com a model i experimentar-hi per transferir, després, els resultats a la situació real.

El model és adequat si pot simular les operacions que caldria fer respecte del sistema real. En connexió amb la teoria dels jocs, la simulació és l'instrument propi de l'aproximació sistèmica.

Si concebem, segons aquesta descripció, la relació entre model d'arxiu i arxiu real, podem atribuir els següents objectius a l'arxiu simulat. Ha d'oferir, en primer lloc, la percepció que els dipòsits arxivístics han esdevingut els tallers indispensables per a la recerca històrica i la construcció del coneixement del passat; que el recull dels documents d'arxiu no és el resultat d'una casualitat o de la decisió arbitrària de l'ensenyant, sinó que, d'alguna manera, deriva automàticament de les activitats d'una administració pública, d'una institució religiosa, d'una empresa industrial o comercial, d'una família o d'una persona privada. La noció de “fons d'arxiu”, doncs, s'oposa totalment a la de col·lecció: una col·lecció –la d'un museu, d'una biblioteca, d'un col·leccionista– és constituïda amb criteris forçadament subjectius, per respondre a certs gustos i a la casualitat de les vendes, de les donacions, de les herències. Al contrari, els documents es disposen als arxius tal com es formen els sediments d'estrats geològics, progressivament, constantment. Els arxius són conservats perquè representen la documentació d'una institució: constitueixen els títols dels béns, les proves dels drets o de les pretensions, contenen els precedents dels assumptes tractats, permeten als propietaris defensar-se o atacar.

L'arxiu simulat hauria de tenir una estructura disposada per fer comprendre als estudiants funcions, estructura i potencialitats d'un arxiu real.

5. ELS PUNTS FORTS D'UN ARXIU SIMULAT

El model presenta molts avantatges. Per exemple:

Pot ser dedicat (al nivell escolar, a l'àmbit territorial, al sector historiogràfic...).

Les escoles de cada territori podrien tenir els arxius simulats més apropiats a les seves necessitats didàctiques. Fins i tot les de territoris sense arxius podrien tenir-ne un en dotació gràcies a l'organització d'arxius simulats per part d'arxius de capitals.

Pot ser susceptible d'increments successius.
 A un arxiu simulat s'hi poden afegir altres rèpliques de documents a mesura que les exigències s'hagin de diversificar.
 Al model d'un arxiu –posem-hi el municipal-, s'hi pot afegir el d'un altre arxiu –posem-hi el d'una oficina pública o el de l'Estat.
 La possibilitat d'expansió sense límits garanteix altres avantatges.
 Pot permetre la flexibilitat de la tematització.
 Es pot tematitzar en relació amb les capacitats i els interessos de la classe.
 Pot permetre la incorporació al currículum de la recerca històrico-didàctica.
 Efectivament, les operacions de recerca poden esdevenir cada vegada més complexes en funció de la quantitat i de la varietat de les fonts que es poden consultar i usar per a la construcció del coneixement històric.

6. PER A QUÈ SERVEIX UN ARXIU SIMULAT

Gràcies a la flexibilitat de la seva estructura i a la variabilitat de les seves dimensions, un arxiu simulat pot emprar-se en totes les situacions en què està en joc la formació, a les escoles o en altres llocs.

Serveix per a la formació dels ensenyants, com a camp d'exercici de les competències relatives a la conceptualització de recerca, de font, i al saber fer heurístic, al fitxatge de les informacions, a la focalització temàtica...

Al taller de Mogliano, gràcies a les tasques per a l'arxiu i sobre l'arxiu simulat, estem realitzant una formació que no ha estat mai possible amb els dossiers documentals preelaborats. Per exemple, les operacions heurístiques, anul·lades en un dossier, són implicades en l'ús d'un o molts arxius simulats.

Un arxiu simulat construït oportunament també podria ser l'instrument principal en la formació dels estudiants universitaris, per ensinistrar-los en la recerca arxivística i en la didàctica de la recerca.

Se sap que els estudiants de llicenciatures en literatura i història surten de la universitat sense cap idea sobre els arxius i la recerca històrica, o bé arriben al doctorat -i per elaborar la tesi cal freqüentar un arxiu- sense la competència necessària. Un o més arxius simulats podrien permetre l'ensinistrament en les operacions de base de la recerca.

En la formació històrica l'arxiu simulat pot esdevenir l'instrument més adequat com a base per a la producció d'itineraris de recerca històrico-didàctica estructurada.

En aquest cas, els ensenyants tenen la possibilitat de guiar les operacions d'ús de l'arxiu mitjançant indicacions de treball molt acurades, però aplicant-les a diversos temes i itineraris de recerca, determinats segons les conveniències de la fase d'aprenentatge.

També és l'instrument adequat com a base d'itineraris de recerca històrico-didàctica no estructurats.

En aquest cas, els alumnes, que ja coneixen els procediments de la tasca que s'ha de fer sobre les fonts, reben poques consignes, les estrictament imprescindibles per endegar la feina i les necessàries per a la solució de problemes difícils.

7. QUINES COMPETÈNCIES POSA EN JOC LA CONSTRUCCIÓ D'ARXIUS SIMULATS?

Un arxiu simulat és el producte d'una sèrie d'activitats que impliquen la cooperació entre ensenyants i arxivers. Les competències arxivístiques són constituïdes per

- la determinació dels documents
- llur tractament documental
- el fet de disposar d'instruments de consulta
- la precisió d'itineraris de recerca
- la comprovació de la validesa de les operacions de recerca

Les competències didàctiques són necessàries

- pel tractament didàctic de la documentació
- per disposar d'itineraris didàctics
- per disposar de fitxers per a la realització dels itineraris
- per determinar temes que suscitin l'interès dels alumnes

En resum, la construcció d'arxius simulats és un excel·lent objectiu per donar sentit i substància a la col·laboració entre escoles i arxius.

8. PER QUÈ POSEM L'ÈMFASI EN LA RECERCA HISTÒRICO-DIDÀCTICA MITJANÇANT ELS ARXIUS SIMULATS?

Les virtuts formatives de l'ús de les fonts i de la recerca històrico-didàctica amb materials estructurats són nombroses. Capacitat de lectura de les fonts i de producció de les informacions pertinents al tema; capacitat de produir informacions inferencials; capacitat d'organització de les informacions, tant temporalment com espacialment o temàticament; capacitat d'escriptura d'un text basat en les informacions primàries, inferencials o les externes a les fonts, comprovades i consolidades. Mitjançant la recerca històrico-didàctica prefigurada, els alumnes també conquereixen la consciència dels panorames fonamentals del procés de construcció del coneixement històric i els conceptes que hi estan connectats, de font, document, informació, text...

Però la recerca històrico-didàctica exercitada sobre fonts ja organitzades té límits evidents, que poden ser superats amb arxius simulats.

En primer lloc, aquesta recerca no pot fer experimentar els procediments heurístics. L'arxiu simulat, o millor encara, una pluralitat d'arxius correlacionats entre ells, es presten a alertar les capacitats heurístiques, és a dir la recerca de solucions a la necessitat d'informacions que sorgeix en la fase inicial o a mesura que es van produint noves informacions. Aquesta recerca és lligada al coneixement de l'estructura dels arxius i del funcionament de les institucions que han produït la documentació, i depèn de les inferències que es produeixen a causa de la interpretació d'informacions simples o encreuades entre elles, i de l'ús dels instruments de consulta.

A més, gràcies a les proves heurístiques, es poden fer comprendre amb més profunditat els conceptes d'empremta i de font, d'estructura de la font, de serialitat de les fonts i de llur potencialitat informativa. Aquests conceptes serveixen quan es vol analitzar la realitat amb el pensament històric.

En segon lloc, la recerca històrico-didàctica no pot donar la idea que hi ha històries que encara s'hagin de construir, ja que les fonts estructurades al dossier s'usen de manera exhaustiva, altrament cal suscitar preguntes heurístiques a les quals les fonts no poden respondre per fer comprendre que hi ha progressions possibles de la recerca.

En canvi, l'arxiu simulat ofereix un fonament per pensar que amb els materials no consultats es poden construir itineraris de recerca diferents del que s'ha emprès. És important que els estudiants conceptualitzin la història pensant-la no com un sistema cognoscitiu definit i exhaurible, sinó com un camp obert de recerca.

El concepte d'història també necessita la introducció de l'element "arxiu". No únicament com a conjunt documental organitzat, sinó també com un conjunt utilitzable amb la condició que el personal arxivístic estudiï els fons, els inventaris, els catàlegs, i faci possible o impedeixi, amb llur activitat, la recerca o alguns dels seus aspectes. Cal que esdevingui clar que, darrere un coneixement històric, hi ha l'activitat dels arxivers i el funcionament dels arxius. Els estudiosos atenyen aquesta consciència amb la freqüentació dels arxius i amb l'experiència de les seves maneres de funcionar segons les expectatives i les exigències. No és possible que l'exercitació amb els arxius simulats generi tal consciència. Però poden originar el nucli operatiu de concepte d'arxiu, que és propedèutic per a les adquisicions conceptuals més profundes.

9. ARXIS SIMULATS I HISTÒRIES LOCALS

Òbviament, les històries locals són els àmbits on els arxius simulats podrien desplegar la seva utilitat. Ara ja tenim bons arguments per sostenir que un currículum de formació històrica ha de ser compost per un eix d'activitats didàctiques enfocades a les històries locals.

Podem demanar a l'ensenyament de les històries locals els beneficis següents:

- el descobriment del valor cognitiu de les històries locals respecte de la història general
- la consciència que no hi ha cap lloc que no pugui ser objecte, digne i interessant, d'estudis històrics
- la capacitat de comprendre que cada història local està entrellaçada amb els processos històrics més generals
- la capacitat de comprendre que els processos històrics generals es componen de múltiples històries locals
- el creixement del coneixement del territori que fa de marc de referència espacial
- el creixement de l'interès cívic en el govern dels problemes locals

Tot són beneficis que no poden esperar-se només de l'ensenyament de la història general.

A més, les històries locals són l'àmbit on és més fàcil i menys arriscat l'ús de les fonts i de recerca històrico-didàctica.

Els beneficis esperats ens fan sostenir amb molta convicció que mòduls d'història local haurien de ser realitzats a tots els nivells escolars. Però la causa veritable per a la introducció de les històries locals en el curriculum continuat es perd si els ensenyants no disposen dels materials adequats per portar a terme un ensenyament intel·ligent d'històries locals.

Això implicaria la preparació de molts dossiers de fonts estructurades per a tots els curricula, necessaris a cada municipi, regió històrica o regió administrativa. És una empresa impossible. Tant se val que es digui que la història local és interessant. Si els ensenyants no disposen d'instruments, la història local només és una fixació de poca gent. Aquesta és la realitat: no hi ha individus encarregats de construir els materials, no hi ha mitjans econòmics, no és fàcil tenir els materials de base per a la preparació de materials didàctics. Tot és descoratjador.

Per tant, ens hem de resignar a considerar les històries locals com un terreny d'aprenentatge reservat a poques escoles i hem d'aconcentrar-nos que siguin presents episòdicament al curriculum? Els arxius simulats poden contrarestar el sentiment d'impotència i donar la possibilitat de desenvolupar recerques a diverses escales locals, tot consentint als ensenyants d'introduir en el curriculum les experiències de treball sobre la història local.

10. COM PODEN USAR-SE? L'EXEMPLE DE MOGLIANO VENETO

Guarracino parlava de pseudoarxiu i de recerca simulada. Efectivament, l'arxiu és simulat. Però la recerca que permet no ho és. És una recerca autèntica. Pot ser guiada o assistida en graus diversos. Es poden imaginar algorismes diversos dels procediments d'ús de l'arxiu simulat, de manera que la mateixa feina –construir un coneixement mitjançant les empremtes recollides a l'arxiu– pugui ser elaborada amb graus de complexitat molt diferents.

A la culminació del procés de formació (per exemple, al darrer curs de la secundària superior), podem atribuir als estudiants la capacitat autònoma d'iniciativa de recerca històrica mitjançant una multiplicitat d'arxius simulats. A l'inici d'aquest procés de formació (a l'escola elemental), hi ha les recerques molt guiades i/o fortament estructurades en relació amb el passat immediat, personal, generacional, local. Els alumnes formen els nuclis conceptuals d'història, de font, de recerca històrica. Usant els arxius simulats, poden desenvolupar aquests nuclis. De quina manera? La nostra hipòtesi de treball és la de conduir els alumnes a pensar metacognitivament l'algorisme de la recerca mitjançant materials que els guiïn en l'ús de l'arxiu. Es tracta d'establir les bases del joc de la recerca en tres moviments. El primer material compon un mòdul petit que té una base lúdica i una finalitat introductòria. El segon implica una recerca decididament assistida. El tercer mòdul serveix de guia a una recerca més lliure i més creativa.

Mòdul I

Els alumnes són posats en una situació problemàtica d'interpretació de dues còpies fragmentàries del mateix document. Són invitats a reconstruir el document matriu i, després, a buscar la confirmació de les seves hipòtesis a l'arxiu simulat, que han de saber utilitzar amb la consulta de l'índex i la compilació de la fitxa de petició del "sobre" que, presumiblement, conté el document encertat. Si no el troben al "sobre" requerit, fan altres temptatives, modificant de tant en tant les demandes. De vegades, la fitxa els invita a dir sobre la base de quins elements de l'índex pensen distingir el sobre amb precisió. Aquest requeriment té un objectiu doble: a) evitar que la recerca avanci desordenadament, i b) més important, que preguin consciència dels elements de referència per a la recerca, i de la manera de raonar. Amb aquest joc comencen a familiaritzar-se amb el concepte d'arxiu simulat, amb els instruments de consulta i amb el procediment de la recerca documental en una situació simplificada al màxim. Aquesta familiarització arriba, però, posant en joc les competències inferencials, de la tematització i les cronològiques.

El joc es basa en l'entramat inicial de la novel·la de Jules Verne *Els fills del capità Grant*, considerada per Agnes Heller com una metàfora de la recerca històrica. Per això, i amb l'objectiu d'animar les motivacions, l'activitat didàctica s'inicia, precisament, amb la lectura de la narració de Verne.

Mòdul II

Té l'objectiu de fer construir "l'algorisme" de la recerca, és a dir, un procediment per posar a la pràctica operacions complicades mitjançant l'execució d'una successió determinada d'operacions simples. Tendeix a desenvolupar la consciència metacognitiva de les operacions concatenades en una recerca d'arxiu. La tematització és proposada per l'ensenyant i, sobre la base del tema, els alumnes han de distingir amb precisió els sobres que probablement contenen les fonts pertinents; complir els procediments de la recerca per obtenir un sobre; consultar-lo per veure-hi la presència de documents útils; llegir un per un els documents trobats i redactar per a cadascun la fitxa de registre de les informacions. La fitxa està estructurada de manera que guia el registre dels elements d'identificació del document (data, referències arxivístiques, paraules clau per als temes...) i el fitxatge de les informacions, les inferències i els comentaris. També s'indica que cal precisar les connexions possibles amb altres fonts i a pensar desenvolupaments heurístics. La comprovació del fitxatge sobre altres fonts porta a la constitució del fitxer de recerca. També es donen indicacions de treball que guien l'ús del fitxer i indueixen les operacions d'ordenació de les fitxes (temàtic i cronològic) i les d'inferència, dirigides a l'objectiu de precisar connexions entre les fonts i entre les informacions. Els passos successius són indicats amb l'objectiu de situar les informacions en un gràfic temporal que serveix per a posar en relleu les mutacions i les constants, i per precisar la trama del coneixement. La lectura del gràfic prepara per a l'escriptura del text. Una fitxa guia cap a l'elaboració del discurs de manera que presenti algunes de les característiques del text de gènere històric.

Mòdul III

Té l'objectiu de fer aplicar l'algorisme amb una guia molt més discreta, que només proporciona el memoràndum sobre els passatges obligats de la recerca.

Estem construint materials diversos que permeten l'ús de l'arxiu simulat a l'escola bàsica, i que es presten a una aplicació curricular gràcies a la seva modularitat. Una classe podria limitar-se a desenvolupar el primer mòdul, el lúdic, i aconseguir la construcció d'alguns conceptes i d'algunes habilitats, com la de consultar l'índex i la de la demanda raonada. Si el temps i les competències ho permetessin, podria desplegar el segon mòdul o, fins i tot, saltar al tercer. Els mòduls són coordinats entre ells i concatenats. Però, alhora, són autosuficients i autònoms. El seu ús depèn dels prerequisits presents a l'aula. Arxius simulats també poden ser organitzats amb suport informàtic, i això podria facilitar-ne tant l'increment com la difusió.

11. UTOPIA? PRENDRE CONSCIÈNCIA DE LES TENDÈNCIES

Ja el 1961 Robert-Henri Bautier indicava que l'ambició nova dels arxivers era que la massa de documents que havien reunit no servís únicament a l'historiador especialista, sinó que es pogués aprofitar per estendre en la població escolar el gust per la història i, entre el públic en general, la cultura històrica. I evocava les exposicions de documents, les setmanes nacionals dels arxius i altres activitats expositives com a testimonis d'aquesta voluntat. Però era sobretot al públic escolar que s'adreçaven els arxius. A França, en particular, han estat instituïts serveis educatius als arxius nacionals, i a molts dipòsits departamentals. Confiats a professors o a mestres, sota la direcció dels arxivers, s'adrecen a il·lustrar el curs de la història per mitjà de documents, a fer viu l'ensenyament de la història i a ser per a l'ensenyament allò que el laboratori és per a les ciències naturals. Una concepció així, la mateixa que tenien diversos arxius anglesos, especialment els d'Essex, tendia a l'expansió per altres països (pp. 1159-1160). Els arxivers tenen la intenció de treballar per estendre entre el públic el sentiment històric. En els decennis successius, aquestes tendències s'han incrementat. A Itàlia, una associació com Archilab desenvolupa una activitat important per portar els arxius "a l'exterior". Es tracta, doncs, de trobar solucions no contingents sinó estructurals per a una exigència percebuda com un avantatge per a la formació històrica, per a la valoració dels arxius i de llurs funcions, per a la promoció del coneixement històric en la societat. Li toca a la recerca didàctica d'inventar horitzons, possibilitats i instruments, de manera que els arxius, que ja estan al servei de la història i de la cultura, incideixin en la formació històrica i cívica. L'arxiu simulat pot ser l'instrument que porti l'arxiu fora de l'arxiu per apropar-lo a les escoles i fer-los concebre que la disponibilitat dels arxius és la garantia de la llibertat de la memòria.

Referències bibliogràfiques

- F. BALDELLI, A.Borsari, Progetto per un laboratorio di storia, in "Archivi & Computer", VIII / 2 (1998), pp. 103-108
- R-H BAUTIER, Les Archives, in L'histoire et ses méthodes, (a.c. di Ch.Samaran), Paris, Gallimard, 1961, pp.1120-1166
- F. CATTANEO, I documenti raccontano, Laboratorio di scrittura creativa, in *Scrigni cit*, pp. 81-88
- F. CAVAZZANA ROMANELLI, Archivio di Stato, pubblico e territorio, in Protagonisti. *Trimestrale di ricerca e informazione*, 54, XV (gennaio-marzo 1994)
- F. CAVAZZANA ROMANELLI E L.Puppi (a c.di), Storia locale e storia regionale. *Il caso veneto*, Vicenza, 1995
- R. CORBELLINI, Scuola e archivio, un rapporto da costruire, in ARCHIVO DI STATO DI UDINE, I.R.R.S.A.E. Friuli-Venezia Giulia, *Il fondo d'archivio per l'insegnamento di storia*, Udine 1990
- M. DELL'ACQUA, Il cantiere della memoria collettiva: didattica ed archivi, in Beni culturali e didattica. *Esperienze e prospettive*, Milano 1988
- I. GERMANI, Didattica negli archivi? Il rapporto fra archivi di stato, insegnanti e studenti, in "Calendario del popolo", 5 (1991)
- S.GUARRACINO, Come entrare nei santuari della ricerca in "Il viaggio di Erodoto", 1987, n.1, pp.41-42
- M.GUSSO, Didattica della storia: ricerca e laboratorio. Il dibattito italiano 1967-1985, in *La storia insegnata*, Milano, 1986, pp.270-283
- I.MATTOZZI, Che piccolo storico sia!, in "Il viaggio di Erodoto", 16, aprile 1992, pp.168-180
- Id. Dall'uso delle fonti alla ricerca storico-didattica in Storia e territorio, Università degli studi di Ferrara, *Corso di perfezionamento a distanza in Didattica dell'antico*, Ferrar, 1999, pp.57-94
- Id. La didattica della storia locale. Criteri metodologici e riferimenti normativi, *Ricerche didattiche della storia locale Altoadige-Südtirol*, Trento, 1996
- Id. L'insegnamento della storia locale nella didattica delle discipline geostoriche in Storia e geografia: *dalla dimensione generale a quella locale*, C.Fenili ed. Bergamo, 1998
- I. MATTOZZI-R.ZAMBINI, Educare con la storia. *Percorsi didattici di storia locale per la scuola elementare*, Bergamo, 1998
- L. PAROLA, Nuovi linguaggi per comunicare il documento di archivio. Un prodotto multimediale didattico, in *Conferenza nazionale degli archivi*
- B. PICCIOLI, Problemi e prospettive sul fare didattica in archivio, in Archivisti davanti al presente: tra problemi di tutela e valorizzazione, *Associazione nazionale archivistica italiana*, ANAI, Milano 1992
- L. SCALCO e G.BONFIGLIO DOSIO, *Archivi e storia locale*, Verona, 1996
- I. ZANNI ROSIELLO, Fonti d'archivio e utilizzazione didattica, in *Rassegna degli Archivi di Stato*, LVIII/ 1 (1998)

Reflexions per utilitzar didàcticament els fons d'arxiu a Catalunya.

El servei educatiu: una funció, un repte, una necessitat?

Sílvia Alemany Nadal,

Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols

Núria Burguillos Medina,

Arxiu Municipal del Districte de Sants-Montjuïc, Barcelona

Núria Canyellas Vilar, Arxiu Municipal de Cambrils

Elena González Coso, Arxiu Municipal de Lleida

Montserrat Pons Mascarilla, Arxiu Municipal de Lleida

M. Àngels Suquet Fontana,

Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols

PRESENTACIÓ

La ponència que ara us presentem ha estat encomanada per l'Associació d'Arxivers de Catalunya a un grup d'arxivers de les diferents contrades de Catalunya per tal d'elaborar un estudi sobre l'estat de la qüestió pel que fa als serveis educatius i a la tasca pedagògica als nostres arxius. Les persones que hem participat en aquest treball hem recollit la informació corresponent als arxius de la demarcació més propera a través d'un qüestionari que han respost els nostres col·legues. Després hem posat en comú els resultats i hem elaborat conjuntament les conclusions que avui us presentem i que esperem que siguin el reflex de l'opinió de la majoria dels companys de professió. Pel que fa a l'esquema de la nostra ponència, primerament presentem un seguit de comentaris generals sobre què són i què representen la funció cultural, la funció pedagògica i el servei educatiu dels arxius.

La funció cultural o de difusió té com a missió donar a conèixer el contingut i les utilitats de l'arxiu als ciutadans en general. Aquesta missió pot incloure activitats adreçades a diferents col·lectius i que poden abraçar diversos temes i èpoques: conferències, exposicions, publicacions, itineraris històrics, etc.

La funció pedagògica dels arxius serveix per posar de manifest la voluntat dels nostres serveis per apropar-se realment als ciutadans en general i aconseguir que les activitats plantejades des de la vessant cultural i de difusió siguin realment efectives per a aquesta finalitat. La democratització de la cultura seria el marc conceptual que donaria suport a aquesta nova funció pedagògica dels arxius.

Finalment, hem considerat el servei educatiu com un dels productes que l'arxiu pot oferir a una col·lectivitat molt més específica, que mostra uns interessos i unes característiques pròpies: la comunitat educativa. Pensem que, en aquest cas, els usuaris directes del servei són els docents, els quals, a través de la interpretació didàctica de les fonts d'arxiu, faran arribar els continguts als seus alumnes.

Després d'aquestes anotacions teòriques sobre el nostre paper dins el món de la cultura i de la docència, passarem a presentar-vos els resultats de les enquestes als arxius catalans sobre el funcionament dels serveis educatius i les activitats que s'hi realitzen.

La visió panoràmica de la situació ha estat una bona ocasió per fer, o potser refer, tal com manifesta el títol, una reflexió entorn a una de les moltes tasques que tenim encomanades els arxivers: la difusió cultural dels nostres documents. Dins d'aquest marc més ampli que és la funció cultural, hi trobem, però, un àmbit més concret, que és el del servei educatiu, tal com s'explica en la majoria de textos que parlen de difusió cultural en el món dels arxius. I aquesta reflexió ha girat entorn de tres consideracions sobre aquest servei: funció, necessitat o repte?

Un dels dubtes que ens plantejàvem era denominar servei educatiu a les tasques que intentem dur a terme des dels arxius. I pensem que els resultats de les enquestes ens confirmaran que aquest dubte era raonable. Els arxius fa molt temps que han assumit com una part més del seu treball aquesta vessant divulgativa dels seus fons, si més no en l'aspecte teòric. Una altra cosa són els resultats reals, que no són tan nombrosos ni tenen el ressò que caldria esperar. Cal veure quins són els factors que han incidit en aquesta situació i les causes d'aquest panorama.

La reforma educativa semblava obrir les portes a una nova perspectiva pedagògica a les escoles, i en aquesta revisió de la metodologia i els continguts didàctics, les fonts d'arxiu hi podien tenir un paper important. Però, ha estat realment així? L'afluència d'estudiants de secundària (ESO, batxillerat) per sol·licitar informació als arxius com a resultat d'aquesta reforma ha servit per revaloritzar els documents com a eina didàctica, especialment en el camp de les ciències socials. La nova situació fa plantejar quin és el paper dels arxivers i quin el dels docents en la tasca pedagògica encomanada als arxius. D'altra banda, els arxius han vist com se'ls ampliaven les tasques en l'àmbit de la funció cultural i de difusió en incloure la dels serveis educatius, la qual cosa obliga molts professionals dels arxius a revisar quines són les prioritats del servei i valorar les possibilitats reals de subsistència d'un servei com aquest. Les mancances que tenen encara molts arxius fan que els treballs relacionats amb el món de les escoles i dels estudiants siguin escadussers. La disparitat de situacions queda reflectida en l'anàlisi de l'estat de la qüestió, que posa de manifest la problemàtica i l'enfocament que es dona des dels arxius al tema educatiu.

1. LA FUNCIÓ CULTURAL DE L'ARXIU

Actualment, la legislació, els teòrics de l'arxivística i els mateixos professionals consideren que les funcions dels arxivers no són només la de conservar, classificar i ordenar, sinó que cal anar molt més enllà d'aquestes tasques tradicionals. D'una banda, s'ha de fer una funció d'informació, facilitant la consulta dels arxius a tota persona interessada a investigar, analitzar o simplement informar-se sobre un tema determinat. De l'altra, s'ha de desenvolupar una funció cultural; és a dir, una funció de difusió dels continguts i de les seves finalitats que es pot fer mitjançant la planificació d'activitats de divulgació. L'arxiu pot desenvolupar un munt d'activitats que li permetin participar activament en la difusió del coneixement, sobretot d'aquells aspectes relacionats amb la recuperació i la sensibilització del patrimoni cultural del territori.

1.1. Requisits

Per assolir amb èxit aquesta funció són necessaris uns requisits previs:

- a) Conscienciació dels responsables polítics, la qual cosa vol dir anar molt més enllà de l'aprovació d'una llei. És necessària la implicació de totes les administracions i l'aplicació de la legislació a tots els àmbits.
- b) Proporcionar als arxius els instruments i els recursos necessaris amb el propòsit que la funció cultural no signifiqui una càrrega voluntària per al personal, sinó una activitat planificada, estructurada i perfectament integrada en el funcionament quotidià de l'arxiu. Cal disposar dels recursos humans i financers necessaris per tal de poder assolir els objectius proposats, per proporcionar un millor servei i per obtenir la imatge que es desitja, d'acord amb els requeriments dels temps actuals.
- c) Formació del personal de l'arxiu, la qual haurà de ser directament proporcional a la dificultat i complexitat de les activitats que s'hi vulguin desenvolupar, a més de la contractació de serveis externs pels casos que ho requereixin.

De tot això, l'arxiu n'obtindrà uns grans beneficis, malgrat que no siguin materials: el prestigi, la difusió de la funció dels arxius i la justificació del seu paper en la societat actual. Per tant, la valoració dels costos que comportaran aquestes activitats haurà de mesurar-se tenint en compte uns beneficis que s'han d'interpretar en clau cultural i social.

1.2. Objectius

La funció cultural té com a objectiu principal donar a conèixer l'arxiu com a institució que projecta la seva activitat per completar la formació intel·lectual i social dels ciutadans. A més, és voluntat dels arxius que la funció cultural sigui

compatible i complementària a la resta d'activitats que generen les institucions i serveis que intervenen en la gestió del patrimoni cultural. La seva missió és trencar amb les dificultats de comunicació entre l'arxiu i el ciutadà, la qual cosa contribuirà a fer desaparèixer la imatge tradicional dels arxius com a espais no accessibles i allunyats del concepte de servei a la ciutadania.

Aquests objectius, els podem concretar de la manera següent:

- Divulgar l'arxiu com a equipament cultural, com un vehicle de cultura, creatiu, que ofereixi iniciatives i vagi sempre per endavant de les demandes dels ciutadans.
- Convertir en realitat l'axioma que l'arxiu està, per naturalesa, al servei de tots els ciutadans, de la comunitat que el manté amb els seus impostos, i incrementar la rendibilitat d'un servei públic.
- Integrar-se en el sector del lleure, adreçant els seus productes i els seus serveis a un ampli col·lectiu de persones amb interessos diversificats.
- Difondre els fons documentals.
- Augmentar el nombre potencial d'usuaris.

1.3. Accions

No volem pretendre fer una relació exhaustiva dels possibles projectes culturals en què l'arxiu pot ser el protagonista o bé el coorganitzador, atès que aquesta relació seria gairebé inacabable. És per aquest motiu que només esmentarem les línies d'actuació que acostumen a ser més pròpies i sovintejades a la majoria dels arxius, sense oblidar que els elements fonamentals de la dinamització cultural dels arxius són els documents, els quals són l'objecte i el subjecte de totes les activitats que s'hi desenvolupen:

- Activitats pedagògiques
- Publicacions
- Jornades de portes obertes
- Exposicions
- Itineraris
- Visites guiades
- Cursos
- Seminaris
- Conferències
- Congressos
- Jornades
- Tertúlies
- Col·loquis
- D'altres (publicar articles, intervenir en rodes de premsa i programes de ràdio i televisió, concursos, premis, beques i ajuts a la investigació, participar en fires, debats, presentacions de llibres, homenatges a personatges destacats, etc.)

1.4. Usuaris

Per aconseguir l'apropament dels arxius a la ciutadania cal establir diferents línies d'actuació adaptades a la diversitat dels usuaris. A més, cal tenir en compte que, malgrat la ràpida incorporació del ciutadà a l'ús de les noves tecnologies i a l'accés a la informació per via informàtica i telemàtica, hi continua havent un desconeixement profund dels arxius, del seu funcionament i de la seva organització. Això agreuja la dificultat que el ciutadà té a l'hora d'accedir als fons dels arxius, perquè cada vegada és més gran la distància entre les seves expectatives i la qualitat de la informació que n'obté.

En aquest sentit, cal tenir en compte diferents factors:

- El canvi experimentat en la tipologia de l'usuari (estudiants de batxillerat, historiadors afeccionats, ciutadans inexperts, etc.).
- Les necessitats i exigències de la societat en relació amb l'accés a la informació, que han adquirit noves dimensions gràcies als entorns informàtics i telemàtics en l'àmbit de la comunicació.

Actualment, les activitats planificades pels arxius van adreçades a la majoria dels sectors socials. No es tracta de fer un seguit d'actuacions destinades a una minoria culta, sinó que es tracta de divulgar les possibilitats dels arxius mitjançant activitats que permetin acostar-ne els continguts a la població amb la finalitat de contribuir a la seva formació cultural. És necessari que tot un sector social, que per la seva formació no ha pogut accedir al coneixement dels arxius, en conegui la realitat. L'objectiu és arribar al gran públic. Per tant, cal analitzar l'ús que pot fer-se dels mitjans de comunicació i les possibilitats de l'arxiu de convertir-se en un centre de dinamització i divulgació cultural per acostar-lo a un públic profà. A més, cal desenvolupar la col·laboració de l'arxiu en tots aquells projectes que puguin significar una transmissió de coneixements culturals: col·loquis, debats, congressos, conferències, exposicions, cursos, publicacions... Tot això dins del marc físic de l'arxiu o aprofitant qualsevol canal que hi hagi, amb la finalitat de contribuir al doble objectiu de divulgar els fons documentals i establir-se en vehicles de cultura.

2. LA FUNCIÓ PEDAGÒGICA: EL SERVEI EDUCATIU

A l'Estat espanyol, l'assumpció d'aquesta funció ha estat en certa mesura parcial i recent (anys vuitanta), sense que pràcticament no hi hagués cap experiència prèvia ni cap reflexió consolidada sobre l'abast i l'impacte de la pedagogia en els serveis d'arxiu.

La funció pedagògica de l'arxiu es pot concebre, de manera genèrica, com la comunicació als usuaris, tant interns com externs, de la informació relativa a un arxiu en concret, però també dels coneixements i de les tècniques arxivístiques, tant per facilitar la recerca i l'accés a la documentació com per donar rudiments útils a persones que hagin de realitzar tasques d'organització de documents. D'aquesta

manera, pràcticament s'identifica difusió amb pedagogia, ja que les activitats realitzades pels arxius tenen un caràcter eminentment formatiu i informatiu. Aquest plantejament més global permet rendibilitzar més els recursos dels arxius i equilibrar més la planificació de les actuacions.

És cert que un dels terrenys privilegiats per a la relació entre el món dels arxius i la societat és l'escola. La funció pedagogicodivulgativa té l'avantatge de fer comprensible a les noves generacions la importància i la utilitat dels arxius. Podem dir que la funció pedagògica de l'arxiu —entenent la *pedagogia* en el sentit més fidel a l'etimologia del terme, és a dir, com a “ciència o art d'ensenyar i educar els infants”— ha de ser un bon instrument de comunicació dels fons documentals i també una bona eina en el procés d'aprenentatge dels presents i futurs ciutadans, per tal d'educar a l'usuari abans que sigui usuari. En aquest sentit, l'arxiu es presenta com un espai idoni que pot permetre un diàleg àgil i positiu entre els arxius i els centres educatius, i també un espai on es pot reflexionar sobre la utilització didàctica de les fonts primàries. Actua, doncs, com a comunicador i com a agent de prevenció per preservar els fons documentals.

2.1. Objectius generals

Els objectius generals d'aquesta funció que hem denominat pedagògica d'abast general es poden, doncs, sintetitzar en cinc punts:

- Dinamitzar la difusió, l'estudi i la recerca de la història, en el sentit més ampli, i amb especial atenció en l'àmbit competencial de la institució a la qual pertany.
- Fomentar la consciència del patrimoni documental.
- Contribuir a educar els ciutadans en la cultura democràtica.
- Consolidar les funcions de l'arxiu, tant externes com internes, dins la mateixa institució que l'ha generat.
- Augmentar i diversificar el nombre d'usuaris.

2.2. Les actuacions

A partir dels diferents objectius que s'han esmentat abans, es poden començar a definir i programar de manera més específica les actuacions i els objectius concrets que es volen assolir: els continguts, els usuaris i els tipus d'activitats.

De la mateixa manera que les possibilitats pedagògiques del document són immensurables, és in comptable la pluralitat d'usuaris a qui poden anar dirigits els seus missatges. L'acció didàctica no s'ha de circumscriure pas a una edat determinada, ja que la formació de les persones no té edat.

El disseny de les activitats vindrà condicionat, doncs, pel tipus d'usuari a qui es vulguin adreçar i també pels recursos de què es disposi. Es poden combinar *activitats d'interior*, com visites guiades als arxius, exposicions amb/sense visites guiades, tallers, projeccions, conferències, cursos, jocs; amb altres d'*exterior* com itineraris, gimcanes

o, més espectaculars, com representacions o simulacions històriques. La programació d'aquests exercicis haurà de tenir en compte els horaris i els períodes de lleure del públic a qui van adreçats. Com que les activitats són de naturalesa efímera, és interessant que en quedin testimonis materials, com dossiers, catàlegs, publicacions monogràfiques, reculls, revistes o butlletins, retallables, material audiovisual...

2.3. El servei educatiu

La implantació d'aquest servei en el camp dels arxius s'ha beneficiat dels mètodes pedagògics que intenten potenciar l'observació i l'experimentació de l'alumne, a més del formidable desenvolupament experimentat per la història local.

Pel que fa a l'actuació pedagògica davant les escoles, les línies d'actuació que es poden oferir des de l'arxiu són les següents:

- Recuperar el coneixement de la realitat històrica de l'entorn, per tal de promoure'n la defensa i incentivar el sentiment de pertinença al territori, mitjançant l'estimulació, el respecte i la valoració del patrimoni documental i cultural.
- Promoure i difondre pedagògicament els estudis que contribueixin a conèixer millor el territori, en totes les seves vessants: humanística, científica, etc.
- Orientar i assessorar els educadors a l'hora d'utilitzar els arxius i les fonts primàries, per tal d'avançar en la qualitat de l'oferta que els arxius proporcionen als centres educatius, i així divulgar i fer assequibles els coneixements de l'entorn més proper a l'alumne, educant els escolars en els mètodes de recerca utilitzats pels historiadors o investigadors.
- Elaborar recursos i materials didàctics d'abast ampli, a partir de les fonts primàries i fons documentals, que permetin un apropament de l'arxiu a les escoles, amb l'objectiu de facilitar la interpretació dels fons documentals a través de les propostes didàctiques i facilitar, també, la comunicació i intercanvi entre els arxius i els centres d'ensenyament per posar en comú els objectius i necessitats en el terreny de la investigació i la docència de la història local.
- Proporcionar una oferta basada en la difusió i el coneixement dels fons de l'arxiu al públic escolar. La millor manera de desenvolupar aquesta funció pedagògica és crear un servei educatiu encarregat de la relació amb els centres d'ensenyament i de l'organització de les activitats pertinents.

2.3.1. El concepte de servei educatiu

Un servei és una prestació estable adreçada a uns determinats clients o usuaris. Per tant, es caracteritza per la continuïtat i també per la qualitat, entenent-la com la capacitat de respondre a les expectatives dels usuaris i als objectius marcats per la mateixa direcció.

Per organitzar un servei cal, doncs, planificar; és a dir, definir què és el servei, què pretén en línies generals, fins on vol arribar i què es planteja a curt termini. També cal assignar els recursos (humans, econòmics, equipaments) que seran

necessaris per aconseguir els objectius plantejats, que alhora s'han d'adequar a les possibilitats reals. Tanmateix, és important tenir en compte que un servei no s'ha d'identificar necessàriament amb un òrgan específic de gestió. Cal establir quines són les funcions que pot assumir el personal en plantilla, què cal contractar a fora i quines tasques es poden coordinar amb altres serveis o organismes. Pel que fa als equipaments, cal que siguin dignes i adequats a les activitats ofertes.

2.3.2. Factors clau per establir un servei educatiu

A l'hora d'executar qualsevol acció didàctica en un arxiu, s'haurien de tenir en compte tres factors primordials:

a) *L'arxiu com a equipament cultural*

Qualsevol arxiu pot convertir-se en una eina pedagògica, però, evidentment, per una qüestió d'operativitat, cal saber triar l'arxiu més adient. Les raons que s'anteposen a una decisió d'aquest tipus són:

- Raó de tipus físic: l'alumnat ha d'anar, si és possible, a l'arxiu que li correspongui territorialment, sobretot durant les primeres etapes educatives, com li correspon una determinada escola pública o acudeix a la biblioteca del barri on viu.
- Raó de tipus pedagògic: la didàctica amb els documents d'arxiu ha d'adaptar-se en tot moment a les necessitats educatives de l'escola, des de la qual es dirigeix i es desenvolupa un projecte educatiu global. Els arxius municipals poden tenir un paper destacat en els programes creats per molts ajuntaments en el marc de les *Ciutats educadores*, una proposta pedagògica que entén la vinculació de l'escola amb el territori com la principal eina per educar en una cultura democràtica i participativa, per contribuir a la cohesió social, el civisme i la interculturalitat.

b) *Els documents com a objecte didàctic*

Tots els documents que es custodien als arxius poden ser comunicats pedagògicament. Dependrà de la professionalitat de l'arxiver i del mestre per saber extreure el millor que té cada document, per fer-lo descobrir a l'alumne. Segons com es treballi el document, aquest revelarà una informació diferent. El document d'arxiu augmentarà el seu valor pedagògic a partir del tractament que se'n faci. L'arxiver i el mestre han de saber trobar el punt de comunicació dinàmica que pot generar un procés educatiu.

c) *Els usuaris*

Els docents i els alumnes dels diferents nivells de l'ensenyament esdevenen els usuaris d'aquests serveis. La correcta comunicació amb aquests sectors és el que haurà de permetre, en un futur, trencar amb el tradicional desconexament que hi ha dels arxius, que abans hem esmentat. Cal adaptar el treball amb documents d'arxiu a l'edat i nivell educatiu dels alumnes. Cada nivell escolar necessitarà un tipus d'acció pedagògica específica i diferenciada.

d) *Els recursos*

Per organitzar un servei calen, doncs, recursos i una bona definició prèvia de plantejaments. No obstant això, per implantar-lo i consolidar-lo, es pot recórrer a algunes estratègies. Per engegar qualsevol actuació en el marc d'una organització, és bàsic el suport dels responsables. En el cas de l'Administració pública, aquest es pot formalitzar aprovant la creació del servei per part de l'òrgan competent. I es pot refermar cada any proposant l'aprovació del programa d'activitats que es vulgui realitzar, tot detallant el pressupost que s'hi vol destinar. També és important una bona política d'aliances, ja sigui amb altres departaments o àrees de la institució a la qual pertany l'arxiu o fora d'aquesta. Fora del marc institucional, es poden establir línies de col·laboració amb centres educatius de qualsevol nivell, centres de recursos pedagògics, entitats o associacions, empreses, etc. Cal ser imaginatiu a l'hora de pactar amb els col·laboradors i tenir en compte que es poden fer aportacions molt diverses: recursos humans, assumir determinades tasques o funcions; equipaments, cedir espais o materials; recursos econòmics, ja sigui per la fórmula del patrocini o de la subvenció, i també usuaris, cedir bases de dades o fer promoció conjunta de les activitats.

2.3.3. *Metodologia de treball*

Per organitzar un servei educatiu caldrà necessàriament crear un equip de treball interdisciplinari, mitjançant la contractació de diferents professionals o bé per la fórmula de la col·laboració. L'arxiver ha d'assumir la direcció del servei amb tot el que això implica, tant pel que fa a planificació com a supervisió de la programació i l'execució. Caldrà recórrer a pedagogs o docents i dissenyadors, per tal que les activitats i els productes presentin els continguts de la manera més adequada per als usuaris als quals van adreçats. Els pedagogs poden assessorar a l'hora de seleccionar tant dels temes que siguin més coherents amb els currículums dels centres educatius, com dels documents més apropiats per treballar amb alumnes.

Per triar la documentació s'han de valorar els aspectes següents:

- L'estat de conservació.
- El grau de dificultat de lectura.
- L'atractiu visual.
- La possibilitat d'identificació de punts d'ensenyament, és a dir fets o conceptes vinculats amb el tema que es treballa.

En les activitats del servei educatiu és important tenir en compte els aspectes següents:

- Contacte directe amb els documents, en la mesura que sigui possible.
- Utilitzar diferents tipus de fonts primàries.
- Contextualitzar els fets o aspectes treballats.
- Incorporar d'altres fonts d'informació com objectes, jaciments arqueològics, espais i edificis.

2.3.4. Productes pedagògics

En aquest apartat inclourem totes aquelles activitats destinades a la cooperació entre l'arxiu i l'ensenyament, la qual ha de permetre que els arxius siguin més coneguts i que el personal docent i els estudiants puguin abordar una gran quantitat de disciplines a partir de les perspectives que ofereix utilitzar els documents d'arxiu per a l'ensenyament primari, secundari i per als estudiants universitaris.

El document d'arxiu és la font primària d'informació per excel·lència per a l'historiador i per al professional de la investigació. Però, i per al docent? Pensem que les possibilitats pedagògiques del document, com a element comunicador que és, són nombroses.

Hi ha diferents modalitats de materials que es basen en l'ús pedagògic dels documents i de la seva possibilitat d'aprofitament per part dels alumnes. A més, és pràctica habitual elaborar dossiers o carpetes que continguin reproduccions en facsímil de documents relatius a un tema en concret. A tall d'exemple, esmentarem els quatre productes clàssics més sovintejats:

- *Maletes pedagògiques*: reproducció facsímil de manuscrits, plànols, gravats, mapes, i realització de textos explicatius i qüestionaris que facilitin la comprensió i la participació dels alumnes.
- *Publicacions i materials didàctics*: edició de publicacions de divulgació de la història local acompanyats de materials amb les orientacions didàctiques corresponents per als diferents nivells educatius.
- *Guies d'arxius per a les escoles*: es recomana realitzar guies d'arxius per a les escoles, especialment pensades per a l'ús d'alumnes i professors. Aquestes descriuran, amb caràcter general, una sèrie de documents seleccionats pel seu interès pedagògic —d'acord amb diferents nivells d'edat— ubicats en punts de lliure accés per facilitar-ne la consulta.
- *Audiovisuals*: basats fonamentalment en els documents, com a mitjà de familiaritzar els usuaris en les tècniques i modalitats d'organització i catalogació dels fons documentals i amb la finalitat d'il·lustrar les possibilitats i la varietat de tipologies que es poden consultar.

2.3.5. La difusió

La difusió dels productes és tan important com la programació de les activitats i, perquè sigui efectiva, cal trobar els millors canals per fer arribar la informació al públic destinatari. Aquesta difusió es pot aconseguir realitzant trameses dels materials, cartells, notes de premsa, contactes amb centres de recursos pedagògics, etc.

3. RESULTATS DE L'ENQUESTA REALITZADA ALS ARXIS CATALANS

Per tal d'elaborar un informe sobre l'estat de la qüestió de l'activitat didàctica als arxius de Catalunya, hem realitzat una enquesta als arxius municipals i als comarcals,

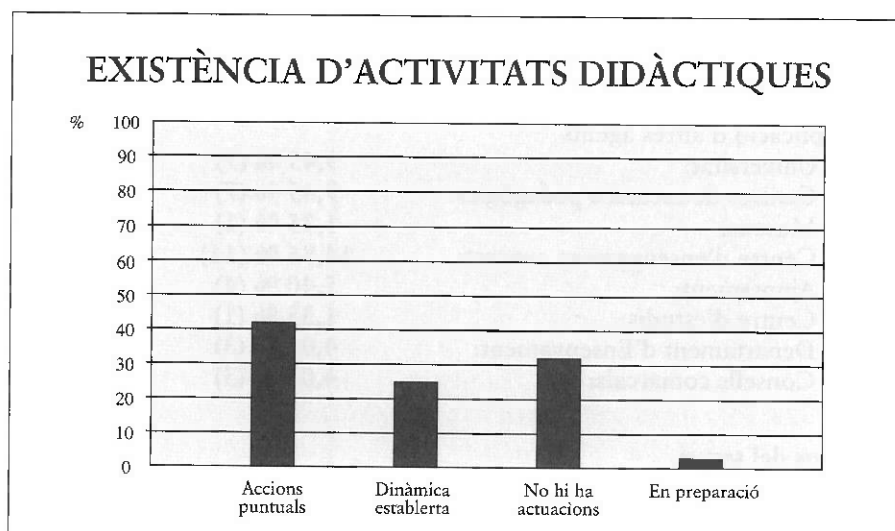
principalment, encara que també hem preguntat a d'altres arxius. De 128 arxius enquestats, 110 han respost les nostres preguntes⁸. Els resultats són els que us presentem a continuació.

1. Activitats didàctiques als arxius⁹

El 67,2 % (74) dels arxius du a terme activitats didàctiques. Hi ha alguns centres que si bé enguany encara no havien començat les activitats sí que les preparaven per l'any vinent, els quals representen un 1,8% (2). La resta; és a dir, el 31% (34), no realitza cap mena d'activitat.

Entre els arxius que porten a terme activitats didàctiques, cal distingir que un 40,9% (45) efectua activitats puntuals, mentre que només un 26,3% (29) dels arxius catalans que han respost les nostres preguntes tenen una dinàmica establerta.

Actuacions puntuals:	40,9 %
Dinàmica establerta:	26,3 %
No hi ha actuacions:	31 %
En preparació:	1,8 %

⁸. Vegeu el model d'enquesta i la relació d'arxius que han respost l'enquesta a l'annex.

⁹. El número que apareix entre parèntesi correspon al nombre d'arxius que representa el percentatge expressat.

2. Antiguitat del servei

En alguns casos coincideix amb l'inici de la creació del servei d'arxiu, si bé la majoria han hagut de deixar passar un temps per tal de poder organitzar prèviament els fons per passar, poc després, a l'activitat divulgativa i educativa. Hi ha arxius que ofereixen activitats didàctiques des de fa uns vint anys, però la majoria se situaria en una forquilla entre els deu i cinc anys d'antiguitat, que coincideix amb l'eclosió dels arxius a Catalunya i amb l'entrada en vigor de la LOGSE.

3. Objectius

Les respostes rebudes han estat força diverses, però totes van encaminades a:

- Donar a conèixer l'existència, la funció i els serveis de l'arxiu així com difondre la documentació custodiada i acostar als alumnes i/o docents les possibilitats didàctiques dels fons d'arxiu.
- Acostar la història local i el territori als alumnes a través dels documents com a font primària.
- Col·laborar en la formació universitària

4 Agents implicats en el servei

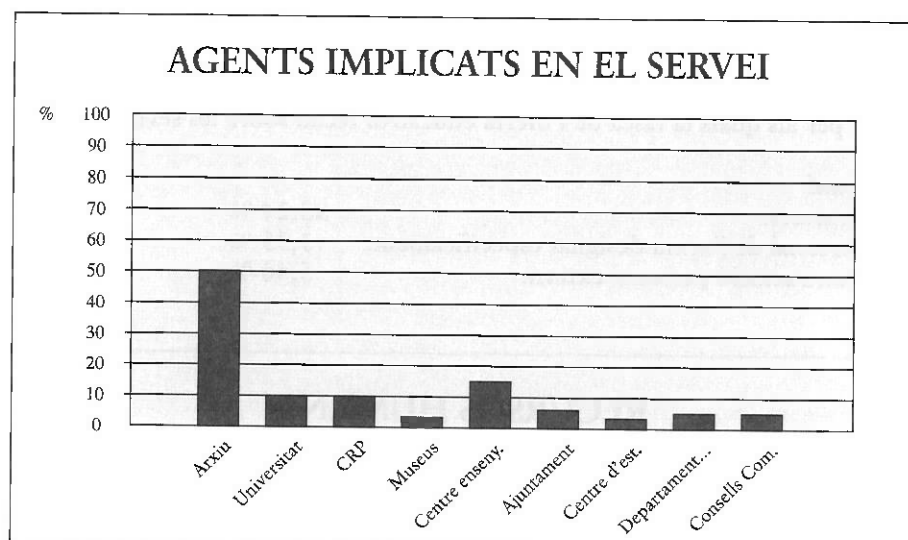
A més dels arxivers i els docents, sovint hi ha altres agents implicats en el servei:

- Exclusivitat de l'arxiu:	50,00 % (37)
- Implicació d'altres agents	
Universitat:	9,45 % (7)
Centres de recursos pedagògics:	9,45 % (7)
Museus:	1,35 % (1)
Centre d'ensenyament concret:	14,86 % (11)
Ajuntament:	5,40 % (4)
Centre d'estudis:	1,35 % (1)
Departament d'Ensenyament:	4,05 % (3)
Consells comarcals:	4,05 % (3)

5. Recursos del servei

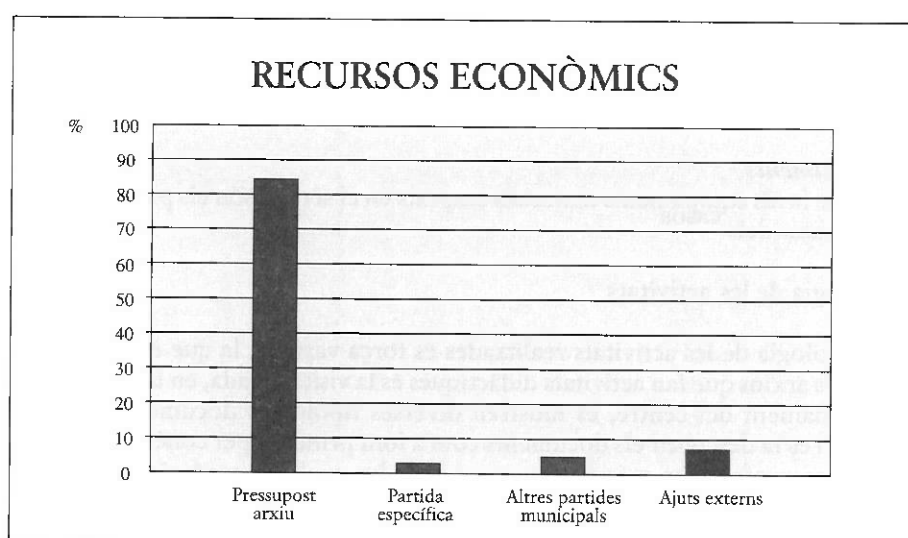
Aquest apartat és la clau que obre o tanca la porta a les possibilitats d'oferir un servei didàctic per part dels arxius.

Pel que fa als recursos econòmics, del total dels arxius de Catalunya que han ofert algun tipus de servei educatiu, només un 2,7% (2) té una partida específica. Els ajuts externs, normalment buscats per l'arxiver, representen un 8,1% (6), i l'aportació provinent d'altres partides municipals correspon al 4,05% (3) del total. Veiem, doncs, que en un 85,15% (63) de les ofertes, els diners han de sortir del pressupost general del mateix arxiu.

Recursos econòmics

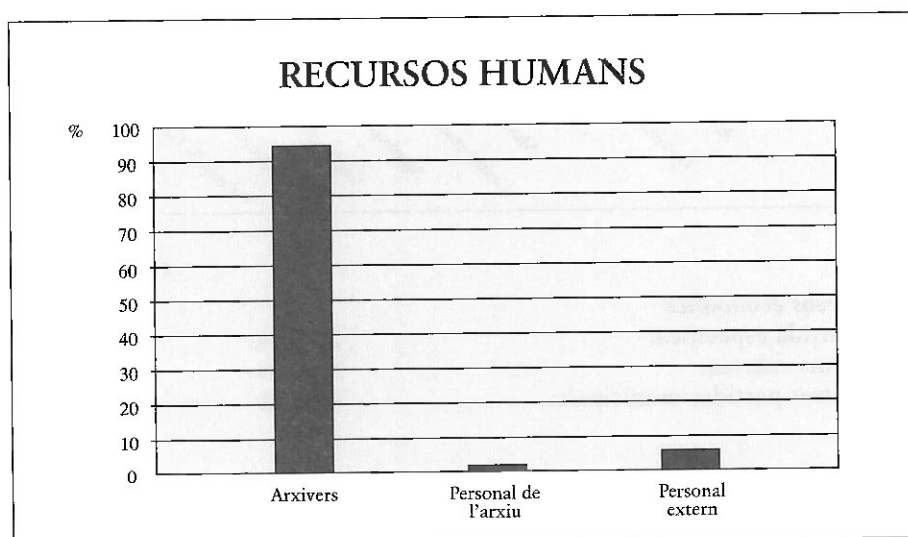
Partida específica:	2,70 %
Ajuts externs:	8,10 %
Altres partides municipals:	4,05 %

Respecte als recursos humans, només l'1,35% (1) dels arxius hi tenen una persona designada específicament, un 5,4% (4) té possibilitats de contractar personal extern, si bé depèn del moment i del tipus d'activitat, davant el 93,24% (69) dels arxivers per als quals la tasca de l'oferta educativa recau sobre les seves espatlles.

Personal

Arxivers:	93,24 %
Personal de l'arxiu designat específicament:	1,35 %
Contractació personal extern:	5,40 %

Equipaments

Pel que fa als equipaments materials emprats en el servei, són els propis de l'arxiu en la totalitat dels casos.

6. Tipologia de les activitats

La tipologia de les activitats realitzades és força variada, la que és present en el 100% dels arxius que fan activitats didàctiques és la visita guiada, en la qual s'explica el funcionament del centre, es mostren diverses tipologies documentals i la seva evolució, i es fa descobrir els documents com a font primària per conèixer la història. Alguns arxius ofereixen més d'una proposta, de les quals les conferències representen el 35,13% (26); les exposicions, el 29,72% (22); els cursos, el 25,67% (19); els tallers, el 16,21% (12); els itineraris, el 9,45% (7); les projeccions, el 4,05% (3), i els jocs, el 4,05% (3). Altres activitats que es realitzen als arxius són: guions per

programes de TV local i per programes de ràdio, tutoria d'alumnes en pràctiques, congressos i jornades.

Del total de les activitats, un 47,29% (35) van acompanyades de dossiers pedagògics; però només hi ha un 16,21% (12) de publicacions i un 2,70% (2) d'audiovisuals editats.

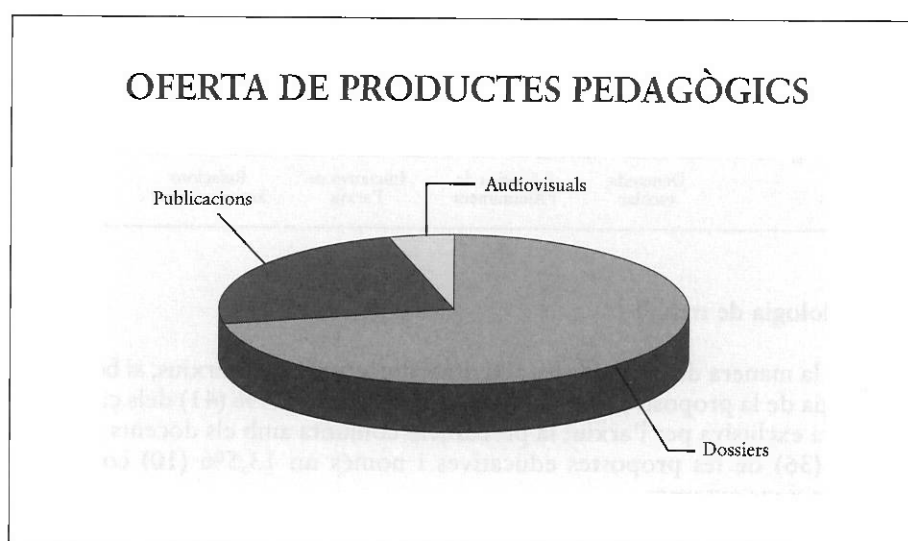
La majoria comenten que també fan assessorament dels treballs dels alumnes d'ensenyament secundari (ESO, batxillerat), si bé no han tingut cap relació prèvia amb el docent que els ha encarregat.

Activitats

Visites guiades:	100 %
Conferències:	35,13 %
Exposicions:	29,72 %
Tallers:	16,21%
Projeccions:	4,05 %
Jocs:	4,05 %
Itineraris:	9,45 %
Cursos:	25,67 %

Oferta de productes pedagògics

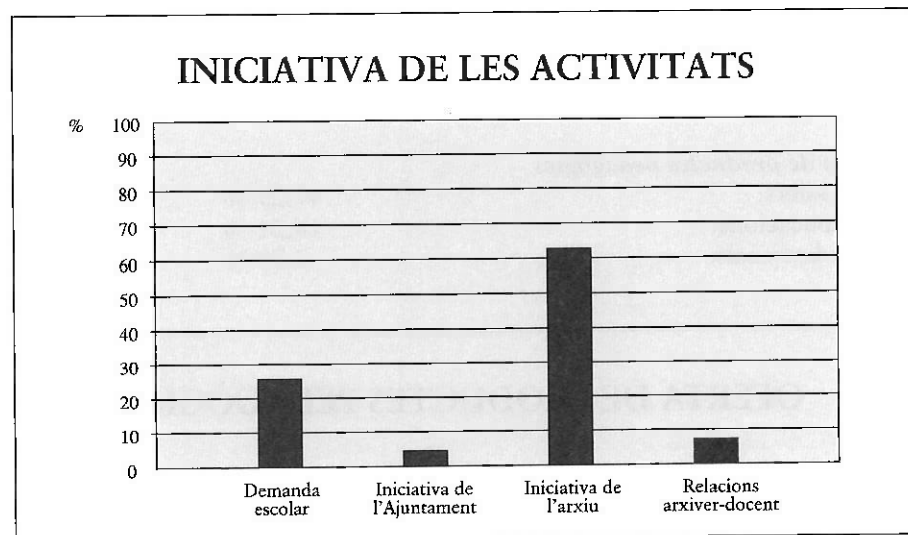
Dossiers:	47,29 %
Publicacions:	16,21 %
Audiovisuals:	2,70 %

7. Iniciativa

La iniciativa per començar algun servei didàctic prové del mateix arxiu en un 63,16% (48) dels casos, de la demanda escolar en un 26,33% (20) i la iniciativa des de l'ajuntament correspon a un 3% (3) dels casos. Hem volgut donar una entrada pròpia al percentatge d'un 6,57% (5), dada que correspon als comentaris que molts arxivers feien dient que la idea va sorgir d'una manera compartida entre ells i un docent amb qui tenien una bona relació personal o amistat.

Demanda escolar:	26,33 %
Iniciativa de l'ajuntament:	3,94 %
Iniciativa del mateix arxiu:	63,16 %
Fruit de les bones relacions personals entre l'arxiver i algun docent:	6,57 %

8. Metodologia de treball

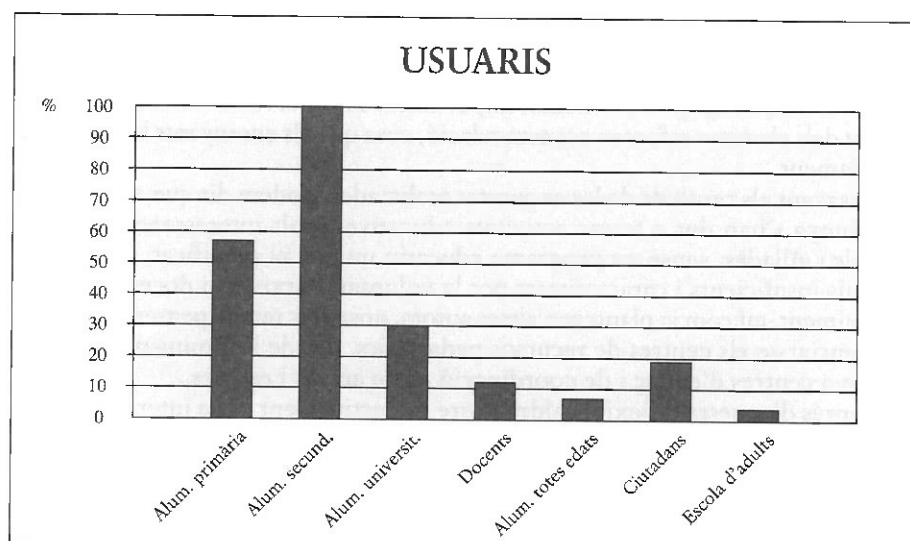
Sobre la manera de preparar les activitats didàctiques dels arxius, si bé depèn de la tipologia de la proposta, hem comprovat que en un 55,4% (41) dels casos és feta de manera exclusiva per l'arxiu; la preparació conjunta amb els docents es dona en un 48% (36) de les propostes educatives i només un 13,5% (10) compta amb col·laboracions externes.

Preparació conjunta amb docents:	48 %
Elaboració oferta tancada des de l'arxiu:	55,4 %
Col·laboracions externes:	13,5 %

9. Usuaris

Les activitats didàctiques que realitzen als arxius de Catalunya van adreçades als alumnes de secundària en el 100% dels arxius, als alumnes de primària (sobretot de darrer cicle) en el 56,75% (42); als alumnes universitaris en el 30,18% (29); als alumnes de qualsevol edat en el 6,76% (5); als docents en el 12,16% (9); a les escoles d'adults en el 4,05% (3), i a la ciutadania en general en el 18,91% (14).

Alumnes de primària (darrer cicle):	56,75 %
Alumnes de secundària:	100 %
Alumnes universitaris:	30,18 %
Docents:	12,16 %
Alumnes de totes les edats:	6,76 %
Ciutadans:	18,91 %
Escoles d'adults:	4,05 %

10. Valoració feta pels arxivers

Es dedueix una bona predisposició dels arxivers cap a aquest tema, si bé la majoria posa com a causa principal de la migradesa o la inexistència d'un servei didàctic, la manca de recursos, tan econòmics com de personal, la falta d'un espai adequat i la poca implicació dels docents. Tots els arxivers enquestats que actualment no realitzen cap servei didàctic asseguren que és per manca de recursos.

Els arxivers que han pogut desenvolupar algun tipus d'activitat coincideixen a dir que hi ha demanda i que els usuaris hi responen bé, encara que molts col·legues

comenten que els centres docents no han respost a la seva oferta i que alguns serveis que estaven bastant establerts han deixat de fer-se a causa dels canvis de professors als instituts.

4. CONCLUSIONS

El canvi de plantejaments que ha sofert la nostra professió ha suposat que la majoria de nosaltres haguem assumit la funció cultural dels arxius com una tasca més dins les nostres activitats quotidianes. El que pretenem, però, és que aquesta funció no signifiqui una càrrega voluntària per al personal, sinó una activitat planificada, estructurada i perfectament integrada en el funcionament de l'arxiu.

L'objectiu és trencar amb el distanciament entre l'arxiu i el ciutadà, canviar la imatge d'aïllament dels arxius i identificar-los amb el concepte de servei. Dins de la voluntat de servei públic, ens trobem amb la necessitat de donar resposta a un col·lectiu d'usuaris que, com en aquest cas, són els mestres o docents i, a través d'ells, els estudiants de les diferents etapes de l'ensenyament.

Pensem que la relació arxiu-escola és una bona eina per formar i divulgar. Els nous mètodes pedagògics que donen importància a l'observació i a l'experimentació per part dels alumnes reforcen aquesta relació, cosa que els ensenyants han manifestat repetidament.

Observant els resultats de les enquestes realitzades, podem dir que, efectivament, a Catalunya s'han dut a terme activitats educatives molt interessants, encara que puntuals i aïllades, sense un programa educatiu unitari ni planificat, amb recursos materials insuficients i caracteritzats per la voluntat d'arxivers i docents.

Finalment, tal com ja plantegen altres autors, nosaltres també pensem que haurien de potenciar-se els centres de recursos pedagògics, des de l'Administració educativa, com a centres d'enllaç i de coordinació entre arxius i escoles.

Després d'aquesta reflexió, caldrà veure si efectivament hi ha interès per part de tots a trobar les solucions als problemes que ens impedeixen dur a terme les nostres funcions per tal de donar el servei que tots desitgem.

ANNEX

MODEL DEL FORMULARI PER A L'ENQUESTA

DADES DE L'ARXIU

Nom	
Comarca	
Demarcació	
Responsable arxiu	
Responsable servei educatiu	
Autor qüestionari	

DADES DEL SERVEI EDUCATIU

1	Hi ha treball amb centres docents	Actuacions puntuals Dinàmica establerta No hi ha actuacions
2	Antiguitat del servei	
3	Motiu que va originar la creació del servei	
4	Objectiu del servei	
5	Agents implicats en el servei	Exclusivitat de l'arxiu Implicació d'altres agents (universitat, escoles, museus, centres de recursos, Departament d'Ensenyament...)
6	Recursos del servei	Partida/pressupost específic Partida/pressupost compartit Percentatge en relació amb altres activitats Subvencions o ajudes externes Execució per part de personal de l'arxiu Nombre de personal de l'arxiu Nombre de personal dedicat al servei educatiu Contractació de personal extern Participació de personal d'altres institucions
7	Equipament del servei	Ús d'equipament del mateix arxiu Ús equipament compartit amb altres serveis Ús equipaments d'altres institucions
8	Tipologia de les activitats	Visites guiades Concursos Exposicions Tallers Projeccions

		Conferències Cursos Altres
9	Oferta de productes	Edició de dossiers pedagògics Edició de publicacions (catàlegs, reculls, monografies) Díptics Edició de material audiovisual Altres
10	Metodologia de treball	Preparació en equip interdisciplinari (docents) Elaboració d'una oferta tancada des de l'arxiu
11	Usuaris del servei	Alumnes d'educació infantil Alumnes de secundària Universitaris Docents Cintadans Jubilats
12	Valoració del servei segons objectiu proposat	1 / 2 / 3 / 4 / 5

RELACIÓ D'ARXIUS QUE HAN RESPONST L'ENQUESTA

Archiu Istòric Generau d'Aran
 Arxiu Arbocenc
 Arxiu Capitular de Girona
 Arxiu Central Administratiu de la Delegació Territorial del Govern a Lleida
 Arxiu d'Imatges Emili Massanas, Diputació de Girona
 Arxiu de la Diputació de Lleida
 Arxiu de la Diputació de Tarragona
 Arxiu de la Universitat de Girona
 Arxiu de la Universitat Rovira i Virgili
 Arxiu del Monestir de Sant Joan de les Abadesses
 Arxiu del Palau de Peralada
 Arxiu Diocesà de Girona
 Arxiu General de l'Audiència Provincial de Lleida
 Arxiu Històric Comarcal d'Olot
 Arxiu Històric Comarcal de Balaguer
 Arxiu Històric Comarcal de Banyoles
 Arxiu Històric Comarcal de Cervera
 Arxiu Històric Comarcal de Figueres
 Arxiu Històric Comarcal de la Bisbal d'Empordà
 Arxiu Històric Comarcal de la Santa Coloma de Farners
 Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre
 Arxiu Històric Comarcal de Montblanc
 Arxiu Històric Comarcal de Reus

Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat
Arxiu Històric Comarcal de Solsona
Arxiu Històric Comarcal de Sort
Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga
Arxiu Històric Comarcal de Valls
Arxiu Històric Comarcal de Vilafranca del Penedès
Arxiu Històric Comarcal de Vilanova i la Geltrú
Arxiu Històric Comarcal del Ripoll
Arxiu Històric Comarcal del Vendrell
Arxiu Històric de Cardona
Arxiu Històric de Cornellà de Llobregat
Arxiu Històric de Girona
Arxiu Històric de Lleida
Arxiu Històric de Sitges
Arxiu Històric de Tarragona
Arxiu Històric del Port de Tarragona
Arxiu Històric Municipal de la Selva del Camp
Arxiu Històric-Centre de Documentació Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya,
demarcació de Girona
Arxiu Municipal d'Esparreguera
Arxiu Municipal d'Esplugues de Llobregat
Arxiu Municipal d'Olesa de Montserrat
Arxiu Municipal d'Olot
Arxiu Municipal de Barcelona
Arxiu Municipal de Begur
Arxiu Municipal de Besalú
Arxiu Municipal de Calonge
Arxiu Municipal de Cambrils
Arxiu Municipal de Camprodon
Arxiu Municipal de Cassà de la Selva
Arxiu Municipal de Castellar del Vallès
Arxiu Municipal de Castelldefels
Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries
Arxiu Municipal de Castell-Platja d'Aro
Arxiu Municipal de Cerdanyola del Vallès
Arxiu Municipal de Cunit
Arxiu Municipal de Figueres
Arxiu Municipal de Gavà
Arxiu Municipal de Girona
Arxiu Municipal de l'Escala
Arxiu Municipal de la Llagosta
Arxiu Municipal de la Seu d'Urgell
Arxiu Municipal de Llagostera
Arxiu Municipal de Lleida
Arxiu Municipal de Lloret de Mar
Arxiu Municipal de Malgrat de Mar
Arxiu Municipal de Martorell

Arxiu Municipal de Mataró
Arxiu Municipal de Molins de Rei
Arxiu Municipal de Palafrugell
Arxiu Municipal de Palamós
Arxiu Municipal de Pals
Arxiu Municipal de Roses
Arxiu Municipal de Salt
Arxiu Municipal de Sant Andreu de la Barca
Arxiu Municipal de Sant Boi de Llobregat
Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols
Arxiu Municipal de Sant Joan Despí
Arxiu Municipal de Sant Vicenç dels Horts
Arxiu Municipal de Santa Cristina d'Aro
Arxiu Municipal de Santa Perpètua de Mogoda
Arxiu Municipal de Sils
Arxiu Municipal de Tarragona
Arxiu Municipal de Torredembarra
Arxiu Municipal de Tossa de Mar
Arxiu Municipal de Valls
Arxiu Municipal de Viladecans
Arxiu Municipal de Vila-Seca
Arxiu Municipal del Districte d'Horta-Guinardó
Arxiu Municipal del Districte de Ciutat Vella
Arxiu Municipal del Districte de Gràcia
Arxiu Municipal del Districte de l'Eixample
Arxiu Municipal del Districte de les Corts
Arxiu Municipal del Districte de Nou Barris
Arxiu Municipal del Districte de Sant Andreu
Arxiu Municipal del Districte de Sant Martí
Arxiu Municipal del Districte de Sants-Montjuïc
Arxiu Municipal del Districte de Sarrià-Sant Gervasi
Arxiu Municipal del Morell
Arxiu Municipal del Prat de Llobregat
Centre d'Informació i Documentació d'Arquitectura i Urbanisme de Lleida (CIDAUI)
Centre de Documentació del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. Demarcació de Tarragona
Centre de Documentació del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. Demarcació de Lleida.
Servei d'Arxiu i Llegats de l'Institut d'Estudis Ilerdencs
Servei d'Audiovisuals de l'Institut d'Estudis Ilerdencs

BIBLIOGRAFIA

- ALBERCH I FUGUERAS, R., et alii. Archivos y cultura: manual de dinamización. Gijón: Editorial Trea SL, 2001, 173 pàg. (*Colección Biblioteconomía y Administración Cultural*, núm. 48).
- ALBERCH, R.; BOADAS, J. *La función cultural de los archivos*. Ikerlanak III. Departament de Cultura, Govern Basc, 1991, 94 pàg.
- ARCHIVES AND EDUCATION: A RAMP STUDY WITH GUIDELINES. UNESCO, Paris, 1986.
- BOADAS I RASET, J. "L'estratègia de difusió dels arxius catalans: anàlisi d'actuacions i algunes propostes". A: *Lligall. Revista catalana d'Arxivística*, 8-1994, pàg. 157-175.
- BOADAS I RASET, J. "Gestió cultural, partenariat i arxius". A: *Els arxius: l'experiència catalana*. Barcelona: Associació d'Arxivers de Catalunya, 1995, pàg. 117-119.
- BUSQUETS, J.; FOJ, G.; SOLIVELLES, A. "Els arxius municipals, una font de recursos didàctics". A: *Gausac*, 2-1993, pàg. 109-118.
- CALZADA, M.; SALAT, T. "L'Arxiu, una eina de treball per al professorat d'història en l'ensenyament secundari". A: *L'Avenç*, 260-2001, pàg. 46-49.
- CERDÀ DIAZ, J. "El archivo municipal y su relación con los ciudadanos". A: *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 16-2000, pàg. 365-382.
- CRUZ MUNDET, J. R. *Archivos municipales de Euskadi. Manual de organización*. IVAP, 1996.
- CUNÉ, B.; SALAT, M.T.; MONTAGUT, D. "Organització del Servei Educatiu a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera (la Segarra)". A: *Lligall. Revista catalana d'Arxivística*, 4-1991, pàg. 169-174.
- ITURRATE I COLOMER, G. "La incidència dels arxius en el món de l'ensenyament. Conèixer la Barceloneta: un exemple de la funció cultural dels arxius". A: *Gausac*, 4-1994, pàg. 133-143.
- TORNEL CORBACHO, C. "El archivo como centro de difusión cultural", A: *Irargi. Revista de Archivística*, 5-1992/1993, pàg. 125-141.
- TRIBÓ TRAVERÍA, G. "Arxius, fonts i didàctica de la història de Catalunya". A: *Balma*, 2-1995, pàg. 117-132.
- TRIBÓ TRAVERIA, G. "Ensenyar i aprendre història". A: *L'Avenç*, 261-2001, pàg. 45-51.
- VERDÚ PERAL, A. "El servicio de archivo como factor de dinamización cultural". A: *Primeras Jornadas Nacionales de Gestión del Patrimonio local. El Patrimonio Documental*. Còrdova, 2002, (doc. electrònic) 4 pàg.

Didàctica de la història amb fonts primàries¹

Maite Arqué,

Departament de Didàctica de les Ciències Socials, UB

Pilar Gómez, IES Les Corts

Gemma Tribó,

Departament de Didàctica de les Ciències Socials, UB

INTRODUCCIÓ

La ponència té per objectiu reflexionar sobre l'ús didàctic de les fonts primàries. Opta per una didàctica on la interrelació del triangle història–professor–alumnat es fonamenta en la transferència del metaconeixement (estratègies utilitzades per l'investigador o mètode científic) en metaprenentatge (o estratègies didàctiques emprades a l'aula imitant la metodologia de l'investigador). Assumeix un perfil de professor capaç d'ensenyar als alumnes a transformar informació (fonts, documents...) en coneixement, un professor amb recursos i competències per crear coneixement, que sap investigar i que sap ensenyar a investigar amb finalitats educatives. Aquesta opció intenta cercar alternatives a les noves demandes educatives de la societat de la informació.

LES FONTS HISTÒRIQUES A L'ENSENYAMENT

Qualsevol vestigi material, documental, oral, patrimonial, que ens parli del passat, el podem considerar una font primària. Per tant, el concepte de font és més ampli que el de document. En la ponència limitem l'anàlisi als documents escrits, conservats als arxius, i als documents fotogràfics, cada cop més integrats als fons arxivístics, i a les fonts orals. Hi ha nombroses classificacions de fonts primàries que ens estalvien d'entrar en l'anàlisi de tipologies². Som conscients que les fonts materials tenen un gran potencialitat didàctic, però en aquesta ponència no són objecte d'estudi.

¹. Pilar Gómez és autora de la part de la ponència sobre fonts orals. Maite Arqué ha redactat les reflexions referides a les fonts documentals fotogràfiques i Gemma Tribó és responsable de la introducció general i de les aportacions sobre les fonts documentals escrites.

². Pagès, J.; Santiesteban, A. (1994): "Elements per a un ensenyament renovat de les ciències socials. Procediments amb fonts primàries i aprenentatge de la història" a I Jornades de Didàctica de les Ciències Socials al Baix Llobregat, PAM, Barcelona, pàg.109-165

Algunes propostes de R. Altamira de final del segle XIX i principi del XX³, o, fins i tot, reflexions dels il·lustrats del segle XVIII, podrien servir de precedents a la introducció de les fonts primàries a l'ensenyament. Tanmateix, volem establir relacions de filiació més directes amb les experiències didàctiques que arreu d'Europa, a final dels anys cinquanta, van realitzar alguns nuclis de professors per intentar millorar la didàctica de la història utilitzant amb els seus alumnes la metodologia de l'investigador.

A França la creació de Serveis Pedagògics als arxius departamentals i locals estimulà els treballs d'història local i, més endavant, a partir del maig del 68, la introducció de les activitats de l'éveil va facilitar les activitats de descoberta de l'entorn i els treballs als arxius municipals i departamentals. A Anglaterra s'emprà el mètode de l'historiador com a eina perquè l'alumne accedís al coneixement històric, plantejament auspiciat per corrents historiogràfiques vinculades a l'esquerra i al conreu d'una nova història local. A Itàlia els treballs promoguts pels instituts Gramsci i els instituts de la Resistenza s'orientaren en la mateixa línia i promogueren la introducció de la metodologia de la història oral amb finalitats educatives i didàctiques.

El model seguit a França és més organitzat i d'abast estatal que les fórmules emprades a Alemanya, Itàlia o als països de l'est, on també s'han realitzat experiències, però de manera puntual i menys sistemàtica⁴. L'element en comú d'aquestes experiències és el conreu de la història local o comarcal, que esdevé el marc idoni per construir coneixement històric amb els alumnes.

Tots els arxius poden ser explotats didàcticament. Per la seva ubicació i per la seva configuració, alguns s'adapten millor a les demandes de l'escola. L'acció didàctica és més fàcil de desenvolupar als arxius públics, que tenen més possibilitats d'accés i consulta. Els que es troben més a l'abast dels ensenyants, per raons territorials, són els municipals, els de districte i els comarcals, que són llibres oberts sobre la vida de la comunitat i tenen un elevat potencial de dinamització cultural sobre el territori, el que facilita l'assumpció de la funció educativa i la seva explotació didàctica.

CONTRIBUCIÓ DE LES FONTS PRIMÀRIES D'ENSENYAMENT-APRENENTATGE DELS CONCEPTES SOCIALS

Per facilitar l'aplicació de la metodologia innovadora de recerca, convé introduir les fonts de manera progressiva, així l'alumnat centra l'atenció en un camp temàtic específic i adquireix seguretat en l'anàlisi i el tractament de les fonts documentals, iconogràfiques o orals. Això li permetrà sentir-se còmode i saber analitzar diverses

³. Cuesta Fernández, R. *Clío en las aulas. La enseñanza de la Historia en España entre reformas, ilusiones y rut*

⁴. Alberch, R.; Boadas, J. *La función cultural de los archivos*. Bergara: Irargi, Departamento de Cultura del Gobierno Vasco, 1991 i BOADAS, J. "L'estratègia de difusió dels arxius catalans: anàlisi d'actuacions i algunes propostes". A: *Lligall, Revista Catalana d'Arxivística*, 8-1994.

fonts quan, més endavant, se li plantegi el repte de fer una petita recerca amb fonts primàries. La visita escolar a l'arxiu l'ajudarà a visualitzar els sistemes de catalogació i ordenació dels documents, i a comprendre la funció de l'arxiu com a conservador d'un patrimoni de la comunitat.

Ara bé, sovint ens trobem amb utilitzacions puntuals de fonts d'arxiu que s'orienten a reforçar la metodologia tradicional. A l'alumne, no se'l situa mai davant del repte de construir coneixement; és a dir, no s'aplica el metaconeixement com a base del metaprenentatge, simplement s'utilitzen les fonts com a reforç del discurs del professor o com a il·lustració del contingut del llibre de text. De fet, la majoria del professorat i de l'alumnat tenen el primer contacte amb fonts gràcies a la seva reproducció als llibres de text. Però és evident que no causen el mateix impacte emocional i no aporten la mateixa càrrega socioafectiva que les que hom pot veure en suport original, en un arxiu, o bé les que hom ha construït a partir d'enquestes o entrevistes o de fotografies realitzades pels mateixos alumnes.

En síntesi, les fonts vinculades a vivències dels mateixos alumnes, o del territori on està situat el centre escolar, són especialment recomanades didàcticament per iniciar l'alumnat al treball amb fonts, com per exemple l'àlbum de fotografies familiars, les joguines de la seva infantesa, els objectes de vida quotidiana dels seus avantpassats, documents fundacionals del centre educatiu, fotografies, entrevistes o documents del barri o poble, etc. Si a primària l'alumnat ha viscut experiències didàctiques d'iniciació a la recerca d'aquest tipus, possiblement a secundària estarà positivament predisposat a fer recerques de més complexitat.

El treball de recerca de segon de batxillerat pot aproximar el professorat i l'alumnat de secundària a l'arxiu, comptant que prèviament la coordinació i el treball en equip entre l'arxiver i el professor ho assegurin. A més, en qualsevol moment del procés educatiu i sempre que la temàtica ho faciliti, es poden fer propostes educatives innovadores de recerca amb fonts que facin assumir a l'alumne el seu protagonisme en el procés d'aprenentatge.

La psicologia de l'aprenentatge i les metodologies socioafectives donen raons per estimular treballs de recerca amb fonts, ja que ajuden a fer néixer i consolidar habilitats cognitives superiors, però també habilitats socials i cíviques facilitades per la relació positiva de l'escola amb l'entorn. A més, la societat educadora, que concep l'entorn com una comunitat d'aprenentatge, incorpora l'aspecte socioafectiu a l'ensenyament i estimula la motivació de l'alumnat en treballar amb fonts que informen de problemes o temes d'actualitat sobre la mateixa societat.

Els alumnes de secundària, a més d'exercicis deductius, més complexos i amb més variables que a primària, poden cultivar diverses capacitats cognitives de tipus inductiu, gràcies al treball amb fonts d'arxiu. Una sistematització possible de les habilitats cognitives que es poden desenvolupar a partir d'una didàctica de la història amb fonts primàries és la següent:

1. **Contacte directe amb el material empíric:** la primera fase de treball amb fonts fomenta habilitats vinculades a processos d'observació i d'anàlisi (recollida, registre, sistematització i ordenació de la informació).

2. **Elaboració d'una hipòtesi provisional**, o segona fase que facilita les habilitats intel·lectuals que serveixen per interpretar la informació que aporten les fonts (comparar, relacionar i comprovar).
3. **Construir coneixement nou**, la tercera fase o conclusiva, les capacitats que s'estimula són globalitzadores i de síntesi des d'un punt de vista cognitiu, però també socials, que ajuden l'alumne a defensar públicament el coneixement construït. Li exigeixen una notable maduració del pensament hipoteticodeductiu (presa de decisions, resolució de conflictes, jerarquització conceptual, defensa de la tesi i de les pròpies opinions).

CRITERIS DIDÀCTICS PER SELECCIONAR FONTS

Quan un professor selecciona una font per treballar-la a l'aula, ho fa amb criteris propers als de l'investigador, però la decisió que pren és de naturalesa diferent, ja que la tria ha estat condicionada per un conjunt de variables psicopedagògiques, vinculades al procés d'ensenyament, i no únicament per la lògica disciplinària del coneixement històric que guia el treball de l'investigador. El professor d'història, sense menystenir el criteri científic de l'historiador, ha de seleccionar-les tenint present la potencialitat motivadora, la càrrega socioafectiva, la dificultat de transposició didàctica, el perfil psicològic dels alumnes, el nivell d'aprenentatge i el tema del currículum que s'ha de treballar a classe. Les variables del treball didàctic amb fonts les podem resumir en: idoneïtat, selecció, seqüenciació instructiva, transposició didàctica, model pedagògic i capacitat de transferència.

a) Selecció i idoneïtat: càrrega socioafectiva i motivació

No hi ha receptes sobre l'adequació i idoneïtat didàctica de les fonts primàries. Algunes reflexions, guiades per l'experiència, indiquen que les fonts gràfiques i visuals són més motivadores que les fonts estrictament documentals⁵. En aquest sentit les fotografies antigues són una bona font per iniciar o il·lustrar un tema, però també ho poden ser les fonts orals⁶ i les documentals⁷.

Podem incentivar la construcció de capacitats cognitives superiors (inferir, comparar, deduir) a partir de l'anàlisi de poques fonts visuals, orals o documentals, especialment rellevants des del punt de vista didàctic. Les fonts que emprarem ens serviran per il·lustrar, aprofundir, reforçar o bé per investigar una temàtica. En principi seleccionarem les que a més d'aportar una forta càrrega socioafectiva, que

⁵. Arqué, M. "La fotografia de paisatge". A: *Escola Catalana*, 329-1996, abril, Barcelona, pàg. 23-26.

⁶. Gómez, P. et altri. *Història oral. Procediments de Ciències Socials*. Ed Teide: Barcelona, 1998.

⁷. Tribó, G. "Arxius i didàctica de la història", coordinació i editorial del dossier monogràfic de *Plecs de L'Avenç*, núm. 260-2001, Barcelona, i Tribó, G. "Archivos, fuentes y didáctica de la historia". A: *Historia, Antropología y Fuentes Orales*, Arxiu Municipal de Barcelona, Universitat de Barcelona, 2001, pàg. 159-176.

facilita la motivació per l'aprenentatge, s'adaptin millor al llenguatge narratiu i a la descripció.

Fins als últims cursos de secundària no es podrà realitzar, encara que amb dificultats, un treball de recerca amb múltiples fonts, de la tipologia que sigui, simulant a l'aula el treball del científic social.

b) La seqüenciació : models didàctics

Un cop seleccionades les fonts, o potser a causa dels criteris de selecció que el docent ha aplicat, cal saber en quina fase del procés d'ensenyament la o les utilitzarem i, lògicament, això ve determinat per les funcions que se'ls hi atorga.

Si seleccionem una font, de la tipologia que sigui, per la seva potencialitat motivadora, l'haurem de presentar a l'inici del procés d'aprenentatge; si li atorguem la funció d'il·lustrar un tema, la situarem al mig del procés, i si volem que la font sigui útil per extreure'n conclusions o sintetitzar els coneixements apresos, la ubicació adequada serà al final.

Independentment de si treballem amb fonts documentals, visuals o orals, des del punt de vista de la programació del professor i de la seva intervenció pedagògica a l'aula, hem de distingir tres moments en relació amb la seqüenciació didàctica de les fonts:

1. **Reflexió pedagògica prèvia del professor:** el docent ha de concretar un conjunt de qüestions abans d'iniciar l'acció pedagògica dins l'aula. Ha d'atribuir una funció a la font —o a les diverses fonts— i, en conseqüència, saber a quin moment del procés d'ensenyament l'introduirà. Ha de preveure pautes per ajudar l'alumne a interrogar la font en relació amb el tema estudiat, que seran diferents segons la tipologia de font emprada, ja que les fonts documentals, visuals i orals requereixen un tractament didàctic específic. Sigui quina sigui la tipologia de les fonts, el professor ha de pensar orientacions perquè l'alumne, autònomament, pugui fer parlar la font. Si el model didàctic és el d'un treball de recerca, ha de preveure els mecanismes de prevenció i de tutorització del procés més complexos.
2. **Treball amb la font:** o treball dins l'aula d'aplicació i experimentació, que requereix: la lectura i l'anàlisi global de la font; la datació; l'anàlisi de la informació indirecta, com el suport o la forma —que implica un tractament diferent en les fonts documentals, en les visuals i en les orals, com veurem més endavant—, i la directa o missatge principal en relació amb el tema estudiat, que comporta saber extreure'n sintèticament la informació i analitzar-la. Hom pot realitzar una deducció simple, si treballem amb una sola font, o bé una deducció complexa, si ho fem amb moltes. El grau d'aplicació de les capacitats cognitives superiors i del pensament hipotètic deductiu dependrà de la complexitat del procés de recerca que el professor hagi previst.
3. **Treball posterior a l'anàlisi de la font:** o tasques complementàries que enriqueixen l'aportació de la o les fonts. Es tracta de comparar la informació del treball de recerca, o simplement de la font, amb informacions i resultats d'altres fonts primàries i de fonts secundàries i contrastar-ne els resultats i les

diverses aportacions de manera crítica. Organitzar i ordenar les diverses deduccions i generalitzacions resultants de la interpretació i les hipòtesis comprovades i elaborar una explicació global raonada o síntesi final. És important assegurar un diàleg entre l'aportació de les fonts primàries utilitzades amb les reflexions de les fonts secundàries rellevants sobre el tema investigat o procés de contextualització de la recerca.

c) Etapes educatives i tipologia de fonts

L'amplitud temàtica del currículum de ciències socials, prescrit per l'Administració educativa, s'adiu amb els temes que indiquem al punt següent. Com que es tracta d'un currículum obert, és factible proposar una unitat didàctica a primària o un crèdit al final d'un cicle de l'ESO o al batxillerat fonamentats amb fons de l'arxiu local o comarcal, combinant fonts de tipologia diversa en funció dels objectius educatius i el tipus de recerca proposada.

De manera senzilla i amb poques variables, es poden realitzar projectes de recerca, a primària i a secundària, preferentment amb temes relacionats amb les condicions de vida. A l'arxiu municipal o de districte, l'alumne hi pot investigar sobre història de la comunitat —al costat del professor d'història assessorat per l'arxiver—, com si estigués al laboratori amb el professor de química fent pràctiques.

d) Continguts curriculars i fons d'arxius

La majoria d'arxius municipals van néixer al segle XIX, arran de la consolidació del nou règim municipal creat per l'Estat liberal, el que explica que els fons d'història contemporània siguin els més rics. Els impactes bèl·lics en determinen l'estat de conservació, la Guerra del Francès i les Carlinades pel que fa als arxius municipals i de districte, i la Guerra Civil pel que fa als arxius parroquials. A més, els fons contemporanis són els que presenten menys dificultats d'adaptació didàctica i, per tant, són els més adequats per iniciar recerques escolars.

Diversos fons arxivístics s'adapten temàticament als continguts curriculars, però els més adients són els arxius més propers al centre educatiu i més a l'abast per organitzar recerques escolars. Des d'un punt de vista de continguts escolars, els fons dels arxius locals i comarcals permeten treballar una gran diversitat de temes del currículum.

La demografia de la mateixa comunitat es pot reconstruir gràcies als empadronaments, censos i registres de població. Per investigar l'estructura econòmica, les fonts més adients són: el cadastre, els amillaments, les llistes de consums, les cèdules, les llistes de contribuents, els llibres de transaccions municipals, els registres industrials i de comerços, la informació fiscal o para fiscal i la dels serveis agropecuaris.

Les recerques sobre la vida política es poden realitzar consultant i buidant llibres d'actes, resolucions d'alcaldia, comissions de govern, decrets, bans, seguretat pública, resolucions i llibres d'acords, llistes electorals i resultats electorals. El creixement

urbà pot ser investigat gràcies als permisos d'obres, obres municipals i les llicències d'obres. La sanitat, amb els informes mèdics i el creixement de la xarxa de clavegueram. Les condicions de vida, amb els fons de beneficència, proveïments, lloguers dels serveis municipals (carnisseria, fleca, etc.).

La vida associativa i cultural es pot estudiar amb els fons d'hemeroteques, revistes, programes de festa major, de teatres, de corals, de partits polítics i d'organitzacions sindicals. La relació entre poder local i poder de l'Estat, gràcies a les sèries de correspondència, els serveis militars, els repartiments extraordinaris, les actes de l'ajuntament i les juntes locals. Els esdeveniments bèl·lics es poden seguir amb els bans, la correspondència, les quintes extraordinàries, els repartiments, els proveïments militars, els serveis i les requisites militars.

e) Diàleg entre fonts primàries i fonts secundàries: la capacitat de transferència

Un dels reptes que ha de solucionar l'historiador quan investiga és com establir un diàleg creatiu amb recerques similars a la seva, que, en forma d'articles i bibliografia, ja ha aportat la comunitat científica. La transposició didàctica d'aquest repte comporta que el docent que programi recerques escolars amb fonts primàries, a més del diàleg específic que cada tipologia de fonts li exigeix, ha de preveure pautes d'interrogació i de contrastació entre les fonts primàries i la bibliografia sobre el tema objecte d'estudi. En aquest sentit, és recomanable que, abans de llençar-se a l'aventura d'investigar, el professor comprovi com pot orientar l'alumnat en el diàleg necessari entre fonts primàries i fonts secundàries. De manera específica, cal tenir la certesa que hi ha una bibliografia de qualitat, que el professor seleccionarà i farà contrastar amb les informacions i deduccions que aportin les fonts. Si no hi ha aquest coixí bibliogràfic i, tanmateix, el professor planifica una recerca escolar, o bé aquesta ha de ser molt senzilla o bé el risc de fracàs és elevat.

El coneixement escolar, perquè sigui útil a l'alumne, ha d'estar dotat de capacitat de transferència a altres àmbits de la vida i del coneixement. La metodologia de recerca ajuda l'aprenentatge autònom, però el professor ha d'ajudar a transferir el coneixement construït, en l'àmbit on s'hagi desenvolupat la recerca, al coneixement general de geografia, d'història, d'antropologia, etc. Una de les condicions per assegurar aquesta transferència és establir un diàleg creatiu entre fonts primàries i fonts secundàries. Les fonts primàries il·lustren sovint les secundàries, i les secundàries han d'ajudar a interpretar correctament les primàries. Només així activarem els mecanismes de transferència cognitiva que faran possible que la metodologia innovadora serveixi per construir coneixement.

LES FONTS DOCUMENTALS ESCRITES, FOTOGRÀFIQUES I ORALS

Finalment, les variables didàctiques que acabem d'analitzar estan condicionades per la tipologia de la o les fonts emprades. Per aquest motiu, fem una reflexió didàctica específica per a cada tipus de font: les documentals, les visuals i les orals.

L'impacte emocional i la càrrega socioafectiva elevada de les fonts orals, l'analfabetisme en la lectura de la imatge malgrat viure en un món dominat per la cultura visual, o la pobresa conceptual i de llenguatge de l'alumnat en el moment de llegir i interpretar una font documental escrita, requereixen reflexions diferenciades. La transposició didàctica i la lectura de la font varien segons la tipologia, per aquest motiu les tractem de manera desglossada.

1. FONTS DOCUMENTALS ESCRITES

La transposició didàctica

La transposició didàctica de les fonts documentals escrites o la seva adaptació i aplicabilitat en el procés d'ensenyament comporta dues reflexions: la relativa al suport de la font, o informació indirecta, i la que fa referència pròpiament a la informació que aporta la font, o informació directa.

a) Els suport o informació indirecta

El suport de la font, o informació indirecta, ha de ser conegut per l'alumne, però sovint n'obstaculitza el contacte directe amb la font. Centrant-nos únicament en les fonts documentals escrites, si el suport és senzill i l'escriptura és fàcil les dificultats de transposició didàctica del document seran mínimes. Així succeeix amb els documents dels segles XIX i XX, i, fins i tot en aquests casos, alguns documents, pel seu precari estat de conservació, no es poden deixar manipular directament a l'alumne.

Quan disposem de fonts de segles anteriors, el suport és més complex i la necessitat d'adaptar-lo didàcticament és imprescindible. Si es tracta d'un pergami, d'un paper, d'un llibre relligat, de documents en rotlle, o bé si està escrit en lletres gòtiques o amb grafies que exigeixen coneixements de paleografia o de llatí, les dificultats de transposició didàctica, o adaptació del document al treball de l'aula, són importants. És probable que l'arxiu que serva aquest document no el deixi consultar per no deteriorar-ne la conservació i els alumnes l'hagin d'observar dins d'una vitrina, i únicament utilitzin una transcripció traduïda adient a les seves capacitats i nivell d'aprenentatge. Els ensenyants hem de resoldre aquestes dificultats demanant ajut a experts, però n'hem de parlar amb els alumnes, perquè el tipus de suport, el llenguatge i l'idioma emprat ajuden a entendre el moment històric analitzat que va crear el document.

b) La informació directa o continguts

El treball amb fonts documentals escrites s'ha convertit en habitual per ensenyar història, però majoritàriament se'n fa un ús anecdòtic i tradicional, tot i que es fomenta des dels llibres de text i per mitjà de publicacions que recullen fonts

històriques. La transposició didàctica de la informació directa, o contingut, que aporta la font al procés de construcció de coneixement històric ha estat molt treballada. Algunes de les dificultats que sorgeixen en la lectura de documents històrics són l'ús d'arcaïsmes i abreujaments que els alumnes desconeixen, la incomprensió de valors culturals diferents al context actual i la pobresa de llenguatge de l'alumnat.

Després d'analitzar les característiques formals de la font o suport i independentment que el mètode d'ensenyament sigui tradicional o innovador, el procés de treball a l'aula amb documents hauria de seguir les pautes següents:

1. Identificar les expressions lingüístiques pròpies d'altres moments culturals, el lloc, la datació, l'autor i el receptor del document.
2. Situar la font en el context històric que la va produir i captar els punts de vista i els interessos de l'emissor i del receptor.
3. Analitzar el contingut: entendre els conceptes i les idees principals de la font.
4. Conèixer les característiques i la problemàtica del context històric que va crear la font i integrar-la-hi.
5. Avaluar la fiabilitat de la font i fer-ne una anàlisi crítica. Sotmetre la font a mecanismes de validació i comparar-la amb altres fonts.
6. Extreure de la font la informació i el coneixement que ens serveixi per comprendre el problema històric que investiguem a l'aula.
7. Contrastar l'aportació de la font, o les fonts, amb els coneixements sobre l'objecte d'estudi que ens aporten les fonts secundàries o altres fonts primàries validades.

Òbviament el treball amb fonts variarà segons el model didàctic que utilitzem. En el mètode tradicional de transmissió, les fonts s'utilitzen com una ajuda per reforçar el procés d'ensenyament. El model didàctic innovador, que es fonamenta en el mètode d'investigació de l'historiador, utilitza una multiplicitat de fonts primàries i el seu tractament didàctic és més complex. Un cop analitzat el suport i la informació de cada font, caldrà comparar i contrastar les aportacions de les diverses fonts, establir un diàleg creatiu amb la bibliografia sobre l'objecte d'estudi i aplicar mecanismes de transferència al coneixement històric general.

Metodologies i procediments per interrogar i analitzar les fonts. El tractament didàctic de les fonts a l'aula

Així com la bona recerca històrica depèn, en part, de les preguntes intel·ligents que l'historiador sap fer a les fonts, la utilització didàctica de les fonts a l'aula també depèn, en part, de les preguntes que els nostres alumnes —guiats per nosaltres— saben plantejar a les fonts. Fonts molt adients mal treballades ens donaran magres resultats i, a vegades, fonts molt pobres en informació, o poc adequades, interrogades amb esperit científic, ens ajudaran a avançar en la construcció de coneixement social a l'aula.

Hem indicat que segons el tipus de funció didàctica que atorguem a la font, la situarem a fases diferents dels processos d'ensenyament, i que segons el model didàctic innovador investigador o de transmissió tradicional, les fonts tindran més o menys rellevància en la construcció del coneixement. Si utilitzem només una font o poques fonts i programem una intervenció pedagògica senzilla, podem parlar de finalitats diverses d'utilitzar les fonts a l'aula.

1. **Motivació.** Serveix per desvetllar la il·lusió per un tema als alumnes. L'atractiu i la càrrega afectiva han de ser elevades. La presentació ha d'incloure el factor sorpresa a l'inici o durant el procés d'ensenyament aprenentatge. És recomanable que l'alumne pugui accedir-hi, i si el suport és delicat, com a mínim veure-la.
2. **Il·lustració.** S'utilitza per reforçar un coneixement treballat a classe: descriure, ordenar, classificar o aprofundir conceptes i reflexions. Si hom utilitza diverses fonts es poden contrastar o comparar. Aquest tipus de funció didàctica introdueix la font en el moment en què la seqüència instructiva ho requereix.
3. **Síntesi.** S'utilitza en acabar un procés instructiu amb la finalitat d'ajudar a l'alumne a construir una visió de síntesi del tema estudiat.

Ara bé, si preveiem una intervenció pedagògica complexa amb una seqüència instructiva de recerca, fonamentada amb diverses fonts documentals, que simuli el mètode científic a l'aula o mètode didàctic innovador, podem utilitzar un conjunt de fonts triades amb finalitats educatives i/o de recerca escolar en dues situacions:

1. **Realitzar una recerca escolar:** plantejar un problema als alumnes i donar-los les fonts perquè ells intentin resoldre'l, elaborant hipòtesis que han de demostrar, contestant les qüestions i interrogants que els ajudin a formular. En el procés d'investigació "simulat" els alumnes adopten el rol d'investigadors. Afecta tot el procés instructiu i l'organització de l'aula. Convindrà fer visites a l'arxiu, elaborar un dossier de materials, unes pautes de treball amb les fonts i, sempre que sigui possible, disposar d'una unitat didàctica o d'un crèdit.
2. **Practicar l'empatia,** o intent de fer reviure el passat a través de donar als alumnes fonts de l'època. Es tracta d'un tipus d'intervenció pedagògica complexa i difícil d'assolir, perquè per posar-nos en el lloc de l'altre, hem d'assumir les seves estructures mentals i els valors culturals, que són més difícils de reconstruir, i fer comprensibles les condicions de vida material, que l'alumne pot captar més fàcilment a través de restes materials o a través de reconstruccions patrimonials —pensem amb la funció didàctica dels museus i els ecomuseus. Les dramatitzacions de personatges a partir de documents històrics poden ser atractives, però els alumnes difícilment comprendran els valors culturals d'una altra època.

En ambdós casos, el treball de programació previ del professor és complex i difícil, ja que la funció de les fonts secundàries per interpretar les fonts primàries ha d'estar ben articulada i, a més, el professor ha de controlar les incidències probables que sorgiran al llarg de la recerca escolar o la simulació empàtica a l'aula.

Anàlisi quantitativa i qualitativa de les fonts a l'aula

L'investigador té diferents maneres d'extreure informació i interpretar les fonts, les quals es resumeixen en dues metodologies bàsiques:

- la qualitativa, més pròpia de l'estudi d'un cas i que s'adapta a les fonts més literàries,
- i la quantitativa, que busca les freqüències en la informació i que s'adapta més a les fonts que aporten una informació seriada o fàcilment expressada en llenguatge matemàtic o estadístic.

Quan didàcticament regulem el diàleg amb les fonts documentals escrites, haurem de pensar quina anàlisi és la més adient. A vegades, fonts literàries com la correspondència, si tenim un fons molt ampli i les treballem amb tot el grup classe, admetran un tractament seriat, ja que podrem coordinar esforços del grup amb engrael·lats i fulls de buidatge. I a la inversa, un cens o un padró, que són fonts que s'adapten al tractament quantitatiu, poden ser treballats com l'estudi d'un cas i rebre un tractament qualitatiu. Per tant, és difícil definir prèviament si les fonts documentals han de ser treballades per mètodes qualitius o quantitatius a l'aula, perquè l'opció està en funció de la quantitat de fonts, de la metodologia de treball individual o en grup i de l'objectiu perseguit en la recerca escolar.

CONCLUSIONS: DIFICULTATS I AVANTATGES DEL TREBALL DIDÀCTIC AMB FONTS DOCUMENTALS ESCRITES

Una de les dificultats més habitual és la sobrevaloració dels procediments deslligats dels conceptes, que pot fer caure el professor d'història en un activisme didàctic absurd. Els treballs amb fonts, de la tipologia que siguin, poden convertir-se en un parany. És convenient que el professor d'història que vulgui treballar amb fonts tingui molt clar, abans de la seva intervenció pedagògica, què vol ensenyar i quines capacitats intel·lectuals vol estimular en els seus alumnes.

Els estudis d'història local i/o comarcal han de cercar en tot moment la transferència del problema estudiat amb el coneixement històric general. El professor ha de guiar l'estudi local o temàtic amb una visió global del coneixement històric. Sense interrelació de variables, sense síntesi i sense transferència a la història general, la recerca escolar amb fonts pot ser un obstacle per assolir la construcció de coneixement històric.

Cal emprar les fonts sense mitificar-les i advertir als alumnes que el contacte amb les fonts no ens situa davant la veritat primigènia. Quan programem recerques d'història local i comarcal, s'ha d'evitar la idealització del passat de la mateixa comunitat, ja que habitualment la bibliografia d'història local hi és procliu. Superar, en definitiva, un dels vells mites neopositivistes que està més viu del que sembla. I tenir molt present que fem de guies d'un treball de simulació científica, en el qual les fonts d'arxiu han de ser complementades amb la nostra intervenció pedagògica i a través de llibres de text i fonts secundàries.

Quant als avantatges, recordem que el treball amb fonts pot ser el fonament d'un mètode didàctic que ajudi l'alumne a analitzar globalment els problemes socials, que li faciliti la pràctica d'habilitats cognitives pròpies del pensament científic i que li afavoreixi la intervenció social, en la mesura que la implicació afectiva entre l'alumne i l'objecte d'estudi sigui elevada.

L'anàlisi crítica de les fonts allunyen l'alumne de l'adoctrinament polític, i el predisposen al relativisme cultural i el pluralisme. L'ajuden a organitzar el mapa temporal i espacial personal, a situar-lo en l'espai i el temps social, facilitant-ne la socialització com a futur ciutadà.

Introduir l'alumne en el procés de construcció de coneixement social partint de la crítica de les fonts l'ajudarà a entendre que tot coneixement és probable, perfectible i producte social, que cada generació l'ha de reconstruir. També li facilitarà la comprensió de la naturalesa social de la ciència i el predisposarà per al pensament crític i alternatiu.

2. LES FONTS DOCUMENTALS FOTOGRÀFIQUES

L'invent fotogràfic, a principi del segle XIX, va constituir una revolució per representar la realitat amb icones. La fotografia, com a funció documental, va sobrepassar els límits del millor dibuixant documentalista. A causa d'un procés tecnològic que permetia representar la realitat damunt d'un paper gràcies a l'impacte de la llum damunt d'una emulsió química, la fotografia esdevenia un instant robat a la realitat. La fotografia, comparada amb el dibuix, aportava més exactitud i fidelitat a les línies, les formes, les figures, la perspectiva, les proporcions, com mai fins aleshores s'havia aconseguit. Aquesta nova manera de representar, la fotografia, que aporta una còpia quasi exacta de realitats locals o mundials, va esdevenir per a la població en general i, més en particular, per a científics i altres professionals, d'un valor incalculable per la seva transcendència en el camp de la innovació i la documentació. Una autèntica finestra s'obria en el descobriment del món.

En aquest apartat reflexionarem sobre les funcions de les fonts documentals fotogràfiques en la investigació social i les seves aplicacions didàctiques. Al llarg de la nostra experiència docent i investigadora hem evidenciat que aquestes fonts no solen utilitzar-se amb totes les seves potencialitats, tant en el camp de la investigació social, com en l'ensenyament del coneixement social, en els diferents nivells educatius, no exclusivament a l'educació primària i secundària, sinó també a la formació universitària.

En el marc d'una societat dominada per la comunicació audiovisual, cal introduir plenament les fonts fotogràfiques amb la finalitat de vetllar perquè la mirada d'investigadors, professorat i alumnat sigui crítica i intel·ligent, de manera que el desenvolupament de capacitats d'observació, d'anàlisi i d'interpretació permetin discriminar entre informació i coneixement. Aquesta mirada ha de potenciar com un valor positiu el criteri propi, en contra del pensament únic. Aquesta mirada també,

ha de ser rica d'aptituds que van més enllà de les capacitats intel·lectuals, ens referim a l'emergència dels afectes, la imaginació i el diàleg.

Les investigacions socials i l'ús de les fonts documentals fotogràfiques

Els arxius, els àlbums fotogràfics familiars i l'edició de llibres de gran format de fotografies d'autor i/o de viatges són, entre molts d'altres exemples, recursos excel·lents per recuperar la memòria oblidada, pròxima o llunyana, dels escenaris i protagonistes de la història contemporània viscuda.

Però, de fet, tots aquestes recursos encara tenen algunes limitacions per a la investigació. O bé perquè no s'ha trobat la manera de catalogar els documents, o bé perquè amb les imatges fotogràfiques, per més belles i velles que siguin, no se sap gaire bé quines funcions tenen. Precisament, són escasses i excepcionals les recerques en *fotohistòria*, com la que proposen els autors Fariñas, Gil i Naranjo (1988)⁸. La incorporació de les fonts documentals fotogràfiques en la investigació social és relativament recent i, fins al moment, de poc abast divulgatiu. Per què? Nosaltres creiem que això es deu a diversos motius. D'una banda, i en bona lògica, perquè no està legitimada una recerca en la qual el document fotogràfic per ell mateix tingui una rellevància absoluta per comprendre i interpretar els diferents objectes de recerca. D'altra banda, perquè hi ha una manca de reflexió i un desconeixement generalitzat sobre els elements que configuren la construcció d'un text visual, el document fotogràfic. Finalment, perquè no hi ha una tradició metodològica en ciències socials que orienti adequadament sobre la manera com el document fotogràfic pot interactuar amb la resta de fonts documentals i contribuir a omplir buits i tenir funcions en una investigació social.

Qualsevol investigador, historiador o geògraf, se sent congratulat quan en una recerca aconsegueix trobar en algun arxiu, d'abast local, comarcal o nacional, substantives fonts escrites o estadístiques, inèdites, que donaran la clau sobre el seu tema d'estudi, i que li permetran sentir-se ferm per fer noves aportacions a la investigació historicogeogràfica; la troballa de fonts fotogràfiques, encara que pot "punxar"⁹ la sensibilitat de l'investigador, plantejar interrogants, suggerir comparacions, despertar la nostàlgia, o fer viatjar en el temps i en l'espai, que no és poc, per cert, no sacia les expectatives de l'investigador amb les mateixes condicions.

El domini de l'epistemologia neopositivista, coneguda en geografia com a *nova geografia* o *geografia teòrica* o *quantitativa* apareix com una reacció que pretén superar les limitacions del regionalisme geogràfic. Els llenguatges numèrics i cartogràfics, cada vegada més sofisticats per la tecnologia, aspiraven a la recerca de l'objectivitat científica. I paradoxalment, la fotografia no complia aquesta finalitat

⁸. Fariñas, Gil i Naranjo. "La recerca fotohistòrica". *L'AVENÇ*, Barcelona. núm. 116-1988.

⁹. La paraula *punxar* és la traducció de *punctum*, paraula llatina que usa el filòsof Roland Barthes quan discrimina entre la fotografia que desperta emocions i la fotografia que desperta interès (*studium*).

encara que seguia present en excel·lents obres il·lustrades historicogeogràfiques, i també en els llibres de text.

Segons la nostra opinió, els documents fotogràfics van tenir més valor associats a una epistemologia social centrada en allò fàctic, narratiu, descriptiu, particular, singular i aïllat que en l'interès d'aproximar-se a allò quantitatiu, global, i general. El document fotogràfic, en aquest marc, perd valor a favor de la resta de llenguatges que tradueixen en mesures i dimensions exactes les variables quantificables. Davant dels marcs epistemològics que acabem de descriure, els documents fotogràfics aporten informació en una investigació social: escassa, parcial, localista, singular, única i irrepetible.

Un dels inconvenients que podria limitar l'ús de les fonts fotogràfiques, pel fet de ser escrites amb el llenguatge de la llum, i no amb el llenguatge verbal, és que són mudes. I, en bona lògica una font muda és una font que no parla. Teòricament, una font que no parla no aporta informació. Una font que no aporta informació no fa avançar en l'objecte de coneixement. És per això que la fotografia o té valor perquè "val més que mil paraules", o necessita del llenguatge verbal per ser documentada.

Per acabar aquestes reflexions preliminars, direm que, en general, en el camp de la investigació social constatem déficits d'aprenentatges al llarg del procés de formació universitària dels futurs llicenciats, historiadors o geògrafs, excepcionalment coberts, en part, per algun treball, en particular, d'alguna assignatura. En aquests treballs, els fons documentals fotogràfics solen estar al marge de la fase de recerca de fonts, en contra de l'aprovisionament de fonts escrites diverses.

En el camp educatiu, sovint, gràcies a la intervenció didàctica en treballs d'investigació d'aula, en les etapes de primària o de secundària, el professorat considera que les fonts documentals fotogràfiques tenen una funció important per a l'alumnat com a referents per a l'estudi d'una realitat concreta. El professorat que provenim d'una tradició universitària on pràcticament no se'ns ha ensenyat a realitzar investigacions socials ens trobem, per primera vegada, a les aules, afrontant la responsabilitat d'una investigació amb l'alumnat. I així és com s'aprèn, entre moltes altres coses, a cercar i seleccionar fonts d'informació, primàries o secundàries. Sovint en aquest procés de recerca, en la fase de tria i selecció de fonts, ens trobem amb fons documentals fotogràfics de les quals malauradament se'n desconeix una part del seu abast. A tot estirar, el potencial de la font fotogràfica acaba reduït a un capítol d'annexos.

Funcions del document fotogràfic en la investigació social

El document fotogràfic té diverses funcions en una investigació social en el camp de la recerca social, les quals resumirem:

a) *Estudiar la creació fotogràfica de fotògrafs en el seu context històric.* És una manera d'aproximar-se a l'estudi d'una època i tema històrics. Es tractaria d'analitzar i interpretar la percepció de la realitat vista per aquests autors, els seus temes poden ser d'interès per l'estudi d'una època històrica. Es faria una localització exhaustiva de les seves obres i es classificaria el major nombre possible de les seves fotografies.

Analitzar la qualitat de la fotografia i catalogar-la, estudiant el prestigi que tenia el fotògraf en la seva època, la seva capacitat polifacètica i el prestigi de la gent que s'hi anava a fotografiar.

b) *Tractar el document fotogràfic de manera exhaustiva més enllà del fet que transmeti un contingut d'història.* Posar en pràctica hàbits de lectura iconogràfica, els quals passarien per recollir el màxim d'informació del document fotogràfic, mitjançant l'aplicació d'elements d'anàlisi de la fotografia documental, tant de tipus morfològic, de contingut, com de les implicacions socioafectives. Aquest enfocament permetria concebre el document fotogràfic com una font d'informació carregada d'intenció i no com un document neutre. La disponibilitat de documents fotogràfics variats i que estimulin interpretacions històriques diferents sobre l'estudi d'una mateixa realitat social contribuirà eficaçment a construir el coneixement històric¹⁰.

Elements d'anàlisi de la fotografia documental (*)

ANÀLISI MORFOLÒGICA O TÈCNICA	• Suport (negatiu/positiu, blanc i negre/color...) • Format (dimensions, característiques...) • Aspectes òptics • Aproximació a la tècnica (pla general, primer pla...) • Autor
ANÀLISI DEL CONTINGUT	• Localització (on) • Data (quan) • Personatges (qui) • Acció (què) • Anàlisi morfològica (com)
ANÀLISI DE LES IMPLICACIONS SOCIOAFECTIVES	• Impactes emotius • Implicacions personals • Evocacions, records

(*) En gran part (tret de la darrera fila), aquest esquema es basa en les pautes de Ginette Blery, citades per Carles Vicente.¹¹

¹⁰. L'historiador i professor de secundària Jordi Llimargas explica una experiència d'aula molt interessant sobre la contraposició iconogràfica de dues representacions sobre el setge de Barcelona de l'11 de setembre de 1714. En una de les versions, contemporània als fets, es pot veure la ciutat vista des de fora la muralla (versió que privilegia l'acció de les tropes que assetgen la ciutat). La segona versió recrea la visió del romanticisme i catalanisme emergent de l'època enfocant el setge des del punt de vista dels resistents al setge (des de dins de la muralla). Llimargas, J. "Una imatge pot enganyar més que mil paraules". *L'Avenç*. Barcelona, núm. 174-1993.

¹¹. Vicente, C. "Els arxius d'imatges i l'anàlisi documental de la fotografia". A: *L'Avenç*. Barcelona, núm. 116-1988.

c) *Utilitzar sistemes d'enregistrament amb la finalitat d'elaborar catàlegs o inventaris d'informació.* Això és una de les funcions de l'objecte investigat i del mateix equip investigador, seria l'enregistrament amb càmeres fotogràfiques dels temes d'estudi seguint un procés metòdic per obtenir informació i/o donar constància de fets, personatges, paisatges, edificacions o objectes. Serà convenient tenir en compte la mirada (punt de vista) del mateix investigador i la mirada dels protagonistes dels fets retratats. La interacció de les fonts documentals fotogràfiques amb els objectius i/o les hipòtesis de treball serà fonamental. Per això cal atorgar al document fotogràfic una gran càrrega de significació (interpretació).

La transposició didàctica

Si partim de la idea que el document fotogràfic no ha estat utilitzat suficientment en les metodologies d'investigació al servei de l'objecte o tema d'estudi, és de suposar la dificultat de transferir metodologies pròpies de la investigació social cap al camp de la didàctica. Aquest és un fet específic de les fonts fotogràfiques, que és dóna de diferent manera amb les fonts documentals escrites i amb les fonts orals.

Respecte de l'ús de fonts primàries fotogràfiques dipositades en arxius, caldria, primer de tot, que el professorat pogués fer una selecció de fonts a partir de l'inventari realitzat per l'arxiu. El problema és que moltes vegades tot aquest material no està catalogat, fet que en dificulta l'ús. En aquest sentit seria ideal que els arxius facilitessin algunes de les tasques que proposem a continuació :

1. Tenir el màxim de dades identificables sobre les fonts: autor (aficionat, fotògraf professional), institució, data, lloc, fets.
2. Si és possible, consultar còpies (no originals).
3. Utilitzar dimensions de fotografies segons la dinàmica de grups que es triï o la finalitat didàctica de l'ús de la font.
4. Utilitzar un sistema per protegir, físicament, la font per tal que es pugui utilitzar tants cops com sigui necessari.
5. Reunir el màxim nombre de fonts diverses sobre el mateix fet (diferents angles, diferents autors...) .
6. Comptar amb els fons fotogràfics dels àlbums familiars, quan es tracti de temes que tinguin a veure amb algun aspecte de la vida de la localitat: personatges, paisatges, comerços, places i carrers, camins, habitatges interiors o exteriors, edificacions singulars (fàbriques, catedrals, museus...), activitats agropecuàries, activitats industrials, activitats terciàries...
7. Tenir unes pautes per interrogar les fonts, mitjançant qüestionaris adaptats als diferents temes: retrat, personatges, paisatge, urbanisme, esdeveniments, edificacions singulars, habitatges.
8. Lectura, anàlisi i interpretació de la informació: anàlisi morfològica, de contingut socioafectiva.
9. Elaboració de seqüències narratives amb fonts fotogràfiques seguint eixos temàtics i/o cronològics.

Una de les principals dificultats que s'ha de resoldre és la de concretar una metodologia apropiada per a la investigació social que sigui fàcilment transferible al camp de la didàctica, en la qual les fonts fotogràfiques tinguin funcions d'ordre múltiple.

Nosaltres proposem que la incorporació de les fonts fotogràfiques sigui un treball el màxim de complet, fonamentat en la lectura, l'anàlisi, la interpretació i la síntesi del document fotogràfic. Aquesta proposta va quedar reflectida en l'article "La fotografia de paisatge" (Arqué, 1996)¹². Per exemplificar el procediment de treball, vam partir d'un mètode que vam aplicar a l'exemple de com abordar l'estudi de la fotografia documental de paisatges. El procés seguiria la seqüència següent:

- a) Realitzar un conjunt d'activitats d'aproximació al document fotogràfic amb l'objectiu de motivar i explorar els coneixements de l'alumnat i plantejar reptes d'aprenentatges.
- b) Realitzar activitats de lectura de paisatge amb l'objectiu d'examinar els diferents sistemes que s'usen per fer una imatge i reconèixer els trets distintius de cada composició paisatgística.
- c) Realitzar activitats d'anàlisi aplicada de paisatges de manera que s'apliquin correctament procediments adquirits per a la lectura, que identifiquin paisatges naturals i humanitzats i que reflexionin sobre la diversitat i desigualtat en què es presenten, en l'espai i en el temps.
- d) Realitzar activitats de producció, enregistrament, anàlisi i comunicació. Es tindrà en compte el procés de planificació d'una producció fotogràfica, analitzar-ne els resultats i cercar diferents sistemes de divulgació dels resultats fotogràfics complementats amb d'altres fonts de documentació.

És obvi que la manera més idònia de treballar amb les fonts visuals dependrà de cada objectiu d'aprenentatge, i del protagonisme o la intenció que es vulgui donar a les fonts fotogràfiques.

Al llarg d'aquest procés descrit, exemplificat en l'estudi dels paisatges, podem sistematitzar un conjunt d'estratègies que potenciaran l'observació, l'anàlisi, la interpretació i la producció de les fonts documentals fotogràfiques. Prèviament, però, cal assenyalar tres consideracions a partir de les quals ha de fonamentar-se la major part d'aquestes estratègies.

1. Tenir en compte la complexitat del joc comunicatiu fotogràfic que estableix una interacció entre text/autor/lector. Saber diferenciar aquests tres elements.
2. Tenir en compte que la interacció i el diàleg entre professorat i alumnat ha de ser permanent.
3. Tenir en compte la diversificació de fonts sobre els mateixos fets.

¹². Arqué, M. "La fotografia de paisatge". A: *Escola Catalana*. Monogràfic sobre geografia i educació, núm. 329-1996, abril. Barcelona. Publicació d'Òmnium Cultural. Delegació d'Ensenyament de Català, pàg. 23-26.

- Elaborar qüestionaris d'observació i descripció.
- Observar tots els elements que estructurin l'espai: senders, nodes, fites, barreres, sectors. Relacions de l'espectador amb l'espai viscut.
- Observar el domini de les línies, formes, colors, perspectives, escala, plans dominants, marc, camp i fora de camp, enquadrament, punts de vista.
- Observar el moviment, joc de mirades dels personatges, decorat de l'escena (interiors).
- Observar tots els elements que tinguin alguna cosa a veure amb alguna categoria temporal: el temps del fotògraf, el vestuari, la datació o temps de l'esdeveniment, simultaneïtat o sincronisme, abans/ara, demà/avui, cronologia, instantaneïtat, noció d'interval i seqüència, narrativitat, permanència/canvi, estabilitat.
- Descriure oralment o per escrit els elements observables.
- Comparar entre documents fotogràfics.
- Interpretar els conceptes clau del document fotogràfic.
- Utilitzar un sistema de catalogació dels conceptes apareguts en el document.
- Encaixar el document fotogràfic dins d'una contextualització històrica factual.
- Dialogar sobre els impactes emotius o la sensibilitat creada per la fotografia.
- Comparar el document fotogràfic amb la realitat.
- Realitzar un croquis (full de calcar) dels elements que interressi destacar (sintetitzar).
- Elaborar petites narracions (*story-boards*) que suggereixi el document o el tema d'estudi, amb o sense contextualització històrica sobre els fets.
- Planificar un treball d'enregistrament per tal de fer una catalogació d'elements inventariables.

CONCLUSIONS: AVANTATGES I INCONVENIENTS DE L'ÚS DIDÀCTIC DE LES FONTS DOCUMENTALS FOTOGRÀFIQUES

En l'apartat d'avantatges podem assenyalar que :

- a) Un dels grans avantatges de l'ús de les fonts fotogràfiques és que són documents visuals amb una gran càrrega motivadora i emotiva. La interacció que estableix l'espectador amb aquestes fonts es fonamenta en la interrogació. A l'aula, del que es tracta és de fer emergir aquest diàleg de manera explícita, conduint-lo a l'alumnat, des del món de les emocions al món de la informació i del coneixement.
- b) Així doncs, podem partir de dues nocions que no són antagòniques. D'una banda, i segons l'ocasió, una imatge ens valdrà més que mil paraules, i, de l'altra, les imatges precisaran les paraules o les complementaran. Les fotografies se sotmetran a la paraula, al coneixement del context social, ens aportaran proves, exemples, espais i temps estudiats de com els fets han deixat una petjada davant de l'ull d'una càmera fotogràfica que té el valor de ser testimoni d'alguna cosa que va succeir.
- c) Les fonts fotogràfiques ordenades cronològicament ens aporten referents visuals concrets d'ordre narratiu, un aspecte altament interessant per concebre cronologies, entendre conceptes socials clau com els de causalitat i canvi/continuitat.

En l'apartat d'inconvenients, podem assenyalar que :

- a) És freqüent que en molts arxius sigui difícil la tasca d'identificació exhaustiva de les fonts fotogràfiques. Com a punt de partida, aquesta limitació dificulta la transposició didàctica, ja que els arxius no sempre disposen de material convenientment inventariat que ajudi a poder contextualitzar les imatges.
- b) Les fonts fotogràfiques, com la resta de fonts, comparteixen la mateixa limitació. Ens referim al fet que les fotografies mostren la realitat des d'una perspectiva subjectiva, la mirada del fotògraf. Però desvetllar aquesta visió és fonamental per després saber conduir la pròpia mirada i la de l'alumnat cap al món de les idees que expressin una interpretació crítica sobre la realitat.

3. LES FONTS ORALS

La meua intervenció en aquesta ponència tracta sobre l'aplicació de la història oral en l'àmbit de la secundària, incloent-hi també el primer nivell de l'ESO, és a dir alumnes de 12 i 13 anys. Abans faré una reflexió sobre la panoràmica recent de l'ús de les fonts orals com a eina didàctica per ensenyar història. Això em portarà a fer algunes precisions entre el que s'entén per font oral i història oral. Després presen-

taré alguns models d'aplicació a l'aula de secundària i batxillerat. Acabaré parlant dels reptes i limitacions de practicar la història oral a l'aula en el marc de l'actual currículum escolar.

Des de fa alguns anys la utilització de la història oral a l'aula s'ha fet cada vegada mes freqüent per part dels professors de secundària i batxillerat. L'antiga programació de tercer de BUP i la Història Contemporània a l'ESO han estat i són el marc de moltes experiències que s'han servit d'aquesta eina didàctica amb resultats generalment molt satisfactoris.

Com tota experiència innovadora, s'ha introduït als currículums escolars per professors entusiastes amb l'objectiu de millorar l'ensenyament aprenentatge de la nostra matèria i que hem repetit l'experiència encoratjats pels bons resultats, però amb una certa inseguretat sobre la validació general de la metodologia emprada.

Durant la dècada dels noranta es van realitzar diferents experiències de creació i explotació de fonts orals en el marc de la Història d'Espanya de l'antic tercer de BUP, algunes reconegudes amb premis¹³. Seria llarg anar-les anomenant aquí i ens en deixariem moltes que es desconeixen, ja que tots aquests anys els professors interessats en aquest camp hem estat desconnectats, treballant molt en solitari.

L'any 98 es va publicar el primer manual sobre l'aplicació de la història oral a l'aula¹⁴, seguint el model de desenvolupament d'un projecte d'història oral escolar, en el qual es suggeria diferents temes i diverses formes d'adaptació al nivell escolar, aquest llibre ha ajudat molts professors a posar en marxa projectes a les aules amb una certa organització i rigor.

L'any 2000 un grup de professors, aixoplugats per la revista *Historia, Antropología y Fuentes Orales* i per l'ICE de la UAB, vam crear el grup de treball Història Oral a l'Aula, amb la finalitat de treballar coordinadament, compartir experiències i dotar-nos d'un fòrum permanent de reflexió i suport per tal de donar continuïtat a la nostra feina. Durant el curs 2000-2001 dotze professors d'instituts de Barcelona i la rodalia vam treballar el tema de les migracions a partir del disseny d'un projecte d'història oral comú que va ser adaptat a realitats docents ben diferents, que abastaven des de primer d'ESO fins a treballs de recerca de segon de batxillerat. Els resultats van ser presentats per l'ICE¹⁵ en una sessió de treball el novembre passat. Per primera vegada es valorava i validava experiències que tenien com a marc aules de primer cicle d'ESO.

Ara és el moment de passar del treball capdavanter i experimental a l'ús sistemàtic de la història oral en les programacions de l'ESO i el batxillerat, a la vegada que cal establir i dissenyar uns determinats estàndards i procediments d'ús d'aquesta

¹³. El projecte Mosaic d'experiències realitzat per les professores Cèlia Cañellas i M. Gayà a l'IES Lluís de Requesens de Molins de Rei i publicat a *L'avenç*, l'any 1997. També el projecte Reviure la memòria amb alumnes de l'IES Costa Llobera i casals de gent gran de Sant Gervasi, dirigit per A. Alegre i P. Gómez l'any 1994 patrocinat per la Generalitat i la Caixa. El projecte Gràcia en temps de *La Plaça del Diamant*. Dirigit per la professora Genona Biosca amb alumnes de l'IES Vila de Gràcia, que va obtenir el premi Leandre Colomer.

¹⁴. Gómez, P. et altri. *Història oral*. Barcelona: Ed. Teide, 1998

¹⁵. Publicacions de la jornada Migracions i Fonts Orals. ICE de l'UAB. Novembre de 2001.

metodologia, que permetin als professors manejar-la des del coneixement precís de les seves possibilitats i limitacions en l'ensenyament aprenentatge de les ciències socials. Per fer-ho hem d'establir un protocol per introduir sistemàticament aquesta metodologia a l'aula, creant instruments per tal d'adaptar-la als diferents currículums, nivells escolars i realitats sociològiques dels centres. Aquest és un dels objectius que treballa aquest any el grup Història Oral a l'Aula.

La història oral com a eina didàctica

La història oral incorporada a l'escenari de les nostres aules en l'ensenyament aprenentatge de les ciències socials és una eina didàctica que incideix també en l'assoliment d'alguns objectius terminals del currículum de l'alumne, tant en l'ESO com en el batxillerat. Aplicar un projecte d'història oral ben definit i organitzat va més enllà dels objectius específics de l'àrea, i col·labora en l'educació integral de l'alumne.

En la ponència parlarem d'història oral i font oral. No entraré en precisions epistemològiques sobre el concepte d'història. Sostinc l'afirmació general que la història no té adjectius¹⁶ i que la tasca d'historiar s'ha de bastir sobre totes les fonts històriques possibles, a més de comptar amb el suport de l'estadística, la cartografia i totes les ciències auxiliars que ens apropin a un coneixement honest del passat i permetin interpretar-lo. Però per parlar d'història oral partiré de tres principis bàsics:

- Quan algú es decideix a crear fonts orals hauria d'utilitzar el mètode de la història oral.
- S'entén per història oral el coneixement d'uns fets històrics obtingut a partir de les fonts orals.
- Fonts orals són fonts sonores que es creen de manera específica per recollir la versió única i inèdita d'alguns dels protagonistes dels fets històrics que s'estudien. Aquesta informació s'obté gràcies a la memòria dels protagonistes i s'enregistra en cintes d'àudio o vídeo.

A partir d'aquestes premisses, quan ens referim a les entrevistes que fan els nostres alumnes a les aules, la majoria de les vegades hauríem de parlar de pràctica d'història oral més que de creació de fonts orals. Malgrat que s'hagin fet en el marc d'un projecte ben planificat i amb rigor, els resultats d'una entrevista feta per un alumne debutant de 12, 13 o 14 anys té una validesa limitada com a font oral, encara que és totalment vàlida com a eina didàctica en l'ensenyament de la història.

La història oral a l'aula del primer cicle de secundària no busca tant el resultat del document obtingut, com tot allò que l'alumne ha après quan ha aplicat el mètode, tant des del punt de vista procedimental com de motivació cap a la matèria i de maduració personal. Malgrat això, l'entrevista feta es pot arxivar i pot servir en el

¹⁶. Vilanova, M. *El combate en España por una historia sin adjetivos. A: Historia y Fuente Orales*, núm. 14-1997, Barcelona.

futur a altres alumnes del centre per introduir-se en aquesta metodologia. Tanmateix, les entrevistes generades en projectes fets per alumnes de batxillerat acostumen a tenir més valor com a font històrica, sempre que s'hagin fet amb rigor i seguint el mètode adequat.

La història oral aplicada a l'aula és un camp que ofereix múltiples possibilitats per ensenyar història i pot ser adaptada a tots els nivells escolars i diversos temes del currículum. Més endavant suggerirem algunes d'aquestes opcions.

Investigacions recents¹⁷ afirmen que la història oral introduïda en el currículum escolar seguint projectes ben planificats i organitzats contribueix a l'assoliment d'objectius de tipus cognitiu, afectiu i emocional. Aquests objectius es relacionen amb l'adquisició de continguts, el desenvolupament d'habilitats procedimentals i socials, la motivació de l'alumne, el foment de l'autoestima personal i el respecte als altres.

La relació de l'alumne amb la història oral es pot fer des de dues vessants, allò que s'anomena la història oral activa o passiva. La història oral passiva és l'exposició i l'anàlisi de fonts orals ja creades, feta a l'aula en el marc de l'explicació d'un determinat tema, per tal d'il·lustrar-lo o fer-lo més comprensiu. Així, cintes d'àudio, vídeos, DVD, TV o qualsevol altre mitjà electrònic o digital que contingui testimonis orals com a font primària, sense opinions o elaboracions posteriors. Aquesta pràctica pot ser un primer pas per introduir-se en la metodologia, sempre que el professor comenti les entrevistes que s'escoltin a l'aula i reflexioni amb els alumnes sobre la naturalesa del testimoni personal, el valor i les limitacions de la versió personal. Aquesta pràctica és més completa si s'analitzen també altres fonts primàries documentals o gràfiques.

La història oral activa comporta involucrar l'alumne a l'hora de crear fonts primàries que posteriorment s'analitzaran i discutiran a l'aula. D'aquesta manera, l'alumne pren el paper d'investigador, es fixa uns objectius, s'informa, entrevista testimonis dels fets, analitza, discuteix i extreu conclusions de la informació obtinguda. Les vivències personals es converteixen en fonts històriques orals que, a més de servir a l'alumne per apropar-se a la història, poden servir a altres interessats o estudiosos en un futur. En acabar el seu treball haurà recollit un material inèdit que no existiria si no fos per la seva intervenció. D'aquesta manera es produeix la connexió entre passat, present i futur.

Aquesta tasca creativa permet a l'alumne relacionar-se amb la història d'una manera més rica i variada. Ajuda a comprendre millor la informació sobre un període, però sobretot ensenya el sentit profund de la història, és a dir, no tant *què* sinó *com*. Ofereix l'oportunitat de descobrir que l'estudi de la història pot ser estimulante quan s'enfoca des d'una actitud de curiositat, observant com viuen i interpreten el passat històric els seus protagonistes. També reflexionant sobre com ha arribat a nosaltres el coneixement històric, com s'ha confegit, qui ho ha fet, amb quins interessos i per què es transmet a les successives generacions d'una manera i no d'una altra. En definitiva, oferint als alumnes que siguin subjectes actius en el procés

¹⁷. Sitton Mehaffi; Davis. *Historia Oral*. Mèxic: Fondo de Cultura Economica, 1989.

de reconstrucció històrica, tot invitant-los, com deia E. H. Carr a participar en “la cuina de la història”¹⁸. Tot això mentre aprèn un conjunt de tècniques i habilitats procedimentals i socials que formaran part del seu bagatge personal i acadèmic.

La història oral facilita el desenvolupament de capacitats afectives i emocionals, ja que fomenta el protagonisme de l'alumne a l'hora de construir el seu aprenentatge i provoca que es motivï per la matèria. També li proporciona l'oportunitat de millorar la maduresa personal, ja que l'acostuma a moure's fora de seu àmbit quotidià, entrant en contacte amb institucions, establint relacions amb persones alienes al seu univers habitual, aprenent a tractar la gent gran, tot revaloritzant la contribució d'aquest col·lectiu a la història de la comunitat.

No m'estendré més en la justificació didàctica i pedagògica de la proposta que les meves companyes han exposat amb claredat. Centraré la meua intervenció en l'aplicació pràctica a l'aula. Tanmateix, per resumir citaré els objectius del currículum que es poden assolir si es practica la història oral.

- Estimular interès per la història i la seva reconstrucció.
- Posar de manifest la dimensió històrica dels fets quotidians de la gent anònima.
- Ajudar l'estudiant a identificar-se amb el seu passat, el de la seva família i el de la comunitat.
- Implicar l'alumne en la reconstrucció del passat col·lectiu.
- Afavorir la integració de l'alumne en la creació cultural de la seva comunitat
- Afavorir la relació de la comunitat escolar amb la seva comunitat més propera: barri, poble, etc.
- Afavorir la relació intergeneracional.
- Valorar la gent gran i la seva aportació a la història de tots.
- Estimular el valor de la tolerància i la capacitat de comprensió de la realitat i de les vivències dels altres.
- Practicar el respecte i la cortesia cap als altres.
- Afavorir el treball en equip i la capacitat de pacte i diàleg.
- Augmentar l'autoestima de l'alumne tant des del punt de vista escolar com del de membre de la seva comunitat.
- Estimular la coordinació entre l'escola i les institucions dels seu entorn.

Algunes idees per aplicar la història oral a l'aula

Durant els últims 15 anys, he desenvolupat múltiples experiències amb alumnes de l'antic tercer de BUP i ara de segon, tercer i quart d'ESO i batxillerat. Al llarg d'aquest anys he comprovat que aquesta eina didàctica funciona sempre que el projecte s'adapti a l'escenari docent i que es faci una opció temàtica molt concreta, que sovint obliga a repensar la programació del crèdit.

Estudiar història contemporània o geografia humana o econòmica ajudats per la metodologia de la història oral és una aposta educativa per la qualitat per davant de

¹⁸. EH. Carr. *Que és la història*.

la quantitat. Implica una opció no només metodològica sinó també curricular i temàtica. Davant el currículum preceptiu, s'haurà de fer una opció, prioritzar uns temes que permetin la pràctica de la història oral. Per programar i organitzar una experiència adaptada a un escenari docent s'ha de comptar amb les variables següents.

- El currículum general de l'etapa.
- El marc curricular en què s'aplicarà la història oral. Tipus de crèdit: comú, variable, seqüència didàctica, experiència complementària, tutoria, crèdit de síntesi.
- L'edat i el nivell de maduració de l'alumnat, ja que no és el mateix l'alumnat d'un crèdit de reforç que d'ampliació, o bé d'un treball de recerca.
- La realitat sociològica de centre.
- El recursos humans de què es disposa: hi ha suport del centre, és una proposta de departament aïllada, és una experiència d'un professor en solitari, hi ha connexió amb altres centres.
- Els recursos materials: si l'institut disposa o no d'aparells per cedir a l'alumnat.
- L'ús que es farà del producte final de l'experiència més enllà de la informació obtinguda (un escrit, una exposició, un arxiu al centre, una donació a l'arxiu local).
- Com s'avaluarà el treball dels alumnes.
- Com es validarà l'experiència didàctica.

Combinant aquests factors es pot arribar a diferents models per practicar la història oral. En aquesta ponència considerarem algunes d'aquestes opcions. Primer parlarem del Projecte d'història oral, marc metodològic de referència en qualsevol experiència amb història oral, després, d'algunes adaptacions del projecte a l'aula del primer cicle de secundària.

El Projecte d'història oral

El model més complet per practicar la història oral a l'aula és l'anomenat **Projecte d'història oral**. Qualsevol pràctica d'història oral a l'aula conté alguns aspectes o etapes del Projecte d'història oral.

Un projecte d'història oral és el procés de creació d'un conjunt de fonts històriques orals. Aquest procés segueix unes etapes similars a les de qualsevol investigació històrica. Abasta des de l'elecció d'un tema sobre el qual es vol obtenir informació, fins al tractament de les entrevistes fetes perquè puguin ser utilitzades correctament com a fonts històriques que s'interrogaran i contrastaran¹⁹.

El Projecte d'història oral pot ser el marc metodològic tant per a una investigació universitària com per a una experiència a una aula de primària o secundària. El que variarà és l'aprofundiment en les tasques que s'han de desenvolupar en les diferents etapes i l'explotació final i la utilització de les fonts creades.

¹⁹. En el manual *Història Oral* abans citat, de l'editorial Teide, es desenvolupa un projecte amb totes les etapes pautades i s'exemplifica amb 5 projectes fets per alumnes de secundària.

Les possibilitats d'aplicació d'un projecte d'història oral a l'aula són variades. Pot ser individual d'un alumne, d'un grup d'alumnes o de tota la classe. El Projecte es realitza seguint unes etapes. Les tasques que s'han de desenvolupar a l'aula en cada etapa seran diferents segons si hi ha un o més temes d'estudi per a tot el grup classe, el tipus de qüestionari i el nivell escolar dels alumnes. Les etapes del projecte són:

1. Triar el tema sobre el qual es vol crear informació.
2. Entrar en contacte amb el tema escollit a través de la documentació escrita, d'altres fonts històriques i la bibliografia publicada.
3. Buscar els informants, és a dir les persones que s'entrevistaran, i fixar un calendari d'entrevistes.
4. Redactar el qüestionari de les entrevistes.
5. Entrevistar els testimonis.
6. Tractar les entrevistes fetes des del punt de vista arxivístic per utilitzar-les posteriorment com a font històriques orals.
7. Analitzar i reflexionar sobre les fonts creades, compartir, contrastar i establir conclusions sobre la informació obtinguda.
8. Valorar l'experiència desenvolupada.

Qualsevol model de projecte sempre s'iniciarà amb una reflexió sobre el sentit de la història oral, la reivindicació del testimoni de la gent anònima per la història i el paper dels alumnes com a subjectes actius en la reconstrucció històrica.

L'elecció del tema estarà molt condicionada per l'escenari docent. Com més baix sigui el nivell escolar, menys autonomia tindran els alumnes per decidir-ho. En els nivells de secundària no és adient que dins del grup classe es facin simultàniament projectes amb temes diferents. La manca d'autonomia pròpia del seu nivell de maduresa fa necessària una monitorització constant de totes les tasques per part del professor. Només en alguns casos a partir de quart d'ESO és viable que els alumnes triïn diferents temes dins d'un marc cronològic acotat.

Per exemple, actualment els professors del grup de treball abans esmentat, Història Oral a l'Aula, desenvolupem projectes sobre l'etapa històrica del franquisme a les nostres aules. Els temes tractats són aspectes de la vida quotidiana, la clandestinitat, records de guerra i repressió i les migracions. En el cas de dues experiències, s'ha deixat un cert marge als alumnes per elegir el tema. Però en les valoracions finals del treball del grup s'ha valorat negativament per la dispersió d'esforços del professorat que comporta i perquè dificulta el treball cooperatiu.

Triar el tema, quan sigui possible, és un exercici interessant que inicia l'alumnat en el fet de reflexionar sobre els seus interessos, curiositats i possibilitats d'exploració. També indueix un diàleg amb la família sobre les vivències personals i el passat recent. Per triar el tema com a criteri general s'ha de tenir en compte:²⁰

- Que sigui un projecte interessant per l'alumne. Tant si es tria un projecte de

²⁰. Yow, V. *Recording Oral History*. Califòrnia: Sage publications, 1994.

classe com diferents projectes individuals, el tema ha de despertar una certa curiositat en l'alumne, que pot ser natural o induïda pel docent. És interessant obrir un debat a la classe sobre les múltiples possibilitats que ofereix l'entorn més pròxim: família, escola, barri, poble.

- Que sigui realitzable. Perquè es pugui completar amb èxit s'ha de triar un projecte que no excedeixi les possibilitats dels seus autors. Un projecte serà executable en funció del grau de dificultat, del tema, del temps de què es disposa, de les possibilitats de localitzar testimonis, de la facilitat d'accés a arxius i biblioteques i de la realitat social i cultural de la localitat o barri on està situat el centre escolar.

L'aproximació al tema comporta unes tasques que varien notablement segons el nivell escolar i l'ambició del projecte. Malgrat això, és indispensable que l'alumne sempre faci algun contacte amb el tema a través d'altres fonts. L'orientació del professor el portarà a descobrir revistes, diaris, fulletons, documents administratius, documents privats, fotos, diaris personals, pel·lícules, cançoners, a hemeroteques, arxius i biblioteques o als arxius familiars.

A primer, segon i tercer d'ESO és difícil que els alumnes facin aquesta exploració per ells mateixos. Serà més efectiu que el professor porti a la classe algun material d'aquests, encara que sigui fotocopiat i es comenti. A partir de quart d'ESO l'alumne pot intervenir més en aquesta recerca de manera autònoma.

En qualsevol cas, és útil per als professors tenir localitzats els arxius que permeten la consulta als alumnes. És sabut que, al marge de programes específics de didàctica d'alguns arxius locals, la majoria de les biblioteques i arxius no permeten l'entrada a menors de 18 anys. En aquestes jornades es parla abundantment d'aquest fet.

El contacte amb el tema a través de la informació escrita ajudarà els alumnes a acotar el tema d'estudi. Sovint es parteix d'una idea general que interessa, però no es té prou clar quina informació es vol obtenir amb la recerca. A partir de la informació escrita es pot enfocar millor el tema, acotar l'objecte d'estudi, delimitar el marc històric i formular alguna hipòtesi o pregunta genèrica. Es pot donar en aquesta etapa que decideixin canviar de tema o tractar-lo des d'una altra vessant.

L'elecció del testimoni ve condicionada també per la naturalesa del projecte. En projectes realitzats amb els primers cursos de secundària el testimoni pertany a l'àmbit familiar. A partir de tercer i quart d'ESO poden buscar els informants en casals de gent gran, associacions ciutadanes i partits polítics.

Gràcies a l'aproximació que hauran fet al tema, ja tenen algunes pistes sobre les persones que els poden donar informació. És el moment de localitzar-les, de contactar amb elles i de seleccionar aquelles que es cregui que poden tenir vivències més interessants per al projecte. Aquestes activitats possibiliten desenvolupar un conjunt d'habilitats socials de relació amb el món dels adults fora de la família. Usar el telèfon per seguir la pista d'algú, demanar la col·laboració a un possible informant i tractar de convèncer-lo. S'ha de recordar la importància de les bones maneres per relacionar-se amb el món dels adults. És útil informar a l'aula de què entenem per

tracte afable i respectuós, ja que sovint els alumnes creuen que l'espontaneïtat total és l'única manera de relacionar-se amb els altres. S'ha d'insistir que tot això s'ha de fer encara que es tracti d'un familiar proper i remarcar la importància d'aquest primer contacte per tal de crear un bon ambient, el qual serà decisiu en l'entrevista futura.

S'ha de fer notar als alumnes que sovint la gent corrent tendeix a subestimar la transcendència històrica de les seves vivències. Per tant, haurà de convèncer-lo del fet que és precisament la versió de la gent anònima la que manca a la història i que per això se li demana el seu testimoni.

Per situar històricament el testimoni i personalitzar el qüestionari futur s'haurà de fer una fitxa biogràfica, que es podrà completar amb un arbre genealògic. A continuació es farà un fris cronològic doble amb les dades biogràfiques i els principals esdeveniments de la història general, social i política.

El procés d'elaboració del qüestionari a l'aula analitza i esmicola el tema del projecte en temes i subtemes que seran finalment convertits en preguntes obertes i preguntes concretes. Segons el nivell escolar i la naturalesa del projecte, el qüestionari pot ésser lliure, guiat, o semiguiat, i també tancat o de final obert²¹. Quan es practica amb aquest últim, el professor/a interroga a l'aula sobre els camps d'exploració que ofereix el tema; va induint el discurs perquè surtin tots els temes possibles; s'escriuen a la pissarra; els alumnes individualment primer, i després per grups, pensen en ramificacions del tema o subtemes. Un cop instruïts sobre els criteris per confeccionar les preguntes²², suggereixen un conjunt de preguntes. Després ho posen en comú i es consensua un qüestionari base que més tard es personalitzarà. En la valoració del projecte Històries de migració, es va comparar la validesa didàctica de diferents models de qüestionari i es va determinar que aquest era l'opció més adequada per a alumnes de secundària²³.

Fer l'entrevista és el moment del projecte més valorat pels alumnes²⁴, sigui quina sigui l'edat de l'entrevistador. L'alumne sempre percep la riquesa i l'emoció de la relació personal, malgrat les dificultats humanes i tècniques que ha d'afrontar en el moment de fer l'entrevista.

L'entrevista d'història oral és el producte de cooperació entre dues persones, l'entrevistador (els alumnes) i l'entrevistat (els seus informants), per tant, com més empatia hi hagi entre ells més qualitat tindrà l'entrevista. L'alumne ha de ser capaç, en el seu nivell de maduresa, de transmetre confiança, seriositat i cortesia.

²¹. Shopes, L. "El proyecto de historia oral". A: *Historia, Antropología y Fuentes Orales*, Barcelona, 24-2001.

²². Ammer, D; i Widawsky, A. "La entrevista semi-estructurada de final abierto". A: *Historia y Fuente oral*, Barcelona, 4-1991.

²³. Grup Història Oral a l'Aula. Documentació de la jornada Migracions i Fonts Orals.

²⁴. Op.cit. Informe sobre la valoració.

No m'estendré en la descripció de les estratègies d'entrevistar²⁵. Aquestes es podrien resumir en els punts següents: formular clarament les preguntes, escoltar, observar i interpretar les respostes, tot això amb una actitud de neutralitat i respectant els silencis.

Després de l'entrevista. Les tasques que s'han de realitzar són diverses, segons la naturalesa del projecte i el nivell escolar. En qualsevol cas, la casset que conté l'entrevista ha de ser retolada seguint uns criteris establerts a fi que pugui ser arxivada. També haurà d'escoltar-la sencera per comprovar la qualitat de l'enregistrament. Dels projectes de primer cicle de primària, en parlaré específicament més endavant.

A partir de tercer i quart d'ESO, escoltar l'entrevista té dos objectius. D'una banda, extraure la informació continguda, i, de l'altra, autoavaluar-se com a entrevistador.²⁶ Per extraure la informació, transcriurà o resumirà la informació agrupant-la pels temes dels qüestionari. Si hi ha un gran tema comú del grup classe, es reuniran per grups per quantificar la informació. Amb la informació de tota la classe es poden analitzar els trets comuns i els singulars de cada testimoni. Després s'ha de contrastar si la informació confirma, contradiu o amplia les expectatives inicials.

Aquest model és més complet si hi col·labora el seminari de matemàtiques, el de plàstica o el de tecnologia, fent estadístiques i gràfiques que es podran exposar a la classe o en una hipotètica exposició general²⁷.

Per autoavaluar-se com a entrevistador, emplenaran un instrument d'avaluació que repassa les estratègies per entrevistar:

- Ha formulat les preguntes com un interrogatori?
- Ha escoltat be l'entrevistat?
- Ha respectat els silencis?
- Ha induït la resposta de l'entrevistat?
- Ha aprofitat temes imprevistos apareguts en la narració?

Amb el resultat haurà de fer un informe de l'entrevista que també inclourà un comentari sobre les condicions ambientals i l'actitud de l'entrevistat.

En acabar l'experiència, els alumnes han de fer una memòria reflexionant sobre les tasques desenvolupades en les diferents etapes del projecte. En projectes de secundària aquesta "història del treball" té una rellevància especial, ja que els obliga a treballar ordenadament i a valorar la trajectòria com a investigador.

Com a cloenda del projecte és molt interessant fer una exposició pública i/o crear un arxiu de fonts orals al centre, que podrà servir en un futur a altres promocions²⁸.

²⁵. Linda Shopes op.cit.

²⁶. Per consultar opcions d'avaluació, *Evaluation guidelines*, 1992. Publicació de la OHA (Associació Americana d'Història Oral).

²⁷. Un projecte molt complet sobre el franquisme d'aquestes característiques és el de la professora Milagros Banegas de l'IES Margarida Xirgu, que ha acabat amb una exposició.

²⁸. Gil, E.; Peris, T. *Interroguem el passat recent*. València: Ed. Germania.

Adaptació del Projecte d'història oral a l'aula del primer cicle de primària

Com he dit abans, el treball d'història oral al primer cicle de primària no persegueix crear fonts històriques orals sinó apropar-se a la història des d'una posició més participativa i dinàmica. Aquests models per primària i primer cicle de secundària es basen en les característiques específiques dels alumnes en aquesta edat i aprofiten la desinhibició, l'afany de participació i la curiositat. Serà fàcil enrolar-los en la tasca de l'investigador debutant i iniciar-los en els procediments de la recerca històrica, posant de relleu la importància de la contribució de la gent corrent a la història. Depenent de l'escenari, se suggereixen alguns models.

1. Entrevistes que fa tot el grup classe

Es tracta d'invitar un testimoni a l'aula i que el professor/a organitzi com els alumnes li han de fer l'entrevista. L'adaptació del Projecte es farà seguint els passos²⁹ següents:

- Es prepararà prèviament l'entrevista. Informació general prèvia sobre el tema en el qual s'emmarca el testimoni, biografia, etc. S'ha de decidir quins temes es volen explorar i qui farà les preguntes.
- Es podria dividir la classe en petits grups i que cada grup preparés preguntes sobre el tema.
- El professor/a haurà de comprovar que les preguntes estan ben formulades, que segueixen un ordre d'exploració lògic i que són rellevants per estudiar el tema.
- Els alumnes assajaran entre ells per tal de comprovar que les preguntes siguin entenedores.
- S'ha de decidir si cada persona del grup formula la pregunta o si hi ha un portaveu per fer-ho.
- Es pot enregistrar l'entrevista en casset o en vídeo. Si és en vídeo haurà de manejar-lo la professora o el professor.
- Es pot enregistrar en una única casset que estarà sobre la taula del professor o bé en tants aparells com grups hagin elaborat les preguntes.
- Després de l'entrevista cada grup es reuneix per analitzar i sintetitzar la informació recollida.
- Després es poden fer exposicions orals a la resta de la classe. Cada alumne o un portaveu per grup.
- També es pot transcriure o resumir algun fragment i utilitzar-lo per fer pòsters. Es poden afegir als pòsters il·lustracions del tema seleccionades de diaris i revistes.

2. Ensenyar què és la història oral fent als alumnes objectes de la investigació.

Aquesta modalitat permet mostrar la reivindicació que fa la història oral de les

²⁹. Lanman, B. *Oral History in the class room*. Maryland: Publicació de la OHA, 1995.

històries de la gent corrent i a la vegada ensenyar de manera pràctica la metodologia de la història oral. Per fer-ho:

- Es demana alguns voluntaris que s'ofereixin per fer un estudi de la seva biografia. L'estudi el farà el professor/a explicant-lo al grup pas a pas.
- Els temes centrals podrien ser: la seva vida, els interessos personals i escolars, les dificultats d'aprenentatge, les seves perspectives escolars, etc.
- El professor explica els diferents passos que s'han de seguir. Elabora el qüestionari de manera participativa a l'aula i finalment entrevista els alumnes en successives sessions davant la classe.
- L'alumne entrevistat després pot escoltar l'entrevista en solitari, observar el paper dels agents de l'entrevista i potser escriure la seva biografia completant o corregint allò que ha "maquillat" sobre la seva vida en l'entrevista pública.

3. *L'alumnat fa la seva autobiografia*

Es tracta que l'alumne faci una reflexió sobre la història i la reconstrucció històrica tot fent la seva autobiografia. Per fer-ho:

- L'alumne busca a les seves caixes de records. Recopila fonts històriques materials amb les que compta per fer la seva autobiografia. S'adona de la parcialitat i escassetat de fonts per reconstruir de manera verídica la seva biografia.
- Després prepara qüestionaris per entrevistar familiars i amics que li donaran informació sobre ell/a.
- Prepara el qüestionari per fer-se una autobiografia. S'enregistra a si mateix.
- Amb tot el material escriu la seva pròpia autobiografia.

Limitacions de la pràctica de la història oral a l'aula

El primer escull per aquesta pràctica docent és el mateix currículum de ciències socials que s'imparteix tant a Catalunya com a Espanya. Al llarg de la secundària i el batxillerat l'abast enciclopèdic dels programes fa que sigui difícil compaginar aquest tipus de procediments amb el tractament de les matèries preceptives. La història oral és una eina didàctica que requereix temps per ser practicada. En l'ensenyament d'aprenentatge de les ciències socials és una opció per la qualitat per damunt de la quantitat.

Malauradament, els retocs que darrerament s'han fet en el programa de secundària persisteixen en la línia d'un programa de màxims a desgrat de saber que no es pot complir i que provoca frustració en els ensenyants, en els alumnes i també en les famílies que es pregunten amb desconfiança per què compren tants llibres que no s'acaben mai. És una fal·làcia afirmar que el centre pot adaptar el currículum, ja que les proves de competències bàsiques ho contradiuen. La creença general que els programes actuals són més lligts que els d'anys enrere és totalment equivocada. La LOGSE, com era d'esperar, va incloure la història i geografia local i regional en els currículums de la secundària. També va donar als procediments la importància que li corresponien com a eines d'aprenentatge. Però tot això es va fer sense prescindir

de la càrrega de matèria dels programes anteriors i sense augmentar el nombre d'hores per a les ciències socials.

El segon escull som els mateixos docents, que no ens decidim a fer l'opció de la qualitat. Als departaments de ciències socials es fa difícil adaptar els programes per introduir-hi la història oral, ja que obliga a prescindir d'alguns períodes de la història o de la geografia. No sempre hi ha suport per part dels departaments dels centres per desenvolupar una manera de treballar innovadora que, com a tal, comporta riscos.

Encara que no hi hagi oposició per part dels companys, acostuma a ser un treball generalment solitari. Trobar un company/a de departament que també ho practiqui és una de les bases perquè el treball amb història oral deixi de ser una experiència aïllada per convertir-se en una pràctica habitual.

Cal un suport metodològic, d'anàlisi i reflexió sobre el treball desenvolupat a l'aula per tal d'arribar a uns estàndards en els projectes d'aula. Cal implicar-hi també els directius dels centres i l'APA, per tal que aportin els recursos que facin possible crear arxius de fonts orals per conservar el material que generen els diferents projectes, i també per facilitar l'organització d'exposicions. Cal involucrar-hi els arxius locals per tal de facilitar la tasca de documentació inicial dels alumnes i potser perquè també es conservin algunes de les entrevistes.

Hi ha una manca de divulgació dels projectes que es fan. Caldria fer un esforç en aquest sentit, ja que això encoratjaria altres docents a iniciar-se en la història oral. També s'hauria de fer presentar els treballs dels alumnes a premis i convocatòries estimulants. La pràctica de la història oral a l'aula necessita un professorat entusiasmada, ja que en alguns moments implica un cert plus de feina.

Conclusions

Malgrat les limitacions que s'han exposat, es comprova que la pràctica de la història oral s'estén cada cop més als centres de secundària. La raó es que aquesta metodologia a l'aula proporciona un alt grau de satisfacció tant als docents com als alumnes. A Espanya i a Catalunya no hi ha encara gaires estudis per valorar-ne l'eficàcia com a eina didàctica, però el professor/a sap que quan s'estudia un tema amb l'ajut de la història oral, quan els alumnes entren en el procés de reconstrucció de la història, quan es converteixen en investigadors, liderant el seu aprenentatge, quan descobreixen que poden fer aportacions de documents inèdits a la comunitat, no hi dubte que l'actitud cap a la matèria canvia, i també la valoració que fan sobre les seves possibilitats com a estudiants. No només han après història sinó que també han descobert altres maneres de relacionar-se amb els altres i han fet visibles la gent gran del seu entorn ³⁰.

³⁰. En el projecte sobre migracions abans citat, en l'apartat de valoració dels alumnes, es va detectar la percepció que tenien els alumnes d'haver après continguts, procediments i d'haver millorat habilitats socials. Aquest estudi és rellevant, ja que van contestar 280 estudiants de centres i nivells escolars diferents des de primer d'ESO fins a primer de batxillerat utilitzant el mateix instrument d'avaluació.

El perill de la història oral és la trivialització que sovint es fa de la seva pràctica. Tothom s'atreveix a posar un casset al davant per il·lustrar de manera superficial un text escrit o buscant una confirmació banal. Això perverteix la memòria del testimoni i enganya el receptor de la suposada font històrica. També es traeix el sentit de la història oral quan es fan entrevistes i no es cataloguen de manera que puguin ser consultades posteriorment, ja que es trenca la connexió entre passat, present i futur.

Les fonts orals s'han de crear seguint la metodologia de la història oral, amb rigor en un projecte ben planificat, amb uns objectius definits tant des del punt de vista temàtic com procedimental. Això es pot fer encara que els protagonistes de la recerca siguin nens o adolescents.

En aquest moment es treballa per crear un protocol per l'ús sistemàtic de la història oral a la secundària adaptat a la realitat espanyola i catalana, buscant models d'aplicació adequats a cada nivell i temes del currículum susceptibles de ser estudiats ajudats per aquesta metodologia. També s'elaboren uns instruments d'autoavaluació per als alumnes i d'avaluació per al professorat. Aquestes proves valoren els aspectes metodològics en la creació de la font històrica i analitzen la informació continguda en relació amb altres fonts i a l'objecte d'estudi de la investigació.

A partir d'aquí tindrem establerts un certs estàndards per a l'ús de la història oral a l'aula que donaran seguretat als professors que es decideixin a emprar-la, encara que parlar d'estàndards en relació amb història oral és, a vegades, encotillar una tasca que, igual que l'ofici d'ensenyar, és singular i única en cada escenari docent i per a cada alumne, tot i el necessari cos didàctic que l'ha de sustentar.

BIBLIOGRAFIA

1. FONTS DOCUMENTALS ESCRITES

- ALBERCH, R.; BOADAS, J. (1991): La función cultural de los archivos, IRARGI, Centre de Patrimoni Documental d'Euskadi, Departament de Cultura del Govern Basc, Bergara.
- BOADAS, J. (1994) L'estratègia de difusió dels arxius catalans: anàlisi d'actuacions i algunes propostes, Revista Catalana d'Arxivística, Lligall, núm.8
- CALZADA, M. I SALAT, T. (2001). L'arxiu, una eina de treball per la professorat d'història en l'ensenyament secundari L'Avenç, 260, Barcelona
- CANELA, M./CUÑÉ, B./SALAT, T.(1991): Introducció a la recerca històrica. Les tècniques de treball en l'arxiu. EATP
- CUÑÉ, B.; SALAT, M.T.(1991): L'arxiu com a eina d'aprenentatge de la història. L'Avenç. Plecs d'Història Local, 33, pp.41-43.
- CUÑÉ, B.; SALAT,M.T.; MONTAGUT,M.D. (1991): Organització del Servei Educatiu a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera, a Revista Catalana d'Arxivística. Lligall 4, pp.169-174.

- DDAA (1985): *Ricerca e didattica. Uso delle fonti e insegnamento della storia*, Mondadori, Milano.
- GUTIÉRREZ, G.I. PARRAMON, C. (1993): *Els arxius i l'activitat escolar dins I Jornades de Recerca Històrica i social del Baix Llobregat*, Barcelona, Col.Llorenç Sans, PAM., pàgs. 65-77.
- ITURRATE, G./BARDAVIO, A./BOU, N./PÉREZ, X. (1996): *Les fonts en ciències socials. Instruments per a l'estudi de les societats*, Barcelona, Graó, Biblioteca de Guix.
- MERCHÁN, J./ GARCIA, F.F. (1991): *Una metodología basada en la idea de investigación para la enseñanza de la historia a Studia paedagógica*, núm. 23, Salamanca, p.43-54
- PAGÈS, J. I SANTISTEBAN, A. (1994) *Elements per a un ensenyament renovat de les Ciències Socials. Procediments amb fonts primàries i aprenentatge de la història a I Jornades de Didàctica de les Ciències Naturals i Socials del Baix Llobregat.....pàg.109-165*
- SERCHS, J. (2001) *El servei pedagògic de l'arxiu, L'Avenç*, 260, Barcelona
- TRIBÓ G. (2001): *Archivos, fuentes y didáctica de la historia , a Historia , Antropología y fuentes orales*, Arxiu Municipal de Barcelona- Universitat de barcelona, pp.159-176
- TRIBÓ G. (2001) *Arxius i didàctica de la història*, dossier de Plecs de L'Avenç, 260, Barcelona

Webs d'interès:

[www.http://sic.uji.es/cd/arxiu/recursos.html](http://sic.uji.es/cd/arxiu/recursos.html)
[www.http://cultura.gencat.es/arxius/diranc.htm](http://cultura.gencat.es/arxius/diranc.htm)
[www.http://hmc.gov.uk/arxives](http://hmc.gov.uk/arxives)

2. FONTS DOCUMENTALS FOTOGRÀFIQUES

- BARTHES, R. (1990): *La cámara lúcida. Nota sobre la fotografía*. Paidós Comunicación. Barcelona.
- FREUND, G. (1993): *La fotografía como documento social*. Gustavo Gili "Mass Media". Barcelona.
- MARTIN, M. (1987): *Semiología de la imagen y pedagogía. Por una pedagogía de la investigación*. Madrid. Narcea.
- SONTAG, S. (1992): *Sobre la fotografía*. Edhasa. Barcelona.
- ZÁRATE, J. (1995): *Los medios audiovisuales en la enseñanza de la Geografía. Enseñar Geografía. De la teoría a la práctica*. (Editores A. Moreno y Mª J: Marrón). Editorial Síntesis. Colección Espacios y sociedades. Núm. 3 Madrid. pp.239-275.
- DEPARTAMENT DE CULTURA (1996) *Llibre Blanc del Patrimoni fotogràfic a Catalunya*, Direcció General del Patrimoni Cultural, Generalitat de Catalunya

Webs d'interès:

Xarxa d'educadors i comunicadors: www.aulamedia.org
Llicenciatura de 2on cicle de Comunicació Audiovisual www.cav.d5.ub.es
Escola de Medis Audiovisuals: www.emav.com
Escola Superior de Cinema i Audiovisuals de Catalunya: www.escac.escac.es
Llibreria més especialitzada en fotografia de BCN: www.kowasa.com

3. FONTS ORALS

- ALTED VIGIL, A./NICOLÁS MARÍN, E./GONZÁLEZ MARTELL, R.. Los niños de la guerra de España en la Unión Soviética. De la evacuación al retorno (1937-1999). Fundación Largo Caballero. Madrid, 1999.
- BAUM, WILLA K. Transcribing and Editing Oral History. American Association for State and Local History. Nashville, 1977.
- BORDERÍAS, C./T. HURTADO, J. Biografías obreras. Fuentes orales y militancia sindical (1939-1978). Fundació Cipriano García. Barcelona, 1998.
- FOLGUERA, P. Cómo se hace historia oral. Eudema. Madrid, 1994.
- GÓMEZ, P. et al. Historia Oral. Teide. Barcelona, 1998.
- FRASER, R.. Recuérdalo tú y recuérdalo a otros. Historia oral de la guerra civil española. Crítica. Barcelona, 1979.
- GARCÍA-NIETO, Mª C. Historia, fuente y archivo oral: actas del Seminario "Diseño de proyectos de historia oral". Ministerio de Cultura. Dirección de Archivos Estatales. Madrid, 1990.
- MIRALLES I MONTSERRAT, J. La història oral. Qüestionari i guia didàctica. Moll. Palma, 1985.
- MIRALLES I MONTSERRAT, J. Un Poble, un Temps. Montuïri: Memòria viva (1874-1936) 21 històries de vida. Ed. Miquel Font. Palma Mallorca, 1995.
- MONJO, A./VEGA, C. Els treballadors i la guerra civil. Història d'una indústria catalana col·lectivitzada. Empúries. Barcelona, 1986.
- VILANOVA, M. Les majories invisibles. Explotació fabril, revolució i repressió. 26 entrevistes. Icaria. Barcelona, 1995.
- UBEDA, Ll. Catàleg de les col·leccions de testimonis orals del Departament de Fonts Orals de l'Arxiu Històric de la Ciutat. Ajuntament de Barcelona. Barcelona, 1993.

Webs d'interès:

- Asociación Internacional de Historia Oral: <http://www.ioha.fgv.br>
- CIMS Oral History Page: <http://coombs.anu.edu.au/~cims/oralhist.html>
- H-Oralist Home Page: <http://www.h-net.msu.edu/~oralhist>
- International Association of Sound and Audiovisual Archives: <http://www.llgc.org.uk/iasa/index.htm>
- Index of Oral History <http://history.rutgers.edu/oralhistory/>
- Oral History Research Office: <http://www.cc.columbia.edu/cu/libraries/indiv/oral>
- Regional Oral History Office: <http://www.lib.berkeley.edu/BANC/ROHO/>

3.- COMUNICACIONES

Experiències didàctiques de secundària amb fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat. Proposta de col·lecció de materials

Anna Argilés,

IES Olorda, Sant Feliu de Llobregat

M. Luz Retuerta,

Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat

INTRODUCCIÓ

La col·laboració de l'Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat amb el món de la didàctica ja té una relativa llarga trajectòria. El primer contacte es va fer durant el curs 1994-1995 arran d'unes classes que es van impartir a l'Arxiu amb alumnes de l'assignatura de Fonts Primàries i Didàctica de la Història, del curs de doctorat de Didàctica de les Ciències Socials de la Universitat de Barcelona, dirigit per la professora Gemma Tribó. Llavors, des de l'Arxiu es van elaborar uns dossiers amb documentació pròpia dels diferents fons documentals, que mostraven les possibilitats de treballar diversos àmbits temàtics: demografia, agricultura, indústria, desenvolupament urbanístic i associacionisme i vida política.

A partir del curs 1995-1996 es va iniciar la col·laboració amb l'IES Olorda de Sant Feliu de Llobregat, concretament entre les persones que signem aquesta comunicació. Inicialment, es va preparar la visita comentada a l'Arxiu per a alumnes de batxillerat, que va donar lloc a uns materials que posteriorment es van editar.¹ En aquella ocasió els objectius eren, i citem textualment:

1. Conèixer els diferents tipus de documents d'arxiu i les seves característiques.
2. Entendre les funcions que compleix un arxiu i la seva utilitat.
3. Relacionar temes de recerca històrica i documents d'arxiu.
4. Organitzar l'arxiu personal.
5. Valorar les construcció de fets històrics d'una manera crítica.

¹. Argilés, Anna; Retuerta, M. Luz. *Els arxius dipositaris de la memòria. Material didàctics de l'Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat*. Sant Feliu de Llobregat: Consell Comarcal del Baix Llobregat, 1999.

A partir de llavors, vam treballar per aconseguir disposar d'una docent per a secundària mitjançant la fórmula de la sol·licitud de la reducció de la jornada laboral de la professora Anna Argilés. La demanda es va fer realitat durant el curs 1998-1999, però no vam poder donar continuïtat a aquest projecte, perquè tot i que el Consell Comarcal del Baix Llobregat ho va sol·licitar diverses vegades, els serveis territorials d'Ensenyament del Baix Llobregat-Anoia no van tornar a concedir una professora a temps parcial.

Tanmateix, durant aquests anys hem intentat donar continuïtat als projectes didàctics de l'arxiu per mitjà de diverses fórmules; esmentem entre d'altres el conveni en pràctiques i posterior beca d'una alumna de la facultat de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona, que va participar en l'elaboració de materials didàctics sobre història de l'ensenyament a Sant Feliu de Llobregat; fruit d'aquesta tasca van ser els dossiers amb documentació sobre la història dels diferents centres d'ensenyament de la ciutat. Entre aquests, cal esmentar els materials de l'escola Mare de Déu de la Mercè, que posteriorment van ser utilitzats pel professorat per a l'elaboració d'un crèdit de síntesi de l'ESO. Gràcies a aquest conveni fet durant el curs 2000-2001 vam disposar de monitoratge per explicar a l'alumnat de secundària l'exposició fotogràfica "Arrels II" sobre cultura i societat, que l'Arxiu va organitzar l'any 2001.

Durant aquests anys han continuat les visites a l'Arxiu amb l'alumnat de secundària, servei que s'ha estès posteriorment al cicle superior de primària. També hem intentat de mantenir la col·laboració amb docents dels centres de secundària.²

Els materials didàctics

Després de la publicació d'*Els arxius dipositaris de la memòria. Materials didàctics de l'Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat*, elaborats per preparar la visita comentada a l'Arxiu per als alumnes de secundària, hem cregut necessari iniciar una col·lecció temàtica basada en fonts documentals de l'Arxiu.

² Per conèixer millor l'experiència en el camp de la relació arxiu-escola pel que fa a secundària a Sant Feliu de Llobregat, vegeu: Argilés, Anna; Retuerta, M. Luz. "La col·laboració necessària entre arxiu i escola. Una experiència compartida entre l'IES Olorda i l'Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat". A: *I Jornades de Didàctica del Baix Llobregat*. Cornellà de Llobregat: Ajuntament de Cornellà de Llobregat: Consell Comarcal del Baix Llobregat, 2000, pàg. 95-97.

Argilés, Anna; Retuerta, M. Luz. "Treballant per fer viable el patrimoni: l'experiència del Servei Educatiu de l'Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat". A: *II Jornades de Didàctica del Baix Llobregat*. Molins de Rei: Ajuntament de Molins de Rei: Consell Comarcal del Baix Llobregat, 2002, (en premsa).

Per conèixer propostes concretes de treballs amb fons de l'Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat, vegeu: Argilés, Anna. "Descripció d'una experiència amb fonts primàries: Aproximació al treball de les dones de Sant Feliu a través del buidatge dels padrons dels anys 1881, 1896, 1930, 1940 i 1975". A: *Materials del Baix Llobregat* Sant Feliu de Llobregat: Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, 1997, núm. 3, pàg. 139-141.

Argilés, Anna (dir.). "L'evolució del segle 1850-1950 a Sant Feliu de Llobregat". A: *Trobades de Recerca Jove 98*: Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobrega: Cornellà de Llobregat, 1998, pàg. 55-58.

La col·lecció està pensada fonamentalment per a l'alumnat de batxillerat i ESO.

Aquests materials estan estructurats en dues parts: una d'utilitat per al professorat, que comprèn una presentació de l'origen, la intenció i l'evolució històrica de les fonts per a l'estudi d'un tema concret, amb l'objectiu de facilitar el treball de les activitats d'ensenyament-aprenentatge; una breu explicació de les sèries principals per a aquest estudi i una guia de fonts. A més, hi ha orientacions didàctiques generals per a l'ús del material per als alumnes, amb els fets, conceptes i sistemes conceptuals; els procediments i les actituds que es volen fomentar; els valors i normes que es volen potenciar, i els continguts sobre els quals cal insistir.

L'altra part està formada pels materials didàctics adreçats als alumnes de batxillerat i ESO, que contenen: una versió més reduïda sobre l'evolució de les fonts i sobre les sèries d'un tema precís i una proposta de treball a partir d'una història real que l'alumnat ha d'investigar.

La història s'inicia amb un document concret –un expedient, una fotografia, etc.– a partir del qual es condueix l'alumnat a consultar diverses fonts: orals, escrites, gràfiques, fotogràfiques, etc., que els reproduïm en el dossier; aquests documents els permeten reconstruir la història real que els hem plantejat. En aquest recorregut s'introdueixen conceptes sobre l'àmbit temàtic que treballen i sobre la contextualització, les mancances i les possibilitats de les fonts.

A partir dels documents que utilitzen per bastir la història, es fan propostes de possibles treballs de recerca amb fonts de l'arxiu.

Els materials també contenen uns annexos amb un glossari amb termes relacionats amb els documents que han de consultar i una bibliografia.

Els objectius que ens hem proposat per a l'elaboració d'aquesta col·lecció són:

Donar a conèixer les diferents fonts d'arxiu des de la reflexió sobre la gènesi de les fonts. Per a nosaltres és important que els alumnes no només s'interroguin sobre el contingut dels documents –és a dir, la informació que donen–, sinó que també puguin respondre a qüestions com: quin tipus de document és? Qui l'ha fet? Per què? Com? Amb quina finalitat? Per això fem una apropament a aquestes fonts, en els epígrafs introductoris –presentació més aprofundida pel que fa als mestres, i més sintètica pel que fa als alumnes–, i alhora proposem que el treball de la història real amb documents, el facin des d'aquesta perspectiva. Creiem que només des d'aquest coneixement es pot copsar tota la potencialitat que ofereixen les fonts, perquè si no es contextualitzen els documents d'arxiu, només fem arribar fragments d'informació difícilment comprensibles. Hem insistit en aquest aspecte perquè actualment, tot i que estem immersos en la societat de la informació, i que aquesta cada vegada és més voluminosa, hi ha moltes dificultats per gestionar-la i fer-la comprensible, perquè paradoxalment es presenta de manera molt fragmentada. La societat del coneixement, cap a la qual avancem, no serà completa sense instruments que ajudin a esbrinar l'entorn de les dades i que ajudin a fer-les interpretables i, per tant, accessibles.

Ensenyar la metodologia de contextualitzar els documents d'arxiu i la informació que se'n desprèn pot ser una eina didàctica valuosa per desenvolupar habilitats en altres àmbits de la informació; en definitiva, per saber discriminar-la i per desenvolupar l'esperit crític.

Segurament que aquest ha estat un objectiu que ha complicat l'elaboració de materials didàctics, perquè no resulta senzill treballar a partir de fonts d'arxiu i de la seva anàlisi de manera engrescadora. En aquest sentit hem hagut de fer un esforç per fer-los agradables sense caure en una simplicitat excessiva. Hem hagut de treballar per mantenir aquest equilibri entre el rigor científic i la transposició didàctica per a alumnes d'ensenyament secundari. En aquest procés sovint hem entrat en alguna via morta, perquè hem fet propostes excessivament difícils i feixugues per als alumnes als quals anaven adreçades, o bé perquè quan intentàvem simplificar-los presentàvem els documents des del seu vessant més lúdic, però desarrelats del marc en què es produïen. És a dir, hem elaborat propostes que després no hem materialitzat.

Per això creiem que és necessari crear equips pluridisciplinaris formats per arxivers i docents, perquè són els arxivers els qui millor coneixen l'entorn administratiu, legal i institucional en el qual es produeixen els documents; mentre que el professorat és qui té les eines didàctiques necessàries per poder-los fer arribar a l'alumnat.

L'objectiu d'ensenyar com es produeixen els documents d'arxiu no té una finalitat en si mateix, és a dir, no pretenem formar petits arxivers ni historiadors, sinó que és un mitjà important per aconseguir apropar els alumnes a una part important de les fonts de la història, de les ciències socials i, fins i tot, de l'evolució de la tècnica. Contextualitzar les fonts és una manera de donar pistes perquè mirin els documents amb ulls crítics, els situïn en el seu temps i coneguin les seves possibilitats i mancances. Només així els podran entendre millor i estaran en condicions d'extreure conclusions i construir la petita història que hi ha al darrere, i alhora aprendre també a fer-ho amb altres aspectes de la seva vida com a ciutadans.

En aquest sentit també és molt important fer conegudes i comprensibles les fonts per al professorat de secundària, perquè sovint desconeix aquest tipus de documents, o bé l'arxiu els és llunyà o d'accés complicat. L'objectiu és que aquests materials siguin una eina que els ajudi a proposar temes i a orientar els alumnes en els treballs de recerca i en l'elaboració de crèdits de síntesi i en la comprensió de la història des d'una perspectiva crítica.

El coneixement de les fonts, és a dir, la matèria primera amb què treballa l'historiador, és el millor equipatge que poden oferir els arxius als alumnes de secundària per aprendre història. Tanmateix, l'ofici d'historiador és molt més complex que tot això, perquè utilitza models teòrics, hipòtesis de treball, metodologies, tècniques, etc., és a dir, tot un bagatge personal que li permet dialogar amb altres historiadors a través de la bibliografia. Tot plegat és molt difícil de fer arribar als alumnes de secundària per mitjà d'uns materials didàctics. Nosaltres no tenim l'objectiu d'ensenyar a fer recerca històrica, sinó que pretenem que, a partir d'una sèrie de propostes documentals, l'alumnat s'interrogui sobre el context de les fonts i la informació que ofereixen, la buidin i arribin empíricament a alguna petita conclusió, que els aproximi al procés d'elaboració de la història i els permeti apropar-se, en la mesura del possible, al com, al per què i per a qui de la construcció dels fets històrics i socials.

Un altre objectiu és que els materials siguin entretinguts; per això cal que la recerca concreta que proposem sigui atractiva per als alumnes i es pugui relacionar amb els seus interessos personals i el seu context actual, per evitar que, com passa

sovint, l'alumnat: "*instintivamente se aparta de ese pretérito que no les pertenece y que los hace epígonos y se instalan en un presente ahistórico, en una actualidad contemporánea en la que sólo los coetáneos les son vecinos o parejos. ¿Hay alguna posibilidad de hacerles ver el valor de una cultura histórica, de contarles la historia de otro modo?*".³

Nosaltres creiem que sí, i que un dels camins que pot servir és treballar amb les fonts d'arxiu, a partir d'una presentació didàctica adequada.

El propòsit d'aquesta col·lecció és una aproximació a la història i a la societat a partir de l'anàlisi de les fonts locals i/o comarcals que ha produït una comunitat, però l'objectiu a l'hora de triar els temes i d'elaborar les propostes no és un apropament localista, sinó fer entendre fenòmens més globals de la història de la humanitat. És a dir, fer materials de caràcter més universal, que promoguin l'aprenentatge de tècniques –procediments– que siguin factibles d'aplicar en altres contextos i altres vegades i que puguin ser d'utilitat no solament per a la comarca del Baix Llobregat, sinó també per a docents i alumnat d'altres llocs que treballin amb les fonts que proposem.

El primer número de la col·lecció temàtica tracta sobre les fonts per a l'estudi de la demografia. Aquest tipus de font serveix per aprendre a obtenir informacions diverses sobre els habitants dels diferents llocs del món al llarg de la història. Amb aquest quadern volem intentar ajudar l'alumnat a descobrir com es van produir aquests documents i quines informacions contenen. També volem que sigui una eina per al professorat a l'hora de plantejar treballs de recerca a partir de les fonts demogràfiques. La demografia és un fet proper a tots i cadascun de nosaltres. Tots ens hem d'inscriure en néixer, hem de comunicar a l'ajuntament el canvi de residència, registrem els canvis d'estat civil, etc. Aquesta proximitat i fins i tot quotidianitat, facilita l'ús dels documents d'arxiu entre els alumnes. Des del punt de vista didàctic aquesta documentació també resulta atractiva perquè permet, en general, extreure informació de manera força senzilla i ràpida, establir comparacions més o menys fàcils i, alhora, despertar sentiments de pertinença. Cal tenir present que la població també és un tema universal, és a dir que l'estudi de les fonts produïdes per una petita comunitat permet entendre fenòmens més globals de la història de la humanitat. Endinsar els alumnes en els moviments migratoris, en la natalitat i la mortalitat, en els recomptes i en la classificació dels habitants del seu municipi, és una eina per comprendre i conèixer més bé l'evolució dels règims demogràfics a altres escales: comarcal, estatal, mundial, etc.⁴

Per treballar les fonts demogràfiques hem cregut oportú partir d'un document concret, en aquest cas una fotografia familiar, que els apropa a una història real d'una família des de mitjan segle XIX. A partir d'aquesta imatge, relacionada amb els avantpassats d'un personatge conegut –el director del programa 30 minuts de TV3–

³. Serna, Justo, "El historiador como educador". A: *Archipiélago. Cuadernos de crítica de la cultura*. Barcelona, 2001, núm. 47.

⁴. Argilés, Anna; Retuerta, M. Luz. *Les fonts demogràfiques. Materials didàctics de l'Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat*. Sant Feliu de Llobregat: Consell Comarcal del Baix Llobregat, 2002, (En premsa. Segurament s'editarà abans que es facin les jornades de Didàctica amb Fonts d'Arxius.)

es fa una recerca amb fonts documentals que tracten temes demogràfics: a partir d'aquí, han de buscar informació que hi ha al dossier didàctic, on troben diferents tipologies de documents, com ara padrons municipals d'habitants, altres fotografies, llicències d'enterrament, certificats de matrimoni, quadres estadístics de població, etc., procedents de fons diversos –d'ajuntaments, de jutjats, de col·leccions, etc. En aquest recorregut molt pautat se'ls fa reflexionar sobre els conceptes i continguts que volem fer arribar: mortalitat, natalitat, població absoluta, població per activitats, tipus de família, professions dels homes i de les dones, etc., i alhora també fem que s'adonin de l'origen dels diferents documents –qui els ha creat i amb quina finalitat, etc.– i de les seves possibilitats i mancances.

Amb la fotografia es busca l'empatia i la proximitat i quotidianitat. Segur que ells tenen fotos a casa seva d'avantpassats dels quals els agradaria saber coses sobre el seu passat. Poden veure com es vestia, quants membres componien la família i quina edat tenien. Per completar la informació han d'anar als documents escrits amb l'objectiu de saber-ne els noms, quantes persones vivien plegades a la mateixa casa, de què van morir, a quina edat es van casar, a què es van dedicar, etc. Es tracta de posar-los en situació d'investigadors manipulant les fonts d'arxiu adients a la recerca.

Prèviament, l'arxivera i la docent hem fet la recerca documental, una tasca laboriosa i feixuga feta amb la intenció de simplificar la feina que ells han de fer posteriorment. L'objectiu és que encaixin al màxim de peces possible –és a dir, d'informació– i preparar-los el camí perquè ells posteriorment puguin trobar la informació i entendre-la. Alguna informació la facilitem prèviament –perquè el nombre de documents que hagin de consultar no sigui excessiu–; d'altra els demanem que la busquin –si creiem que estan preparats per trobar-la. També utilitzem el recurs de la transcripció de fonts orals. El grau de dificultat és diferent segons si l'itinerari és per a l'alumnat d'ESO o de batxillerat.

Fer materials didàctics i donar continuïtat al servei educatiu d'un arxiu demana una dedicació personal que no es pot assumir des del voluntarisme. Per poder avançar, cal una sèrie de mitjans imprescindibles. Des de la perspectiva que dóna una certa experiència de col·laboració entre l'arxiu i el món de l'ensenyament, no voldríem acabar aquesta comunicació sense insistir en la necessitat de dotar pressupostàriament els arxius perquè puguin fer aquesta funció sense que afecti el funcionament general del servei d'arxiu. Això permetria:

1. Crear equips de docents i arxiviers que col·laborin en el disseny de les ofertes del servei educatiu.
2. Donar continuïtat i estabilitat a la participació de docents dins els serveis pedagògics de l'arxiu, perquè, sinó les accions són puntuals i difícils d'avaluar. Només des del compromís de les institucions implicades es pot fer possible aquesta col·laboració.
3. Difondre les ofertes dels serveis pedagògics dels arxius entre els docents, amb l'objectiu que s'incorporin de manera normalitzada dins les programacions docents.

Només a partir de fer realitat aquestes premisses es podrà progressar en el llarg i necessari procés d'interpel·lació entre l'arxiu i l'escola.

ARXIUS I TELEVISIÓ: PARLEM COM CAL.

La col·laboració de l'Arxiu Històric Nacional d'Andorra en un programa de la televisió andorrana.

*Domènec Bascompte Grau,
Servei d'Atenció Pedagògica de l'Arxiu Històric Nacional
d'Andorra.*

El coneixement de les activitats i funcions d'un arxiu a través de la televisió és malauradament una activitat poc habitual que cal desenvolupar. Per fer-ho cal donar a conèixer les possibilitats que un arxiu pot oferir a l'hora de confeccionar un programa de televisió, al mateix temps que les cadenes de televisió han de tenir en compte en la seva programació les possibilitats que ofereix un arxiu. En aquesta comunicació s'exposen els resultats de la col·laboració de l'Arxiu Històric Nacional en la realització del concurs "Parlem com cal? El joc", emès per Andorra Televisió.

ARXIUS I TELEVISIÓ: PARLEM COM CAL.

La col·laboració de l'Arxiu

Històric Nacional d'Andorra en un concurs de la televisió andorrana

L'interès de les televisions públiques i privades per difondre els continguts culturals de manera amena i didàctica es fa mitjançant concursos en els quals els participants, adults o nens, responen qüestions generals sobre geografia, història, literatura, coneixement d'una llengua o ciències naturals, per citar alguns exemples. El món de les biblioteques i els arxius són els grans absents en aquests tipus de programes televisius, i és per aquest motiu que considero d'interès presentar, a través d'aquesta comunicació, els resultats de la col·laboració entre la producció del programa concurs "Parlem com cal", que s'emet per Andorra Televisió, i l'Arxiu Històric Nacional d'Andorra, a fi d'apropar el món dels arxius als escolars d'Andorra.

Parlem com cal. El programa lingüístic

El programa “Parlem com cal” va néixer l’abril de 1998 amb la finalitat de fomentar i facilitar l’aprenentatge del català, i s’inspira en el programa multimèdia impulsat per la Generalitat de Catalunya, conegut amb el nom de “Digui, digui”. El programa és una coproducció de l’escola d’idiomes d’Andorra Inlingua i Andorra Televisió. Inicialment s’emetien dos programes al migdia entre dilluns i divendres, amb una durada de 15 minuts, els quals eren repetits el diumenge a la tarda. Com a complement es podien trobar les fitxes pedagògiques corresponents a les unitats didàctiques a l’escola d’idiomes esmentada i actualment apareixen ens els mitjans de comunicació escrits. El programa, en aquest primer moment, era presentat per Ferran Costa, director d’Inlingua, i Elòdia Giralt, com a assessora lingüística. Poc després el programa es va passar a emetre els vespres a les 20.30 h, abans de l’informatiu.

Parlem com cal. El programa lingüístic i participatiu

La segona etapa del programa va començar el novembre del 1999 i anava especialment adreçat als adults. Ferran Costa continuava en la presentació del programa. Pel que fa als continguts, el programa, a més de mantenir les unitats didàctiques destinades a l’aprenentatge i perfeccionament del català, va incorporar una telenovel·la anomenada “Cims de passions”, amb guió de Marta Cruells, Dolors Martí i Anna Amadeo, a partir de la qual els espectadors havien de localitzar i corregir uns barbarismes dits pels actors. El programa s’emetia de dilluns a divendres abans de l’Informatiu, i tenia una durada de 20 minuts. A partir del maig de 2000, el programa va deixar de ser una emissió de caràcter divulgatiu per convertir-se en un concurs.

Parlem com cal. El joc

En la tercera fase, l’aprenentatge i divulgació de la llengua catalana i de la cultura d’Andorra es fa a través d’un concurs, amb participants adults, i conduït pels mateixos presentadors de l’etapa anterior. Els concursants havien de respondre qüestions lingüístiques i culturals per poder passar les eliminatòries fins a arribar a la final. El premi final era un viatge a un país d’Europa.

Parlem com cal. El joc escolar

El setembre de 2000 comença la primera temporada de l’actual etapa del programa, amb els mateixos presentadors, i destaca pel canvi d’orientació pel que fa als concursants. El joc va adreçat especialment, tant pel que fa als concursants com als espectadors, als alumnes entre 12 i 16 anys, procedents dels diferents sistemes educatius d’Andorra: Escola Andorrana, Escola Espanyola, Escola Francesa, cen-

tres d'ensenyament congregacionals i privats. Els alumnes concursants havien de superar al llarg de la setmana (de dilluns a divendres) diferents proves de llengua i de cultura. El programa es va emetre durant el calendari del curs escolar a les 20.30 hores i tenia una durada de 30 minuts.

La segona temporada s'inicia el setembre del 2001. Era dirigit per Marta Cruells i presentat per Jordi Gallardo i Guillem Molla, i comptava amb la col·laboració d'altres institucions i organismes culturals públics i privats d'Andorra, tant pel que fa als continguts del programa com pel que fa al subministrament de premis, com ara el Ministeri de Turisme i Cultura, l'Arxiu Històric Nacional, el Patrimoni Cultural, el Servei d'Assessorament Lingüístic o el Centre de la Cultura Catalana.

El concurs començava amb una primera prova que consistia a respondre correctament a tres qüestions plantejades a partir d'un reportatge sobre l'Arxiu Històric Nacional, el Patrimoni Cultural o a una pregunta formulada des del Centre de la Cultura Catalana. A continuació, els concursants havien de resoldre una sopa de síl·labes, corregir un barbarisme, respondre un dubte lingüístic, identificar un edifici públic, i el concurs acabava cada dia amb una prova per exercitar la memòria. Cada setmana els concursants que hi participaven, dos per a tota la setmana, rebien un lot de llibres i el guanyador de l'eliminatòria passava a la fase següent.

El premi final va ser la subvenció del viatge de final de curs per a la classe de l'alumne guanyador.

"Parlem com cal" i l'Arxiu Històric Nacional d'Andorra

L'Arxiu Històric Nacional va rebre amb molt interès la invitació de la direcció del programa de participar-hi, ja que complementa les activitats de difusió de l'Arxiu adreçades als escolars (xerrades, visites, exposicions, elaboració de programes pedagògics...) i suposa un mitjà excel·lent per divulgar l'Arxiu i el seu entorn, no només entre els escolars sinó també entre els adults que segueixen el programa.

Per a les fases eliminatòries es van preparar 45 reportatges sobre l'Arxiu, els quals s'emetien un o dos cops per setmana, en funció de les necessitats de la programació del concurs. Els reportatges realitzats es poden agrupar en 2 apartats:

El primer agrupa informació sobre l'origen de l'Arxiu i les diferents funcions i activitats que desenvolupa: restauració, inventari, microfilmació i divulgació. En aquests reportatges es combinen els continguts teòrics amb imatges realitzades des de l'Arxiu Històric Nacional d'Andorra.

Un segon grup de reportatges presenta els diferents fons documentals o les peces més emblemàtiques de l'Arxiu.

En aquest moment del concurs els reportatges no segueixen cap ordre sistemàtic; és a dir, cada reportatge és autònom i no guarden relació els uns amb els altres. Aquest fet permet donar llibertat als tècnics de l'Arxiu a l'hora de fer les seves exposicions i així es dona una visió entenedora de les diferents activitats i funcions de l'arxiu, encara que sigui de manera parcial i fragmentada.

Per als programes corresponents als quarts de final, semifinals i finals, es va treballar amb els reportatges emesos anteriorment, però es van realitzar a partir de

la unificació dels diferents continguts, a fi de donar una visió més global i ordenada de la realitat, les activitats i les funcions de l'Arxiu. Per a aquesta fase del concurs es van preparar set reportatges dedicats a un aspecte específic de l'Arxiu, el qual era presentat a l'inici de cada reportatge amb un títol de presentació. Aquestes unitats fan referència, per aquest ordre, als suports documentals, a la restauració i conservació de les peces documentals, a la classificació, inventari, microfilmació i divulgació dels documents. El reportatge per al programa de la final resumeix l'origen i la funció de l'Arxiu Històric Nacional d'Andorra.

Al final de cada reportatge, i en totes les fases del concurs, els concursants havien de respondre a tres preguntes sobre els continguts exposats en el mateix reportatge. Aquesta activitat obligava l'alumne concursant a escoltar amb atenció els continguts per poder respondre correctament les qüestions i poder guanyar els punts en joc. En les fases finals, la dificultat de les preguntes es trobava en el fet que en un mateix reportatge apareixien diversos tècnics que parlaven sobre un mateix tema, de manera que el concursant es podia distreure i confondre. Amb aquestes preguntes es resumien els aspectes més importants de cada una de les exposicions.

L'arxiu a la televisió: una experiència didàctica a potenciar

El resultat de la col·laboració d'Inlingua, Andorra Televisió i l'Arxiu Històric Nacional d'Andorra, s'ha de valorar de manera molt positiva, ja que beneficia per igual les parts implicades.

Inlingua disposa d'una sèrie de reportatges amb continguts culturals de qualitat per poder realitzar el concurs i fer-lo com més variat i ric millor.

Andorra Televisió fomenta (i participa de manera activa en) la divulgació de la cultura i de les activitats i funcions de les institucions culturals del país, a més de contribuir a la presentació i coneixement d'aquestes davant la societat.

Per a l'Arxiu Històric Nacional d'Andorra significa la difusió de les seves activitats i funcions a través d'un mitjà de comunicació de masses com és la televisió, i en una franja horària de bona audiència (abans de l'Informatiu), de manera que l'espectador sap qui som, on som, què fem i en què el podem ajudar. D'altra banda, la recopilació de tots els programes emesos és, pel mateix arxiu, una excel·lent eina de treball per a la divulgació pedagògica.

Des del punt de vista de l'audiència ens consta que els reportatges de l'Arxiu han estat seguits amb molt d'interès, ja que es tracta d'una institució cultural poc coneguda pel gran públic i arriba a despertar la curiositat i l'interès de l'espectador, ja sigui pel contingut de les diferents exposicions, ja sigui per la presentació de les diferents peces documentals conservades a l'Arxiu.

L'experiència exposada en aquesta comunicació s'ha de tenir present a l'hora de divulgar de manera lúdica i amena una realitat tan específica i complexa com és la d'un arxiu i contribuir així al foment dels estudis d'arxivística entre les joves generacions, a més de sensibilitzar la població en la protecció del patrimoni cultural, especialment el documental, i despertar el seu interès per la història i la recerca històrica.

Aquesta activitat pot ser introduïda en les programacions de les cadenes de televisió de cobertura estatal i autonòmica, tant de bo fos així, però és especialment aplicable en televisions locals o municipals que poden coordinar l'activitat amb els arxius comarcals, municipals i de barri, o fins i tot amb els d'una empresa o associació, sense oblidar la possibilitat de trobar un patrocinador que col·labori en la subvenció del programa, com en aquest cas Caixabanc d'Andorra. Si el món dels arxius entra a les cases a través de la televisió, aleshores haurem "parlat com cal".

Col·lecció “Conèixer el districte de Sants-Montjuïc”

Núria Burguillos Medina,

Arxiu Municipal del Districte de Sants-Montjuïc (Barcelona)

Publicació en forma de col·lecció polivalent que sintonitza amb les necessitats dels ensenyants del districte i del públic en general.

Té com a objectius, promoure el coneixement, la preservació, la conservació i la difusió del patrimoni documental, fomentar la consulta dels fons conservats a l'arxiu i difondre el coneixement de la història local i de l'entorn.

L'àmbit d'aplicació és territorial i sectorial i consta de dos tipus de materials: el d'ús general i el d'ús didàctic. El primer es distribueix gratuïtament a tots els ciutadans interessats. El material didàctic està adreçat especialment als centres d'ensenyament, amb la finalitat d'oferir al professorat una eina vàlida per treballar amb els alumnes el medi social i cultural, en la línia dels continguts curriculars establerts. Cal destacar que els autors del material didàctic són generalment docents d'algun centre d'ensenyament del mateix districte.

Origen

L'any 1993 el Consell Municipal del Districte de Sants-Montjuïc, recollint la proposta d'un grup d'ensenyants del barri de Sants, inicià la publicació de la col·lecció "Conèixer el Districte de Sants-Montjuïc", amb l'objectiu de difondre els aspectes més significatius de la història dels diferents barris del districte entre els alumnes dels centres educatius.

Des de l'Arxiu i el programa d'Educació del Districte, i amb la col·laboració del Centre Pedagògic i de Recursos, s'inicià un treball que va donar com a resultat una col·lecció polivalent, que integra títols que superen l'estricta marc escolar per anar més enllà, en el camp de la divulgació entre el conjunt dels ciutadans i de les ciutadanes.

Marc d'actuació

La campanya *L'Arxiu de Sants-Montjuïc* i les escoles neix l'any 1992 amb la finalitat de fomentar la participació envers el coneixement del patrimoni històric i documental del districte, d'enriquir i donar a conèixer el fons documental existent,

de difondre el patrimoni cultural en general i de fomentar la seva recuperació i conservació.

Té com a objectius donar a conèixer les fonts primàries del territori per a l'ensenyament de la història, apropar els ensenyants i els alumnes a la història del seu entorn més immediat i fomentar la recuperació i la conservació del patrimoni cultural i documental del territori.

La metodologia de treball per assolir aquests objectius es basa en la realització d'activitats de difusió cultural de l'arxiu municipal, i els destinataris són els centres d'ensenyament de primària i de secundària del Districte de Sants-Montjuïc. El contingut inclou publicacions, elaboració de materials didàctics, xerrades, itineraris, visites a indrets d'interès històric i a l'arxiu municipal i els centres de documentació històrica dels barris.

Aquestes activitats es desenvolupen tenint en compte els principis de descentralització territorial. Per la qual cosa es treballen en profunditat i de manera específica els territoris en què està dividit administrativament el districte: Sants, Hostafrancs, La Bordeta, el Poble Sec, Font de la Guatlla i la Zona Franca (la Marina).

D'altra banda, cada una de les activitats es fa amb un tractament pedagògic adequat a les seves característiques, a més d'adaptar-se al curs i al nivell que sol·licita l'ensenyant. Les xerrades es realitzen en el propi centre d'ensenyament i, en casos excepcionals, en la Sala de Plens del Consell Municipal del Districte.

S'ofereix una conferència específica per a cada un dels diferents barris. Els itineraris i visites s'adapten a l'entorn dels centres d'ensenyament i a la disponibilitat de temps dels grups. Les visites a l'arxiu municipal i els centres de documentació històrica s'adeqüen a les característiques de cada centre i del fons documental que es conserva: en el cas de Sants, Hostafrancs i La Bordeta es visita la secció històrica de l'arxiu municipal i en el cas del Poble Sec, Zona Franca i Font de la Guatlla, els centres de documentació històrica que hi ha a cada barri.

Per difondre i concertar les diferents sol·licituds comptem amb la col·laboració del Centre de Recursos Pedagògics del Districte de Sants-Montjuïc. La campanya es realitza coincidint amb el calendari del curs escolar i es dediquen 12 hores setmanals distribuïdes en dos matins i una tarda.

LA COL·LECCIÓ

Es tracta d'una publicació en forma de col·lecció polivalent que integra títols i materials didàctics que sintonitzen amb les necessitats dels ensenyants del districte i del públic en general, superant el marc escolar i fomentant la divulgació de la història entre la ciutadania.

Objectius

- Promoure el coneixement, la protecció, la conservació i la difusió del patrimoni històric, documental i cultural del districte, desenvolupant i enriquint la

formació de les persones mitjançant la transmissió de coneixements culturals i l'educació en la tolerància i el respecte.

- Difondre el coneixement de la història i de l'entorn, fomentant la preservació del passat sense frenar el desenvolupament i la modernitat.
- Satisfer el dret a la informació facilitant el coneixement del passat com a vehicle per millorar el futur.
- Promoure l'ús dels fons conservats a l'arxiu.

Àmbit d'aplicació

- Territorialment: els barris que conformen el Districte de Sants-Montjuïc
- Sectorialment: l'ensenyament, la cultura, el públic de lleure, el sector associatiu, els col·lectius peculiars ...

Metodologia

S'ha basat en l'edició de dos tipus de materials: d'ús general i d'ús didàctic:

- D'una banda, es va dissenyar un material que fos d'ús general (i que es distribueix gratuïtament a l'arxiu municipal del districte i als centres de documentació històrica dels barris).
- D'altra banda, un material complementari, adreçat especialment als centres d'ensenyament, amb la finalitat que els nois i les noies del Districte puguin accedir també a la informació i a la utilització de documents històrics i comencin a valorar el patrimoni cultural del lloc on viuen.

Amb aquests materials didàctics, el professorat compta amb una eina vàlida per treballar amb els alumnes el medi social i cultural, en la línia dels continguts curriculars establerts

Autors

Els autors encarregats del material d'ús general habitualment són estudiosos i especialistes en el tema tractat, mentre que el material didàctic s'encarrega per norma a un ensenyant que treballi amb un centre escolar del mateix districte.

CARACTERÍSTQUES DELS MATERIALS D'ÚS GENERAL

Aquesta és una col·lecció de divulgació popular i didàctica. No és recomanable, per tant, l'erudició ni l'intent excessiu de ser científicament originals en uns nivells on el que és més difícil és triar quina informació transmetre i com fer-ho perquè s'entengui. Pel que fa a les seves característiques físiques, es tracta d'un quadern de 16 pàgines grapades, de 210 x 290 mm.

Descripció de les seccions

Pàgina introductòria (1)

Presentació que permet la connexió del que es presentarà en el volum amb les qüestions més generals, tant pel que fa a imatges com pel que fa al text. Aquest serà breu, simpàtic, estimulante a la lectura, de situació general del lector, amb l'objectiu de motivar-lo a aprendre coses sobre el passat del territori. D'alguna manera han de quedar reflectits els sis blocs d'informació que, més endavant, seran el cos de la informació del volum.

Pàgines informatives (de la 2 a la 13)

La unitat de comprensió és la doble pàgina, o pàgines enfrontades. Així doncs, la informació de cada volum està dividida en sis blocs físicament independents. Entre els sis apartats no existeixen dependències jeràrquiques i l'un no és inclúsiu de l'altre.

Malgrat aquesta equivalència jeràrquica, el conjunt dels sis blocs han de suposar un esquema organitzat dels aspectes més rellevants del tema que es tracta en el volum. El títol ha de ser breu i ha de respondre a les qüestions que s'han exposat en el paràgraf anterior. El text ha de ser clar, amb frases curtes i els paràgrafs no han de ser gaire llargs ni tampoc excessivament curts. Cada paràgraf ha de correspondre a una unitat d'informació i no hi ha subtítols dins d'un apartat.

Tampoc s'utilitzen les negretes ni les cometes. Sense abusar-ne, pot utilitzar-se la cursiva per destacar aquells aspectes que així ho aconsellin. Cal evitar l'abús dels parèntesis que suposin la interrupció del discurs descriptiu. No hi ha notes a peu de pàgina o al final del volum. Les cites d'altres autors no tenen cap sentit en aquest marc de divulgació.

Documents i vestigis (pàgines 14 i 15)

Es tracta de presentar vestigis residuals d'un temps passat, presents en el districte o bé documents que permetin identificar aspectes històrics del tema tractat en el volum. En els dos casos no es tracta de seleccionar els vestigis o documents més antics o els més espectaculars i monumentals, sinó aquells que estiguin més relacionats amb la vida quotidiana i que proporcionin indicadors rellevants per als ciutadans i els nois i noies del districte per produir una empatia amb els fenòmens i episodis de la història local.

Itinerari (pàgines 16 i 17)

Es tracta d'oferir als possibles alumnes i/o als ciutadans interessats un recorregut per alguns carrers del districte per on es puguin reconèixer, encara avui, edificis o altres vestigis de situacions històriques passades.

CARACTERÍSTIQUES DELS MATERIALS DIDÀCTICS

Cal destacar la seva acurada elaboració i les seves possibilitats pedagògiques, a més de tractar-se d'un material fàcilment reproducible, que permet, amb un mínim de costos econòmics i infraestructurals, que l'ensenyant faci totes les còpies que calgui. Pel que fa a la descripció física, el número de pàgines és variable, les mides són de 210 x 290 mm, la impressió és en negre, amb sistemes d'autoedició i reproduïdes en fotocòpies, a més de la versió digital en els dos últims volums publicats.

Descripció de les seccions

Continguts

L'objectiu bàsic és presentar el material general, les intencions del material i els continguts que es treballen. Inclou la secció de Recursos didàctics, en la qual hi ha una redacció breu i concisa dels recursos bibliogràfics directament implicats.

Orientacions didàctiques

Ha de servir de guia didàctica per a l'ús del material general. Es dedicarà a les orientacions didàctiques per als alumnes del Cicle Superior de l'Educació Primària i al Primer Cicle de l'Educació Secundària Obligatoria.

Activitats d'aprenentatge per a l'Educació Primària. Cicle superior

Són un conjunt d'activitats dirigides directament a l'alumne, amb el material gràfic necessari per resoldre-les i, quan s'escaigui, l'espai per efectuar-les. Pàgines destinades a ser directament fotocopiades per l'educador/a i d'ús directe i immediat.

Les activitats han de respondre als objectius d'aprenentatge descrits anteriorment. Les activitats, en general, s'organitzen seguint dos eixos:

- el decurs del material general
- la dificultat de realització

L'ordre de les activitats ha d'estar d'acord amb l'ordre d'aparició dels diferents blocs d'informació del material general. De manera genèrica, les activitats es poden classificar de la manera següent:

- De comprensió: pretenen ajudar a l'adquisició de nous coneixements aportats pel material general. Aquest bloc d'activitats pot ser el de dificultat més assequible i pot tenir un espai per respondre en el mateix material.
- De relació dels elements històrics: aquest grup suposa un increment de la dificultat per la interrelació multicausal que suposa. Pot ser de resposta en el full. Els mapes conceptuals per completar són un bon exemple d'aquest tipus d'activitats.

- D'ampliació: estaran al peu de cada pàgina i es poden realitzar en altres suports (cartolines, plastilina, mapes muts, etc.) o bé en altres fulls de paper, tot i que l'enunciat ha d'estar escrit en la pàgina amb referència al suport sobre el que se sol·licita que es treballi. Poden incloure's en aquest tipus aquelles activitats de recerca d'informació en bibliografia o en enquestes orals o treballs de camp. També s'inclouen aquí els treballs en equip, els debats o les exposicions i murals.

Activitats d'aprenentatge per a l'Educació Secundària Obligatòria. Primer cicle

Han de seguir els mateixos criteris descrits anteriorment per a les activitats de l'Educació Primària, adequats, és clar, al nivell educatiu per al que estan pensats.

Itinerari

Servirà de material didàctic durant la realització de l'itinerari que es proposa al material general. Una part proposa una orientació d'utilització de l'itinerari per a l'Educació Primària; i l'altra, per a l'Educació Secundària Obligatòria.

Material complementari

Materials complementaris i unes orientacions didàctiques perquè els educadors les utilitzin si volen ampliar la informació que ja subministra el material general i les activitats que subministra aquest material didàctic.

NÚMEROS PUBLICATS

1. *El creixement urbà*
2. *La industrialització*
3. *Pagesos i menestrals*
4. *L'esport*
5. *Els jardins i els parcs*
6. *El Poble Sec*
7. *La Zona Franca*
8. *Sants fa cent anys*
9. *Magòria, Font de la Guatlilla i la Bordeta*
10. *Hostafrancs*
11. *Els mercats*
12. *L'Arxiu*

VALORACIÓ

Des del seu inici, tant la publicació d'ús general com els materials didàctics han tingut una gran acollida i repercusió entre els diferents sectors als quals anava adreçada.

Per una banda, de la publicació d'ús general l'Arxiu Municipal del Districte ha distribuït de forma gratuïta uns 30.000 exemplars, aproximadament, entre la ciutadania. Val a dir, que dels números 1 i 2 s'editaren 5.000 exemplars i de la resta 3.000 de cada volum. Tanmateix cal dir que si bé la difusió ha tingut un caràcter ampli entre els diferents mitjans de difusió i de comunicació, la distribució s'ha fet de forma més selectiva:

- Acte de presentació: distribució gratuïta a tots els assistents
- Distribució personalitzada: a partir de les sol·licituds de la ciutadania
- Distribució col·lectiva: assistents a les diferents activitats de difusió cultural organitzades per l'Arxiu Municipal del Districte de Sants-Montjuïc: exposicions, jornades de portes obertes, visites comentades, itineraris, conferències, tertúlies ...

Pel que fa als materials didàctics, el Centre Pedagògic i de Recursos és l'agent responsable de la seva difusió i distribució. Per una banda, es fa la presentació pública dels materials a tots els centres d'ensenyament del territori amb un acte central per a cada edició dels materials. Posteriorment, la distribució es fa per encàrrec, a partir de les comandes dels ensenyants o dels centres.

L'Arxiu, paral·lelament, en el marc de les activitats de la **Campanya L'Arxiu i les Escoles**, reforça la difusió d'aquests materials amb el contacte directe amb els ensenyants que realitzen les activitats ofertades: visites comentades, itineraris, conferències ... A tall d'exemple podem dir que des de l'inici de la publicació (1993) hem atès una mitjana de 40 grups per curs, la qual cosa representa una mitjana de 1.500 alumnes.

La vida de les dones através de les fonts d'arxiu

Julia Cabaleiro Manzanedo,
IES Pallejà. Investigadora de Duoda, UB

1. INTRODUCCIÓ

La investigació que vaig realitzar sobre didàctica de la història des de l'experiència femenina va sorgir d'una necessitat personal: la de posar ordre a la meua vida professional en tant que historiadora i professora d'història. Buscava establir vincles entre recerca i docència, entre elaboració i transmissió del coneixement, en aquest cas històric, de manera que els resultats de la recerca poguessin tenir presència en la pràctica didàctica. Una continuïtat, la que s'ha de donar entre investigació i educació, la necessitat de la qual sembla evident, però que no es correspon amb el que estem vivint en la nostra realitat educativa.

Des del punt de vista epistemològic, el desenvolupament d'una historiografia basada en el protagonisme de les dones ha generat almenys dos efectes de gran rellevància: d'una banda, ha posat en qüestió els conceptes amb què habitualment s'interpretava el passat, tot palesant la seva insuficiència i creant, simultàniament, nous conceptes i categories interpretatives que permetessin donar compte d'aquest passat en la seva complexitat i diversitat; de l'altra, ha permès donar visibilitat a les dones com a subjectes, i ja no només objectes, històrics. Tanmateix, malgrat la importància del cos teòric i historiogràfic ja existent, no se n'ha produït, o almenys no de manera significativa ni generalitzada, la necessària interrelació amb el camp educatiu.

Va ser la consciència d'aquesta situació la que em va moure a plantejar una recerca que intentava posar en relació els conceptes de *dones*, *història* i *didàctica*, tant des d'un vessant teòric com pràctic. Perquè un objectiu fonamental en la meua investigació era el de la delimitació de línies d'actuació didàctica, amb l'especificació dels continguts i les fonts que permetessin dur-les a terme, és a dir, fer-les presents a les aules dels centres d'ensenyament. Els tipus de fonts recollides i la seva utilització en l'aula són els temes d'aquesta comunicació.

2. FONTS PER A UNA DIDÀCTICA DE LA HISTÒRIA DES DE L'EXPERIÈNCIA FEMENINA

Relacionar l'estudi dels diferents moments històrics amb formes diverses de

transmissió de la memòria femenina requeria la utilització d'un variat ventall de fonts, unes fonts que, no exclusivament però sí fonamentalment, són fonts primàries. Les que vaig utilitzar poden ser agrupades en tres grans tipus:

Textos d'autoria femenina

La selecció de textos de dones que han deixat una memòria escrita de la seva presència ens permet situar-les com a protagonistes, reviure a través d'elles la seva època, mostrar el mode en què es van percebre –a si mateixes i al seu món– i les relacions que van establir. En situar al centre la subjectivitat de qui narra, la seva perspectiva, se suscita una presència amb la qual es pot establir una relació dialògica, una relació que esdevé una modalitat possible d'aproximació al passat i que requereix, com a pas previ, una escolta atenta de les fonts.

Cada autora representa la singularitat de la seva pròpia experiència i, en conseqüència, ens remet a la diversitat existent en les vides de les dones, ja que a través de l'escriptura donen expressió a pràctiques vitals, discursives i polítiques diverses. D'altra banda, si presentem a les autores relacionades entre si, establint nexes entre un abans i un després, és a dir, si les situem en una relació genealògica, es trenca l'aïllament en què cadascuna podia romandre. D'aquesta manera, la delimitació de figures individuals, vinculades genealògicament entre si, ens permet neutralitzar un doble risc: d'una banda, el de la uniformització de les vides de les dones o, el que és el mateix, la consideració de l'experiència femenina com una experiència unívoca; de l'altra, el de la percepció de l'autora com a excepcionalitat.

És per això que les autores i els textos que vaig seleccionar estaven inscrits en una línia genealògica, que, tot travessant diferents èpoques històriques –de l'antiguitat a l'edat moderna i contemporània–, permetia establir àmbits de significat nous a través de les veus directes de les dones, unes veus que, gràcies als seus escrits, encara ara ens parlen.

Fonts visuals

Les fonts iconogràfiques que vaig recopilar responen a dues categories. Una és la del retrat, a través de dibuixos, pintures i fotografies. L'altra és la de la representació de l'activitat femenina.

Vaig incloure, sempre que va ser possible, representacions visuals de les autores a les quals acabo de fer referència en l'apartat anterior. Es tractava de donar-los un rostre, un cos, per ressaltar tant la seva pròpia individualitat com l'origen, inequívocament femení, dels textos.

A més d'aquestes imatges, en estudiar l'Edat Mitjana vaig tenir un especial interès a recollir fonts iconogràfiques que permetessin fer visible l'activitat de les dones, perquè hi ha una àmplia gamma d'activitat femenina que no ha generat, o ha generat de manera escassa, documentació. Sí que ha generat, però, representació. I és aquesta representació la que permet conèixer i fer presents una multiplicitat de tasques femenines, moltes d'elles efímeres, en el sentit que, tot sent imprescindibles, no

deixen empremtes. A través de les imatges podem saber què feien les dones i com ho feien. Així, les pintures dels manuscrits i els gravats dels primers llibres impresos constitueixen una base documental important: en mostrar el nombre i la varietat de les ocupacions de les dones medievals, aquestes imatges ens ajuden a recuperar la història perduda¹. D'altra banda, moltes d'aquestes fonts iconogràfiques són d'autoria femenina i esdevenen, per tant, fonamentals per conèixer una part de l'activitat creadora de les dones².

Fonts documentals d'arxiu

Vaig utilitzar aquestes fonts iconogràfiques conjuntament amb fonts documentals d'una tipologia variada, que abasta des de tractats (de medicina, de cuina...) a diversos documents arxivístics, com ara dietaris, ordenacions municipals, privilegis reials o cartes. És de l'ús específic d'aquest tipus de fonts del que passaré a ocupar-me a continuació.

3. UN ACOSTAMENT A LES DONES MEDIEVALS A TRAVÉS DE LES FONTS DOCUMENTALS

3.1. Àmbits d'estudi

El món de la llar

Entre les activitats habituals de les dones medievals en el marc de la llar, la de producció i elaboració dels aliments esdevé fonamental, perquè "els aliments eren un bé preuat (...) cuinar-los havia esdevingut un art; l'educació del gust, un element de la cultura" (Vinyoles, 1994, pàg. 22 i 29). I aquest art de la cuina és el que podem copsar gràcies al dietari d'una dona del segle XV, Sanxa Ximenis, que ens proporciona una recepta per preparar les albergínies³.

Tanmateix, la cuina comprèn un seguit de tasques que ultrapassen l'estricta preparació del menjar. Unes tasques que comencen amb l'obtenció dels aliments, continuen amb el servei de les taules, que les dones paren i desprenen, i acaben amb la fregada dels plats. Pel que fa a la producció dels aliments, la contribució més clara de les dones a les feines del camp era la feina de l'hort i de l'aviram. Aquesta tradició hortolana continua a les ciutats, on sovint hi havia un hort darrere la casa o fora muralla. La descripció d'un d'aquests horts, que trobem documentada, ens permet saber que, a més de pèsols, faves, melons o cogombres, es conreaven productes com ara la sàlvia, la menta o el marduix, és a dir, plantes aromàtiques i medicinals.

¹. En aquest sentit, són de gran utilitat les recopilacions de fonts visuals, com la que ha editat Sally Fox.

². A tall d'exemple, les pintures i miniatures que il·lustren els manuscrits, com ara les d'Ende o les que figuren al *Hortus deliciarum* d'Herralda d'Hohenburg.

³. *Primer llibre memorial començat per la senyora dona Sanxa Ximenis de Fox*. 1440-1443, editat per Andreu, Canela i Serra.

- (...) *He plantades a l'hort moltes cols i carabasses, melons i cogombres. Trobaríeu en el dit hort deu somades de sàlvia i més de vint somades de menta i molt marduix*⁴.

Això ens posa en relació no només amb l'elaboració i condimentació del menjar, sinó també amb una altra activitat fonamental que es desenvolupava en l'àmbit de la llar: la cura del cos.

En les dones requeria la responsabilitat de tenir cura de la salut dels membres de la família, de guarir els malalts. En aquest sentit, totes les dones estaven capacitades per administrar un remei casolà, aplicant un saber propi, après i ensenyat empíricament manipulant herbes i atenent malalts. Un saber que era transmès de generació en generació, entre amigues i de mares a filles, tal i com podem comprovar en les cartes que Estefania de Requesens escriu a la seva mare.

- (...) *De la tos estic ab molta ànsia per ser cosa que cruix molt senyaladament a persona flaca. No sé si seria bo prendre aquells ous del dia ab oli d'ametlles dolces i sucre que vostra senyoria sol consellar a altres persones per a mal de pits i tos. I també, si la febre és passada, los caldos de peu de moltó, que a mi'm feren gran bé com tenia aquella tos que escopia sang*⁵.

La maternitat representava una part molt important en la vida de les dones, una maternitat que no ha de ser entesa únicament com una funció estrictament biològica, sinó que abastava també l'educació i la transmissió cultural, tal i com acabem de veure. Pel que fa al primer nodriment, quan les dones no criaven directament llurs fills o filles, cosa freqüent entre les d'una certa posició social, calia recórrer al servei d'una altra dona per alletar la criatura, un servei que es concretava a través d'un contracte de treball. Les dides es comptaven entre les dones millor pagades i algunes mares, a causa de la pobresa, havien d'abandonar temporalment les seves pròpies criatures per aconseguir uns diners tot alletant-ne d'altres.

- (Paperet que portava una nena deixada a l'Hospital) *Filla és de matrimoni, i són tan miserables que no és en dir. Perquè la mare pugui anansar alguna cosa per provehir ella i son marit (...) s'és mesa a dida i fa compte que d'aquí un any o dos ella haurà guanyat soldada*⁶.

Igualment, quan les noies per raons diverses eren separades de les seves mares, la seva educació era conduïda per altres dones, una situació que trobem reflectida en una carta de la reina Maria.

- *La Reyna. Madona Isabel: (...) regram-vos la bona diligència que havets donada; en açò e instruir Violeta vós pregam affectuosament que axí en brodar*

⁴. A Serra Ràfols, 1952, pàg. 30-31.

⁵. A Requesens, 1987, carta 75.

⁶. A Vinyoles i González-Bletlinski, 1981-82.

*e obrar, com en aprendre de letra e en bones costums sia tenguda en aquella disciplina que de vós confiam*⁷.

Al variat ventall d'activitats que les dones realitzen en l'espai de la llar, un espai creatiu per excel·lència, ens podem acostar tot fent un recorregut a través dels estris i els objectes que apareixen relacionats als inventaris, com ara el de la casa d'un barquer de Barcelona⁸. Així, les olles i cassoles, el fogó, la pastera, les tovalles, els sedassos, el morter, els pots de vidre, els cànirs, el bugader, la debanadora, la filosa, el torn, els alambins, la faixa de partera o les joguines, ens estan parlant de la vida en les llars medievals, de les tasques femenines, productives i de relació, que s'hi desenvolupaven.

El treball a les ciutats

Als agrupaments veïnals les dones treballaven en tot tipus de feines. Les ordenacions municipals ens proporcionen dades sobre l'activitat artesanal de les dones. Si bé l'organització urbana i de la cultura, a través dels gremis i de les universitats, marginà les dones de tasques que havien realitzat des de sempre, com el treball tèxtil i la medicina, de fet trobem dones treballant en molts oficis i la impressió general que s'obté és que les dones es dedicaven a una àmplia gamma d'activitats. Així, si les ordenacions estableixen que *per esquivar deshonestedats i infàmia, que alguna dona vídua, que hagi estat muller d'un teixidor o d'altra persona, estant vídua, no pugui ni gosi tenir obrador de l'esmentat ofici de teixidor, si doncs no hi ha fill mascle d'edat de dotze anys que vulgui ser teixidor, també indiquen que totes i cadascuna de les fembres teixidores de drap de lli, o usant de dit ofici (...) hauran d'estar sota les ordinacions del gremi, segons fan los teixidors de dit ofici*⁹.

A més, i encara que no consti en la documentació oficial ni en els estatuts dels gremis, sí que hi ha constància en la documentació privada que les dones de l'estament menestral eren les auxiliars del marit, tant a l'obrador com a la botiga, i també es constata que sovint les vídues continuen l'ofici del marit. D'altra banda, hi ha dones que tenen un ofici propi –moltes d'elles casades i amb un ofici diferent al del marit–, relacionat fonamentalment amb el vestit i els forns i les fleques.

Les dones esdevenien membres d'un gremi seguint el mateix sistema establert per als homes: entrant com a aprenentes des de la infantesa. Així, el sistema gremial feia possible que les noies es posessin d'aprenentes a casa d'una mestressa que els ensenyava l'ofici, alhora que elles ajudaven a les tasques de la llar, com es pot comprovar a través dels contractes d'aprenentatge.

– Jo Eulàlia, muller de Bernat Duran forner ciutadà de Barcelona (...) afirmo amb vós dona Clara, muller de Pere Miró mercader de Barcelona, una filla

⁷. ACA, 1420.

⁸. AHCB, 1446.

⁹. AHCB, Ordinacions 3, f. 36v i Ordinacions 5, f. 237r.

meva anomenada Rafaela (...) per tal que aprengui el vostre ofici de sedera i per què us serveixi en tots els vostres manaments (...)

- *Jo dita Clara, esposa de Pere Miró, consento en tot el que s'ha dit i prometo proveir la vostra filla en aliment i beure, i tenir-ne cura sana i malalta segons costum de Barcelona, i ensenyar-li el meu ofici de sedera, si el volgués aprendre. També prometo donar-li l'últim any en ajuda del vestit 4 florins¹⁰.*

A aquest respecte, el testament d'una sedera de Barcelona, anomenada Romia, datat l'any 1331, té un gran valor descriptiu alhora que revelador de les mediacions que les dones podien establir entre elles en el marc laboral. Romia anomena un total de vuit exaprenentes, a les quals deixa diners i per a qui mana fer un vestit nou. Deixa, també, un llegat per a cada noia que estigués com a aprenenta en el moment de la seva mort, determina un llegat específic per a una d'elles a condició que acabi l'aprenentatge de l'ofici amb una altra sedera i, finalment, estableix que l'obrador passi a mans d'una altra mestressa per tal que continuï el negoci¹¹.

Les dones, com ja hem vist, han estat sempre les responsables de l'atenció mèdica de llurs famílies, de la mateixa manera que ho havien estat en matèria de parts. Quan el saber mèdic s'institucionalitza, les dones a les ciutats ja actuaven en totes les branques de la medecina, com a metgesses, herboristes, cirurgianes i llevadores. Aquesta institucionalització, que es produeix amb la creació de les universitats, exclou les dones de la pràctica legal, ja que per a l'exercici de la medecina s'exigia estar en possessió del títol que atorgaven unes institucions a les quals elles no podien accedir.

Tanmateix, hi ha documentada una pràctica professional femenina posterior a aquesta legislació, una pràctica garantida per la concessió de llicències reials, com les atorgades per Joan I a Na Bellayna i Na Plana, dues dones jueves residents a Lleida¹².

- *(...) Instruïdes tan de teòrica com pràcticament, amb tota la competència en l'art de la medecina, i havent exercit l'esmentat art durant molt de temps, per la present, escoltats els precs d'alguns familiars i domèstics nostres, os donem llicència i plena potestat, sense incórrer en cap pena, d'exercir l'esmentat art de la medecina per totes les nostres terres i dominis a favor de qualsevol persona que ho sol'liciti i desitgi ser medicat per vosaltres quan sigui necessari i oportú¹³.*

Així, era freqüent que els ciutadans rics cridessin, quan estaven malalts, a les dones, que guarien i alleujaven el dolor amb més eficàcia, a causa de llur experiència i llur coneixement de plantes medicinals. Hi ha nombroses indicacions en relació al fet que les dones que exercien la medecina eren reconegudes pels seus pacients.

¹¹. ACB, Bernat Villarrubies, testaments, f. 61v.

¹². Entre la població jueva la dedicació de les dones a la medecina fou més habitual i reconeguda que entre la població cristiana.

¹³. Ratificació d'un mandat de Pere el Cerimoniós, feta pel seu fill Joan I. ACA, 5 de març de 1387.

Sembla, també, que cobraven menys, acceptaven pacients pobres i, en alguns casos, assistien als malalts amb fins caritatius.

Espais específicament femenins: els beguinatges

Les dones anomenades beguines constitueixen un ampli moviment sorgit a les darreries del segle XII. Es tractava de dones que, soles o en grups més o menys amplis, es dedicaven a la vida espiritual, al marge, però, de les estructures tant eclesiàstiques com familiars. Foren independents de qualsevol tipus d'autoritat masculina, fins a un extrem desconegut dins de la cultura oficial de l'època.

Una de les comunitats de beguines que van existir a Barcelona és la de Brígida Terrera, una dona pertanyent a la burgesia que s'incorporà al resclusatge de santa Margarida. De la seva incorporació, així com de la genealogia d'aquesta comunitat, podem tenir un coneixement directe a partir de la Suplicació que Brígida adreça al Consell de Cent de la ciutat, l'any 1448.

- *A les grans savieses i molt honorables senyors consellers i Consell de Cent Jurats de la present ciutat de Barchinona. Amb tanta humilitat com pot exposa sor Brígida (...) la qual per espai de XXX anys continuus ha estat i està i tant com visqui té el propòsit d'ésser resclusa en el resclusatge de santa Margarida de la dita ciutat, lloc (...) edificat per espai de més de cent anys per cert honorable ciutadà de la dita ciutat en lo qual dita donzella filla seva (...) es reclogué i aquí acabà gloriósament els seus dies*¹⁴.

Així, a partir de les seves pròpies paraules, podem reconstruir la història d'un beguinatge que, al llarg de cent anys, havia estat ocupat per dones que constituïen un agrupament reduït, probablement en nombre de dos o tres persones. Amb Brígida el resclusatge esdevindrà una comunitat, conegut amb el nom de "les Terreres", comunitat a la qual ella llegirà el seu patrimoni.

Un espai simbòlic de relació: les cartes

"Escriure cartes, contestar-les, l'atenció per les i els corresponents és indicatiu de la cura de la relació" (Martinengo i al., 1996, pàg.9), de la relació amb d'altres, de la relació amb el món en què les dones viuen. És indicatiu, també, de com perceben el que els envolta, del que pensen i del que senten. Les cartes són, per tant, un instrument privilegiat per copsar quelcom immaterial, però fonamental de l'experiència humana. I, en parlar de l'experiència històrica de les dones, "es fa difícil saber com veïen elles la seva condició, com veïen el seu propi temps, quines vivències tenien, quins problemes, quins sentiments" (Vinyoles, 1996, pàg. 111). D'aquí la consideració de la correspondència que les dones intercanvien, entre elles i amb d'altres, com una font històrica privilegiada. D'altra banda, les bodes separaven, sovint de per vida i des de gairebé la infantesa, a les filles de llurs mares i a les germanes entre si. L'escriptura, les cartes, constituïen, doncs, per a elles l'únic vehicle

¹⁴. AHMB, Deliberacions del Consell de Cent, f. 171r-172r.

de comunicació i relació. Són significatives, en aquest sentit, les cartes que, com ja hem vist, envia Estefania de Requesens a la seva mare.

Teresa Vinyoles s'ha acostat a aquesta font històrica per fer parlar les dones medievals a partir de llurs pròpies paraules (Vinyoles, 1996). Ha estudiat un seguit de cartes que pertanyen, en la seva majoria, a dones il·letrades, però que, tot i això, empen la correspondència com a mitjà de comunicació. Aquestes dones escriuen llurs pròpies cartes i, quan això no és possible, les dicten. Així el seu llenguatge ens apropa a la naturalitat i l'expressivitat de la llengua parlada.

Una d'aquestes dones és Sereneta. Les cartes que envia al seu marit posen de relleu la vida, els esdeveniments i la problemàtica del segle XIV: l'absència del marit, la fam, els fets que succeïen a la ciutat, la malaltia, la mort... A través de les cartes sabem que és ella qui s'ocupa dels negocis, qui administra l'economia domèstica, com s'ocupa d'una amiga malalta i com té cura de mantenir el caliu de la llar. En definitiva, tot allò que de manera habitual ocupa i preocupa en la vida quotidiana, en aquest cas, la d'una barcelonina de l'època medieval.

- *Senyor i molt estimat germà: una lletra vostra he rebut de la qual he hagut gran goig quan he sabut de la vostra bona salut, però més plaer tindria si veiés la vostra presència (...) Quan em van portar aquesta lletra era matí i jo havia anat a Madona Santa Maria de la Mercè oir missa (...) Us prec, senyor, que si hi ha congres de qualitat en Saragossa, que me'n trametreu. Si res us plau que jo pugui fer, feu-m'ho saber. Plagui a Nostre Senyor Déu que us doni salut i salvament i us deixi venir en breu¹⁵.*

3.2. Aplicació didàctica

He aplicat les fonts documentals que acabo de presentar com a materials didàctics en el crèdit comú sobre l'Edat Mitjana del segon curs de l'ESO.

Com assenyala Gemma Tribó, la utilització de fonts primàries en l'ensenyament de la història requereix una reflexió prèvia sobre les criteris de la seva selecció i la seva transposició a la seqüència instructiva (Tribó, 2001). Per això, abans de la seva aplicació, vaig procedir a l'adaptació del llenguatge i a la selecció de determinades parts del document, tot depenent de l'extensió del text i/o de la seva dificultat. En aquest sentit, en estar ja els documents escrits en llengua catalana, em vaig limitar a adaptar la grafia i la puntuació per tal de facilitar-ne la lectura, tot mantenint, però, el llenguatge de l'època, una adaptació que ja estava feta en els documents que havien estat publicats. En relació amb el text, vaig triar aquells paràgrafs que em semblaven més rellevants i entenedors en relació amb els continguts que volia treballar.

Ja adaptats i seleccionats, els vaig incloure en un dossier documental que l'alumnat utilitza conjuntament amb el llibre de text. La seva seqüenciació didàctica està en funció de les característiques dels temes que es desenvolupen i del tractament que

¹⁵. A Vinyoles, 1996, pàg. 145.

reben en el llibre de text, de manera que, en uns casos, permeten ampliar o contrastar alguns dels aspectes estudiats; en altres, incorporar nous àmbits d'estudi.

Així, he considerat el món de la llar –la producció i elaboració d'aliments, la cura de la salut, la maternitat i la socialització de les criatures, entre altres aspectes– com una unitat didàctica específica, que es treballa a partir de les fonts documentals esmentades i de la visualització i comentari de fonts iconogràfiques. La projecció de les imatges té una gran potencialitat motivadora, alhora que facilita l'acostament a aspectes gairebé impossibles de copsar a través de les fonts escrites, com ara la tasca de fer els llits o la neteja de la casa. Ambdós tipus de fonts, doncs, documentals i visuals, es reforcen mútuament i afavoreixen la pràctica de l'empatia.

He incorporat els altres tres àmbits d'estudi que he presentat –el treball de les dones, els beguinatges i les cartes– a la unitat didàctica sobre el món urbà medieval, encara que de formes diferents. Les fonts sobre el treball de les dones amplien la informació que el llibre de text proporciona sobre els gremis i, alhora, permeten ser contrastades entre si, de manera que l'alumnat ha d'elaborar tota la informació i treure'n conclusions pròpies. Igualment, les fonts a través de les quals podem constatar l'existència d'una pràctica mèdica femenina, malgrat l'exclusió de les dones de les universitats, afavoreixen la reflexió al voltant de la importància del saber assolit per les dones, així com sobre la divergència existent entre la regulació normativa i la vida social.

L'estudi dels beguinatges, a través de l'anàlisi de l'escrit que Brígida Terrera adreça al Consell de Cent, implica incorporar un aspecte nou al tractament del món urbà medieval, alhora que ressaltar la capacitat de les dones per crear models de vida que no responen al model de gènere imperant en la seva societat.

He situat el treball sobre les cartes de Sereneta al final de la unitat didàctica, a tall de tancament. Les vivències, preocupacions i sentiments que hi expressa, ens permeten entreveure la Barcelona del segle XIV ja no com una abstracció, sinó com una realitat viva i humana.

Per acabar, vull recordar que la incorporació de fonts primàries a la didàctica de la història no pot ser considerada com una mera innovació metodològica. El com s'ensenya no pot estar desvinculat del què s'ensenya i del per què s'ensenya. En el cas que m'ocupa, la utilització de fonts primàries que donin compte de l'experiència femenina respon a la necessitat d'incorporar un canvi fonamental en l'epistemologia de la història: el reconeixement de la dualitat humana, les dones i els homes, com a subjectes i, per tant, protagonistes de la història.

BIBLIOGRAFIA

- ANDREU, JORDI – CANELA, JOSEP – SERRA, MARIA ÀNGELA, eds. (1992): *El Llibre de Comptes com a font per a l'estudi d'una casa noble de mitjan segle XV*. Barcelona: Fundació Noguera.
- CABALEIRO MANZANEDO, JULIA (1999). *Didàctica de la història de les dones*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona: Departament de Didàctica de les Ciències Socials.

- EQUIP BROIDA (1988). "Actividad de la mujer en la industria del vestir en la Barcelona de finales de la Edad Media". En: V Jornadas de Investigación Interdisciplinaria sobre la Mujer, *El trabajo de las mujeres en la Edad Media Hispana*. Madrid.
- FOX, SALLY, ed. (1988). *La dona medieval. Llibre d'hores il·luminat*. Madrid: Mondadori.
- MARTINENGO et al. (1996). *Libere di esistere. Costruzione femminile di civiltà nel Medioevo europeo*. Torino: Società Editrice Internazionale.
- REQUESENS, ESTEFANIA (1987). *Cartes íntimes d'una dama del segle XVI. Epistolari a la seva mare la comtessa de Palamós*. Barcelona: La Sal.
- SERRA RÀFOLS (1952). "Cinc lletres privades catalanes del segle XIV". *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, I.
- TRIBÓ TRAVERIA, GEMMA (2001). "Archivos, fuentes y didáctica de la historia". *Historia, antropología y fuentes orales*, 12 (2001), pàg. 159-176.
- VINYOLES, TERESA (1994). "El menjar a la Barcelona gòtica: necessitat primària i ritu social". En: AA.VV., *Del rebost a la taula. Cuina i menjar a la Barcelona gòtica*. Barcelona: Museu d'història de la ciutat – Societat editora Electa.
- VINYOLES, TERESA (1996). "L'amor i la mort al segle XIV: cartes de dones". En: *Miscel·lània de Textos Medievals*, 8 (1996), pàg. 111-198.
- VINYOLES, TERESA – GONZÁLEZ-BETLINSKI, MARGARIDA (1981-82). "Els infants abandonats a les portes de l'Hospital de Barcelona". En: *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Catalunya medieval*. Barcelona: CSIC.

Les relacions Arxiu i Ensenyament a la xarxa d'arxius comarcals: tipologies del servei a la població escolar

Maria Calzada i Olivella, IES Castellar

INTRODUCCIÓ

La descripció de la situació actual l'hem elaborada a partir de les dades d'una enquesta que ha estat tramesa als arxius comarcals, amb la intenció de conèixer directament la interacció entre arxius i ensenyament a Catalunya i fonamentar l'objecte d'estudi d'una tesi de doctorat sobre el tema.

Sovint, quan parlem d'ensenyar a partir de fonts primàries i que l'alumnat aprengui història amb fonts d'arxiu, ho fem en abstracte. Des de la teoria tothom té clara la importància del fet que l'alumnat pugui accedir, de manera guiada i pautaada, a les fonts primàries en el procés d'aprenentatge del coneixement històric. Sens dubte, aquest mètode es pot comparar amb el treball de laboratori de la química o amb el treball de camp dels naturalistes¹.

Aquesta evidència no es concreta fàcilment, cal fer una anàlisi de tots els elements que hi intervenen per entendre i descobrir per què la pràctica no es correspon amb la teoria.

1. ARXIS DE L'ADMINISTRACIÓ PÚBLICA: LA XARXA D'ARXIS DE LA GENERALITAT. ARXIS MUNICIPALS

- *“La documentació que genera la vida d'un país, tant la que procedeix dels organismes públics com la privada, és considerada patrimoni cultural d'interès general².”*

¹. Com diu Gonzalo Zaragoza *“la investigación es la piedra de toque de la didáctica de la historia que tiende entre el pasado desconocido y el adolescente el puente de la acción científica. Lo afectivo puede ser el impulso, el motivo, pero la actividad de investigación es cognitiva”* Zaragoza, Gonzalo (1989): *“La investigación y la formación del pensamiento histórico del adolescente”*. A: Carretero, M.; Pozo, J.I.: *La enseñanza de las Ciencias Sociales*. Madrid. Visor aprendizaje, 1989.

². “ Així s'iniciava la publicació de la Llei de 6/1985 de 26 d'abril a les pàgines 1263 i següents del D.O.G.C. núm. 536 de 10 de maig de 1985 que legislava el tema d'arxius.

A partir de la publicació de la Llei d'arxius de l'any 1985³ quedava regulat el patrimoni documental de Catalunya, en especial, el de l'Administració de la Generalitat; integrat per documentació escrita i visual, testimoni, individual o col·lectiu del passat o del present que fins al moment havia tingut diferents tractaments segons la sensibilitat i possibilitats d'organismes institucionals, entitats o persones particulars. És cert que la llei no era la solució total a la gran quantitat de fonts primàries, però sí que era un bon camí d'inici, ja que es proposava "conservar, inventariar i difondre el patrimoni documental".

Amb la creació del marc legal dels arxius i la seva normalització, s'oferia una ampliació del servei en l'àmbit de la divulgació cultural –que fins al moment havia estat reservat als erudits–, que consistia en una base documental destinada a la ciutadania. Aquest servei obria noves perspectives i possibilitats didàctiques i creava noves eines en el món de l'ensenyament destinades al coneixement i aprenentatge de la pròpia història.

La llei establia un règim diferenciats per als arxius de documentació pública i de documentació privada. En l'àmbit públic els arxius quedaven regulats segons si depenien de l'Administració central –diputacions i Estat–, de la Generalitat i de l'Administració local. En aquests dos darrers àmbits és on es crearan i prendran importància els Arxius Històrics Comarcals i els municipals. Aquests seran els més propers als ciutadans i, per tant, a la comunitat educativa. Pel que fa als de documentació privada, la referència és en arxius eclesiàstics i d'institucions privades. A partir de 1985 s'institueix la Xarxa d'Arxius Comarcals que depèn del Servei d'Arxius de la Subdirecció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. La institució de l'Arxiu Històric Comarcal és de nova creació, o bé continuació –per conveni– de l'Arxiu Municipal que ja hi havia a la capital comarcal. Des del moment de la promulgació de la llei s'han creat fins ara trenta arxius comarcals repartits per tota la geografia del Principat. Cada capital comarcal té el seu arxiu, tot i que hi ha algunes excepcions:

- Els arxius corresponents a les capitals comarcals, que també són provincials, tenen titularitat estatal malgrat que s'ha fet la transferència de la gestió. És el cas dels arxius històrics de Lleida, Girona i Tarragona.
- L'Arxiu Comarcal del Barcelonès queda englobat en l'Arxiu Nacional de Catalunya amb seu a Sant Cugat del Vallès⁴.
- Encara no tenen arxiu les comarques de les Garrigues, el Priorat, Pla d'Urgell, Pallars Jussà, Alta Ribagorça i Vallès Oriental.
- L'Arxiu Comarcal del Baix Ebre amb seu a Tortosa –es coneix com a Arxiu

³. La llei de 6/1985 de 26 d'abril és la primera llei d'arxius de la Generalitat restablerta. Aquesta llei desenvolupava l'article 105 de la Constitució espanyola i l'article 33.2 de l'Estatut de Catalunya.

⁴. L'Arxiu Nacional de Catalunya no pertany a la Xarxa, té un estatus diferent. Depèn directament de la Direcció General del Patrimoni Cultural. Les seves funcions s'amplien a: Arxiu general d'administració de la Generalitat actual; Arxiu Històric General de Catalunya i Arxiu Històric de Barcelona província, com ho eren els antics arxius històrics provincials de Girona, Lleida i Tarragona. La Xarxa depèn del Servei d'Arxius i aquest de la Subdirecció General del Patrimoni Cultural.

Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre i inclou les comarques de: Baix Ebre, Montsià, Ribera d'Ebre i Terra Alta.

- A la comarca del Pallars Sobirà es va crear l'Arxiu Històric Comarcal de les Valls d'Àneu, amb seu a Esterri d'Àneu, però actualment ha passat la seva activitat a l'Arxiu Històric Comarcal de Sort.

La distribució geogràfica de la Xarxa d'Arxius Comarcals té el seu complement en els arxius municipals. La posada en marxa de la llei de 1985 va estimular i en alguns casos en va facilitar la creació; en d'altres, s'haurien de buscar les causes en les inquietuds d'investigació d'historiadors locals.

El reconeixement dels arxius municipals s'ha consolidat amb la llei d'arxius i documents de juliol del 2001⁵. La nova legislació ha subratllat la importància dels arxius de l'Administració local, i ha creat el sistema d'arxius de Catalunya (SAC) on es preveu que la majoria d'arxius ubicats territorialment a Catalunya en formin part. També afavoreix la integració al sistema de la resta d'arxius que custodien documents públics o privats de Catalunya, i fomenta la incorporació dels arxius dels municipis d'entre cinc mil i deu mil habitants⁶.

En el cas dels arxius municipals la distribució pel territori no és equitativa. A la Franja de Ponent, des dels Pirineus fins a l'Ebre, hi ha una representació escassa de la institució arxivística i en algunes comarques l'absència n'és total –les Garrigues, el Priorat i el Pla d'Urgell. Una situació molt semblant es viu en el cas de les comarques dels Pirineus⁷.

Les comarques del camp de Tarragona i les centrals presenten una situació millor, tot i que hi ha pocs arxius municipals⁸.

A la zona costanera hi ha àrees de més tradició arxivística, com és el cas de les comarques de Girona on es localitza gran concentració d'arxius municipals –Alt i Baix Empordà, Gironès i la Selva– o les comarques barcelonines: Vallès Oriental i Occidental, Baix Llobregat i el Barcelonès⁹.

⁵. El 13 de juliol de 2001 fou aprovada la Llei 10/2001 d'arxius i documents, que amplia la regulació de la documentació de Catalunya, documents públics i privats que es produeixen o reben en l'àmbit territorial de Catalunya o són producte de l'activitat dels organismes o ens relacionats amb el nostre país. S'ocupa de la documentació al llarg de tot el cicle de vida.

⁶. Corominas i Noguera, Mariona. "Anàlisi i perspectives de la llei d'arxius i documents. El sistema d'Arxius de Catalunya". Jornada de presentació de la Llei d'Arxius i documents. Barcelona, 17 de gener de 2002.

⁷. Considero que estarien en aquest àmbit geogràfic les comarques de la Garrotxa, la Cerdanya, el Ripollès, l'Alt Urgell, el Pallars Jussà, el Pallars Sobirà i la Vall d'Aran.

⁸. El nombre d'arxius municipals per comarca en aquest apartat estaria entre 1 –Alt Camp, Berguedà– fins als 5 municipals de la comarca del Bages. Tot i que també hi ha comarques en aquesta franja que no tenen arxius municipals.

⁹. En aquest cas es tracta dels arxius de districte o dels antics municipis que formaven part del pla de Barcelona.

casos la restauració s'emporta bona part de l'assignació pressupostària. En aquest conjunt d'activitats s'inclou la difusió general: exposicions, publicacions, etc.

Pel que fa a la dotació humana, el model d'arxiu comarcal disposa d'un tècnic superior amb el càrrec de director/a. La incorporació d'altres efectius humans, com poden ser tècnics, administratius, personal subaltern, es cobreixen des de l'Administració local o comarcal –el govern municipal¹² o el Consell Comarcal– i la casuística és variada.

La majoria d'arxius comarcals disposen només del càrrec de direcció; els tres grups següents són els més minoritaris: els que estableixen contractes amb tècnics d'arxiu per un temps limitat com a becaris per fer una actuació determinada sobre un fons de l'arxiu; els que comparteixen personal amb una altra institució cultural¹³, o els que disposen de personal auxiliar¹⁴ amb dedicació plena.

Un altre aspecte que també està relacionat amb el tema de recursos és el de l'espai. Per poder iniciar el treball amb grups d'alumnes és condició necessària poder disposar d'un espai, que pot ser polivalent utilitzat per exposicions, conferències o altres activitats. L'espai físic dels arxius de la Xarxa té situacions molt diverses. Des d'arxius ubicats en edificis emblemàtics amb prou espai per acollir grups i respectar el treball dels investigadors a la sala de consulta, fins als que tot i tenir un edifici emblemàtic estan col·lapsats de material i el dipòsit de documents ocupa, fins i tot, espai a la sala d'investigadors. Passant pels que disposen d'edificis de nova construcció que s'han quedat petits davant la documentació aplegada, o d'altres, que com que disposen de sala d'exposicions tenen més possibilitats en aquest sentit. Alguns poden arribar a condicions de precarietat.

2. Pel mètode de treball. Treball individual, treball en equip

Hem parlat de la col·laboració necessària entre arxivers i docents per dur a terme el treball d'arxiu amb estudiants. La casuística en aquest aspecte és molt variada.

Alguns arxivers que inicien l'activitat en solitari ho fan majoritàriament per preparar la visita escolar, que inclou l'exposició oral del funcionament de l'arxiu i dels diversos espais que el formen, la selecció de documents que s'ha de mostrar i, en alguns casos, la preparació de documents per lliurar a l'alumnat –des d'un qüestionari, fins a un exemplar del butlletí que publica el mateix Arxiu. D'altres inicien la difusió adreçant la convocatòria a través de diversos contactes amb els centres de recursos pedagògics o convoquen reunions a principi de curs amb els claustres de professors. Iniciatives que no sempre han tingut el ressò que s'esperava. Finalment, d'entre els arxivers que tenen un estil de treball individual, n'hi ha que simplement ofereixen informació al col·lectiu de docents de les activitats de divulgació de l'Arxiu: cursos, exposicions, etc.

¹². Ajuntament o Paeria.

¹³. Aquests casos es donen perquè també es comparteix edifici: arxiu i museu o arxiu i biblioteca.

¹⁴. Generalment, personal auxiliar d'administració o sub-altern. Excepcionalment amb tècnics d'arxiu.

El treball en equip d'arxivers i docents s'ha assolit en altres casos gràcies a les ofertes que els arxivers han fet de cursos dirigits al professorat de secundària sobre el treball de recerca. Alguns arxivers simplement han acollit les demandes que venien del professorat i han facilitat i col·laborat en la tasca. Finalment, hi ha un tercer cas de treball en equip propiciat pel contacte amb professors o grups de recerca d'institucions d'estudis locals, interessats en la temàtica. D'aquests tres darrers tipus de col·laboracions és d'on han sorgit els projectes didàctics viables i més reeixits.

3. *Pels resultats obtinguts. Tipus d'activitat*

Un dels aspectes que preocupa el col·lectiu d'arxivers i que s'ha plantejat com a primer pas ha estat la visita introductòria a l'Arxiu. En aquest aspecte, la generalització de la reforma educativa, sobretot a secundària amb el Treball de Recerca, ha representat l'increment d'usuaris en els darrers anys.

Quan es fan activitats a l'Arxiu de grups acompanyats de professorat cal distingir-ne dos tipus diferents de visita. La més difosa és la visita puntual a l'Arxiu, amb l'objectiu de conèixer la institució. En aquest tipus d'activitat gairebé sempre els materials han estat preparats exclusivament des de l'Arxiu i els continguts que s'hi treballen són, majoritàriament, la visita de coneixement. Es tracta de qüestionaris i esquemes per facilitar la comprensió a l'exposició oral preparada pels arxivers¹⁵.

A vegades, la visita a l'Arxiu serveix per treballar un tema concret amb material dels fons. En aquesta proposta la preparació prèvia és més important. Els resultats obtinguts pel que fa a la producció de materials didàctics, també presenten varietat tant en l'aspecte formal com en el de fons.

- Elaboració de material per il·lustrar un tema. De presentació senzilla, moltes vegades sense portada, ni imatges, amb mètodes de reproducció de fotocòpia, amb activitats que no passen d'un simple qüestionari. Són activitats puntuals que s'han elaborat per una ocasió molt concreta i que no s'han tornat a utilitzar. La preparació ha estat conjunta: arxiver i docent.
- Elaboració de material que forma part d'una planificació més àmplia, amb continguts pensats seguint una estructura comuna per als diferents temes; amb activitats molt diversificades; on s'han tingut en compte diversos tipus de fonts –escrites, d'imatges, patrimonials, immobles, etc. De presentació més elaborada, de possible publicació. La seva preparació comporta una feina de grup més àmplia i complexa.
- Creació de grups de treball conjunts entre arxivers i docents amb una dinàmica de treball preestablerta, amb possibilitat de dedicació plena on s'ha elaborat un material pensat des d'un principi per ser publicat. Hi ha intervenció de professionals d'altres àmbits –maquetació, disseny gràfic etc.

¹⁵. Responen a qüestions del tipus: què és un arxiu? Com s'ha format? Com funciona? Quins espais té? Quins són els documents "estrella"? Anàlisi del tipus de suport.

Un tercer tipus d'activitat a l'Arxiu són les veritables recerques que fan alumnes de manera individual o en petits grups. Aquesta situació és la pròpia dels treballs de recerca. S'observa una contradicció: mentre que des dels arxius s'han organitzat cursos adreçats al professorat per orientar i donar a conèixer les possibilitats que s'ofereixen des de l'Arxiu, una gran majoria del professorat adreça als alumnes dels treballs de recerca a l'Arxiu com si els enviés a la biblioteca. És a dir, sense cap mena de preparació prèvia –ni tècnica, ni temàtica–, desconeixen què és i què poden trobar a l'Arxiu. Els arxivistes/es es troben en què han de fer una tasca que no és la seva: tutoritzar l'alumnat des de la tria dels temes fins al mètode de treball.

4. CONCLUSIONS

La diversitat d'experiències dels serveis didàctics a la Xarxa Comarcal, ens porten a un seguit de reflexions. Es tracta d'analitzar quins aspectes caldria fer positius, quins caldria incentivar i on són les principals mancances que dificulten la trobada entre arxius i ensenyament.

Una primera aportació positiva és l'interès manifestat del col·lectiu d'arxivistes per treballar amb el professorat; les experiències que hem observat en aquest sentit són ben clares.

Paral·lelament constatem que des de l'àmbit acadèmic hi ha consens sobre la importància i la necessitat d'aplicar el mètode científic i treballar amb fonts primàries.

Per avançar i dinamitzar la relació entre arxius i ensenyament, i materialitzar el treball amb documents d'arxiu a la praxi diària de l'aula, caldria que es fessin diverses actuacions:

- Optimitzar els recursos que hi ha per difondre aquest mètode de treball: amb la valoració i difusió d'experiències.
- Adaptar l'organització horària i el projecte educatiu del centre a aquest model didàctic.
- Crear instruments de reflexió i formació d'aquestes pràctiques amb fonts primàries en la formació inicial del professorat i en la formació permanent.
- Oferir un crèdit procedimental sobre tècniques de treball amb fonts primàries dirigit a tot l'alumnat –tenint en compte els nivells.
- Dotar de recursos materials i humans els serveis educatius dels arxius, amb el reconeixement de la tasca duta a terme per arxivistes i docents.

La reflexió sobre les possibilitats del treball didàctic amb fons d'arxius ha de portar l'aplicació sistemàtica d'un mètode de treball informador i formador per a l'alumnat. De l'èxit aconseguit per aquesta metodologia en tenim exemples en diverses experiències, aïllades a casa nostra i més generals en altres països europeus.

Bibliografia de referència

- CALZADA, Maria; SALAT, Teresa. "L'arxiu, una eina de treball per al professorat d'història en l'ensenyament secundari". A: Plecs d'Història local. 2001, núm. 94. Revista l'Avenç. (juliol/agost 2001), núm. 260, pàg. 46-49.
- COROMINAS I NOGUERA, Mariona. "Anàlisi i perspectives de la llei d'arxius i documents. El sistema d'arxius de Catalunya". Jornada de presentació de la Llei d'arxius i documents. Barcelona, 17 de gener de 2002.
- Llei 6/1985 de 26 d'abril d'Arxius i Documents DOGC núm. 536 pàg.1263 i següents. 10 maig de1985.
- Llei 10/2001 de 13 de juliol, d'Arxius i Documents DOGC.
- ZARAGOZA, Gonzalo. "La investigación y la formación del pensamiento histórico del adolescente". A: Carretero, M.; Pozo, J.I. La enseñanza de las Ciencias Sociales. Madrid: Visor aprendizaje, 1989.

La construcció social de la Badalona del segle XX. La immigració

*Montserrat Carreras García,
Arxiu Històric de la ciutat de Badalona
Emili Ferrando Puig,
Joan Villarroya Font,
Departament d'Història Contemporània de la UB*

1. JUSTIFICACIÓ I FINALITATS DE LA RECERCA

L'origen de la recerca cal situar-lo en el Programa del Pla de Govern de l'Ajuntament de Badalona per al període 2000-2003 que, entre altres aspectes assenyalava el següent objectiu: "Recuperar la memòria històrica de la Badalona del segle XX i dels seus barris a través de professorat expert i de la participació ciutadana". Les àrees d'Alcaldia, Cultura i Educació, i el Museu de Badalona, han estat les encarregades d'impulsar aquest projecte que ha d'estar finalitzat en el termini de tres anys i que té com a objectius bàsics fomentar la cohesió social i reforçar la identitat col·lectiva.

La transformació industrial experimentada en els últims 150 anys per la ciutat i la formació d'una societat creada a partir de successives onades migratòries va donar origen a certs desajustaments en el seu teixit social i en la comprensió de la seva identitat. Badalona es va convertir en una gran ciutat amb un alt percentatge d'immigrants que arribaven d'altres regions d'Espanya (especialment d'Aragó i de l'àrea mediterrània en els anys 20 i 30 i, fonamentalment, del sud de la península entre els anys 50 i 70) a la recerca de feina i de poder millorar les seves condicions de vida. Els nouvinguts, majoritàriament de llengua castellana, s'assentaren en la perifèria de la ciutat creant noves barriades obreres, generant noves necessitats i aportant noves tradicions i costums. Badalona va passar de tenir 19.000 habitants a principi del segle XX a tenir-ne 227.000 l'any 1980. La població s'havia multiplicat gairebé per 12 (11,95%), i el fenomen migratori va ser el més determinant en aquest creixement espectacular. Aquests moviments immigratoris, aturats en la dècada dels vuitanta, s'han revifat en els últims anys amb l'arribada de ciutadans de la resta del món amb un clar predomini de gent originària del nord d'Àfrica.

Les grans dimensions del creixement demogràfic i l'extensió urbanística produïda en els anys 60 van generar l'existència de dues ciutats diferenciades. Hi havia una

Badalona històrica, “de tota la vida”, emplaçada en el “centre” i una altra Badalona de nouvinguts, de gent immigrada, ubicada en la perifèria, que s’identificava més pel nom del seu propi barri que pel de la ciutat. L’expressió lingüística “vaig a Badalona” o “he estat a Badalona”, dita per molta gent immigrada quan anava al centre de la ciutat és un bon exponent del que diem. La segregació urbanística i social que va generar el model industrial i de creixement econòmic franquista no va facilitar, sinó més aviat tot al contrari, la formació d’una consciència ciutadana compartida. Certament les lluites socials per recuperar la democràcia i dignificar uns barris que tenien tot tipus de mancances urbanístiques i de serveis socials i culturals, va aproximar les dues ciutats, l’autòctona i la immigrada, però de fet no es va aconseguir una integració plena.

Aquests procés de convivència i d’integració entre les diferents cultures presents a la ciutat no ha estat suficientment conceptualitzat ni en la historiografia local ni en la consciència col·lectiva i personal de molts immigrants que van contribuir amb el seu esforç al desenvolupament de la ciutat. Aquesta recerca històrica pretén afavorir el reconeixement i el protagonisme de la població immigrada en la construcció de la ciutat, valorar la seva cultura, el seu treball, la seva lluita per aconseguir un habitatge i un barri digne, el seu esforç per educar els seus fills, per accelerar l’adveniment de la democràcia, etc. L’objectiu és avançar en la conquesta d’una identitat col·lectiva compartida que ens permeti sentir-nos membres de la mateixa ciutat i poder, així, afrontar en millors condicions el nostre futur.

També són objectius de la recerca afavorir el diàleg entre generacions i la comprensió dels fenòmens migratoris actuals; aconseguir actituds igualitàries, democràtiques i participatives en la construcció de la Badalona del futur; introduir noves metodologies de recerca històrica que siguin més participatives i engrescadores per als estudiants; crear en el si de l’Arxiu Històric de la Ciutat de Badalona un fons documental sobre el tema, i més en concret, una Secció de Fonts Orals; i elaborar diversos materials per fer arribar al ciutadà els resultats i les conclusions de la recerca mitjançant la publicació d’un llibre sobre el tema, la confecció de materials didàctics per a les escoles i instituts de la ciutat, la realització d’un vídeo sobre la immigració a Badalona, xerrades, fòrums, etc.

2. OBJECTE I SUBJECTE DE LA RECERCA

L’objecte d’estudi és el fenomen migratori que s’ha produït a la nostra ciutat durant el segle XX i concretament l’anàlisi de les diferents onades migratòries, el perquè de l’emigració a Badalona, les condicions de vida i de treball, les xarxes d’integració, les creences i els valors, les dinàmiques socials de les persones i dels seus entorns familiars i col·lectius i la seva integració a la ciutat, entre d’altres factors.

La recerca vol ser eminentment participativa, pretén implicar el major nombre possible de ciutadans. En aquest sentit s’ha sol·licitat la col·laboració de les institucions, entitats culturals, centres cívics, historiadors, instituts, professors,

alumnes, i de tots els ciutadans. La intenció ha estat implicar la població en l'estudi de la seva història i convertir el propi mètode i el procés de recerca en un instrument de creació d'identitat, de democratització de les relacions socials i de foment de la convivència solidària. Es parteix del convenciment que el recurs metodològic a la font oral pot afavorir aquesta major participació ciutadana.

3. METODOLOGIA

La recerca es basa fonamentalment, però no exclusivament, en les fonts orals, és a dir, en la recollida de testimonis personals, de relats i d'històries de vida de gent immigrada mitjançant entrevistes enregistrades en cinta de vídeo o en cassette i posteriorment transcrits, catalogades, analitzades i interpretades en funció de les hipòtesis establertes i dels objectius de la recerca. Per tant, és una història eminentment qualitativa. La Comissió Científica va lliurar als alumnes participants el material dels annexos I i II i la bibliografia sobre història de Badalona.

Les fonts orals faciliten als alumnes que participen en la recerca l'estudi de la realitat més propera i permeten abordar a l'aula temes i problemàtiques que els llibres de text silencien. Democratitzen el discurs històric perquè agafen la gent senzilla i treballadora (pares, mares, avis, nens i nenes joves, veïns, immigrants, mestresses de casa, aturats, il·legals, analfabets, etc.) com a protagonista de la història. Les fonts orals li donen l'oportunitat de fer sentir la seva veu i mostrar la seva imatge, d'expressar els seus records i els seus neguits.

D'altra banda, la utilització de la font oral per part dels alumnes contribueix a la seva socialització. La pràctica del diàleg, de la comprensió o escoltar les opinions d'altres són aspectes que tenen un gran valor educatiu en una societat en què la comunicació entre pares i fills, entre joves i grans, entre autòctons i immigrants resulta sovint difícil. L'entrevista els posa en contacte amb persones d'altres cultures o amb persones grans amb una llarga experiència de vida i els fa ser més comprensius amb els altres i també els permet valorar els avantatges de què gaudeixen en l'actualitat.

Amb les fonts orals contribuïm a reconstruir una memòria que ha estat trencada especialment en les grans ciutats amb zones perifèriques de recent immigració, on les relacions són més anònimes i escassegen els àmbits de vida col·lectiva. Les fonts orals poden tenir un indubtable interès en la recerca de les arrels i dels signes d'identitat col·lectiva i ajuden l'alumne a identificar les petjades del seu passat, a integrar-se millor en el seu entorn i a comprendre els nous immigrants que arriben als nostres barris.

Es va incloure igualment la recollida de fonts escrites i gràfiques sobre la temàtica estudiada, procedent de la documentació personal, familiar, parroquial, de les associacions veïnals i culturals. Per recollir aquesta documentació es van donar les normes necessàries per recopilar les dades imprescindibles per a la posterior catalogació (ex: lloc, data, nom de les persones, etc).

4. ACTIVITATS

Treballar amb fonts orals no és una qüestió senzilla sinó que comporta a tots els participants moltes exigències: conèixer el disseny de la recerca individual i emmarcar-lo en el projecte global de ciutat, assistir a les xerrades formatives sobre història de Badalona i sobre la metodologia de les fonts orals, llegir la bibliografia bàsica recomanada, elegir les persones a entrevistar, adaptar el qüestionari a la persona entrevistada, confeccionar la fitxa biogràfica inicial, realitzar l'entrevista, recollir altres tipus de fonts, transcriure l'entrevista, elaborar la fitxa tècnica, criticar i interpretar les entrevistes, utilitzar-les per elaborar el propi treball de recerca, exposar la seva experiència com a entrevistador i historiador. Els diferents passos que han hagut de donar els alumnes al llarg de tot el procés han suposat un creixement extraordinari en coneixements, procediments i valors.

5. CALENDARI, ESTRUCTURA I ORGANITZACIÓ

El projecte té una durada prevista de tres anys a partir del setembre de 2000 i els resultats es presentaran a principis de 2003.

La fase prèvia es va iniciar en la primavera de 2000 amb l'elaboració del disseny de la recerca i la creació de l'estructura de coordinació i participació que va quedar formada de la següent manera:

- a Una Comissió Cívica integrada per representants de les Àrees d'Alcaldia (Joan Soler i Amigó), Cultura (Esteve Onofre) i Ensenyament (Emili Muñoz), per la directora del Museu de Badalona (Francesca Garcia) i per la Comissió Científica. La seva funció consisteix en dissenyar i aprovar el pla de treball, fer un seguiment general de la recerca i garantir el suport institucional i econòmic.
- b Una Comissió Científica, formada per dos historiadors, Joan Villarroja i Emili Ferrando i la responsable del Departament d'Història i Arxiu Històric de la Ciutat de Badalona (AHCB), Montserrat Carreras. La seva missió és proporcionar els coneixements, les tècniques i els mitjans necessaris pel correcte desenvolupament de la recerca, fomentar la participació ciutadana, coordinar el treball de camp i dirigir l'elaboració de materials.
- c I el grup de recerca, la Comissió Científica, professors d'instituts, estudiants i col·laboradors, que té com a funció realitzar el treball de camp, fer entrevistes, recollir documentació gràfica i escrita, elaborar treballs de recerca sobre el tema, revisar el procés de treball i recollir tot el material generat (cintes, disquets amb les transcripcions, sessions intel·lectuals, etc.).

La Comissió Científica planifica el treball i el calendari de reunions amb plena autonomia i capacitat de decisió. L'AHCB i el Departament d'Història del Museu de Badalona coordina el treball de la Comissió Científica, és el centre de treball i el lloc on es conserva i cataloga la documentació recollida.

El calendari de cadascun dels dos cursos (setembre de 2000 a maig de 2002) ha tingut unes fases semblants, adaptades al procés i al ritme dels centres educatius i molt especialment als alumnes de batxillerat que han realitzat el treball de recerca:

- *Setembre-novembre*: coneixement del projecte de recerca, composició dels grups de recerca i concreció de les persones implicades en el projecte (professors, alumnes i col·laboradors), formació específica sobre la immigració a Badalona i sobre la metodologia de les fonts orals, elecció de les persones a entrevistar, formulació del qüestionari, etc.
- *Desembre-febrer*: realització i transcripció de les entrevistes, recollida d'altres fonts, elaboració de la fitxa tècnica, sol·licitud de la cessió intel·lectual, reunions per fer el seguiment del treball realitzat.
- *Març-abril*: elaboració del treball de recerca personal per part dels alumnes participants.

6. VALORACIÓ DEL TREBALL REALITZAT

Durant el curs 2000-2001 quatre professors i deu alumnes dels instituts la Pineda, Júlia Minguell, Badalona VII i Barres i Ones van decidir enquadrar el seu treball de recerca de batxillerat en el projecte dissenyat per l'Ajuntament sobre la construcció social de la Badalona del segle XX i han realitzat un total de 30 entrevistes, que han estat enregistrades i transcrites. La major part dels seus treballs van ser exposats a les Jornades Científiques de Badalona, celebrades el mes de maig, on varen despertar una gran expectació. Alguns dels treballs dels alumnes implicats tenen per títol *Evolució de la dona gitana: present i futur* (Anna Sobrino Sánchez), *La immigració estrangera a Badalona. Una anàlisi sobre la situació actual* (Jesús Garcia Bueno), *Les migracions dels anys seixanta a Badalona* (Rocío Blanco Medina), *Sentiments i creences dels badalonins* (Eva Coello Molina), *Fonts Orals de la ciutat de Badalona: el franquisme* (Roger Reyes Iborra), *Fonts Orals de la ciutat de Badalona: l'onada migratòria dels 60* (Alèxia Guerrero Pérez), *Les dones durant el franquisme a Badalona* (Elena Amil Pérez). Altres alumnes, professors i col·laboradors han realitzat igualment treballs de recerca sobre la ciutat utilitzant les fonts orals, i les seves entrevistes formaran part també del fons documental de l'Arxiu Històric de la Ciutat. En total s'han recuperat en el primer any 58 històries de vida.

La planificació del curs s'ha portat a terme puntualment en totes les diverses etapes i aspectes: comunicació oberta del projecte als instituts, centres cívics i a tota la ciutadania, concreció dels equips de recerca pels instituts (professors i alumnes), implicació d'alguns departaments de Ciències Socials, xerrada al Museu sobre fonts orals, distribució del material necessari per a les entrevistes (bibliografia sobre Badalona, dossier sobre fonts orals, qüestionari, gravadores, cintes, etc.), sessions conjuntes de seguiment dels treballs (una cada mes i mig aproximadament), suport particular a centres i alumnes, recollida final dels treballs elaborats, de les entrevistes transcrites, de les cintes enregistrades i de les cessions intel·lectuals, valoració final de l'experiència.

L'experiència creiem que ha tingut elements positius i també d'altres a millorar. Entre els positius hi ha la implicació d'un grup de professors que s'han pres amb interès el projecte i l'acompanyament dels seus alumnes. Positiu igualment el fet que un grup d'alumnes de diferents instituts de la ciutat hagi portat a terme el treball de recerca amb autonomia però en el marc d'un projecte de ciutat. La valoració que els alumnes fan de la seva experiència és altament positiva: han après a treballar en equip, han conegut i practicat noves metodologies de recerca en l'estudi de la història més engrescadores, han entrat en diàleg amb familiars i veïns o amb gent d'altres països, han après a fer entrevistes i transcriure-les, a elaborar fitxes tècniques, a valorar les noves fonts que ells creaven, a superar els problemes metodològics que sortien, han conegut més la seva ciutat i la seva gent i tenen més comprensió dels fenòmens migratoris passats i actuals. També han tingut ocasió d'entrar en contacte amb els mitjans de comunicació locals –ràdio, TV i premsa– participant en tertúlies i entrevistes. Igualment ha estat molt positiva la implicació de les persones entrevistades que han fet donació de la seva història de vida a l'Arxiu Històric de la Ciutat.

Durant el segon curs (setembre de 2001 a abril de 2002) s'ha reproduït el mateix calendari del curs anterior, però amb petites modificacions. Es van haver d'avançar algunes de les fases de la recerca per adaptar-les millor al calendari oficial dels respectius instituts. Un nou institut, l'Enric Borràs, es va incorporar al projecte. També es van afegir per col·laborar en el projecte exalumnes, com Jesús García Bueno; joves llicenciats com Lot Tortajada; periodistes com Issac Salvatierra i Guillem Vidal, entre d'altres. A tots ells se'ls va encarregar la realització d'entrevistes a persones significades de l'àmbit polític, sindical i cultural. L'historiador Jordi Albaladejo ha estat l'encarregat de fer la catalogació de les entrevistes. Dos dels professors implicats, Francesc Arrey i Maria Ojuel, formen actualment part del grup que està elaborant els materials didàctics.

Els 7 alumnes de batxillerat que han realitzat el seu treball de recerca amb fonts orals, han recollit un total de 16 entrevistes fetes a gent immigrada dels anys seixanta (Sonia Rico, Manel Vázquez) i a nens i joves de l'última immigració (Elena Lizana). Cal destacar, però, la contribució dels alumnes de segon de batxillerat, quart i tercer d'ESO de l'IES Barres i Ones, que han aportat unes 70 entrevistes sobre el tema que ens ocupa realitzades majoritàriament als seus pares i avis. Algunes de les entrevistes són senzilles i curtes però altres són extenses i de bona qualitat. Si a totes aquestes hi sumem les que han fet els col·laboradors aquest curs hem recollit més de 90 històries de vida. El volum final d'entrevistes fetes en els dos cursos gira al voltant de les 150.

Entre tècnics, historiadors, col·laboradors, professors, alumnes, membres de centres cívics i entrevistats unes 300 persones han participat, d'una o altra forma, en el projecte de recerca, i més de cent alumnes s'han posat en contacte amb les fonts orals. Certament no és aquesta una participació massiva, però sí plural, representativa de diferents sectors socials de la ciutat, i una nova forma de reconstruir la història. La Comissió Científica, des del mes de juny, està treballant en la interpretació de les fonts i en l'elaboració d'una publicació que permetrà donar a conèixer els resultats d'aquest treball.

7. ARXIU I FONTS ORALS

L'AHCB recull i conserva des de principis dels anys 80 documents sonors, i entre ells, fonts orals de testimonis personals, discursos i relats de vida.

A partir d'aquesta col·lecció de documents i de la incorporació a l'arxiu de les històries de vida dels immigrants hem constituït la Secció d'Història Oral de l'AHCB. El Consell Rector del Museu de Badalona, que gestiona l'Arxiu, va aprovar el 9 de maig de 2001 la normativa de consulta d'aquesta documentació, i s'ha procedit al tractament arxivístic d'aquestes fonts amb la finalitat de facilitar-ne la consulta.

Fins a l'any 2000 a l'arxiu comptàvem amb 27 testimonis orals, i a partir del projecte d'investigació que hem presentat avui i de la incorporació de noves donacions el nombre de documentats orals s'ha multiplicat extraordinàriament. Un cop finalitzada la catalogació d'aquests fons comptem amb 191 testimonis orals i un total de 264 cintes de casset i 11 de vídeos.

A partir de l'experiència acumulada, al llarg d'aquests dos anys, tenim projectat continuar treballant en el futur en aquesta mateixa línia, però encetant altres temes d'investigació.

ENTREVISTA

Objectius

- Descriure les condicions de treball i de vida de les diferents generacions.
- Mostrar les aportacions de les diferents onades migratòries en la construcció històrica de la nostra ciutat.
- Esbrinar la forma de pensar, les creences, els sentiments i els valors dels ciutadans i ciutadanes de la Badalona del segle XX.
- Analitzar la seva consciència política i el grau de compromís que han tingut en la lluita per la llibertat i la democràcia.
- Afavorir el diàleg entre generacions i la comprensió dels fenòmens migratoris actuals.
- Aconseguir un creixement en la identitat com a ciutadans i ciutadanes de Badalona.

Característiques de l'entrevista

- Guiada en funció dels objectius del projecte, però al mateix temps oberta i flexible.
- Qüestionari comú però personalitzat en funció de les característiques de cada entrevistat: edat, sexe, origen, classe social, responsabilitats tingudes, etc.
- Preferentment en format d'història de vida personal o de família.
- Combinar adequadament preguntes obertes i preguntes més concretes.

Cronologia

- II República i Guerra Civil (1931-1939). Les preguntes sobre els seus pares ens permeten recuperar informació indirecta sobre els primers anys del segle (1900-1930).
- La postguerra i el primer franquisme (1939-1958).
- L'etapa del fort desenvolupament econòmic i del boom de l'emigració (1959-1975).
- La transició política, la crisi econòmica i les últimes migracions (1975-2000).

Centres d'interès i principals àrees de recerca

- Causes de la immigració. Especificitat del lloc d'origen. Arrels socials i culturals.
- El viatge.

- Expectatives: per millorar, sense retorn, xarxes d'acollida i suport (família, social, veïnal).
- La primera inserció.
- Treball: contractes, condicions laborals, sindicació.
- Barri: del primer habitatge (llogats, rellogats, barraca) al pis en propietat.
- Canvi d'estatus.
- Ampliació de les trames familiars.
- Integració. A partir de què, de qui?. Vehicle d'integració. Associacions de veïns, folklòriques, etc.
- Identitat. Qui són aquí? Com es veuen? Com els veuen els altres?.
- Temes de la llengua, cultura, etc.
- Vinculació política: participació en AAVV, moviments ciutadans per la nova escola, guarderies, protestes sindicals i veïnals dels setanta.

Entrevistats

- Procurar que la mostra de gent entrevistada sigui plural i representativa: persones joves i grans, autòctons i immigrants, homes i dones, classes humils i classes mitjanes, anònims i significats. No oblidar-nos de persones lligades especialment a diferents àmbits socials: esports, educació, religió, economia, política, cultura, sindicalisme, tècnica, mitjans de comunicació, assistència social, etc.

QÜESTIONARI PER A L'ENTREVISTA

Identificació de la persona entrevistada

- Nom i Cognoms:
- Adreça i telèfon:
- Lloc i data naixement:
- Lloc i any procedència pare/mare:
- Professió pare/mare:
- Estudis pare/mare:
- Estat civil:
- Estudis propis:
- Professió/ns:
- Barri on viu/barris on ha viscut:
- Responsabilitats cíviqes, polítiques, sindicals o altres:

Arrels socials i familiars

(Aquest bloc, en el cas de la primera generació, ens permet obtenir informació sobre els seus pares, és a dir, sobre la primera generació del segle, al mateix

temps ens facilita una entrada cronològica i progressiva en l'entrevista):

- Característiques del lloc on va néixer (habitants, economia, tradicions, etc.), ambient familiar (parents, celebracions, tracte, etc.), treball dels pares (professió, assalariats?, autònoms?, sou, edat en què van començar a treballar, edat en què es van jubilar, existia la jubilació?, etc.), escolarització (com era l'escola? quants anys va estudiar, com eren els mestres?...), creences (celebració dels sagraments ordinaris, relació amb l'Església, agnosticisme?, festes religioses...), ideologia (dretes?, esquerres?, socialista?, anarquista?, liberal?, conservador?...), estatus social (classe obrera?, funcionari?, petit empresari?...), esdeveniments importants recordats.

Època d'infantesa

- Condicions de vida: habitatge, alimentació, vestit, jocs, escolarització (costura?), religiositat, costums, rols socials i familiars, sentiments, experiències.
(*) Cada un d'aquests aspectes es pot aprofundir més amb preguntes obertes i concretes:
- Sobre l'habitatge es podrien fer les preguntes següents: característiques de la casa (dependències, tipus de construcció, de lloguer o en propietat?, aigua corrent?, lavabos?, llar de foc?, com era la cuina?, disposaven de llum?, tenien animals?, com es feia el manteniment?, com eren els veïns?, quines relacions existien entre ells?, sentiments i records...).
- Sobre l'alimentació: què menjaven?, quants àpats es feien al dia?, quants plats es menjaven en cada àpat?, on es guardaven els aliments?, quin era l'àpat que més t'agradava?, què es menjava els dies de festa?, es feia la matança anual del porc?, es menjava fruita tot l'any?, es feia dejuni per quaresma?, es passava gana?...
- Sobre el vestit: com es vestia en aquell temps?, com es calçava?, existia "la moda" tal com l'entendem ara?, on es comprava la roba?, com se feien els vestits?, qui els feia?, què es feia perquè la roba durés el màxim de temps?, es passava la roba dels germans grans als petits?, vestien igual els rics que els pobres?, on es rentava la roba?, com es feia?, quin sabó utilitzaven?, com el feien?...
- Sobre els jocs: tipus de jocs més corrents. Descripció d'algun d'ells. Quin era el que més li agradava?, costaven molts diners?, què feia els dies de festa?, anava al cinema?, recorda alguna pel·lícula?, corria en bicicleta?, era seva, prestada o llogada?, anava a prendre el bany a la platja?, com eren els banyadors?, anava al futbol?, quines festes populars recorda?, quins sentiments li despertaven?, on anaven els promesos els diumenges?, a passejar?, al ball?, com era la música?, qui tocava els instruments?...
- Sobre l'escola: descripció de l'escola (nombre d'alumnes, caràcter rural o urbà?, pública o privada?), de les diferents dependències (hi havia biblioteca?, com era el pati?, com eren els lavabos?...) i especialment de l'aula (com eren els pupitres?, que hi havia a les parets?, hi havia calefacció?...), distribució

dels nens i nenes (escola mixta?, seien junts nens i nenes?, els ensenyaven les mateixes assignatures?, anaven a “costura”?, on es posaven els més aplicats?...), característiques dels llibres i del material utilitzat (quants llibres utilitzaven?, quin preu tenien?, en quina llengua estaven escrits?, s’havien d’aprendre de memòria?, com eren les llibretes?, amb què escrivien?...), contingut de les assignatures (a quines matèries es dedicava més temps?, quina era la que més li agradava i la que menys?, s’estudiava religió?, qui la impartia i com?...), dinàmica de la classe (quina metodologia utilitzava el professor?, quina llengua s’utilitzava?, els era permès parlar als alumnes i fer preguntes?...), relació amb els mestres i amb els companys (recorda amb afecte els seus mestres?, tenien preferits?, com ensenyaven?, quines manies tenien?, en recorda el nom d’algun?, com es comportaven els companys? quines bromes feien? quina relació tenien els nens i les nenes?, hi havia líders?, qui era el seu millor amic?...), horaris (canviaven a l’estiu?, feien repàs fora de l’horari escolar?, quant durava l’esbarjo?...), disciplina (hi havia càstigs físics i humiliacions públiques?, com els pegaven? els feien copiar la lliçó?...), esbarjos (a què jugaven els nens?, i les nenes?, es portaven l’esmorzar de casa?, podien sortir de l’escola?, vigilava la mestra?...), celebracions (com se celebraven les festes civils i religioses del poble?, es guarnien les classes?, hi havia alguna festa escolar?...), relació amb la inspecció i les autoritats locals civils i eclesiàstiques (feien moltes visites a l’escola?, quin sentiment despertaven?...). És un bon moment per preguntar si tenen algun tipus de document escrit o gràfic sobre el tema (fotos, cartilles, enciclopèdies, llibretes, mapes, etc.).

- Sobre la religiositat: tenia l'Església una presència constant en la vida de la ciutat? (festes religioses, processons, misses, benediccions, tocs de campanes, sermons, obres assistencials, bateigs, casaments...), anaven igual els homes que les dones a l'església?, s'asseien junts? per què?, quina era la influència dels rectors de les parròquies en la vida cívica i social?, com eren els sermons?, la religió es vivia en llibertat o amb imposició dels pares i de l'ambient?, participaven els fidels en les tasques parroquials?, per què hi havia tanta gent anticlerical?...
- Sobre rols socials i familiars: qui manava a casa?, qui feia sempre les feines de la llar?, com era la relació entre pares i fills?, quin rol tenien els avis dins la família?, com eren les relacions entre germans?, i amb els altres parents?, quines festes se celebraven conjuntament?...
- Sobre costums: com eren els casaments?, on es tenien els fills?, qui atenia la mare?, i si la mare moria o no tenia llet, com alimentaven el nadó?, quins remeis casolans tenien per curar determinades malalties?, es gaudia de vacances?, qui?, on anaven?...

Època de joventut

- Estudis? De quin tipus? On?...
- Treball a casa?. El treball com a mestressa de casa. La simultaneïtat en moltes

dones del treball domèstic i del productiu. Quin tipus de treball productiu feien les dones?, per què?, quins llocs ocupaven en el procés productiu? per què?, cobraven el mateix sou? com el podien compaginar amb l'atenció als fills i a la llar? Tenien algun tipus d'assegurança? Treballaven molts anys? Records, valoracions, sentiments...

- Treball assalariat? A partir de quina edat? Condicions laborals (horaris, sous, malalties professionals, condició dels locals i màquines...). Discriminació salarial en la dona? Relació amb els companys/es. Relació amb la direcció. Participació en moviments reivindicatius? Drets laborals conquerits. Què pensa de les vagues i manifestacions? Què pensa dels sindicats obrers? Defensaven els drets dels obrers i obreres? Afiliació? Militància? On? Per què?. Experiències i sentiments més destacats.

Època de la II República

- Records i sentiments del 14 d'abril de 1931. Quines novetats s'experimentaren en l'àmbit escolar, religiós, moralitat, treball, política, etc., tot va seguir igual? El primer vot femení, com es va valorar per part de la dona i dels homes? Votava?. A qui? Per què? Posicionament ideològic personal.
- Experiències entorn de la Guerra Civil: treball, col·lectivitats, repressió, la lluita en el front de guerra, la vida ordinària en la reraguarda, escolarització de nens, jocs, el proveïment d'aliments, com i qui el feia?, dones milicianes?, experiències més destacades (la marxa al front del marit, el fill o el germà, els bombardeigs, la mort d'algun familiar, l'exili, etc.). Consciència del que passava? Àmbits de relació i xarxes de solidaritat. Participació política activa? Vivència d'una major llibertat? Va sofrir la repressió en carn pròpia (acomiadament, presó, intimidació, etc.)? Posicionament ideològic personal. Records, sentiments, valoracions. Què pensava de Franco? Què pensava dels republicans? Què pensava de la guerra? Què prefereix: democràcia o dictadura, República o monarquia?

Època franquista

- Vida quotidiana: fam?, estraperlo?, racionament?, repressió?, por?. Condicions laborals i professionals. Es van endurir? (horaris, sous, treball nocturn, tracte empresari, indefensió sindical, manca de promoció professional...). Major discriminació de la dona? En què va sortir perdent la dona? Estava reconeguda la tasca de mestressa de casa? Quins mitjans tenia en aquell moment per desenvolupar la seva tasca?, hi havia rentadores, neveres, etc.? Rols conjugals i familiars en funció de la ideologia del Règim i la moralitat de l'Església? Relacions veïnals i xarxes de comunicació (fonts, mercat, safareig, carrer, entrada a l'església, forns, lleteries...), de què parlaven les dones?, quins espais tenien per trobar-se? Gaudi de serveis educatius i culturals? Estava permès el divorci? Rol dels fills i de les filles. Sexualitat

reprimida?, moralitat hipòcrita i puritana?, religiositat imposada? Característiques de l'escola franquista: separació de sexes?, ideologitzada i clericalitzada?, tornen els càstigs? Impuls a l'escola pública o predomini de la privada?. Possibilitats d'estudis superiors o professionals per a les classes pobres i per a les dones? Què es feia en el temps de lleure?, cinema?, futbol?... Quines eren les malalties més corrents en aquell temps? Com les curaven? Com funcionava la sanitat?

- Va haver d'emigrar? Quin any?, Per què?, com?, on?... Quins sentiments va viure per aquest motiu?. Es va sentir acollit o pel contrari menyspreat i reprimat? Quins problemes més importants va tenir a l'arribada? Com era la primera casa on es van posar a viure?, era llogada o comprada? Quant pagaven al mes, quant els va costar el pis? Era una barraca? Va rebre algun tipus de suport per part de veïns o familiars? va tenir problemes per motiu de la llengua? Com es va produir la seva integració en la ciutat? Quines diferències més importants hi havia entre el lloc d'origen i el nou lloc de residència? sentia enyorança de la seva terra? Va venir sol o amb tota la família? Quines eren les mancances més importants que existien en el barri on vivia?, quines entitats funcionaven? Vas participar en alguna acció per millorar les seves condicions urbanístiques i els serveis? Va participar en la lluita per aconseguir escoles i instituts públics? Encara viu en el mateix barri? En cas contrari, on s'has traslladat? per què? Per què va escollir Badalona com a destinació? Se sent badaloní i ciutadà de Catalunya?
- Treball: Contractes?, Condicions laboral?, Sindicació?
- Si és autòcton: com va viure l'arribada de tants immigrants a la ciutat?, amb recel?, amb sentit humanitari?, amb indiferència? Què van fer els ciutadans i les institucions per ells? Creu que la seva aportació ha estat fonamental per la construcció de la ciutat? Per què creu que feien retornar els immigrants que no tenien contracte?, què opina d'això?. Creu que encara queden barreres entre els autòctons i els que van néixer fora de Badalona?
- Va participar d'alguna forma en la lluita antifranquista? Va ser militant d'alguna associació sindical o política clandestina?, i els membres de la seva família? Va participar en alguna manifestació o vaga?. Tenia consciència de viure en una dictadura?

Etapla democràtica

- Què pensava del règim franquista? Què pensava de l'oposició política a Franco? Què va sentir el dia que Franco va morir? Vota o s'absté de votar? Partit que vota. Per què?. Sindicat? On? Alguna responsabilitat concreta? Què pensa dels nous moviments socials (feministes, ecologistes, pacifistes, solidaritat Tercer Món, etc.)? Creu que les dones han vist reconeguts tots els seus drets? Quant anys ha treballat en el sector productiu? Com viu la jubilació? Quins sentiments desperta el record de tota una vida?, quines metes voldria aconseguir encara?

- Si és jove: com és la seva família?, què pensa dels seus pares?, com valora el sistema democràtic en què viu?, quina ideologia té?, què pensa dels polítics i de la política?, quina ha estat la seva experiència com a estudiant?, com són els centres educatius on ha estudiat?, quins valors són els més apreciats pels joves en l'actualitat? Quins són els principals problemes i reptes amb què s'enfronten els joves?, com s'ha produït la seva entrada en el món laboral? (inestabilitat laboral?, precarietat? sous baixos?). Té definida la seva professió?, quines són les seves aspiracions i objectius. Pertany a alguna associació cívica, cultural o esportiva? Creu que els joves tenen les portes obertes a la participació en la construcció de la ciutat?
- Coneix l'origen dels immigrants que en l'última dècada han arribat a Badalona? Què en pensa? Per què arriben la vida per venir al nostre país? Creu que els immigrants actuals mereixen ser ben atesos per part nostra? Creu que li fan la competència? Van ser els seus pares immigrants? Detecta alguna diferència entre la immigració dels anys seixanta i l'actual? Tenen els mateixos problemes? Què pensa de l'actual llei d'estrangeria? Li importaria tenir un immigrant com a veí o com a company de treball o fins i tot casar-s'hi? Creu que la convivència de pluralitat de cultures és un problema o un enriquiment mutu?
- Quins han estat els tres moments més feliços de la seva vida? I els més tristos? Llegeix?, què? escriu? quantes hores a la setmana mira la TV?, va al cinema o al teatre? Quines afeccions té? Quina llengua utilitza normalment? Per què?. Se sent badaloní i ciutadà de Catalunya?
- Vol comunicar altres experiències o sentiments que no hagin sortit fins ara?

FONTS ORALS I RECERCA HISTÒRICA

1. Introducció

El recurs a la font oral (la transmissió del testimoni de boca en boca) és molt vell en la història. Però la possibilitat de “guardar” la veu (i a vegades també la imatge) li ha donat a la recerca històrica noves perspectives. Llavors comença a parlar-se de la “història oral”. Al nostre país les primeres realitzacions (projectes, recerques, didàctiques, congressos, cursets, jornades, associacions, revistes, etc.) van tenir lloc a la dècada dels vuitanta. En altres parts del món (EEUU, Itàlia, Anglaterra, etc.) van començar una mica abans, en la dècada dels setanta. Professores destacades i capdavanteres en la utilització de les fonts orals foren, entre altres, la Dra. Mercè Vilanova i la Dra. Maria Carme Garcia Nieto.

Entenem per fonts orals les fonts sonores que recullen la versió única i inèdita d'alguns protagonistes dels fets històrics que s'estudien en relació amb un projecte de recerca determinat. El fet d'estar emmarcades dins d'un projecte de recerca implica seguir tot un procés rigorós propi de la ciència històrica: elecció de l'objecte d'estudi, formulació de les hipòtesis, recerca de fonts (en el nostre cas persones a entrevistar), redacció del qüestionari, entrevista, comprovació, interpretació, crítica de les fonts, conclusions.

Les fonts orals no donen lloc a una “història oral”. Solament hi ha una “història”, sense adjectius, a la qual s'accedeix a partir de distintes fonts. No es tracta de fer una “altra història” sinó de contribuir a escriure l'única història possible però de forma més completa. No obstant això, es pot parlar d'història oral quan el mètode d'investigació predominant són les fonts orals. La font oral té la seva pròpia especificitat i s'ha d'utilitzar, lògicament, en el context de totes les fonts possibles i quan l'objecte de la investigació ho demani. És una font més que s'està obrint camí en el camp de la historiografia actual.

Alguns historiadors la critiquen per subjectiva (fragilitat de la memòria), trivial, poc científica (aproximació al passat des del present), etc. Però si s'utilitza amb rigor té la mateixa validesa que qualsevol altra font i les mateixes dificultats pel que fa a subjectivitat, parcialitat i interpretació.

2. Relació entre font oral i investigació històrica

En la majoria de les definicions actuals sobre el concepte d'història (Febre, Fontana, Vicens Vives, Gramsci, etc.) queda palesa la seva dimensió social i col·lectiva. Tots i totes som protagonistes de l'esdeveniment social. Si volem ser conseqüents amb aquesta definició hem de buscar metodològicament el protagonisme d'aquesta majoria i donar-li la paraula. La seva veu és necessària per reconstruir la història universal.

El “document sonor”, però, per convertir-se en sentit estricte en una “font oral” necessita estar emmarcat dintre d’un projecte d’investigació. Necessita igualment el rigor de la crítica com a font i de la interpretació de l’investigador. La font oral no és la veu espontània i lliure de la gent que diu el que vol i res més. En el procés d’elaboració de la font oral intervenen: l’investigador (historiador, sociòleg, etc.).

- la persona entrevistada.
- una interacció intensa entre l’entrevistador i l’entrevistat (que no es redueix solament al moment de l’entrevista).
- un projecte d’investigació.
- la interpretació, l’elaboració teòrica, les conclusions.

3. Avantatges de les fonts orals

Les fonts orals han contribuït a ampliar el camp de la història per diversos motius: perquè permeten reconstruir aquells esdeveniments que romanen foscos per la manca o la desaparició total de les fonts, perquè possibiliten apropar-nos a la mentalitat i modes de vida de classes i col·lectius socials, perquè faciliten la recerca de les condicions subjectives i la interiorització del procés històric, perquè permeten indagar en les relacions entre microhistòria i macrohistòria. Les fonts orals constitueixen una tècnica estupenda per comprendre millor les relacions entre el temps llarg i el curt, l’esdeveniment i l’estructura.

Les fonts orals faciliten l’estudi de la realitat més propera, ens aproximen als límits de la matèria objecte de recerca i ens permeten abordar en l’aula temes i problemàtiques que els llibres de text silencien. Contribueixen també a fer possible una història contemporània que contempli la interacció entre passat i present, tema aquest important en un moment en què es privilegien més els aspectes sociològics que els històrics.

Reformulen conceptes com el de temps històric, en matisen d’altres com classe social, líder, partit polític, treball, jubilació, etc. Afavoreixen una història desmitificada i crítica. Renoven enfocaments, amplien la documentació i ens apropen a la globalitat. Ens obren a la història popular, a la dimensió social. Hi ha molts temes silenciats per la història acadèmica i oficial.

Democratitzen el discurs històric, ja que agafen la gent, sovint allunyada dels centres de poder, com a protagonista. Les fonts orals els donen una oportunitat d’aportar la seva veu. Tothom té l’oportunitat de ser historiador i de sentir-se protagonista: entrevistadors i entrevistats (implicacions didàctiques per a l’ensenyament). En donar la paraula als que no tenen veu, ens apropen a les capes més marginades i oblidades de la societat (dones, analfabets, nens, malalts, exiliats, emigrants, classe obrera, aturats, mestresses de casa, empresonats, drogoaddictes, etc.).

Ens permeten aprofundir en aspectes recents i poc estudiats de la nostra història: guerra civil, franquisme, resistència, lluita militant, consciència de classe, organitzacions clandestines, llocs de treball, transició democràtica, II Guerra Mun-

dial, Tercer Món, Bòsnia, etc. Incorporen aspectes antropològics i analitzen el que és quotidià i personal (comportament, sentiments, costums, mentalitats, símbols, oci, treball...), temes que rarament abans constituïen objecte d'estudi històric.

No són excloents. S'utilitzen juntament amb altres tipus de fonts. Completen i equilibren la informació de les altres. Són indispensables quan no tenim documents escrits.

Són un contrapunt a la història positivista, quantitativa, econòmica, serial, estructuralista. Fan possible la confrontació amb altres tipus de saviesa, de sensibilitats, amb altres dimensions del temps.

4. Potencialitat educativa de les fonts orals

L'aportació que les fonts orals fan a l'aprenentatge de la història, igual que passa amb altres recursos didàctics, no és automàtica sinó que depèn dels plantejaments teòrics i metodològics en els quals s'articula la seva utilització. Un perill que té el testimoni viu és que sigui utilitzat de forma acrítica a causa de la fascinació que produeix i de la teòrica facilitat amb què s'accedeix a les dades i les informacions que proporciona.

La font oral contribueix a la socialització crítica de l'alumne i de les persones que la utilitzen. La pràctica del diàleg, de la comprensió, de la captació de l'altre, del buidament personal, de la sinceritat, de la interiorització, etc. té un gran valor educatiu en una societat en què la comunicació entre pares i fills, entre joves i grans es fa molt difícil. La font oral contribueix a reconstruir una memòria que ha estat "trencada", especialment en les grans aglomeracions urbanes -més encara en zones perifèriques d'immigració recent-, on les relacions es fan més anònimes i no abunden els àmbits de vida col·lectiva. En aquest teixit social sense quasi memòria, els mitjans de comunicació practiquen una aculturació massiva que no afavoreix la consciència d'una identitat personal i social. Les fonts orals tenen un indubtable interès en la recerca de les arrels i dels signes d'identitat col·lectiva i poden ajudar a l'alumne a identificar les petjades del seu passat i a integrar-se en el seu entorn a partir del seu coneixement crític.

Una novetat o singularitat de la font oral és que l'historiador intervé des del primer moment en la seva creació. L'alumne comprova com la font històrica no parla si no li fan preguntes en el context de les hipòtesis formulades en el projecte de recerca. L'entrevista realitzada fora de l'escola els posa en contacte amb persones grans amb una llarga experiència de vida i, per tant, els planteja la qüestió de la temporalitat, de l'ordenació cronològica, de la successió, de la duració, del canvi i de la complexitat i multiplicitat del temps històric. Comproven que la memòria té una perspectiva individual, però també col·lectiva, de grup o de classe, i que no pot ser compresa si no se la situa en el seu context social i en la relació entre el temps curt (esdeveniment) i el temps llarg (estructura). Qualsevol fet està emmarcat en una xarxa complexa de relacions que convé conèixer mínimament.

No s'ha de pretendre fer dels alumnes uns "petits historiadors". La limitació en la seva capacitat com a historiadors implica que el professor hagi de fer una permanent tasca orientadora i de suport: disseny de la recerca, elaboració del qüestionari, preparació i realització de l'entrevista, interpretació, etc. Se'ls ha de fer veure la seva innata propensió a projectar la seva pròpia situació, a rebre el relat dels adults com a revelació de la veritat, a considerar les seves paraules carregades d'autoritat, sobretot si es tracta de persones a les quals es troben lligades afectivament i, finalment, a realitzar la necessària crítica a la subjectivitat que porta en si tot testimoni. Però, tot i això, el procés queda determinat per la intervenció del propi alumne, per la seva personalitat i creativitat. La utilització de la font oral per part de l'alumne afavoreix una educació activa perquè, individualment o en grup, participa en tot el procés i això obliga a tenir una visió global del projecte de recerca, de totes les passes que implica i de les dificultats i eines a utilitzar en cada moment. Comentar i dialogar sobre totes aquestes dificultats que surten en la recerca és una de les tasques educadores que mai no s'haurien d'obviar.

No ens hem de deixar enlluernar per la singularitat de la font oral ni n'hem de fer un ús indiscriminat. El recurs a la font oral s'ha de plantejar en relació amb els programes i continguts curriculars, s'han de valorar en tot moment els temes objecte de treball i justificar-los procurant no entrar en conflicte amb altres metodologies, tècniques i fonts que sempre són complementàries. El "què ensenyar" no pot quedar relegat pel "com ensenyar."

La història local és un àmbit adequat per a la realització del treball escolar amb fonts orals. Els testimonis vius són accessibles i el camp d'observació i recerca és concret, proper i directe. Això facilita la comprensió de la història. Però no s'ha de perdre de vista en cap moment un enfocament globalitzador ni els vincles amb la història universal. No s'ha de caure en un "localisme" de mires curtes ni agafar la part pel tot. Més que fer "història local" es tracta de fer "història social en un marc reduït". Hem de buscar el nexa entre història concreta (microhistòria) i història global (macrohistòria), i afavorir un explicació integradora.

Hem d'aprendre a combinar adequadament aptitud de l'alumne, programació temàtica, rigor en el coneixement històric i singularitat (aportacions i límits) de la font oral.

5. Arxiu de les fonts orals

A diferència del document escrit, el suport de les fonts orals és més inestable. S'aconsella utilitzar cintes de qualitat, fer diverses còpies (original, de seguretat, per consultar...) i procurar una conservació correcta.

Les fonts orals arxivades es converteixen en documents que poden ser consultats pels historiadors. Es classifiquen per temes o en funció dels projectes d'investigació realitzats. Després s'ordenen alfabèticament i han d'anar acompanyades de la Fitxa Biogràfica i de la Fitxa Tècnica. Convé deixar-les a l'arxiu del centre i fer-ne còpia per a l'arxiu municipal.

6. Fases de l'entrevista oral

a) *Preparació:*

- Cap entrevista no s'ha de portar a terme, en principi, sense una preparació acurada. Aquesta preparació implica coneixement de la temàtica a estudiar i una certa pràctica de la metodologia de les fonts orals.
- Un primer pas a donar és l'elecció de les persones a entrevistar (qui i quants), seguint criteris (edat, sexe, professions, càrrecs, etc.) i en funció de les variables que volem investigar. Que la mostra sigui representativa i plural.
- Tenir una primera trobada amb l'entrevistat. Explicar-li el perquè de l'entrevista i el projecte de recerca. Concertar dia, hora i lloc. Demanar-li permís per gravar. La confecció d'una fitxa biogràfica inicial ens apropa a la personalitat de l'entrevistat i ens permet adaptar millor el qüestionari. Crear un clima de confiança des del principi.
- Veure la conveniència o no de fer-la individual o col·lectiva. S'aconsella l'entrevista personal en les primeres experiències com a entrevistador. S'aconsella també fer-ne poques (les suficients), però ben escollides i ben fetes.
- Elaboració d'una bateria de preguntes obertes (obren al relat de grans temes) i concretes (de caràcter exploratori, d'ampliació o de seguiment). En tot cas el qüestionari sempre serà indicatiu, d'aplicació flexible i creativa. Seria convenient revisar-lo en funció de les primeres entrevistes. L'ordre de les preguntes no ha de ser cap obsessió ni tampoc la necessitat de formular-les totes. No oblidem que la funció de l'entrevistador és aconseguir informacions valuoses sobre l'objecte d'estudi que porta entre mans.
- Preparar tot el material necessari (cassette, cinta, vídeo, piles, paper, bolígraf, adreça, telèfon...).

b) *Realització entrevista.*

- Ambient amigable. Voluntat de connectar amb l'entrevistat. Donar-li confiança. Saber llegir-li el pensament. Ser "tot orelles". Viure aquest moment amb intensitat. Pensar que una entrevista és irrepetible. Seducció, atenció, desig de parlar, desig de ser escoltat i valorat, emocions, silencis, plors, dubtes... Capacitat per posar-se "dins" i al mateix temps mantenir-se fora. Equilibri entre el paper de narrador i el d'investigador. Neutralitat, però també comprensió vers l'entrevistat. Tenir present sempre els objectius de l'entrevista.
- Lloc de l'entrevista: aconseguir una habitació còmoda, tranquil·la i sense sorolls que afavoreixi la comunicació i la concentració personal. Evitar bars, places, llocs de treball sorollosos, etc.
- Material de gravació de qualitat. Fer una prova abans de començar per comprovar la qualitat de l'enregistrament. És molt important assegurar la qualitat de la veu enregistrada.
- Començament de l'entrevista: deixar constància del dia, lloc, personatge i el seu permís perquè quedi la cinta com a font oral consultable.

- L'entrevistador ha de procurar en tot moment mantenir el control de l'entrevista. Dominar l'eix cronològic i l'eix temàtic. Dirigir-la en funció dels objectius, però sense perdre la flexibilitat i sense interrompre contínuament. L'entrevista no ha de convertir-se en un interrogatori constant, sinó que s'ha de procurar que la persona entrevistada en marqui el ritme. Entrevista semidirigida. Més que una conversa entre dos hauria de ser un monòleg guiat. És important que el testimoni se senti còmode en la seva narració. L'entrevistador ha de saber conduir-lo amb habilitat, atent a la lògica pròpia del discurs, atent per tal d'aprofundir en algun tema nou o important viscut per ell. Saber insistir en algun aspecte poc clar. Saber canviar de tema si s'enrotlla massa. Saber "aguantar" els silencis. Aclarir les contradiccions. Demanar ampliacions. Formular preguntes atrevides. Concretar les imprecisions. Saber afrontar moments tensos. Introduir temes nous amb preguntes àmplies que no condicionen la resposta.
 - Formular preguntes amb sensibilitat. Deixar les més compromeses per al final. Respectuosos al màxim, però també creatius per saber entrar de diverses maneres. Aprofitar intervencions paral·leles de la dona, els fills, etc. o intervencions finals quan la gravadora ha estat desconnectada.
 - Durada flexible, entre una i dues hores. Més no és convenient, ja que un relat en profunditat exigeix una concentració considerable tant de l'entrevistat com de l'entrevistador. Algunes entrevistes es poden continuar, ampliar i aprofundir en sessions posteriors. Cal tenir sensibilitat per detectar quan l'entrevista ha donat de si tot el que podia donar o bé tenir en compte l'esgotament de l'entrevistat, sobretot si és una persona gran. És millor fer dues entrevistes curtes que una de massa llarga.
 - Prendre nota per escrit de les idees més importants ajuda a fer un seguiment de la narració i a realitzar, amb posterioritat, preguntes sobre qüestions concretes sense necessitat d'interrupcions.
 - Preguntar-li si conserva documents escrits o gràfics de primera mà (fer fotocòpies si és possible). Acabar de la manera més amigable possible i donar les gràcies.
- c) *Transcripció i utilització.*
- Acabada l'entrevista, l'entrevistador es queda "sol" davant els materials aconseguits (cinta, notes, documents prestats, etc.) i el record encara fresc de la persona entrevistada. Una de les primeres tasques a fer és la identificació del cassette (etiqueta amb les dades bàsiques) i l'elaboració de la Fitxa Tècnica que ens permetrà una utilització correcta de la informació elaborada. La Fitxa Tècnica comprèn les dades arxivístiques bàsiques (nom de l'entrevistat, adreça, telèfon, edat, data de naixement, nom de l'entrevistador, dia, lloc i durada de l'entrevista, títol del projecte, etc.), l'índex temàtic (breu relació dels temes que apareixen en l'entrevista disposats per ordre d'aparició en la conversa) i finalment el context de l'entrevista (entorn físic on s'ha realitzat anotant si hi havia sorolls, si s'han produït interrupcions, etc.; l'actitud de l'entrevistat descrivint la seva disposició, els seus gestos, la seva sinceritat, memòria,

claredat d'idees, etc.; i la valoració general de l'entrevista fent constar si el contingut conté material interessant per a la investigació.

- La transcripció consisteix a convertir l'entrevista en un text escrit intentant respectar al màxim la fidelitat del document oral. És un treball lent, feixuc i que requereix molta paciència (cinc hores de transcripció per cada hora d'entrevista). Transcriure l'entrevista no és una simple operació de còpia sinó que suposa una recreació completa. Es recomana que la transcripció la faci, al més aviat possible, la mateixa persona que ha dut a terme l'entrevista.
- S'aconsella la transcripció literal. Aquesta intenta recollir tot el que el transcriptor sent: les seves paraules, la inflexió de la veu, els defectes gramaticals, les repeticions, les veus que s'entrecreuen, les frases incompletes, etc.
- Sobre aquesta transcripció (l'original) es poden fer transcripcions revisades i retocades que impliquen una revisió del relat de cara a adaptar-lo a les normes de la comunicació escrita i facilitar-ne la lectura i el treball posteriors. En aquest cas s'ha de mantenir la fidelitat al discurs parlat: no es poden inventar paraules que no hagi dit l'entrevistat, s'han de fer constar els silencis, etc. S'ha de conservar la lògica i el ritme del discurs.
- També es poden fer resums sintètics del contingut de l'entrevista seguint-ne l'ordre temàtic.
- Sempre que sigui possible, el text ha de recollir les preguntes formulades perquè són com l'entramat de la comunicació. En tot cas, si aquestes no hi apareixen, s'ha de mostrar la bateria de preguntes utilitzada.
- Crítica de les fonts: comprovar la fiabilitat, la subjectivitat, la precisió. Anàlisi del llenguatge i del seu contingut antropològic.
- Valorar l'engany, l'ocultació, les omissions, els silencis, la por, els oblits, el to, les emocions, els sentiments, la memòria, la noció del temps.
- En funció dels objectius, extreure la informació quantitativa i, especialment, la qualitativa. Comparar, contrastar, buscar les coincidències (garantia de veritat), fugir de les exageracions que no estiguin contrastades... No menysprear res en principi. Comparació amb altres tipus de fonts. Interpretar les fonts, interrogar-les en funció de les hipòtesis i els objectius. És l'historiador qui interpreta la vivència que apareix en les fonts orals.
- Elaborar les conclusions.
- Mostrar la transcripció a l'entrevistat per demanar-li la conformitat i la cessió intel·lectual.
- Redactar un informe explicant la pròpia experiència com a historiador.

BIBLIOGRAFIA

- FERRANDO, E. *La dona a Badalona. Cent anys de protagonisme invisible (1897-1997)*. Barcelona: Mediterrània, 2000.
- GÓMEZ, P; GÓMEZ, P; SÁNCHEZ, P. *Història Oral*. Barcelona: Teide, 1998
- VILLARROYA, J. (Director). *Història de Badalona*. Badalona: Museu de Badalona, 1999

Tot seguit, els alumnes, com un exercici del dossier, van haver d'omplir una fitxa de petició de document de l'Arxiu per sol·licitar documents⁷. Un cop fet això, el personal de l'Arxiu va presentar els documents seleccionats als alumnes per fer-ne una consulta in situ.

Per facilitar la feina de consulta i treball de cada document el grup de 27 alumnes es va dividir en grups de dues persones que van procedir a llegir el document i extreure'n la informació que proporcionava de la història del Col·legi, fent part de l'exercici a l'Arxiu.

Però per poder acabar el treball a posteriori a casa i al col·legi⁸, dins del dossier del crèdit de síntesi s'adjuntava un dossier titulat "Documents per a la història del Col·legi Mare de Déu de la Mercè de Sant Feliu de Llobregat", on hi havia una selecció de deu documents⁹ extrets del Fons de l'Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat (FASFL), que corresponia a la documentació suggerida per l'Arxiu i els professors de Socials als alumnes. El document més antic era de 1895, i el més modern, de 1979. Algunes de les informacions que es podien trobar feien referència al nivell d'instrucció, estadístiques d'alumnes i professors, informes sobre la situació

⁸. El crèdit de síntesi al Col·legi es desenvolupa els últims dies de curs en horari de matí de 8 a 14 h. En el repartiment d'hores a l'àrea de Socials li corresponen, dels quatre dies que dura el crèdit, unes 6 hores a l'aula aproximadament.

⁹. A continuació, es fa esment de la informació consignada en els diferents documents:

Selecció de Documents per a la Història del Col·legi Verge de la Mercè de Sant Feliu de Llobregat.

Documents:

Núm. 1. Ofici de la directora del col·legi Verge e la Mercè, Rita Parellada Casals, adreçat a l'Inspector de primer ensenyament, on es donen dades sobre els nivells d'instrucció i el nombre d'alumnes del col·legi., 1895, abril, 28. Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat (ACSFL). Fons de l'Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat (FASFL), topogràfic 537. 5. 2.

Núm. 2. Instància presentada pels veïns del carrer del Paseo en el qual sol·liciten que es posi el nom de la Mercè, amb motiu de la inauguració de l'església de les monges mercedàries, per part del bisbe de Barcelona, 1895, maig, 16.

Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat (ACSFL). Fons de l'Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat (FASFL), topogràfic 537. 5.

Núm. 3. Llista de nenes del Col·legi Verge de la Mercè, 1909.

ACSFL. FASFL, topogràfic 537-7.4.

Núm. 4. Fotografia de l'Edifici de la Mercè, 1931-1936.

Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat (ACSFL). Col·leccions. CD. 1-35.

Núm. 5. Informe de la Conselleria de Cultura de l'Ajuntament de les Roses de Sant Feliu de Llobregat sobre la situació de l'Escola Unificada i la necessitat de la construcció de noves escoles. Les escoles religioses es van suprimir durant la guerra civil. En l'edifici del col·legi Verge de la Mercè, situat en el carrer d'Ignasi Iglesias- nom que va rebre el carrer de la Mercè durant la Guerra Civil-, s'instal·là l'Escola Unificada, que volia implantar els principis de l'Escola Nova Europea, 1936, octubre, 28.

Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat (ACSFL). Fons de l'Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat (FASFL), topogràfic 539. 6.

Núm. 6. "Relación de tormentos, torturas, incendios de edificios, saqueos, destrucciones de iglesias y objetos de culto, profanaciones y otros hechos delictivos que por sus circunstancias, por la alarma o el terror que produjeron deban considerarse como graves, con exclusión de los asesinatos, que fueron cometidos en este término municipal durante la dominación roja", 1941, juliol, 4.

Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat (ACSFL). Fons de l'Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat (FASFL). Expedients de Secretaria. Causa general, núm. 56/1940, topogràfic 2012.

.../...

del Col·legi durant la guerra civil de 1936 a 1939 i la situació els primers anys de la postguerra, celebracions...

La lectura atenta de la documentació i l'extracció de tota la informació possible es plantejava amb dos exercicis que hi havia en el dossier. En el primer es tractava de realitzar una línia del temps on s'havien d'assenyalar quins eren els fets més importants que es descrivien a cada document.

Per treballar la comprensió de la informació que s'extreia, es demanava als alumnes que en un màxim de tres fulls elaboressin, com a historiadors que eren, un article per a la revista de Sant Feliu a partir de la documentació consultada.

CONCLUSIÓ

El resultat del treball amb els alumnes de quart d'ESO del curs 2000-2001 va ser molt gratificant. De la visita a l'Arxiu van quedar sorpresos dels fons que custodia aquesta institució, a més de ser la primera vegada que alguns d'ells la visitaven i en podien consultar els seus documents. L'equip de professors de l'àrea de Socials també va valorar l'experiència de manera molt positiva. Els objectius es consideraven assolits i va ser una manera de conèixer la història a través d'una realitat quotidiana com era el Col·legi, en el qual, la majoria dels alumnes, havien passat els primers anys de la seva formació. Era alhora una manera de celebrar les efemèrides històriques d'un altra manera, des de la participació i l'experiència personal. Per això, el proper curs està previst repetir-ne l'experiència.

BIBLIOGRAFIA

- AA.DD (2001). *Sant Feliu la teva ciutat: Crèdit de Síntesi de 4t d'ESO*. Sant Feliu de Llobregat: Col·legi Mare de Déu de la Mercè.
- SANS FABREGAS, Llorenç (1983). *L'Església i la parròquia de Sant Feliu de Llobregat*. Sant Feliu de Llobregat Publicacions.

.../...

Núm. 7. "Relación de destrozos que hicieron los rojos en la capilla de MM. Mercedarias de San Feliu de Llobregat", 1941, juliol, 4

ACSFL. FASFL. Expedient de Secretaria. Causa general, núm. 56/1940, topogràfic 2012.

Núm. 8. Estadística sobre el nombre de professors i alumnes del col·legi Mare de Déu de la Mercè per a la formació del cens general d'ensenyament per l'Institut Nacional de Estadística, 1949, setembre, 21.

ACSFL. FASFL. Expedient de Secretaria, núm. 1/1950, topogràfic 2024.

Núm. 9. Tarja d'invitació tramesa amb motiu de la celebració de la festa de la Verge de la Mercè, setembre.

ACSFL. FASFL. Expedient de Secretaria, núm. 165/1957, topogràfic 2048.

Núm. 10. Grup d'alumnes del Col·legi Verge de la Mercè 1978-1979.

ACSFL. Col·leccions. CD. 13-2143. Donació de Joan Cendrós Valiente.

Coneguem l'Arxiu. La visita comentada a l'Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat amb l'alumnat de primària

Carme Duran,

Escola Mestral

M. Luz Retuerta,

Arxiu Comarcal de Sant Feliu de Llobregat

QÜESTIONS PRELIMINARS

A partir del curs 1999-2000 es va iniciar la col·laboració entre l'Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat i l'ensenyament de primària. L'experiència, com anteriorment va passar en l'etapa de secundària, va néixer arran de l'interès personal d'una mestra, la signant d'aquesta comunicació, per treballar amb fonts d'arxiu. Les propostes educatives de l'arxiu per a l'alumnat de secundària portaven una certa trajectòria i havien donat lloc a l'edició dels primers materials per fer la visita comentada a l'arxiu.¹ Aquesta experiència va servir de base per introduir aquestes fonts al cicle superior de primària –nens i nenes de deu a dotze anys.

Des de l'escola es veia interessant iniciar l'alumnat a descobrir a fonts històriques properes i donar a conèixer l'Arxiu Històric de la nostra localitat a professorat i alumnat. Es creia possible preparar una visita, seleccionar documents de la vida quotidiana de la localitat que fessin referència al món infantil d'altres èpoques. L'objectiu era motivar l'alumnat, despertar-li la curiositat pel passat, iniciar-lo en la comprensió de les funcions que compleix un arxiu i introduir-lo en l'anàlisi de documents històrics, fer de la història una eina viva, i intentar que nens i nenes actuessin com a "petits historiadors".

Des de l'arxiu s'estava receptiu a les demandes de l'escola, però d'altra banda no es veia clar el fet de facilitar l'accés d'escolars tan petits a l'arxiu. Tot i que en els últims anys els arxius s'han obert a nous usuaris –estudiants universitaris de diferents carreres dels àmbits de les ciències socials, naturals i de la tecnologia; alumnes de secundària i ciutadans en general que busquen informacions diverses– es creia que

¹. ARGILÉS, Anna; RETUERTA, M. Luz. *Els arxius. Dipositaris de la memòria. Materials de l'Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat*. Sant Feliu de Llobregat: Consell Comarcal del Baix Llobregat, 1999.

era complex i potser poc profitós introduir el tema de les fonts d'arxiu en edats tan primerenques. Semblava que seria complicat mantenir l'atenció i l'interès d'aquests alumnes i es pensava que seria difícil fer-los arribar les explicacions sobre què és un arxiu.

En aquest sentit es va establir un diàleg entre l'arxivera i la mestra que va permetre arribar a unes conclusions per argumentar el treball amb les fonts d'arxiu amb els alumnes del cicle superior de primària.

JUSTIFICACIÓ²

“L'àrea de coneixement del medi social i cultural dins del currículum d'educació primària estableix l'ensenyament del medi històric a l'alumnat de sis a dotze anys.

La reforma educativa classifica els continguts escolars en grans blocs: els procediments, els fets, els conceptes i els sistemes conceptuals, les actituds, els valors i les normes. Hi ha blocs de continguts de procediments, com la consciència temporal i el temps històric; de conceptes, com el medi històric; i d'actituds, com la construcció de la identitat personal o la defensa de la identitat col·lectiva. El medi ambient i el patrimoni cultural són presents en els projectes curriculars de les escoles del nostre país.

Els arxius municipals i comarcals són un bon recurs per iniciar els nens i les nenes en l'estudi de la història, per motivar-los en l'aprenentatge d'aquesta àrea i per innovar la didàctica de les ciències socials des de les escoles.

Tal com explica Gemma Tribó,³ els motius des de l'escola a favor de l'explotació didàctica dels arxius municipals i comarcals són:

- Contextualitzar el procés educatiu i promoure un ensenyament que tingui en compte els objectius socioafectius d'arrelament al medi i que faciliti la reconstrucció de la memòria col·lectiva.
- Desenvolupar la capacitat d'analitzar problemes socials i de prendre decisions buscant la coherència entre el coneixement escolar i el comportament social”.

També des dels arxius hi ha raons poderoses per introduir el concepte d'arxiu en les primeres etapes de l'ensenyament que tracten el medi històric. Aquestes raons es vinculen a la necessitat de donar a conèixer entre el conjunt de la societat, els serveis i les funcions que desenvolupen els arxius. Els arxius són molt desconeguts per al públic en general. Mostrar-los als nens i a les nenes i fer-ho periòdicament al llarg de les diferents etapes educatives, és una manera de contribuir al fet que els ciutadans

². Aquesta justificació, la proposta i la primera experiència amb un grup classe es recull a: DURAN, C.; RETUERTA, M. Luz. “La visita comentada a l'Arxiu amb l'alumnat de primària”. A: *II Jornades de Didàctica del Baix Llobregat*. Molins de Rei: Ajuntament de Molins de Rei: Consell Comarcal del Baix Llobregat, 2002, (en premsa).

³. TRIBÓ, Gemma. “Arxius i didàctica de la història al Baix Llobregat”. A: *Materials del Baix Llobregat*. 1997, núm. 3, pàg. 159-165.

valorin més una part important del seu patrimoni cultural a l'hora que es potencia la creació de futurs usuaris.

MATERIAL DE LA VISITA A L'ARXIU

A partir d'aquesta argumentació es va preparar el material de la visita comentada a l'arxiu que té els objectius concrets d'iniciar els nens i les nenes en la comprensió de les funcions que aconsegueix un arxiu i la seva utilitat, analitzar documents d'arxiu d'èpoques passades i sentir curiositat pel passat i aprendre a respectar-lo.

Els continguts comprenen uns procediments que inclouen la lectura i la interpretació de documents històrics a partir d'unes pautes d'observació, la iniciació a l'ús de documents històrics com a eina per reconstruir el passat, la localització de l'arxiu en el plànol de la ciutat i l'elaboració i la realització d'una entrevista a l'arxiver/a com a mitjà per obtenir una informació.

Els conceptes que els nens han de treballar són les fonts històriques i els treballs dels historiadors, l'arxiu, els documents d'arxiu i els diferents fons d'arxiu.

Amb això es volen potenciar les actituds de valoració del passat històric a partir del coneixement dels documents, la sensibilització envers aspectes de la vida quotidiana en altres etapes històriques, l'afany de saber, d'interrogar-se i d'investigar el propi passat i la disposició i respecte envers el treball en petits grups.

Per això es van triar tres documents que fossin significatius per a l'alumnat i que tinguessin relació amb el món dels infants. També es va intentar que la mostra fos de diferents tipus de documents –textuals, fotogràfics i gràfics. Aquests documents són:

- Un cartell de la Festa Major de 1934 –document gràfic– que recull jocs infantils organitzats amb motiu de la festa.
- Una fotografia de 1922 de dues nenes amb una bicicleta –que mostra els vestits, els pentinats i les joguines dels nens.
- Un inventari d'una escola de pàrvuls de 1948 –document textual– que reflecteix l'ensenyament durant l'època del franquisme.

TREBALL PREVI A LA VISITA

La visita comprèn un treball previ a l'escola on, a través d'una conversa a classe, es pregunta als alumnes si saben on és l'arxiu i si hi han estat mai. A continuació, es fa una lectura d'una part del plànol de la ciutat, per situar l'arxiu i altres indrets representatius de la ciutat. En els materials també hi ha espais en blanc perquè cada docent pugui afegir localitzacions que consideri d'interès per al seu alumnat.

Posteriorment, es treballen els conceptes, què és un arxiu, a partir de la definició que hi ha en el dossier i es prepara l'enquesta a l'arxiver/a que es farà el dia de la visita (en la guia del mestre/a hi ha algunes preguntes possibles). També es llegeix el text que explica què són les fonts històriques, els documents i els fons d'arxiu, per poder completar la graella que classifica els diferents documents d'acord amb els fons d'arxiu al qual pertanyen: fons d'ajuntaments, d'associacions, personals.

TREBALL DURANT LA VISITA A L'ARXIU

La visita a l'arxiu té una durada d'una hora i mitja aproximadament i consta de tres parts:

- *1a part.* L'alumnat arriba a l'arxiu i se situa en una de les sales. Allà els rep l'arxiver/a, es presenta als nens i nenes, que li fan l'enquesta i anoten individualment les respostes en el seu dossier.
- *2a part.* L'alumnat entra dins les dependències de l'arxiu amb l'arxiver/a i el seu mestre/a. Allà visiten les dependències, veuen com estan ordenats els documents i l'arxiver/a els ensenya diferents documents d'interès per a l'alumnat. És important incidir en l'ordre que cal mantenir durant la visita a l'interior de l'arxiu i en la cura amb què han de ser tractats els documents.
- *3a part.* L'alumnat surt de les dependències de l'arxiu i torna a la primera sala. Allà es formen grups d'entre tres i quatre nens/nenes que fan la lectura i la interpretació dels tres documents que conté el dossier. El mestre/a i l'arxiver/a són allà amb ells per solucionar els dubtes que tinguin. Algun aspecte del treball l'han de completar a casa, perquè necessiten la informació de quan els seus pares i avis eren petits.

Quan acaben l'anàlisi dels documents, ho posen en comú per poder completar o ampliar el treball i es dona per acabada la visita.

Posteriorment, ja a classe, els nens/es fan la valoració de la visita i redacten un petit text on expliquen el que més els ha interessat, el que han après, el que no han acabat d'entendre, etc.

LA CONSOLIDACIÓ DE LA VISITA A L'ARXIU DINS EL CICLE SUPERIOR DE PRIMÀRIA

Durant el curs de 1999-2000 la visita a l'arxiu amb alumnes de 5è de primària de l'escola Mestral es va valorar molt positivament i va motivar que proposéssim a l'Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat d'incloure aquesta activitat dins l'oferta general que fa cada any a tots els centres de primària de la ciutat. Per això vam elaborar uns materials de caràcter més definitiu, que permeten de treballar la visita a l'arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu, sense que el mestre/a hagi d'anar prèviament a parlar amb el personal de l'arxiu. Aquests materials són fotocopiats però abans ja tenen un disseny fet per professionals i una portada en color que els fa atractius per als nens i nenes. La incorporació de la visita comentada a l'arxiu l'any 2002 ha coincidit amb la celebració del mil·lenari de la ciutat. Això ha facilitat que s'incloués aquesta nova activitat i que l'ajuntament pagués les despeses dels quaderns didàctics de l'alumnat.

VALORACIÓ

En el moment d'escriure aquesta comunicació encara no disposem de les valoracions que cada centre educatiu, que ha fet la visita, lliura a l'Ajuntament en acabar el curs escolar.

La nostra valoració personal és molt positiva. La visita ha tingut molt bona acollida entre les escoles de Sant Feliu i han visitat l'arxiu uns dos-cents nens i nenes del cicle superior de primària.

També volem afegir l'interès que han manifestat molts mestres que desconeixien l'arxiu i n'han descobert el seu potencial, i han proposat d'elaborar de nous materials per treballar amb els seus alumnes altres temes del coneixement del medi social i cultural.

Les fonts d'arxius: una eina necessària per a les pràctiques d'història

Núria Florensa i Soler,
IES Barcelona Congrés

De l'arxiver reial:

- “y de tots sos treballs y fatigues non haja may alcansat salari ni remuneració proffit ni utilitat alguna”¹.

Corts 1599

Pel capítol de cort número 18 de les Corts de Monsó de 1585, s'establí que es fes un Arxiu Reial a la casa on el monarca feia les audiències i que es designés un escrivà de manament com a arxiver. Amb la potestat concedida, la Corona va nomenar arxiver a Jaume Pallicer, per Reial Privilegi, l'11 de maig de 1586. Després de tretze anys, en la Cort General de 1599, reunida a Barcelona, hi va quedar constància del seu treball abnegat². Per tant, serveixi aquest precedent històric per argumentar la necessària utilització i difusió de la documentació, que, amb tanta cura, els nostres avantpassats ens van saber llegar. Per això, quan vam llegir el tríptic de les Primeres jornades Ensenyament-Arxiu, ens va entusiasmar la idea³. D'aquesta manera, el professorat interessat a treballar amb fonts arxivístiques podríem contrastar la nostra tasca docent, amb altres pràctiques educatives, i, en conseqüència, ens seria de gran profit als ensenyants per millorar la nostra activitat professional⁴. Les inquietuds intel·lectuals, d'investigació⁵, d'innovació i de renovació del professorat són una bona via de transmissió al nostre alumnat. Quan els docents ens plantegem noves perspectives, cerquem propostes diferents a les que hem fet

¹. Arxiu de la Corona d'Aragó, *Corts*, 1599, Generalitat, 1049, f. 109v.

². id., f. 109-110.

³. El nostre interès per l'ús de fonts primàries ve de temps enrere: FLORENSA I SOLER, Núria, *Creació d'un repertori documental didàctic per a l'ensenyament secundari obligatori*. Barcelona: 1993, treball en part inèdit, a la biblioteca del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya. Una part està publicat a *Reforma* 1995. Barcelona: Institut Ciències Educació-Universitat de Barcelona, 1996. [CD-ROM]

⁴. ZABALA VIDIELLA, Antoni. *La práctica educativa. Cómo enseñar*. Barcelona: 1995, pàg. 11.

⁵. Els membres del Col·lectiu Docència i Investigació a Secundària (DIS) així ho considerem: “La investigació té una dimensió pràctica molt important”, citat en el manifest *Per la compatibilitat i complementarietat de docència i investigació en el marc dels nous ensenyaments secundaris*, 1999.

habitualment –o bé a molt curt termini, fins i tot, les que hem utilitzat el curs anterior–, quan emprendem una investigació d'un problema pràctic, modifiquem alguns aspectes de la nostra activitat docent, desenvolupem la comprensió i canviem les nostres estratègies. D'aquesta manera, el professorat inicia un procés de reflexió, que és molt necessari per als ensenyants i per planificar el procés educatiu⁶.

Per tot això, malgrat el poc temps que ens quedava per preparar una comunicació –poc més de 30 dies–, ràpidament ens vam “cabussar” a cercar un eix vertebrador per exposar part del nostre petit projecte educatiu⁷, a fi de presentar-lo en aquestes Jornades a altres companys i companyes. Una part del projecte es basa en l'ús de fonts arxivístiques, que, com ja hem esmentat, hem anat treballant, des de fa anys, amb el nostre alumnat.

En aquesta comunicació, hi abordarem quatre aspectes:

1. Perquè les fonts arxivístiques?
2. Les fonts arxivístiques per a les pràctiques d'història. “Deconstruir la història”.
3. Les fonts arxivístiques com a treball de camp per al treball de recerca de segon de batxillerat.
4. Proposta de fonts arxivístiques.

1. PERQUÈ LES FONTS ARXIVÍSTIQUES?

- “Porque es notorio que si en cierta época es preciso conservar muchos papeles bajo el velo del misterio, ninguno hay que a su debido tiempo no deba ser documento histórico que ilustre y enseñe a los pueblos [...] resucitar cuantas noticias útiles, gloriosas y de enseñanza yacen ocultas en los pergaminos, códices antiguos y privilegios, y de ellos saquen ejemplos y escarmientos las generaciones venideras y de muchos modos se instruya la Nación”⁸.

Corts de Cadis, 1814

Les fonts arxivístiques són indispensables per a un historiador –a fi de no esdevenir “un historiador de despatx”–; per tant, considerem que per a un professor d'història també ho són. El Dr. Cerdà fa palesa aquesta necessitat que defensem: “Los dos valores tradicionales de los fondos documentales, el administrativo y el histórico. Ambos con un poder legitimador, unos legitiman derechos y otros legitiman el or-

6. ELLIOTT (1993) distingeix dues maneres diferents de desenvolupar la pràctica docent: el professor que investiga sobre un problema pràctic i amb aquesta base canvia la seva pràctica docent o el professor que modifica la seva pràctica docent per respondre a algun problema pràctic, un cop comprovada l'eficàcia per resoldre'l. Citat per ZABALA VIDIELLA, Antoni. *La pràctica educativa* ..., pàg. 12-13. Amb referència a la distinció d'ELLIOTT, nosaltres considerem que poden convergir les dues maneres.

7. El petit projecte educatiu, amb diverses vessants, l'hem desenvolupat a *Tessel·les d'història de Catalunya*, “Premis Leandre Colomer, La història de Catalunya a l'Ensenyament”, que obtingué el primer premi a la cinquena convocatòria (anys 2000-2001).

8. Diario de Sesiones de las Cortes de Cádiz, 23 de marzo de 1814, citat per CERDÀ DÍAZ, Julio. *Los archivos municipales en la España contemporánea*. Gijón: 1997, pàg. 13.

den social y político. Un instrumento privilegiado de poder, la información convenientemente seleccionada y elaborada por el historiador, es un recurso frecuente a partir de la institucionalización del saber histórico que surge a partir de mediados del siglo XIX. Pero el temor del poder a una memoria no controlada es anterior a profesionalizar la historia y los archivos. La historia, en cuanto creadora de opinión, es tremendamente incómoda y peligrosa cuando no está bajo la tutela del poder establecido. De ahí las reticencias que aparecen ya en el siglo XVIII con los primeros movimientos históricos renovadores, que se atrevían a sacar a la luz desconocidos documentos históricos [...] Ya no eran creíbles los falsos cronicos y la [sic] explicaciones divinas, es necesario controlar los archivos, los archiveros y en última instancia la producción histórica”⁹.

Encara queden dubtes sobre per què hem d'utilitzar les fonts d'arxiu?

En l'àmbit de l'ensenyament històric a secundària, per respondre la qüestió plantejada en aquest apartat, hem de partir que la premissa inicial depèn de la pròpia metodologia del professorat¹⁰. En el nostre cas, el plantejament dels treballs no és només buscar materials nous. Volem activitats d'ensenyament o seqüències didàctiques que contribueixen a l'aprenentatge mitjançant un conjunt de materials diversos per a l'alumnat. També procurem impulsar l'alumnat perquè s'acostumi a trobar, seleccionar i desxifrar la informació i perquè consultin necessàriament bibliografia complementària al llibre de text. En altres ocasions, som nosaltres que els indiquem l'article, el capítol, o bé el llibre que han de llegir o consultar. Aquesta metodologia que sintetitzem està avalada per autors consagrats en temes pedagògics¹¹, els quals ressalten com és un model molt actiu per mitjà del qual l'alumnat i el professorat treballen un mètode interactiu, interrogatiu i d'aprenentatge per descobriment. D'acord amb això, el mètode de preparació del material didàctic amb les fonts arxivístiques es basa en la recerca del *com?* i del *per què?*, que són les bases de les noves (o millor dit, ja no tan noves) investigacions cognitives¹², que promouen escoles per pensar. És indispensable ensenyar a l'alumnat el *per què* del funcionament de les estratègies per aprendre a resoldre els problemes¹³. Per tant, les fonts primàries reuneixen aquests requisits. Hem posat èmfasi en l'opció

⁹. id., pàg. 41-42.

¹⁰. En el nostre cas, remetem i ens basem en el treball que vam realitzar a DURAN PENEDO, Mercedes; FLORENSA I SOLER, Núria; LAMARCA I FARRÉ, J. Antoni. *Imperialisme i colonialisme. 1898: Una guerra, un alliberament o una nova dependència? Un ensenyament per pensar*. Montcada i Reixac: Museu les Maleles, 1998.

¹¹. FLORES, T.- LÁZARO, M. L. de. *Un ejemplo de diseño curricular para el área de Geografía, Historia y Ciencias Sociales*. Madrid: Enseñanza secundaria obligatoria, 1991, pàg. 13-16.

¹². CARRETERO, Mario; POZO, Juan Ignacio; ASENSIO, Mikel (compiladors). *La enseñanza de las Ciencias Sociales*. Madrid: 1989. En concret, sobre la concepció cognitiva, vegeu pàg. 13-29.

¹³. BRUER, John T. *Escuelas para pensar. Una ciencia del aprendizaje en el aula*. Barcelona: 1995, pàg. 296-297.

metodològica del professorat, a fi d'aprofundir i aprofitar al màxim les fonts arxivístiques. Al nostre parer, amb el model historiogràfic italià de la microhistòria, molt reconegut internacionalment, ho podem aconseguir¹⁴.

L'excel·lent llibre de Carlo Ginzburg, *El formatge i els cucs*¹⁵, ens va ensenyar com la vida d'un moliner que havia transcorregut anònima i que fou mort a la foguera per ordre de la Inquisició podia difondre's de manera científica; a més, la seva obra va elevar la categoria de la microhistòria¹⁶. Amb aquest estudi específic, va demostrar que es podia teixir una xarxa molt àmplia al seu voltant. Nosaltres no podem aspirar a tant, ni de bon tros, i menys amb els límits de l'ensenyament públic de secundària, però sí que volem col·laborar en l'estudi de la història de Catalunya, mitjançant la utilització de fonts arxivístiques, tractant didàcticament els documents de l'època.

Un altre aspecte que hem de tenir en compte és el coneixement del professorat de l'etapa històrica estudiada, ja que considerem que és molt útil delimitar el període a fi de poder-lo desenvolupar amb més profunditat. En el nostre cas, l'època històrica que treballem especialment amb fonts arxivístiques és el període de la Monarquia dels Àustria, sense descartar l'atenció a d'altres períodes de manera puntual). Després d'una recerca de documents adequats perquè els usi el nostre alumnat, demanem microfilm, el passem a fotocòpia i després reproduïm les còpies necessàries per a l'alumnat. Per a la selecció, tenim present: la idoneïtat del tema i la claredat del manuscrit, del llibre de registre, del lligall, etc., en concret la bona lletra de l'escrivà¹⁷ o bé del personatge escollit. Aquests requisits són indispensables, ja que en tractar-se de documentació dels segles XVI, XVII i XVIII, a més de l'estudi aproximat de paleografia, no volem afegir-hi la dificultat d'una cal·ligrafia il·legible, una lletra cremada per la tinta, etc.

En definitiva, les fonts arxivístiques són idònies per poder plantejar al nostre alumnat, el gran desig i la gran fita de qualsevol ensenyant: "Sempre que ensenyis, ensenya alhora a dubtar del que ensenyes"¹⁸.

¹⁴. Sobre la historiografia, la metodologia i la interdisciplinarietat de la microhistòria, vegeu HERNÁNDEZ SANDOICA, Elena. *Los caminos de la historia. Cuestiones de historiografía y método*. Madrid: 1995, pàg. 148-160 i 192-201.

¹⁵. GINZBURG, Carlo. *El queso y los gusanos. El cosmos, según un molinero del siglo XVI*. Barcelona: Muchnik Editores, 1981 [edició italiana: *Il formaggio e i vermi*, 1976].

¹⁶. GINZBURG, Carlo. "Microhistoria: dos o tres cosas que sé de ella", *Manuscrits*, núm. 12 (1994), pàg. 13-42.

¹⁷. A tall d'exemple: l'escrivà del Consell era el cap de l'escrivania del municipi barceloní, el seu ofici –per la seva transcendència– era vitalici i estava ocupat per un notari amb un jove escriptent com a ajudant. A més, al seu càrrec, hi tenia tres escriptors jurats del Consell, que havien de ser notaris. FLORENSA I SOLER, Núria. *El Consell de Cent. Barcelona a la Guerra dels Segadors*. Barcelona: 1996, pàg. 306-307.

¹⁸. Com en tot treball rigorós, ens hem de plantejar el dubte, el qual fa avançar la ciència, en la línia proposada per René DESCARTES en la seva obra, coetània al període documental que més treballem nosaltres, *Discours de la méthode pour bien conduire sa raison et chercher la vérité dans les sciences...* (1637), que va provocar una revolució en el pensament. Vegeu ORTEGA Y GASSET, José. *La rebelión de las masas*. Barcelona: 1969, pàg. 35, que el considera "nuestro sumo maestro Descartes, el hombre a quien más debe Europa".

2. LES FONTS ARXIVÍSTIQUES PER A LES PRÀCTIQUES D'HISTÒRIA, "DECONSTRUIR LA HISTÒRIA"

Segons H.J. Eisenck: "¿Por qué entonces discutir el problema sobre la base de opiniones, cuando puede discutirse sobre la base de hechos?"¹⁹. I els fets històrics els trobem en els documents, per la qual cosa, per construir història, són indispensables les fonts arxivístiques i aquest és un missatge que hem de saber transmetre al nostre alumnat.

Amb això, no estem postulant la història *événementielle*, de bell antuvi, sobre la qual l'historiador francès Lucien Febvre ja va fer-ne una notòria campanya en contra²⁰. Volem defensar els fets documentals, contextualitzar-los, interpretar-los, comentar-los i, si escau, "deconstruir la seva història".

Per utilitzar els fons d'arxiu, primer realitzem la recerca de material, un cop seleccionat, com ja hem esmentat, seguim els passos descrits a l'apartat anterior, fins poder portar-lo a treballar a l'aula o bé lliurar-lo individualment a cadascú per al seu estudi segons la temàtica tractada. El nostre alumnat no té l'edat suficient, ni està preparat encara, per anar sol a un arxiu. Tant de bo, a partir d'aquestes *Primeres Jornades Ensenyament-Arxiu* i de les reflexions conjuntes entre ensenyants i arxivers, puguem cercar vies per obrir, amb molta cura, els arxius d'una manera controlada, rigorosa i atractiva per al nostre alumnat i, a més, puguem obtenir la difusió suficient perquè el professorat en coneguem les possibilitats.

Amb referència al nostre treball específic per estudiar les fonts arxivístiques amb l'alumnat, considerem que han d'aprendre que un document no ens serà útil sense iniciar amb el document un procés acurat, que sistemàticament resumiríem en els apartats següents:

1. Factors de complexitat d'un document

21

- 1.1. *Forma*. La forma és l'estructura que té el document. Comprèn el material amb què està fet: l'argila, la pell, el bronze, el marbre, la seda, el paper, el pergami i el paper, així com el contingut textual que poden tenir altres mitjans d'expressió.
- 1.2. *Validesa*. La validesa és el coneixement de la font que va expedir el document. Per exemple, una minuta és un document, però no n'és el primer exemplar oficial o públic. També hem de tenir present l'autenticitat i la veracitat. Un document és autèntic quan la persona o persones que l'han fet hi figuren amb la data expressada. Un document pot ser fals en el contingut, però verídic històricament.

¹⁹. SIERRA BRAVO, R. *Tesis doctorales y trabajos de investigación científica*. Madrid, 1994 (3ª edició ampliada), pàg. 43.

²⁰. VILAR, Pierre. *Pensar històricament. Reflexions i records*. València, 1995, pàg. 95.

²¹. Citat a FLORENSA I SOLER, Núria. "Què entenem per document". A: *Creació d'un repertori documental didàctic ...*, pàg. 15-16. Vegeu la nota 3.

- 1.3. *Funció*. La funció d'un document és la finalitat que vol tenir. Pot ser un document públic o privat, amb diverses tendències segons la conjuntura social, política, econòmica i cultural al llarg del temps.

2. Anàlisi i comentari destriat d'un document

- 2.1. Hem de valorar que no sigui un document apòcrif. També hem de destacar que hi pot haver diferents posicions, i, fins i tot, com aquestes poden canviar amb el temps, segons la valoració d'altres historiadors. En aquest apartat, hi utilitzem l'exemple següent.
 - El segle XIX, l'historiador Pujol i Camps va transcriure un document, però, malgrat els dubtes plantejats, el va justificar àmpliament²². Aquest tractava sobre les negociacions dels catalans amb els francesos a la vetlla de la Guerra dels Segadors, per la qual cosa s'anticipava els primers contactes el mes de març de 1640. Va ser contestat amb contundència per l'historiador Ferran Soldevila²³ i també per Josep Sanabre²⁴, que va considerar apòcrif el document esmentat. La historiografia actual ha avançat una mica més les dates de les negociacions. Fins i tot s'accepta que el document, qüestió del debat, podia ser una minuta i amb les noves investigacions realitzades, s'ha pogut contextualitzar-lo. D'aquesta manera, l'escrit respon a la conflictivitat existent, amb diverses vessants, el març de 1640 i, en conseqüència, abona l'argumentació de Pujol i Camps²⁵. A més, posteriorment, amb una altra font documental diferent, s'ha pogut corroborar la data qüestionada²⁶ i reafirmar com els catalans negociaven amb França ajut militar per defensar-se: "...haviéndose juntado todos cinco en la Leucata ajustaron a los 15 de março de 1640 las condiciones que poco después tuvieron cumplimiento y cada uno orden de sus principales para poderlas firmar y obligarse en debida forma"²⁷.
- 2.2. Hem de conèixer l'origen del document, la procedència, per poder delimitar-ne la legitimitat com a font, però, també, en alguns casos, la

²². PUJOL I CAMPS, Celestino. *Memorial Histórico Español*, 6 vol. Madrid: 1888-1891 vol. XX-XXV. El document, de la Bibliothèque Nationale de Paris, és el núm. 335, Apéndice X, t. XXI, pàg. 416-419.

²³. SOLDEVILA, Ferran. *Història de Catalunya*, 3 vol., Barcelona, 1962 [1ª edició 1934-35], vol. 3, pàg. 1018-1020.

²⁴. SANABRE, José. *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*. Barcelona: 1956, pàg. 92-93.

²⁵. FLORENSA I SOLER, Núria. *El Consell de Cent...*, pàg. 536-540 i 598.

²⁶. Aquest document el vam trobar a la Biblioteca Nacional de Madrid, ms. 2371, "Sucesos del año 1640", f. 212-213v., en realitzar un buidat sistemàtic del manuscrit.

²⁷. id. La cita és del f. 212. Les cinc persones esmentades eren: Francesc Vilaplana, Aleix de Sentmenat i Ramon de Guimerà (per error constava Ramon de Marimont) per part catalana, i d'Espanen i Du Plessis-Besançon, de França.

intencionalitat. En aquest apartat, s'ha d'introduir el nostre alumnat en els buits documentals –pels anys o segles transcorreguts, pels incendis, per les destruccions en les revolucions, en les guerres, etc.–, en les omissions documentals voluntàries –l'ocultació manifesta de deixar testimoniatge escrit i/o la seva destrucció premeditada, etc.–.²⁸

Podem citar els dos exemples. En el període de la revolta i la revolució catalana de 1640, en la documentació conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, destaca que bona part de la correspondència rebuda –molt concretament, de particulars– presenta un buit clamorós i no tenim dubte, que fou intencionat. Altres cartes, informacions, missives, etc. que sortien del consistori no es registraven, tal com consta en algun document que feia constar que la informació i/o les ordres les donaria oralment el portador d'aquell escrit. El segon cas que esmentem és el de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona, en el qual, en temps de la Guerra Civil Espanyola (1936-1939), van desaparèixer alguns llibres –uns 9 volums de l'administració general de la caritat, llibres d'administració–.

- 2.3. Els documents s'han de llegir amb minuciositat, amb deteniment; les preses són mals aliats per comprendre l'esperit d'un escrit i/o la intencionalitat de l'escribà, del personatge o de la institució d'on prové. La documentació oficial té, usant la terminologia actual, “mala premsa” entre els historiadors, ja que el formalisme protocol·lari, la correcció i la prudència extremada els fan limitats. Si bé inicialment es així, considerem que, amb les fonts oficials, hem d'arribar a un bon nivell d'aprofundiment, perquè, com bé ens deia el gran historiador Jaume Vicens i Vives sobre les fonts oficials²⁹, s'han de llegir entre línies. Estem totalment d'acord i hi afegim que són imprescindibles i que, en algunes ocasions, són més completes i exactes que altres fonts, en especial per l'època històrica que nosaltres treballem. A més, hi podem copsar, en ocasions, l'esperit rigorós de l'escribà o bé d'altres persones que ens han volgut deixar “petjades” per a la posteritat, a fi, probablement, que, en un altre moment, es pogués reconstruir amb veracitat aquell moment històric.
- 2.4. Els documents, com tot text, s'han de contextualitzar. Els arqueòlegs tenen molt present que tota troballa s'ha d'estudiar primer *in situ* i, posteriorment, ja es faran altres anàlisis, comparacions, similituds, etc. En un document, s'esdevé la mateixa circumstància. També, per això, en ocasions, s'han obert debats tensos entre historiadors i entre arxivers sobre postures ideològiques divergents pel que fa a l'organització d'algun fons d'arxiu.

²⁸. Resulta suggestiu el llibre d'ALBERCH FUGUERAS, Ramón; CRUZ MUNDET, José Ramón. *Archives! Los documentos del poder. El poder de los documentos*. Madrid: 1999. També, l'apartat “Archivos y poder político. La destrucción de documentos como elemento legitimador” de CERDÁ DÍAZ, Julio. *Los archivos municipales ...*, pàg. 41-46.

²⁹. A la tesi de doctorat de VICENS I VIVES, Jaume –*Ferran II i la ciutat de Barcelona 1479-1516*, 3 vol. Barcelona: 1936-1937–, aquest historiador va utilitzar fonamentalment documentació oficial del govern municipal, per la qual cosa n'era un bon coneixedor.

Si, en l'apartat anterior, tractàvem de certes petjades, a fi d'apropar-nos més a la realitat d'un moment històric, hem de tenir present que, per detectar-les, primer hem de comprendre el context històric en què s'ha fet el document. Per això, és tan important endinsar-se, primer, en l'època i, posteriorment, en la documentació específica.

- 2.5. Tot document hem d'analitzar-lo, d'interrogar-lo, de deduir-lo, d'interpretar-lo i, finalment, de valorar-lo. Per fer-ho, hem de transcriure'l; per això, primer donem al nostre alumnat unes breus nocions d'aproximació a la paleografia³⁰, els passem un full amb les abreviatures que s'hi poden trobar i el desenvolupament i els indiquem com s'ha de realitzar la lectura i la transcripció correctament³¹. Per a la transcripció, reproduïm el text amb la màxima fidelitat, respectem la grafia original i només normalitzem l'accentuació i les lletres majúscules per fer-ho més entenedor, tot respectant, en conjunt, l'original. L'alumnat forma grups de treball a fi de donar-se suport en aquesta difícil tasca, que plantejem com un repte. Això, a més, fomenta la seva sociabilitat per les necessitats d'ajuts.

Posteriorment, passem a les parts indicades a l'inici d'aquest apartat per avaluar i concloure rigorosament el treball amb el document estudiat. Un dels objectius és que no han de fer un plagiat del document: l'han de comentar amb paraules pròpies, amb correcció ortogràfica i sintàctica, tenint cura de la maduresa expositiva d'acord amb la seva edat. Cal assenyalar que preferim treballar molt pocs documents amb l'alumnat a fi d'aprofundir-ne el tractament.

3 LES FONTS ARXIVÍSTIQUES COM A TREBALL DE CAMP PER A LA FEINA DE RECERCA DE SEGON DE BATXILLERAT

Quan, a l'IES Barcelona Congrés, s'hi va implantar la Reforma, vam tenir la possibilitat d'impartir un crèdit variable d'Història de Catalunya, però el Departament de Ciències Socials no va arribar a tenir ni 6 alumnes inscrits, el mínim acordat pel centre, a fi de poder-lo impartir. D'altra banda, l'alumnat de segon de Batxillerat que havia de dur a terme un treball de recerca escollia temes molt genèrics i diversos, però cap centrat concretament en la nostra història.

A tall d'exemple, el curs 1999-2000, vam dirigir³² i es van finalitzar els treballs escollits lliurement per l'alumnat, amb els títols següents: L'OTAN. *La intervenció*

³⁰. CABANES PECOURT, Mª Desamparados. *Elementos de Paleografía*. Valencia: 1972. D'aquest llibre, n'obtenim la metodologia bàsica que utilitzem i per a la transcripció; és el sistema més utilitzat.

³¹. A tall d'exemple per a la transcripció paleogràfica, vegeu BUSQUETS DALMAU, Joan. *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La Crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, 2 vol. Barcelona: 1994, p. 7-8, en concret per a les normes de transcripció del text.

³². S'entén que els treballs van ser dirigits per l'autora d'aquesta comunicació i estic utilitzant per a la redacció el "plural de modèstia", però, per evitar confusions, faig aquest aclariment als lectors.

militar a Kosovo; Els monuments parisencs; Castells de Gran Bretanya i Evolució dels diners a la història.

Aleshores, vaig plantejar al Departament de Ciències Socials de l'IES Barcelona Congrés, l'interès de vincular el crèdit d'Història de Catalunya amb el treball de recerca de segon de Batxillerat. D'aquesta manera, durant el curs següent, va ser possible realitzar l'esmentat crèdit d'Història de Catalunya; a més, diversos alumnes de segon de batxillerat van escollir el treball de recerca sobre alguns aspectes de la monarquia dels Àustria, amb l'ús de fonts d'arxius per al treball de camp. Així doncs, el curs 2000-2001, quatre alumnes van poder finalitzar, lliurar, defensar i aprovar molt satisfactòriament el seu estudi, amb els títols següents: *La batalla de Martorell (1641) dins la guerra dels Segadors; Els estaments no privilegiats a la Catalunya de l'Antic Règim; Barcelona: El Corpus de Sang (1640) i La revolució militar i l'exèrcit hispànic a l'Època Moderna. Un exemple: la Coronela de Barcelona.*

Aquest curs 2001-2002, hem prosseguit amb la mateixa línia de treball. La temàtica ha girat al voltant de la Inquisició, la bruixeria i la Il·lustració. Quatre nous alumnes han pogut fonamentar sòlidament els seus treballs de recerca amb fonts d'arxius.

Amb tot aquest llarg procés, és compleix una part del nostre petit projecte educatiu i el concepte que tenim de la història i dels historiadors, tal com escrivia el professor Pierre Vilar: "¿Com es defineix per a mi el veritable historiador? És l'investigador que revela problemes allà on no era costum descobrir-ne i que, a partir de noves fonts o de noves combinacions de fonts conegudes, proposa solucions a aquests problemes, o bé suggereix els mitjans per superar-los"³³.

4. PROPOSTA DE FONTS ARXIVÍSTIQUES

Evidentment, el material que prefereix el professorat és el que el mateix professorat elabora, però, en el cas del treball amb fonts arxivístiques, el professorat de secundària, desgraciadament, no disposem de prou temps per realitzar-ne nosaltres mateixos la recerca, per la qual cosa, també en alguna ocasió, hem utilitzat material documental reproduït en diversa bibliografia. Algunes vegades, a l'apèndix documental o en annexos, s'hi inclou una reproducció de fonts que han estat comentades al text. D'aquesta manera, esdevé un treball més fàcil per algun alumnat amb dificultats, ja que poden ajudar-se amb el comentari de les indicacions donades en el llibre. És una manera d'atendre la diversitat de la classe. Per exemple, aquest curs 2001-2002 he utilitzat en el crèdit d'Història de Catalunya de primer de batxillerat una obra de Manel Ametller i Basset³⁴ que reproduïx fonts arxivístiques de l'Arxiu de Protocols Notarials i d'un arxiu local, de Matadepera. La documentació que hem treballat ha estat la següent: l'assentament dels primers pobladors; una carta

³³. VILAR, Pierre. "Pròleg", *Història de Catalunya*, 8 vol., Barcelona, 1987-1990, vol. IV, pàg. 9.

³⁴. AMETLLER I BASSET, Manel. *Els orígens del nou poble de Matadepera 1768-1868*. Matadepera: 1997.

nomenant el rector; com un pagès, considerat jornalero, tenia l'any 1768 un establiment i preferia ser estanquer de tabacs i cobrar l'arbitri reial; l'evolució de l'estanc a hostal –sense gaudir de llicència reial–; i finalment les diferents mesures agràries, de pes, de capacitat i de monedes³⁵. Però, també l'estudi ens ha portat a altres aspectes per desenvolupar, com és el cas que l'any 1871 en una estadística d'instrucció primària, d'un total de 497 habitants de Matadepera, 8 no sabien llegir, 71 ni llegir ni escriure i que la meitat dels regidors no signaven les actes municipals perquè no sabien escriure³⁶.

També suggerim que pot ser interessant per al professorat que vulgui treballar paleografia, utilitzar l'obra coneguda d'Agustín Millares Carlo, on trobem diverses reproduccions de documents i un àlbum de làmines i comentaris, amb una catalogació de documents i una breu presentació per a cadascun³⁷.

Però, si el treball paleogràfic considerem que pot ser massa complex, podem situar-nos en èpoques més properes a nosaltres. En aquest cas, podem utilitzar l'epistolari d'Àngel Guimerà, que està publicat³⁸, amb diverses reproduccions documentals³⁹. Les cartes ens fan endinsar en el segle XIX, tant en l'àmbit cultural i social com polític. Així, Guimerà, des de Madrid, escriu sobre la guerra colonial a Cuba (1895-1898): "Aquí diuen que mentre hi hagi diner per enviar á Cuba, no s'acabarà la guerra" i sobre el patriotisme espanyol escrivia: "Aquí es parla molt del empréstit. Encara hi ha patriotisme espanyol de boca; de cor no el trobo en lloch. Als toros lo dia de la corrida del Imparcial tots los diaris van dir que hi habia gran entusiasmo; jo no vaig sentir ni un sol viva dels que deya la premsa. Aquí del empréstit se'n diu'l patriotisme al siete por ciento"⁴⁰, o bé sobre la revista-diari català, La Renaixensa: "Ja rebo La Renaixensa, que llegeixo més que á Barcelona"⁴¹.

Avançant cronològicament en la història, ens "posem" al segle XX. Per aquest segle, considerem que és d'agrair el magnífic treball realitzat per l'equip d'estudiosos a fi que l'Ajuntament de Manresa hagi pogut penjar a la web www.ajmanresa.org/

³⁶. id., pàg. 312.

³⁷. MILLARES CARLO, Agustín, *Tratado de Paleografía española*, 3 vol., Madrid, 1983. El volum 1 és de text, el volum 2 és de reproduccions de làmines d'època medieval i el volum 3 és de final d'època medieval i moderna.

³⁸. GUIMERÀ, Àngel. *Epistolari*, recull i anotació de CUBAS I OLIVER, Enric, Barcelona, 1930.

³⁹. Van ser autoritzades per Pere Aldavert i Martorell, amics de tota la vida i que en morir la mare de Guimerà, la família Aldavert el va acollir a casa seva. Va ser en Pere qui esperonà el poeta i dramaturg a escriure en català. Els dos personatges van estar profundament units en les seves trajectòries polítiques, culturals i en bona part econòmiques.

⁴⁰. id., pàg. 114. L'empréstit era de 400 milions, al tipus de 93%, interès 5%, i amb la finalitat de sufragar les despeses de les guerres colonials a Cuba i Filipines. L'esmentada cursa de braus es va fer a Madrid, el 13 de novembre de 1898, organitzada pel diari *El Imparcial* a fi de recaptar fons per als ferits de la guerra.

⁴¹. id., XLIX. "Carta de Guimerà a la família Aldavert". Madrid, 17-2-1896.

historia/republica⁴². Aquí podem llegir el text íntegre de la introducció autocensurada que Joaquim Amat-Piniella va realitzar per a la seva novel·la K.L.Reich. La maleta que contenia la documentació ha estat una donació de la família a la ciutat de Manresa. Es poden veure els documents originals i la transcripció feta, així com dues versions de la introducció, una de les quals, la que va escriure els anys 1945-1946 després d'haver estat quatre anys i mig al camp de concentració nazi de Mauthausen⁴³, ens explica sobre els republicans espanyols: *"Però, en el curs d'uns mesos, la Gestapo els anà recollint per a emmenar-los als camps d'exterminació de la SS amb el sambenet de "roigs espanyols". Franco no havia volgut reconèixer-los com a súbdits, i Pétain es negà a considerar-los voluntaris a la defensa de França. Només Hitler els admeté per a devorar-los en el secret dels seus forns crematoris. Triada de criminals, responsables tots tres de la mort espantosa de 5.500 germans nostres a través de totes les tortures imaginables! Responsables també d'un esclavatge de quatre anys i mig suportat pels supervivents en condicions inhumanes! Ni Franco, ni Pétain, ni Hitler, oblidaven que eren els espanyols els qui, primer que ningú havien plantat cara al feixisme internacional. A la "nova Europa" forjada amb sang innocent, devastacions i misèria els espanyols anti-franquistes no tenien altra plaça que la d'un pot de cendres..."*⁴⁴.

CLOENDA

En definitiva, amb aquest conjunt d'exemples que hem presentat, considerem que treballar a l'ensenyament secundari amb diferents fonts d'arxiu és possible i molt suggestiu i que contribueix a valorar el llegat documental dels nostres avantpassats. Alhora, ens facilita la complexitat interpretativa, indispensable per aprendre història, una història comprensiva que podrem aplicar a diversos tipus de coneixements, que ens proporcionarà un esperit crític i rigorós, indispensable per analitzar, interpretar i comprendre el món que vivim. Fins i tot, alguns documents ens poden servir per "deconstruir la història". Les fonts d'arxiu tenen una vàlua administrativa i històrica, per legitimar drets i per legitimar l'ordre social i polític, per això s'han de conèixer⁴⁵. Com està escrit en la introducció esmentada "abans d'oblidar una cosa cal haver-la coneguda"⁴⁶. Per tant, el nostre treball amb fonts arxivístiques ha estat motivar per aprendre, suggerir per reflexionar, desenvolupar la intuïció, el pensament i l'esperit crític, comprendre les controvèrsies interpretatives, aprendre a argumentar, fomentar la sociabilitat, etc., com a elements indispensables

⁴². Ho podem trobar imprès a la revista *Dovella*, núm. 74 (hivern 2001). Està editada pel Centre d'Estudis del Bages; hi ha un monogràfic sobre l'exposició "Joves i Republicans. La República a Manresa (1931-1936)".

⁴³. "Cultura", *Avui*, 25-4-2002.

⁴⁴. <<http://www.ajmanresa.org/historia/republica>> [consulta: 6-5-2002].

⁴⁵. CERDÀ DÍAZ, Julio. *Los archivos municipales ...*, pàg. 41-42.

⁴⁶. A la introducció publicada l'any 1963 i el 2001, AMAT I PINIELLA, Joaquim, K.L. REICH.

per formar-nos humanament i fer progressar l'intel·lecte. També, posem de relleu el valor de la nostra història i de la nostra llengua, com a elements identificadors i de cohesió social i nacional⁴⁷. Volem repensar la història a fi de millorar la societat. Procurem treballar amb rigor, no sols amb passió, el que com a ciutadana, professora i historiadora tenim pel nostre llegat cultural.

⁴⁷. Per als "dubtes", matisacions i/o discrepàncies sobre aquest vessant de la història, vegeu PÉREZ GARZÓN, Juan Sisínio *et al.* *La gestión de la memoria. La historia de España al servicio del poder*. Barcelona, 2000. I també a *El libro escolar, reflejo de intenciones políticas e influencias pedagógicas*. Madrid: 2000, en concret, VALLS, Rafael "La historia enseñada en España a través de los manuales escolares de historia (enseñanza primaria y secundaria)", pàg. 47-62.

La didàctica aplicada a la història i a la documentació de l'Arxiu Municipal de Lleida. Una experiència ambiciosa

*Elena González Coso,
Arxiu Municipal de Lleida
Montserrat Pons Mascarilla,
Arxiu Municipal de Lleida*

INTRODUCCIÓ

Els arxius municipals són els serveis més propers al ciutadà, això fa que la seva implicació en la dinàmica cultural de la població sigui inevitable.

Aquesta dinàmica cultural, inclou diferents tipus d'activitats dirigides a un ampli ventall de col·lectius. Entre aquests, hi ha els docents.

Com sempre, els recursos humans i materials marcaran la pauta del desenvolupament i materialització d'aquestes activitats.

Amb la reforma educativa de l'ensenyament secundari i del batxillerat, s'ha posat de manifest la manca de material didàctic per confeccionar els crèdits i els treballs de recerca que s'han d'oferir a l'alumnat. Cal la col·laboració dels dos àmbits professionals, professors i arxivers, per arribar a elaborar materials de qualitat que es puguin treballar a les aules i també per planificar les tasques de recerca i les consultes que es facin a l'arxiu. Si ho fem de manera coordinada evitarem la frustració dels alumnes que es dirigeixen als nostres centres mancats de l'orientació pertinent, quan cerquen materials per als seus treballs. Aquest desconeixement del món dels arxius que caracteritza els professors i els estudiants provoca que els arxivers ens plantegem actuar contra aquesta situació i endeguem projectes que intentin que els uns i els altres adquireixin un coneixement de l'estructura organitzativa i del contingut dels fons dels arxius, i també dels hàbits de consulta més eficaços.

A França l'any 1954, la celebració de la primera conferència de la "Table Ronde des Archives" es va dedicar monogràficament a "Els arxius i l'ensenyament". A casa nostra, fins ara no s'havia fet cap fòrum d'intercanvi d'experiències entre arxivers i docents.

Aquestes jornades que ara fem, fruit de la iniciativa dels docents, posen de manifest l'interès de plantejar-se el servei educatiu dels arxius com un element educador. Des d'una de les primeres experiències de servei educatiu a l'Arxiu Històric Comarcal

de Cervera, a la darrereria dels anys vuitanta,¹ la preocupació dels arxius per aquest tema s'ha fet palesa amb la publicació de diversos materials didàctics adreçats a diferents àmbits educatius i en la posada en marxa d'algunes experiències educatives amb més o menys continuïtat. Des del món dels docents s'ha escrit repetidament sobre la funció educativa dels arxius. Aquests articles reivindiquen les possibilitats didàctiques de les fonts primàries i la necessitat de crear serveis educatius per tal de millorar la didàctica de la història.²

Hem de ser conscients, però, que la utilització didàctica de les fonts documentals d'arxiu presenta una sèrie de dificultats, limitacions i perills que no s'han d'obviar. Des del punt de vista disciplinari, si no s'adopta una visió global amb una capacitat d'aplicació i de transferència podríem caure en una visió localista i poc científica de la història, cosa que hem d'evitar. Des del punt de vista didàctic, treballar amb fonts documentals primàries i directes ens pot fer sobrevalorar els procediments, i deslligar-los dels continguts conceptuals i actitudinals i caure així en un activisme didàctic absurd. Un tercer perill pot ser la mitificació o idealització de les fonts.

Les conclusions de les Jornades segurament ens duran a què tots, arxivers i docents, ens replantegem quins han de ser els elements que aglutinin els instruments educatius des dels arxius, i l'aplicació de la didàctica envers aquests instruments.

PLANTEJAMENT DEL PROJECTE DE L'ARXIU MUNICIPAL DE LLEIDA

El procés va començar al final de 1997. Cal dir que no comptàvem amb recursos de cap tipus per llençar-nos a aquesta aventura, però sí que teníem prou il·lusió per aprofitar els que teníem i buscar fórmules per tirar endavant el nostre projecte. Atès que l'Ajuntament de Lleida té un ens que és l'Institut Municipal d'Educació (IME), vam tenir clar molt aviat on ens havíem de dirigir. El plantejament inicial del nostre projecte va ser fer una guia didàctica de l'arxiu. La resposta de l'IME va estar des del primer moment molt positiva, i ens va oferir el seu suport i col·laboració.

El primer que ens calia, per tal de fer l'aplicació didàctica a la informació i al material que nosaltres presentàvem des del nostre servei, era la col·laboració de professionals de l'ensenyament. No vam tardar gens a poder comptar amb un professor i una professora d'ensenyament secundari, proposats des de l'IME.

Hem de dir que l'inici del treball amb l'equip no va ser fàcil. Es feien palseus unes distàncies que calia salvar. Els professors, segons ens van confessar més tard, sentien un cert temor en apropar-se al món dels documents d'arxiu, no sabien què

¹. CUNÉ, B.; SALAT, M.T.; MONTAGUT, D. "Organització del Servei Educatiu a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera (la Segarra)". A: *Lligall. Revista catalana d'Arxivística*. 1991, núm. 4, pàg. 169-174.

². TRIBÓ TRAVERÍA, Gemma. "Arxius, fonts i didàctica de la història de Catalunya". A: *Balma*. Octubre 1995, núm. 2, pàg. 117-132.

CALZADA, Marina; SALAT, Teresa. "L'Arxiu, una eina de treball per al professorat d'història en l'ensenyament secundari". A: *L'Avenç*. juliol 2001, núm. 260, pàg. 46-49.

s'hi trobarien, ni estaven segurs de les possibilitats d'aplicació didàctica que s'hi podien fer. Així doncs, calia que nosaltres, des de l'arxiu, els expliquéssim qui érem els arxivers, quines funcions desenvolupàvem i quin era el nostre paper dins la institució. A poc a poc, van anar descobrint un món fins llavors desconegut, impregnant-se de tot allò que els explicàvem.

Una vegada els professors van ser coneixedors de la complexitat de la nostra tasca, arribava l'hora de començar a treure documents dels armaris i de les capses i entre tots fer un treball minuciós de selecció de material amb possibilitats d'apropar-lo, en primer lloc als docents, i després aquests treballar-lo a classe amb els alumnes. L'entusiasme i la capacitat per part dels professors de transformar els documents d'arxiu en un material didàctic que fos rigorós i atractiu alhora va fer que la idea primigènia de la guia didàctica de l'Arxiu Municipal de Lleida es convertís en un ambiciós projecte didàctic. Al llarg de gairebé dos anys els uns i els altres vam anar perfilant el que es convertiria en una oferta educativa per als alumnes de secundària que prendria la forma d'un crèdit variable de ciències socials.

Un cop dissenyat el projecte vam creure que calia ser rigorosos en el nostre treball i vam fer una "presentació pilot" a un equip de docents, que formaven part del seminari de Ciències Socials de l'Institut de Ciències de l'Educació (ICE) de Lleida perquè coneguessin el que volia ser el nostre projecte didàctic. Va ser una experiència molt satisfactòria i es pot dir que ens van "legitimar" per tirar endavant.

DESCOBRIM L'ARXIU MUNICIPAL DE LLEIDA. PASSAT I PRESENT A TRAVÉS DELS NOSTRES DOCUMENTS³

Presentació

Aquest és el títol que li vam donar al nostre producte. De fet era una descoberta que havíem fet, en aquest cas, arxivers i professors. D'una banda, els arxivers, veient en quina mesura els nostres documents eren instruments didàctics a través dels quals els nois i noies de Lleida es podien endinsar en la història de la seva ciutat. De l'altra, els professors, veient la possibilitat d'enriquir el procés d'aprenentatge del conjunt de les ciències socials a través del contacte amb les fonts documentals i fer descobrir als alumnes la relació entre els grans fets de la història i els de la seva realitat més pròxima. Uns i altres defensàvem el document d'arxiu com una eina educativa i formativa,⁴ reafirmant una vegada més que l'arxiu ha de ser un instrument educatiu, però no una institució educativa.

³. Les persones que han format part de l'equip de treball que ha elaborat la proposta didàctica de l'Arxiu Municipal de Lleida han estat: Jaume Estiarte Estiarte, professor de secundària de l'IES d'Alcarràs; i Montse Galí Fontova, professora de secundària de l'IES Manuel de Montsuar (Lleida); Elena González Coso, cap de l'Arxiu; Montserrat Pons Mascarilla i Elena Cervera Bordialba, tècniques de l'Arxiu.

⁴. Volem assenyalar que el Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya va homologar aquest material mitjançant resolució de 19 d'abril de 2001 (DOGC núm. 3377, de 27 d'abril de 2001) en haver-se constatat la seva adequació als currículums establerts pel Govern de la Generalitat.

Estructura del crèdit

L'objectiu general d'aquest crèdit és divulgar el patrimoni documental de l'Arxiu Municipal de Lleida i treure la màxima rendibilitat a l'Arxiu com a servei públic. Els usuaris als quals s'adreça aquest material són els professors i alumnes dels centres educatius de secundària, especialment de la ciutat de Lleida.

El crèdit està estructurat en tres parts o unitats didàctiques, cadascuna independent de l'altra. Ara bé, per raons de coherència pedagògica, suggerim treballar-les seguint la seqüència establerta:

- Unitat didàctica 1: Arxiu i documents
- Unitat didàctica 2: L'Arxiu Municipal de Lleida
- Unitat didàctica 3: Temes per a la recerca

S'inclou també la Guia del professorat, on s'expliquen els components prescriptius del crèdit, els quals responen al disseny que el Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya demana. Aquesta guia conté els punts següents:

1. Objectius generals del crèdit.
2. Continguts procedimentals, conceptuals i actitudinals.
3. Orientacions didàctiques i metodològiques.
4. Bibliografia sobre el servei educatiu als arxius.

A cada unitat didàctica s'hi pot trobar:

- Presentació i objectius didàctics.
- Activitats d'aprenentatge.
- Autoavaluació.

La primera unitat didàctica, Arxiu i documents, presenta, de manera genèrica, les funcions, les activitats, algunes tipologies documentals i les característiques bàsiques dels documents dels arxius, així com l'estructura i l'organització d'aquests centres. És una introducció general a l'arxiu com a centre d'informació i de conservació de fonts primàries. Abans d'iniciar el treball d'aquesta unitat, es recomana haver fet una visita, prèviament concertada, a l'arxiu, ja que les explicacions dels tècnics poden enriquir les definicions que hi ha en el quadern i, a més, ofereixen la possibilitat que l'alumnat plantegi preguntes de manera directa. També és important que els alumnes vegin in situ aquells documents que es comenten als dossiers i dels quals han vist reproduccions o transcripcions.

• Objectius didàctics de la unitat 1: Arxiu i documents

1. Conèixer què és un arxiu.
2. Saber què és un document d'arxiu.
3. Identificar diferents tipologies documentals.
4. Conèixer criteris de classificació dels documents d'arxiu.
5. Identificar els tipus de fonts.
6. Reconèixer els documents d'arxiu com a fonts primàries i directes.
7. Identificar les característiques formals, externes i internes, en un document d'arxiu.

8. Saber diferenciar el valor primari i el valor secundari d'un document.
9. Entendre l'estructura organitzativa dels fons documentals d'un arxiu.

La segona unitat didàctica, L'Arxiu Municipal de Lleida, està pensada per donar a conèixer l'origen i evolució històrica del nostre Arxiu, el seu fons documental i els documents més singulars que pel seu valor històric s'hi conserven. Dins aquesta unitat hi ha una sèrie de propostes per ajudar l'alumnat a què, a través de la història de l'arxiu i del comentari d'alguns dels seus documents més significatius, treballi aspectes culturals i històrics de la nostra ciutat i obtingui un coneixement suficient del contingut i de l'estructura organitzativa d'aquest arxiu que li permeti arribar a fer ús de la informació de manera autònoma.

• *Objectius didàctics de la unitat 2: L'Arxiu Municipal de Lleida*

1. Reconèixer les fonts d'informació que són pròpies d'un arxiu.
2. Conèixer l'evolució històrica de l'Arxiu Municipal de Lleida.
3. Saber construir una taula cronològica a partir de la identificació dels moments més significatius de la seva història.
4. Conèixer el fons documental de l'Arxiu Municipal de Lleida.
5. Saber elaborar fitxes on s'hi reflecteixin les dades més rellevants dels documents singulars de l'AML.
6. Conèixer els elements bàsics sobre l'estructura i l'organització de l'AML.
7. Valorar i respectar, en la mesura de les nostres possibilitats, el patrimoni documental, cultural i històric dels arxius més propers.

La tercera unitat didàctica, Temes per a la recerca, vol oferir a l'alumnat la possibilitat d'iniciar-se en les tècniques de recerca, facilitant-los-hi el contacte directe amb els documents d'arxiu com a fonts primàries, suggerint i oferint possibles temàtiques per a la recerca. Cada proposta és independent l'una de l'altra. S'ha intentat presentar un plantejament didàctic diferent per a cadascuna. Dins de la unitat hi ha activitats de tot tipus, de més tancades fins a d'altres de més obertes. Els temes presentats són:

1. La Conquesta de Lleida: presenta una transcripció i traducció de la *Carta de Poblament* de Lleida, a través de la qual es comenten els aspectes organitzatius de la ciutat a l'època medieval.
2. L'Administració de justícia al segle xvii: estudia com s'impartia la justícia a través del *Tribunal de Coltellades* de la ciutat de Lleida, tal com recull la sèrie documental dels *Llibres de Crims*.
3. La vida quotidiana a la Lleida del segle xvii: comenta alguns aspectes de la parla, dels costums, dels oficis de la gent de Lleida, a través de la lectura d'alguns documents dels *Llibres de Crims*.
4. La Festa Major de Lleida: estudia les maneres d'entreteniment dels ciutadans de Lleida, i les manifestacions lúdiques i culturals de l'època a través dels programes de la festa major. També es treballen els aspectes estètics i *artístics* a partir dels cartells.

5. La lectura diplomàtica dels documents: *els testaments*: és una anàlisi de l'estructura interna d'aquest tipus de documents. En aquest cas es tracta d'un testament del segle xiii, en llatí.
6. La convivència ciutadana a la Lleida del segle XIX: la lectura dels bans i edictes de l'Ajuntament de Lleida ha resultat una bona font per conèixer els costums i les actituds cíviues de la població de la nostra ciutat.
7. La Lleida de la II República: aquest tema permet conèixer la vida política de la ciutat a través de les actes de l'Ajuntament en el moment de la proclamació de la II República.

• *Objectius didàctics de la unitat 3: Temes per a la recerca*

1. Reconèixer les dificultats de triar i acotar una temàtica de recerca concreta.
2. Analitzar les possibilitats que els documents d'arxiu seleccionats i triats ens ofereixen per poder desenvolupar amb èxit el treball de recerca. Identificar problemes i formular preguntes, és a dir, saber interrogar les fonts documentals d'arxiu en relació amb el tema.
3. Plantejar amb claredat l'objectiu o objectius que es persegueixen amb la recerca.
4. Esquematitzar el procés de treball de recerca, planificar les accions que caldrà emprendre per assolir els objectius previstos. Treballar a partir del contacte directe amb les fonts els procediments basats en: l'observació, la recollida d'informació, la selecció del material documental, el registre de la informació i la sistematització i ordenació.
5. Cercar la informació adequada al tema triat i processar-la.
6. Iniciar l'alumnat en l'observació, l'estudi i l'anàlisi crítica del contingut dels documents d'arxiu, de les fonts primàries i directes, aplicats a un tema determinat.
7. Saber situar la font documental en el context històric que la va produir i integrar-la-hi críticament.
8. Sotmetre la font a mecanismes de validació, comparant la informació amb altres informacions de fonts primàries i secundàries, i contrastar els resultats de manera crítica.
9. Descobrir la relació entre els grans fets de la història universal i els de la història local.
10. Entendre punts de vista, formes de vida, codis morals, diferents dels actuals situant-se en el punt de vista de persones d'altres temps.
11. Arribar a conclusions i argumentar-les.
12. Saber autorevisar la metodologia aplicada i l'estratègia triada.

SOLUCIONS PRÀCTIQUES

Un cop elaborat el material se'ns presentava la dificultat d'adequar les nostres infraestructures a les demandes dels professors interessats en el crèdit que hauríem

de satisfer i la imaginació va haver de suplir les mancances. El nostre Arxiu compta amb un espai molt reduït com a sala de consulta, i encabir-hi un grup d'alumnes resulta força complicat. La solució va ser fer la xerrada introductòria que oferim als grups que ho vulguin, en la qual s'expliquen les idees bàsiques de les unitats didàctiques 1 i 2, al Saló de Plens del Palau de la Paeria, al costat del Saló del Retaule dels Paers. Vam pensar que això és una bona ocasió perquè els nois i noies també puguin veure aquestes dependències de l'Ajuntament. Com a suport a la nostra explicació vam preparar unes diapositives on es poden veure els documents que més tard els hi mostrem a l'Arxiu. Una altra possibilitat que oferim als professors és fer la xerrada als centres respectius.

Una altra dificultat que havíem de resoldre era la manca de recursos econòmics que teníem per editar el material. El pressupost destinat per part de l'IME per a aquest projecte no permetia fer una publicació impresa amb les característiques que hauríem volgut per fer-lo més atractiu. La solució que se'ns oferia era muntar un dossier per a cada unitat i per als temes de recerca a partir de les fotocòpies dels textos tal com sortien de l'ordinador. Per a la reproducció dels documents també es proposava fer-ne fotocòpies. Malgrat aquestes limitacions, vam intentar que el resultat fos prou digne com per a presentar-lo en societat, gràcies a un disseny acurat de les portades i de la carpeta que inclou els dossiers. Aquest muntatge a partir de dossiers sense relligar, permet que cada centre pugui fer les reproduccions necessàries per a treballar-los amb els alumnes.

DIFUSIÓ DEL MATERIAL DIDÀCTIC

Després de dos anys de treball es va materialitzar el projecte. Així doncs, al final del mes de juny de l'any 2000 i en el marc de la Sala Jaume Magre de l'IME, entitat amb la qual havíem col·laborat estretament, vam fer la presentació pública del nostre flamant material a la comunitat educativa de Lleida. La nostra, va ser una presentació oberta a la col·laboració amb els centres de secundària de la ciutat per continuar treballant conjuntament. Es va lliurar un exemplar de la carpeta didàctica a tots els centres.

Accions entorn la difusió

- L'Institut Municipal d'Educació, dins l'oferta del seu programa educatiu "Educació a l'abast" del curs 2000-2001, presenta el nostre material i l'ofereix com a crèdit variable als centres d'educació secundària de Lleida. El continua oferint el curs 2001-2002.
- El dia 6 juliol de 2001, dins la programació de l'Escola d'Estiu Jaume Miret de Lleida, des de l'Arxiu es fa una xerrada a un grup de mestres de l'àrea de socials sobre aquest material.
- A través del Centre de Recursos Pedagògics del Segrià es va fer una convocatòria a tots els docents, mitjançant el seu butlletí informatiu, per assistir a una xerrada a l'Arxiu Municipal, el dia 16 d'abril de 2002.

- També hem utilitzat els mitjans de comunicació per fer ressò de la nostra proposta. Així, el dia 3 de febrer de 2002, el diari local La Mañana, en la revista del diumenge, va publicar un reportatge gràfic que donava a conèixer aquesta experiència.
- També el dia 21 de febrer de 2002, en el diari local Segre i en el quadern dels dijous "Aula Oberta" es feia ressò de l'oferta educativa del nostre Arxiu i altres arxius de les comarques de Lleida.

VALORACIÓ

Passat tot aquest temps, i quan ja s'han fet aquestes accions, quina valoració en fem d'aquesta experiència?

En aquest moment, d'ençà dos anys de la presentació del material, malauradament, hem de dir que l'apropament entre arxiu i docència no s'ha fet palès. S'han fet algunes, més aviat poques, visites escolars al nostre Arxiu, pràcticament es poden comptar amb els dits d'una mà els grups que han treballat alguna de les unitats didàctiques. Els professors continuen sense manifestar interès en la nostra documentació i sense fer el treball d'informació prèvia quan remeten els seus alumnes al nostre centre i, per això, continuem amb la presència d'alumnes desorientats, que esperen trobar en algun dels nostres lligalls el títol del tema que han elegit per al seu treball de recerca.

En un exercici d'autocrítica ens preguntem si el material ofert no ha estat l'idoni i si les accions divulgatives dutes a terme des de l'Arxiu no han arribat als centres. Les respostes a aquestes qüestions són parcialment negatives. Som conscients que el treball amb documents d'arxiu requereix un esforç tant dels professors com dels alumnes i que els canals de difusió dels arxius encara no són prou massius, o no arriben amb prou incidència al públic. Però també pensem que des de la comunitat educativa no es manifesta l'interès que seria desitjable, encara que entenem les dificultats en què es troben els docents a l'hora de sortir dels camins establerts en l'actual sistema educatiu. En aquest sentit, hem de comentar que l'última reforma educativa, que ha modificat substancialment els plantejaments i continguts de l'ensenyament secundari, ens fa replantejar si els materials i les activitats que oferim des dels arxius tenen algun valor dins els nous programes educatius. Sembla que es torna al model docent basat en el llibre de text-professor-pissarra i que resten inoperants els dossiers que oferien els crèdits variables i de síntesi.

Per acabar, voldríem constatar que, a causa de la realitat que envolta els nostres arxius, amb l'ampliació de tasques en l'àmbit de la funció cultural ens veiem obligats a revisar quines són les prioritats en la nostra professió i valorar les possibilitats reals de subsistència d'un servei educatiu que ara per ara continua essent per damunt de tot, un acte de voluntarisme fet que ja no hauríem de permetre.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERCH I FUGUERAS, Ramon, *et alii*. *Archivos y cultura: manual de dinamización*. Gijón: Editorial Trea SL, 173 pàg. (Colección Biblioteconomía y Administración Cultural, núm. 48), 2001.
- ALBERCH, Ramon; BOADAS, Joan: *La función cultural de los archivos*. Ikerlanak III, Departamento de Cultura, Gobierno Vasco, 94 pàg., 1991.
- Archives And Education: A Ramp Study With Guidelines. UNESCO. Paris, 1986.
- Archivos, Ciudadanos y Cultura. Toledo: ANABAD, Castilla-La Manxa, 1999. 88 pàg.
- BARRIGA GUILLÉN, Carmen. "Las exposiciones como factor de difusión del Patrimonio Documental Municipal". *Primeras jornadas nacionales de Gestión del Patrimonio local. El Patrimonio Documental*. Còrdova, 2002.
- BERCHE, Claire. "Una exposició d'arxius, per què, de quina manera?". A: *Lligall. Revista catalana d'Arxivística*. 1991, núm. 4, pàg.115-124.
- BOADAS I RASET, Joan. "L'estratègia de difusió dels arxius catalans: anàlisi d'actuacions i algunes propostes". A: *Lligall. Revista catalana d'Arxivística*. 1994, núm. 8, pàg. 157-175.
- BOADAS I RASET, Joan. "Gestió cultural, partenariat i arxius". *Els arxius: l'experiència catalana*. Associació d'Arxivers de Catalunya. Barcelona, pàg.117-119, 1995.
- BUSQUETS, J.; FOJ, G.; SOLIVELLES, A. "Els arxius municipals, una font de recursos didàctics". A: *Gausac*. juny 1993, núm. 2, pàg. 109-118.
- CALZADA, Marina; SALAT, Teresa. "L'Arxiu, una eina de treball per al professorat d'història en l'ensenyament secundari". A: *L'Avenç*. juliol 2001, núm. 260, pàg. 46-49.
- CERDÀ DIAZ, Julio. "El archivo municipal y su relación con los ciudadanos". A: *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*. Barcelona, 2000, núm. 16, pàg. 365-382.
- CRUZ MUNDET, José Ramón. *Archivos municipales de Euskadi. Manual de organización*. IVAP, 1996.
- CRUZ MUNDET, José Ramón. *Manual de archivística*. Madrid, Ed. Pirámide, Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 1994.
- CUNÉ, B.; SALAT, M.T.; MONTAGUT, D. "Organització del Servei Educatiu a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera (la Segarra)". A: *Lligall. Revista catalana d'Arxivística*. 1991, núm. 4, pàg. 169-174.
- EL ARCHIVO EN EL ENTORNO CULTURAL. XII JORNADAS DE ARCHIVOS MUNICIPALES, Coslada, 21-22 de mayo de 1998, Consejería de Cultura de la Comunidad de Madrid y Ayuntamiento de Coslada, 1998. 222 pàg.
- ITURRATE I COLOMER, Germà. "La incidència dels arxius en el món de l'ensenyament. Conèixer la Barceloneta: un exemple de la funció cultural dels arxius". A: *Gausac*. juny 1994, núm. 4, pàg.133-143.
- TORNEL CORBACHO, C. "El archivo como centro de difusión cultural", *Irargi. Revista de Archivística*. 1992-1993, núm. 5, pàg. 125-141.

- TRIBÓ TRAVERÍA, Gemma. "Arxius, fonts i didàctica de la història de Catalunya". A: *Balma*. octubre 1995, núm. 2, pàg.117-132.
- TRIBÓ TRAVERIA, Gemma. "Ensenyar i aprendre història". A: *L'Avenç*, 261. Setembre 2001, núm. 261, pàg. 45-51.
- VERDÚ PERAL, Ana. "El servicio de archivo como factor de dinamización cultural". *Primeras Jornadas nacionales de Gestión del Patrimonio local. El Patrimonio Documental*. Còrdova, 2002. (doc. electrònic). 4 pàg.

Els tallers d'història de Sant Feliu de Guíxols. L'experiència i les possibilitats futures

Àngel Jiménez Navarro,
Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols
M. Àngels Suquet i Fontana,
Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols

Els Tallers d'Història van començar a funcionar l'any 1986, promoguts per l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols en col·laboració amb el Museu d'Història. És un servei que ofereix a professors i alumnes assessorament i eines –concretament, activitats i publicacions– perquè puguin treballar el coneixement i la visió crítica de la història a partir de la història local i les seves fonts. Una part de les activitats organitzades s'adrecen a sectors més amplis de població, sempre amb la voluntat de recuperar i difondre la història i el patrimoni municipals.

Després de 16 anys de funcionament, tenint en compte que la nova llei d'arxius i documents estableix com una funció d'aquests l'organització d'activitats de difusió dels seus fons, pot ser oportú analitzar l'origen d'aquest servei i reflexionar sobre les seves potencialitats.

EL NOM I L'ORIGEN DELS TALLERS D'HISTÒRIA

El nom que es va donar a aquest servei prové de la tradició anglesa. Els *History workshops* van ser concebuts per l'historiador Raphael Samuel cap a l'any 1966 per tal d'iniciar en la recerca els estudiants d'un centre per a treballadors, el *Ruskin College*, els quals partien d'una situació de desavantatge respecte als altres estudiants a causa de les seves responsabilitats laborals i familiars. L'objectiu d'aquests tallers era reivindicatiu: encoratjar els treballadors a escriure la seva pròpia història. Lògicament, el punt de partida era l'entorn més immediat, és a dir, l'àmbit local.

Des dels anys 1980, a les comarques de Girona, han sorgit diverses iniciatives que han pres aquest nom (Salt, Girona, Maçanet de la Selva). En alguns casos es van constituir com a grups oberts per a la investigació i la difusió de la història local. A Sant Feliu de Guíxols inicialment va predominar el vessant de servei educatiu, atès que es partia d'una experiència professional anterior en el món de l'ensenyament. Concretament, en una escola de Barcelona amb alumnes provinents d'un entorn de marginació i sense motivació per a l'aprenentatge acadèmic. L'experimentació amb

fonts directes, com ara documents i objectes convenientment escollits, va resultar un bon mitjà per introduir-los en l'estudi i la crítica de la història. El servei educatiu de Sant Feliu de Guíxols es va iniciar, doncs, amb el convenciment que aquesta metodologia podia ser profitosa per a tots els alumnes en general.

METODOLOGIA I ACTIVITATS

Tal com s'explica en un article publicat a *L'Avenç* (Jiménez, 2001), als Tallers d'Història es treballa en un equip interdisciplinari format per tècnics de patrimoni (arxivers i museòlegs) i docents que decideixen un tema que es desenvoluparà durant el curs. Els tècnics proposen les fonts més escaients per treballar el tema i els docents escullen les que tenen més possibilitats des del punt de vista didàctic. Feta la selecció, s'inicia la investigació i l'elaboració d'un dossier pedagògic en el qual es té en compte el context espacial i temporal, l'organització social i política de la comunitat, la població i la vida quotidiana.

Paral·lelament al treball a les aules, els tècnics elaboren un programa d'activitats relacionades amb el tema escollit, adreçades al públic en general i als alumnes, de manera específica. L'activitat principal sol ser una exposició que, alhora, serveix com a pretext per localitzar i recuperar elements importants per al patrimoni local, ja siguin documents o objectes. L'exposició es complementa amb una secció on s'ofereix una mostra dels treballs –textos i dibuixos– realitzats pels alumnes a les aules, la qual cosa serveix no només com a estímul per a aquests, sinó també un mitjà perquè les seves famílies participin també de les activitats organitzades. D'entre els treballs presentats, uns quants s'escullen per a la seva publicació el dia de Sant Jordi.

Al llarg de la seva existència, els Tallers d'Història han fet difusió de la història de Sant Feliu des de l'època prehistòrica fins al segle XX i han ofert als ciutadans una gran varietat d'activitats (vegeu annex). Algunes són de caràcter formatiu, com per exemple conferències, col·loquis, tallers, demostracions pràctiques, projeccions de diapositives i vídeos, visites guiades. Però també s'han organitzat activitats a l'aire lliure de caire més lúdic, com ara cercaviles o simulacions històriques. A part dels esmentats dossiers pedagògics, s'ha promogut l'edició de materials diversos com ara catàlegs, cartells o retallables.

La darrera iniciativa impulsada des de l'Arxiu Municipal en el marc dels Tallers d'Història és el Grup de Recerca de l'Època Franquista. La filosofia i la dinàmica de funcionament d'aquest recupera en part l'essència dels *History workshops* primigenis, ja que aglutina adults de diversa formació i interessos i els permet iniciar-se en la recerca històrica i conèixer un tema concret, no només a través de l'estudi de les fonts documentals, sinó també a partir d'activitats com ara conferències i projeccions. D'aquesta manera, fa poc que s'ha encetat una nova línia que, tot i que és molt diferent de les activitats organitzades fins a aquest moment, té també un important vessant pedagògic.

LES POSSIBILITATS FUTURES

El desenvolupament dels Tallers d'Història de Sant Feliu es planteja des de l'Arxiu Municipal entenent els serveis educatius en el sentit més obert possible. És a dir, com a aquells serveis que han de trobar els mitjans per comunicar a la ciutadania en general tots els aspectes que es poden aportar des dels arxius i l'arxivística. En definitiva, com a aquells que duen a terme la funció de difusió d'un arxiu. Tot i que pot semblar una afirmació bastant agosarada, és raonable pensar que totes les activitats de difusió organitzades pels arxius tenen com a objectiu principal proporcionar coneixements als ciutadans per tal que prenguin del valor del patrimoni documental i de les seves possibilitats de recerca i informació.

Per tant, entenem que la difusió feta des dels arxius té una finalitat formativa i que encaixaria dins l'anomenat màrqueting social. Evidentment, es pretén augmentar i diversificar el nombre d'usuaris mitjançant l'ampliació de l'oferta de prestacions. Però es tracta d'una promoció que no té ànim de lucre, sinó que cerca el benefici de la comunitat, ja sigui en termes de qualitat de vida o bé contribuint a la dinamització econòmica, actuant –en el cas dels arxius i dels centres gestors de patrimoni– en l'àmbit del turisme cultural. És ben sabut que la identitat dels pobles, que es forja sobretot a partir del coneixement de l'entorn i de la perspectiva històrica, és bàsica per tal que aquests valorin i promoguin les seves particularitats.

Un cop establerta la base sobre la qual s'organitza el servei, cal parlar dels tres eixos entorn dels quals es pot desenvolupar, i que són els continguts, els usuaris i el tipus d'activitats.

Com a gestors del patrimoni documental, els arxius poden donar a conèixer els seus fons i promoure la recuperació i coneixement de la història en general i el patrimoni del seu àmbit geogràfic. Com a responsables de la implantació dels sistemes de gestió de documents i com a administradors del dret d'accés a la informació, també poden fer pedagogia sobre el funcionament de l'Administració, la relació dels ciutadans amb aquesta i els instruments de descripció de la documentació. Des del punt de vista tècnic, els arxius poden aportar conceptes i metodologies de treball útils en l'organització d'entitats, institucions, empreses, etc. Així, indirectament, també es contribueix a la preservació del patrimoni documental en l'àmbit privat.

Des d'un servei educatiu es poden transmetre, doncs, els següents continguts, tenint sempre present que cal aprofitar-los com a excusa per donar a conèixer els fons documentals i prestacions de l'Arxiu:

- Història (local / universal) en tota la diversitat d'aspectes i èpoques
- Història de la institució que ha generat l'Arxiu
- Tècniques de recerca
- Fonts i tipologies documentals
- Conceptes i tècniques arxivístiques (gestió de documents)
- Organització i funcionament de l'Administració pública

El treball dels Tallers d'Història de Sant Feliu de Guíxols s'ha centrat fins ara en la història local, de manera que s'han arribat a tractar de manera força completa els diferents períodes. Encara queden, doncs, força temes per treballar.

La definició dels usuaris destinataris del servei és igual d'important que la tria dels continguts. Potser els docents i els alumnes de tots nivells educatius (primària, secundària i universitat) són els usuaris més immediats. Indirectament, també ho poden ser les seves famílies. Tanmateix, l'àmbit d'actuació dels serveis educatius també s'ha d'estendre al públic en general i és aquí on rauen moltes de les possibilitats del seu desenvolupament i la seva incidència en la societat. Tot i que s'han adreçat a tots els ciutadans, els Tallers d'Història han centrat la seva actuació en l'ensenyament primari mitjançant l'equip format amb els docents. Sense abandonar aquesta línia de treball tan consolidada i productiva, val la pena trobar fórmules per ampliar-la a l'àmbit de secundària –especialment pel que fa a l'assessorament en treballs de recerca i programació de sessions i tallers dins dels currículums dels centres– i de la universitat, per exemple mitjançant la programació de crèdits de lliure elecció i el foment de treballs de recerca. També es poden cercar col·laboradors fora del món de l'ensenyament que facin de pont amb altres sectors d'usuaris potencials. Aquests poden ser dins la mateixa Corporació, com per exemple, els centres cívics i les àrees de Turisme i Activitats Culturals. També es poden trobar aliats fora dels serveis municipals, com ara entitats o associacions actives i amb un cert compromís social.

La programació de les activitats és la clau de volta de l'èxit del servei. Certament es troba condicionada pels recursos i s'ha d'adaptar als usuaris als quals es vol adreçar. No obstant això, l'enginy del programador és l'únic que pot fer que aquestes siguin atractives i divertides sense renunciar a la qualitat i al rigor. En aquest sentit cal cercar l'equilibri entre les activitats més estàtiques que se solen realitzar en interiors com ara conferències, taules rodones, cursos, projeccions, visites guiades, i les activitats de caire més lúdic i espectacular com poden ser cercaviles, simulacions històriques, jocs i gimcanes, etc. En el marc dels Tallers d'Història s'han organitzat activitats de tota mena, no obstant això, pot ser interessant donar més continuïtat a les del segon bloc.

A més de les activitats, de naturalesa efímera, cal que els serveis educatius elaborin els productes que seran el testimoni material dels programes realitzats i que, alhora, puguin constituir una oferta estable que es pot difondre, per exemple, a través dels centres de recursos pedagògics. Els productes poden ser de naturalesa molt diferent, des de publicacions monogràfiques, catàlegs, publicacions periòdiques, jocs, cartells, retallables, postals, etc. També en aquest cas, a Sant Feliu de Guíxols, hi ha hagut una producció molt variada.

Després d'analitzar quines són les vies de creixement que es poden encetar, cal necessàriament fer unes reflexions de caire possibilista. En primer lloc, cal tenir en compte que, en general, es detecta que hi ha una sobresaturació de l'oferta d'activitats culturals, que s'accentua com més gran és la població. També hi ha la percepció força estesa que costa mobilitzar els ciutadans. Aquests factors simplement indiquen als agents culturals que cal ser selectius i precisos a l'hora d'engegar programes.

En segon lloc, com hem dit abans, la nova llei d'arxius i documents posa la base perquè les administracions hagin de destinar recursos a la funció cultural dels arxius, que fins ara havia depès únicament dels interessos i els perfils dels arxiviers. Tanmateix,

la seva definició tan poc concreta (es parla d'activitats de difusió, en general) implica, d'una banda, que hi hagi un ampli marge d'autonomia en la creació de programes i serveis, i de l'altra, que l'ambició de les actuacions quedi a mans dels equips de govern. Això, en l'àmbit de les competències municipals, es pot aplicar també a l'organització de les activitats culturals en general. Ben segur que el treball dels tècnics és bàsic per definir les propostes, planificar-les i programar-les, no obstant això, aquestes han de tenir prou recursos (econòmics i d'equipaments) per tal que siguin dignes i tinguin continuïtat.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERCH, Ramon; BOADAS, Joan. *La función cultural de los archivos*, IRARGI. Centro de Patrimonio Documental de Euskadi, 1991, 94 pàg.
- BOADAS, Joan. "Gestió cultural, partenariat i arxius", *Lligall*, 1995, núm. 10, pàg. 117-119.
- BOADAS, Joan. "L'estratègia de difusió dels arxius catalans: anàlisi d'actuacions i algunes propostes", *Lligall*, núm. 8, 1994, pàg. 157-175.
- FONTANA, Josep; UCELAY DA CAL, Enric. "Raphael Samuel: els *History workshops*, una història de classe", *L'Avenç*, núm. 89, 1986, pàg. 57-68.
- JIMÉNEZ, Àngel. "L'experiència dels 15 anys dels *Tallers d'Història* a Sant Feliu de Guíxols", *L'Avenç*, núm. 260, 2001, pàg. 50-53.

ANNEX

1986 SANT FELIU, VILA MEDIEVAL	Edició del Taller d'Història núm. 1. Exercici pràctic per treballar el dossier. Proposta de recorregut (església, nucli antic). Edició del retallable del conjunt de l'església for- tificada (s. X-XV).
1988 SANT FELIU DE GUÍXOLS SS. XVI-XVII	Exposició amb peces, mobles, documents i llibres a la casa de la Marquesa (edifici del s. XVI). Edició del catàleg de l'exposició. Edició del Taller d'Història núm. 2. Proposta d'activitats. Edició d'un cartell amb vocabulari (Llagut de sardinals).
1989 SEGLE XVIII	Edició del Taller d'Història núm. 3. Retallable amb vocabulari de l'Arc de Sant Benet.
1989 PREHISTÒRIA COMARCAL	Exposició al pati de l'Ajuntament. Visites guiades de les escoles a l'exposició amb projecció de vídeos i explicació de diapositives. Lliurament de material als mestres per preparar la visita. Edició del catàleg de l'exposició amb explicació de les etapes de la prehistòria (<i>Informatiu de l'Arxiu i del Museu núm. 2</i>). 1990
CENTENARI DEL CASINO DELS NOIS	Exposició commemorativa a l'edifici del Casino. Mostra de fotografies antigues, treballs escolars, anuncis i invitacions del Casino a la casa Patxot. Concurs literari de Sant Jordi sobre el tema. Activitats del dia de lliurament de premis: cercavila, xocolatada i ball amb disfresses de l'època. Edició d'una postal retallable del Casino. Xerrades sobre associacionisme organitzades al Casino dels Nois. 1991
L'EMIGRACIÓ A AMÈRICA EL S. XIX	Edició del Taller d'Història núm. 4 (<i>Sant Feliu de Guíxols 1810-1879. De la fi de l'Antic Règim a la història contemporània</i>). Exposició <i>Guixolencs a Amèrica</i> al Monestir amb mostra de treballs escolars. Elaboració per part dels mestres d'un model d'exercici per visitar l'exposició. Edició del catàleg de l'exposició (<i>Informatiu del l'Arxiu i Museu núm. 10</i>). Edició d'un cartell mariner amb vocabulari. Organització de les Jornades d'Història sobre el Comerç i l'Emigració a Amèrica. Xerrades sobre la Llatinoamèrica actual i sobre l'exili de guixolencs a Amèrica.

	Edició d'una monografia (<i>Sortir de casa per anar a casa. Comerç, navegació i estratègies familiars en l'emigració de Sant Feliu de Guíxols a Amèrica en el s. XIX</i> , de César Yáñez).
1992 LA PESCA	Exposició sobre <i>El món de la pesca a Catalunya</i> , cedida pel pescador blanenc Pere Viñas amb mostra per a escoles (peixeres i plafons) i projecció de vídeos. Model de visita elaborat pels mestres. Dossier de fotocòpies sobre arts de pesca. Xerrades pràctiques dirigides als mestres: visita guiada i taller de nusos a càrrec de Jaume Soler, pescador. Visita guiada del port i de l'arribada del peix blau per J. Ll. Alegret, antropòleg de la Universitat de Girona.
1992 CENTENARI DEL TREN DE SANT FELIU DE GUÍXOLS A GIRONA	Exposició organitzada pel consorci per a la commemoració del tren de Sant Feliu de Guíxols a Girona. Edició del catàleg de l'exposició per part del consorci. Edició d'un retallable de la màquina del tren. Edició d'un cartell. Visita guiada per a escoles amb demostració de com funcionava una màquina de vapor (mitjançant les miniatures deixades per l'Associació d'Amics del Ferrocarril a les comarques gironines i la Fundació la Caixa).
1993 SANT FELIU, CIUTAT INDUSTRIAL (1870-1910)	Exposició sobre l'època amb mostra de treballs escolars. Cicle de conferències sobre Catalunya durant aquest període. Edició del Taller d'Història núm. 5. Edició del retallable de l'Asil Surís. Inauguració d'una sala del Museu dedicada a la indústria del suro. Exposició temporal cedida pel Museu del Suro sobre el fotògraf guixolenc Ricard Mur. Conferència de Jordi Nadal sobre les fonts per estudiar la història de la indústria del suro. Elaboració del dossier per a les escoles <i>Com es fan els taps de suro</i> . Mostra i préstec de vídeos relacionats amb el suro.
1994 SANT FELIU DE GUÍXOLS, 1910-1945. DE LA PRIMERA GUERRA MUNDIAL A LA GUERRA CIVIL	Exposició amb mostra de treballs escolars. Jornades d'Història Contemporània. Cicle de conferències sobre diferents aspectes de l'època a Catalunya. Edició del Taller d'Història núm. 6. Publicació de la monografia <i>La guerra civil a Sant Feliu de Guíxols</i> , d'Àngel Jiménez.

	Exposició <i>Exili i deportació 1939-1945 (catalans als camps nazis)</i>, cedida per Amical Mauthausen, completada amb mostra de material sobre guixolencs enviats als camps de concentració. Projecció de la pel·lícula <i>Nit i boira</i> d'A. Resnais i col·loqui amb la participació de membres d'Amical Mathausen. Sessions especials per a instituts. Col·locació d'un monòlit commemoratiu al Passeig.
1995 EINES I OFICIS TRADICIONALS	Exposició sobre diferents oficis tradicionals amb projecció de vídeos. Lliurament a les escoles d'un dossier amb explicacions i notícies dels oficis a Sant Feliu. Préstec de vídeos.
1996 SANT FELIU DURANT EL FRANQUISME (1940-1975) 1997 EL NOSTRE PATRIMONI	Exposició amb recreació d'espais quotidians. Projecció de diapositives i vídeos. Edició del Taller d'Història núm. 7 Exposició de patrimoni amb dibuixos i pintures de l'artista Alexandre Matas amb mostra de treballs escolars. Concurs literari. Organització de sortides. Treballs per a l'elaboració d'un catàleg de construccions i elements per protegir.
1998 EL VAIXELL DE LA SAL ARRIBA AL MERCAT DE LA VILA	Jornada festiva de simulació històrica amb la participació de les cinc escoles de primària i els dos instituts. Edició d'un dossier sobre el mercat de la sal. Concurs de Sant Jordi. Vídeo i edició d'un número de la revista <i>L'Arjau</i>, dedicat al tema.
1999 DOS FINALS DE SEGLE	Comparació entre les dues èpoques 1899 i 1999. Recuperació de cançons i danses de fa un segle.
2000 TEMPS DE CARROS I CARRETES	Treball a les escoles. Exposició al Monestir. Concurs de Sant Jordi. Festa amb tots els centres escolars.
2001 L'EVOLUCIÓ URBANÍSTICA DE SANT FELIU DE GUÍXOLS	Edició del llibre <i>Cases, carrers i arquitectes</i> de Gerard Bussot. Exposició. Visites guiades. Concurs de Sant Jordi

Possibilitats didàctiques de les fonts arxivístiques del Bages

Raquel Martín Expósito,
SES Navarcles, Navarcles (Bages)

Lluís Virós i Pujolà,
IES Miquel Bosch i Jover, Artés (Bages)

INTRODUCCIÓ

Aquest treball està pensat com una eina d'orientació per al professorat que imparteix la matèria de Treball de Recerca de batxillerat, tot i que també pot ser útil en altres nivells d'ensenyament. Parteix de l'experiència didàctica dels autors en diferents instituts de la comarca del Bages i també de la seva tasca de recerca en història. Per tant, el seu objectiu és aplanar el camí als companys que, tot i tenir una formació contrastada en història o d'altres ciències socials, tenen encara poca pràctica en l'accés als fons arxivístics comarcals.

El contingut d'aquest escrit intenta fer una valoració real i actualitzada de les possibilitats de treballar en la recerca arxivística per part de l'alumnat de secundària.

Pel que fa a la tasca del professor en el treball de recerca, pensem que cal remarcar el paper d'orientador respecte a l'alumne. És a dir, ni el professor desenvolupa la seva recerca personal, ni l'alumne ha de tenir tota la iniciativa del treball, especialment pel que fa a la recerca de fonts d'informació. Quan aquestes fonts són arxivístiques, el professor ha d'intervenir-hi de manera especial. Els fons documentals dipositats en arxius públics estan sotmesos a la Llei d'arxius, que en permet l'accés lliure amb determinades restriccions pel que fa a l'ús de noms i dades personals, que tenen limitacions de consulta que van dels 50 als 100 anys de "secret". Tot i així, els arxius poden facilitar l'accés només als majors d'edat o a menors acompanyats d'un adult. D'altra banda, també hi ha força arxius que no disposen de personal que en pugui permetre l'accés en bones condicions, i això fa especialment important la bona entesa entre el professor i el responsable del manteniment dels fons (que en el cas dels ajuntaments és el secretari municipal). Per això, tot i la bona predisposició de la majoria dels arxivers professionals del Bages a rebre i orientar els nostres alumnes, cal evitar que hagin de "suplir" la tasca d'orientació primària que se n'hauria de fer càrrec el professorat. Entre aquestes tasques dels professors, cal remarcar-ne dues: el fet de buscar uns coneixements previs sobre els fons que s'han de treballar i inculcar a l'alumnat el respecte que mereixen els fons arxivístics, tant pel que fa a la conservació de l'original com a l'ordenació de les sèries.

Afortunadament, a la comarca de Bages hi ha hagut prou antecedents del tipus de treball que presentem aquí. Durant els darrers anys es pot destacar almenys tres aportacions. El professor Albert Benet (1986) va publicar un llibre destinat a facilitar la tasca docent dels seus companys i la recerca dels seus alumnes, en el qual dedica unes pàgines als arxius bagencs (pàg. 88–91) i unes altres a «Propostes de treballs» (pàg. 124–133), tot això inclòs en una part titulada «Com es fa un treball de recerca històrica a BUP». D'altra banda, el Centre de Recursos Pedagògics del Bages va publicar poc després l'obra de Josefina Recasens (1988), en la qual es feia un recompte dels arxius, biblioteques, museus i altres institucions susceptibles d'aportar recursos d'interès als centres educatius. Finalment, als *Plecs d'història local* (1990) de la revista *L'Avenç* es va publicar la «Guia d'història local: el Bages»¹, un recull d'informacions sobre arxius, biblioteques, centres d'estudis i museus equivalent als que s'anaven publicant sobre moltes comarques de Catalunya.

Tanmateix, creiem que un cop implantada plenament la LOGSE, que ha elevat els treballs de recerca a la categoria de matèria de batxillerat amb un alt percentatge de valoració sobre la nota final, cal reconsiderar les informacions anteriors dins del nou context i també cal actualitzar les referències a les fonts d'informació documental de la comarca.

Pel que fa al contingut del treball, la primera part és una relació classificada de fonts que pot funcionar de «guia» per a qualsevol professor o alumne que vulgui iniciar una recerca, mentre que la segona dóna pistes metodològiques sobre diferents tipus de treballs que es poden realitzar utilitzant bàsicament fonts arxivístiques.

Amb aquest treball es vol concretar a la comarca de Bages el conjunt de possibilitats didàctiques que presenten els arxius catalans en general.

PART I. DIRECTORI-GUIA DE FONTS ARXIVÍSTIQUES BAGENQUES

A grans trets, es pot classificar els fons arxivístics que es refereixen a la comarca en quatre grans grups: els arxius històrics, els administratius (o municipals), els de titularitat eclesiàstica i els privats (empresarials, patrimonials, institucionals o particulars). A més dels arxius, també es fa una referència al conjunt de biblioteques, museus i centres d'estudis que poden ser d'ajut en la recerca d'informació. Al costat dels arxius històrics de fàcil accés, s'hi ha inclòs d'altres fons, com arxius municipals de pobles petits, arxius parroquials i alguns de privats, que són de difícil accés i tan sols es poden consultar amb autorització prèvia dels propietaris o dels responsables.

a) Arxius històrics

El fons de referència que conté informació de tota la comarca és l'**Arxiu Històric Comarcal de Manresa**, situat a la via de Sant Ignasi, núm. 40 de Manresa

1. L'any 1989, el redactor dels *Plecs d'història local* Miquel Gutiérrez i Poch va encarregar a Lluís Virós un llistat d'adreces que servís de base per confeccionar l'esmentada «Guia d'Història...», però, potser per error, es va produir una omisió i el nom de Miquel Gutiérrez és l'únic que figura en l'entradeta de l'article com a coordinador del treball.

(tel. 938 736 525). Com a entitat funciona des de 1937, des de fa pocs anys és un dels arxius comarcals de la Xarxa del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, tot i que una part de la gestió la manté l'Ajuntament de Manresa. Actualment està dirigit per l'arxiver Jordi Torné. Ocupa una ala recentment rehabilitada de l'antic Col·legi de Sant Ignasi (segle XVIII), edifici que també acull el Museu Comarcal de Manresa. Els seus fons són molt diversos i d'una gran importància²: arxiu municipal (del segle XIII al XX), arxiu de la Junta de la Sèquia (segles XIV–XIX), fons de gremis i entitats³ (com els de l'antiga caserna militar de Manresa), de persones físiques, l'arxiu històric de protocols notariais⁴ —sota responsabilitat del Col·legi de Notaris— (segles XIII–XX), els fons del jutjat de primera instància (segles XVIII–XX), la comptadoria d'hipoteques⁵ —cedit pel Registre de la Propietat— (segle XIX), una completa hemeroteca local i comarcal, i un arxiu fotogràfic que conté diverses donacions privades⁶ i d'entitats com ara la premsa periòdica comarcal. Cal destacar, d'entre aquests fons, la gran quantitat de pergamins d'època medieval i moderna que conserva. A més de tots aquests fons, també gaudeix de la millor biblioteca auxiliar especialitzada en temes i autors locals i comarcals i d'una col·lecció de cartografia, dibuixos, gravats, cartells i altres impresos.

Una altra entitat important és l'Arxiu Històric de Cardona, situat a la Casa de la Vila, plaça de la Fira, núm. 1, baixos, de Cardona (tel. 938 691 000). L'edifici de l'Ajuntament és una antiga residència gòtica de la nobilíssima casa de Cardona, a l'interior de la vila. L'arxiu està integrat a la Xarxa d'Arxius Històrics de la Generalitat de Catalunya. Els fons estan classificats i ordenats en XVI sèries documentals, que integren el fons històric de la vila de Cardona. Entre aquestes, cal destacar la sèrie documental dels pergamins, que consta d'un dipòsit superior als cinc-cents, el més antic i important dels quals és la famosa *Carta de repoblament de Cardona*, concedida pel comte de Barcelona Borrell II, i que data de l'any 986. També hi ha una sèrie documental de llegats i arxius patrimonials, per les abundants donacions que rep, de les quals cal destacar un llegat de l'eminent arqueòleg i historiador mossèn Joan Serra i Vilaró, i també l'arxiu patrimonial de la família Mas de Cardona, un important fons de documents, llibres, periòdics i revistes del segle XIX, que va ser propietat de diversos capellans de la família esmentada⁷. També cal destacar la Bi-

². Encara cal fer un inventari general de l'arxiu, ja que una bona part dels seus fons, en especial els d'època contemporània, s'han d'acabar de catalogar, i com a entitat rep moltes donacions. No obstant això, ja té publicats molts inventaris parcials que són d'un gran ajut als investigadors, com per exemple els publicats per Torras (1993), (1994), (1995), (1997), (1998) i (2000), dins la col·lecció *Inventaris i catàlegs de l'arxiu i d'altres del mateix autor en articles diversos* (1996b) i (1996c). D'altra banda, al mateix arxiu hi ha catàlegs parcials inèdits i l'inestimable ajut del personal per ajudar a localitzar qualsevol fons.

³. Vegeu l'inventari del fons d'un hospital a Torras (1996a).

⁴. Vegeu l'inventari a Torras, Masats, Valdenebro i Virós (1993).

⁵. Vegeu l'inventari a López i Tatjer (1985), pàg. 147–163.

⁶. Vegeu-ne un inventari parcial a Torras (1999).

⁷. Vegeu-ne un inventari a Barberà (1984).

biblioteca Auxiliar per les importants enciclopèdies i col·leccions legislatives del segle XIX i principi del XX. L'Arxiu compta també amb importants llibres manuscrits.

El Museu-Arxiu Rafael de Casanova de Moià conté un important fons de documents notariais i bona part de l'arxiu del monestir de Santa Maria de l'Estany.

A més, altres arxius nacionals i estatals conserven fons originats a la comarca del Bages. Així, l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona conserva alguns fons notariais bagencs, bona part de l'arxiu del monestir de Sant Benet de Bages i el de Santa Cecília de Montserrat⁸. Un cas curiós és el de l'arxiu nobiliari dels ducs de Cardona, que està integrat a l'Arxiu Ducal de Medinaceli, abans instal·lat a la Casa Pilatos de Sevilla, propietat de la duquessa d'Alba, i traslladat des de 1996 a l'Hospital de Tavera, a la ciutat de Toledo, dins un arxiu estatal dedicat monogràficament a la noblesa espanyola. Altres fons dels Cardona són a l'Arxiu Històric Militar de l'Exèrcit, a Madrid⁹. L'Arxiu de Montserrat conserva la resta de fons del monestir de Sant Benet de Bages, que arriben fins al segle XVIII¹⁰. L'Arxiu Nacional de Catalunya conserva fons que relacionen les localitats del Bages amb l'Administració catalana i amb la provincial espanyola, i a més compta amb arxius privats d'empreses de molta importància. L'Institut Municipal d'Història de Barcelona té la millor hemeroteca nacional i un complet arxiu fotogràfic que conté moltes imatges antigues de pobles de tot Catalunya. L'Arxiu Amatller, una institució privada, conserva fotos d'edificis religiosos anteriors a la Guerra Civil i a la revolució.

b) Arxius administratius

Aquests són els normalment anomenats arxius municipals. N'hi ha a cada municipi i depenen en darrera instància del secretari municipal, que n'és, per llei, l'encarregat de la custòdia i del manteniment. El de Manresa té un arxiver propi i horari d'obertura al públic, mentre que la resta tenen uns horaris restringits, que coincideixen amb el de les persones encarregades d'ordenar-los o amb el dels secretaris. Cinc municipis de la comarca integren un programa d'arxiver itinerant. La majoria conserven fons d'origen municipal com actes dels plens, d'institucions i de comissions diverses; contribucions industrials i rústiques (amillaments del segle XIX i cadastres del segle XVIII); padrons d'habitants; documentacions de períodes i d'institucions especials; permisos d'obres; establiments d'indústries; serveis econòmics, caixa i hisenda municipal, etc.

El més gran és l'Arxiu Administratiu de l'Ajuntament de Manresa, situat a la plaça Major, núm. 5 de Manresa i dirigit per Imma Comes. Conserva tota la documentació municipal des de 1940 fins avui, ja que rep directament els traspassos de fons actius. Està ordenat seguint el model donat per l'Associació d'Arxivers de Catalunya, adaptat a les seves necessitats.

8. Benet (1986), pàg. 90.

9. Vegeu-ne un inventari parcial a Perarnau (1984).

10. Benet (1986), pàg. 90-91.

Els ajuntaments de Monistrol de Montserrat, Sant Joan de Vilatorrada, Sant Vicenç de Castellet, Castellbell i el Vilar i Avinyó són els que mantenen una arxivera itinerant mancomunada, un servei coordinat per la Diputació de Barcelona. Aquest mateix programa havia permès l'ordenació d'altres arxius, que no han seguit mantenint el mateix arxiver però sí la mateixa ordenació, com Artés, Balsareny, Castellgalí i Sant Fruitós de Bages. Tots aquests arxius estan ordenats seguint les mateixes directrius, disposen d'inventari i es poden consultar després de sol·licitar-ho a l'ajuntament concret.¹¹

Altres arxius administratius de la comarca que tenen un accés relativament fàcil i la major part dels seus fons ordenats i classificats són el de Navarcles, Santpedor, Sallent i Súria¹². En el primer hi destaca la documentació relativa a la Guerra de Successió, la batalla del Bruc, les guerres carlines i també els pergamins dels segles XIII i XIV. Altres fons arxivístics del municipi són la Casa Museu Torres Amat i la Casa Traval. Els fons de l'arxiu de Súria estan compostos per documentació municipal des de principi del segle XX (pràcticament no s'hi conserva documents anteriors al 1900).

c) Arxius eclesiàstics

Sobre els arxius parroquials que hi ha a la comarca del Bages, els seus fons, el seu estat de conservació i la seva localització, hi ha un treball recent encarregat pel Centre d'Estudis del Bages, cosa que fa redundant incloure la llista d'arxius en aquest treball¹³. Una zona concreta de la comarca havia estat estudiada amb detall anteriorment¹⁴.

La gran majoria de parròquies pertany al bisbat de Vic i per això és especialment interessant consultar l'Arxiu Diocesà del Bisbat de Vic. Conté els arxius parroquials de bastants pobles del Bages correctament inventariats, a més, conserva documentació relativa a pobles que estaven sota el domini feudal del bisbe, com Sallent, Artés o Navarcles, i també hi ha enquestes i documentació relativa a tot el bisbat que permet estudis de gairebé totes les localitats del Bages.

A més dels parroquials, cal destacar l'Arxiu Històric de la Seu de Manresa, que conserva la documentació del capítol de canonges de la Seu (segles XI-XX), especialment pel que fa a l'economia feudal, força relacionada amb la comarca.

d) Arxius privats

Les empreses i la majoria d'institucions estan obligades per llei a mantenir la documentació comptable i administrativa durant uns anys. Això ha fet que moltes

¹¹. Sobre aquest programa vegeu Vila (1994).

¹². Els arxius de Navarcles i de Santpedor tenen inventaris publicats respectivament per Ferrer (1983) i Sala (1983).

¹³. Valdenebro (1995).

¹⁴. Rafat (1982) i Comas (1982).

empreses mantinguin la major part de la seva documentació. D'entre les empreses que conserven documentació que afecta la història d'una localitat, es pot destacar l'important arxiu privat de l'empresa explotadora de les sals i potasses de les mines de Cardona, i també la de les mines de Súria (Solvay). L'Arxiu Històric Comarcal de Manresa ha aconseguit la major part dels fons de l'empresa tèxtil més gran de la comarca, ja desapareguda, Textiles Bertrand i Serra, SA. Una altra empresa tancada per la crisi, Berenguer Hermanos, SA, ha deixat un important fons documental, salvat *in extremis* pel Museu d'Història d'Artés. Un dels darrers descendents de la família Jorba manté l'arxiu empresarial dels antics Industrias y Almacenes Jorba, SA en unes oficines de la Colònia Jorba al municipi de Calders. Darrerament, els arxius patrimonials d'algunes empreses en actiu han permès la publicació de diverses històries empresarials¹⁵.

Altres arxius privats són els patrimonials, que es conserven a la majoria de masos i heretats que han mantingut una continuïtat d'hàbitat. És destacable el del mas Santmartí, que ha permès la realització d'una tesi doctoral,¹⁶ però en realitat n'hi ha moltíssims i poc explotats. Ja s'ha esmentat, pel que fa a la noblesa, el del casal dels Cardona, i també es conserva l'arxiu de la Baronia de Balsareny, conservat al mateix castell de Balsareny i mantingut per la família dels barons, els Alòs. Aquest tipus d'arxius sovint donen sorpreses agradables, ja que en el cas d'Artés un alumne va trobar en mans del seu avi els llibres de comptes de la Cooperativa de Transports que va funcionar durant la Guerra Civil i es va poder establir el tipus d'articles que entraven i sortien del poble. A Manresa uns alumnes van poder treballar l'obra d'un arquitecte molt prolífic durant la primera meitat del segle XX gràcies al fet que els fills en conservaven els plànols i els papers.

Un altre tipus d'arxius és el dels col·leccionistes de documentació antiga, i en el cas de Manresa cal destacar el de Jaume Pons i Agulló, un arxiu eminentment fotogràfic que també conserva documentació antiga diversa, des de pergamins fins a fons relatius a les guerres carlines del segle XIX.

e) La recerca bibliogràfica

Gràcies a Internet avui dia s'ha simplificat molt la tasca de recerca bibliogràfica. Les bases de dades bibliogràfiques més utilitzables per ordre d'adequació són: el Fons d'Història Local, el catàleg en línia de la Xarxa de Biblioteques de la Diputació de Barcelona i el del Consorci de Biblioteques de les Universitats Catalanes.

El Fons d'Història Local és una iniciativa conjunta de la Universitat Autònoma de Barcelona, dels centres d'estudis locals i comarcals i de la Diputació de Barcelona. Pretén fer un buidatge de totes les publicacions d'abast local i comarcal per tal que estudiosos d'arreu el puguin consultar en qualsevol moment, una qüestió força difícil ara fa uns anys, quan les bases de dades informàtiques —i telemàtiques— eren una utopia del futur. Té l'avantatge de funcionar com el programa de cerca

15. A tall d'exemple vegeu Ferrer (1998), Villegas (2000) o Virós (2001).

16. Santmartí (1995).

d'una biblioteca i de contenir un buidatge molt complet dels articles que hi ha dins d'altres publicacions. Es pot trobar a partir de la pàgina web de la Diputació de Barcelona (www.diba.es) o de la Universitat Autònoma de Barcelona (www.uab.es).

El catàleg en línia de la **Xarxa de Biblioteques de la Diputació de Barcelona** és una altra eina molt interessant, perquè, com veurem, conté tots els catàlegs de les diferents biblioteques locals, que són els centres que conserven de manera més acurada les seves seccions locals respectives. En aquest cas no hi ha el buidatge d'articles, sinó que sols hi ha els llibres. Cal accedir-hi per Biblioteques dins la web de la Diputació de Barcelona (www.diba.es).

Finalment, el **Consorci de Biblioteques de les Universitats Catalanes** ha elaborat des de fa un temps un impressionant Catàleg Col·lectiu de les Universitats Catalanes, al qual cada cop s'incorporen més centres nous i d'altres biblioteques no estrictament universitàries. També informa sols de llibres, i dóna notícia de cada centre que en té una còpia. Combina els fons d'història general amb els d'obres de tipus més local. L'única limitació que té és que algunes grans universitats, com la Universitat de Barcelona, encara no han acabat d'informatitzar els seus fons. Es pot trobar a una pàgina del Consorci (www.cbuc.es o bé, directament, a www.ccuc.es).

Com hem dit, les biblioteques locals són les que mantenen els fons bibliogràfics locals que fan referència a les seves poblacions, i cal visitar-les perquè una part d'aquests són difícils d'inventariar. Recullen totes les publicacions generades per les entitats i institucions locals i, sovint, treballs de curs d'estudiants universitaris i de secundària. Després de la desaparició de la Xarxa de Biblioteques de la Caixa de Pensions, la majoria d'aquestes institucions locals estan regides per la Diputació de Barcelona d'acord amb els ajuntaments. Algunes d'aquestes biblioteques recullen fons força antics, de gairebé tot el segle XX. Cal destacar, per antiguitat i volum, la Biblioteca del Casino de Manresa, i també n'hi ha a Artés, Avinyó, Balsareny, Cardona, l'Estrany, Moià, Monistrol de Montserrat, Navarces, Navàs, Sallent, Sant Feliu Sasserra, Sant Joan de Vilatorrada, Santpedor, Sant Vicenç de Castellet i Súria. Totes tenen fons local, més o menys antic, disposen de personal qualificat i tenen horaris d'obertura al públic.

Un altre apartat és a la Biblioteca de l'Abadia de Montserrat, situada al mateix monestir, amb 250.000 volums i uns fons especialitzats en humanitats i ciències eclesiàstiques, història general universal, medieval i d'Europa, història de Catalunya i països de la Corona d'Aragó (amb un fons d'històries locals i de la Guerra Civil Espanyola 1936–39), història d'Espanya de totes les èpoques (amb un fons sobre la guerra contra Napoleó de 1808–1814 i de les guerres carlines).

f) Institucions culturals de referència

Com a institució de caràcter comarcal, cal destacar el Centre d'Estudis del Bages, situat a Manresa, a la via de Sant Ignasi, núm. 40 (tel. 938 736 525). Es dedica preferentment al conreu de la geografia i la història i està vinculat i dóna suport material i humà a l'Arxiu Històric Comarcal de Manresa i al Museu Comarcal de Manresa. Les seves activitats són conferències, cursets, exposicions, intercanvis i col·laboracions amb altres centres amb finalitats similars, però sobretot es dedica a

l'edició d'estudis locals. Publica una *Miscel·lània d'Estudis Bagencs*, un butlletí trimestral, i manté les col·leccions de Monografies, Fotografia Històrica (amb Angle Editorial), Guies, Quaderns, Memòria i Actes. A més publica la revista *Dovella*.

PART II. POSSIBILITATS DIDÀCTIQUES DE LES FONTS ARXIVÍSTIQUES

Amb tot el que s'ha esmentat a l'apartat anterior, es pot desenvolupar força treballs de recerca de caràcter molt divers. Per definició del treball, i pensant que l'alumne ha de fer recerca real, no és aconsellable que els temes que es tractin siguin gaire generals. Per simplificar, hem resumit els treballs de recerca més factibles (i més habituals) en tres grans grups: els de caràcter familiar i patrimonial, els institucionals i els d'èpoques i temes predefinitos. No cal dir que, a causa del desconeixement que tenen els alumnes del llatí i de la paleografia, els aconsellem que es triïn treballs amb cronologies posteriors al segle XVII, i amb força limitacions dintre del XIX.

En el primer grup, els treballs sobre patrimoni i família, trobem històries de famílies i treballs sobre l'evolució de patrimonis en masos i hisendes familiars. Per a aquest tipus de treballs s'utilitza els fons privats o bé es poden fer reconstruccions documentals a partir de les dades del Registre de la Propietat i dels arxius de protocols notariais. Sovint són de gran ajuda els llibres de registre dels arxius parroquials, que permeten seguir l'evolució d'una família no propietària, o els padrons d'habitants i les contribucions municipals. Un aspecte que es pot treballar sense grans dificultats és el de la comparació dels nivells de vida gràcies al seguiment d'inventaris postmortem que es troben a la documentació notarial. Permeten seguir l'evolució del patrimoni d'una família o bé la comparació entre diversos patrimonis.

Pel que fa als treballs sobre institucions, hi ha una gran varietat. Aquí podem citar, per exemple, les històries d'empresa, que poden utilitzar els llibres d'actes de les societats, els diferents llibres comptables i les contribucions industrials. Amb aquestes darreres també es pot treballar l'evolució d'un sector (dins de les activitats secundàries o terciàries). L'evolució de l'agricultura (terres en conreu, tipus, etc.) es pot seguir amb els amillaraments i cadastres que hi ha als arxius municipals. Altres institucions com escoles, comunitats o entitats també generen prou documentació que sovint resta amagada en els arxius administratius.

Pel que fa a estudis conjunturals de diferents temes, es pot destacar els treballs demogràfics, per als quals són d'ajut inestimable els registres parroquials que s'han conservat i els padrons d'habitants, de buidatge lent, però que han donat grans possibilitats als treballs de recerca. El treball d'aquestes fonts, combinades amb entrevistes a persones grans, també permet treballar l'onomàstica familiar a pobles o barris. Un altre tipus de treball molt agraït és el de desenvolupament urbanístic, que es pot fer seguint les actes municipals i els permisos d'obres. Amb aquestes fonts també es pot desenvolupar l'onomàstica dels llocs. Les actes municipals combinades amb l'ús de la premsa escrita són bones fonts per desenvolupar treballs sobre èpoques concretes o conflictes socials.

En definitiva, el camp de treball que permeten els nostres arxius locals és tan gran que depassa àmpliament l'objecte i l'ambició d'aquesta comunicació. Una simple aproximació detallada a la metodologia permetria escriure un treball nou.

BIBLIOGRAFIA

a) sobre el treball de recerca a secundària

BENET, A. *Com es fa un comentari de text. Textos d'història de Catalunya. Com es fa un treball de recerca històrica*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, 1986, 138 pàg.

b) sobre les fonts arxivístiques

BARBERÀ, J. «Arxius de la comarca: l'arxiu de l'església de Sant Miquel i Sant Vicenç de Cardona i l'arxiu municipal de Cardona». A: *Dovella, revista cultural de la Catalunya central*. Manresa: Associació Cultural Dovella, 13-1984, pàg. 30-33.

COMAS, F. «Arxius de la comarca: Sant Joan de Vilatorrada, Sant Martí de Torroella i Juncadella». A: *Dovella, revista cultural de la Catalunya central*. Manresa: Associació Cultural Dovella, 7-1982, pàg. 27-28.

FERRER, L. «Arxius de la comarca: l'arxiu municipal de Navarces». A: *Dovella, revista cultural de la Catalunya central*. Manresa: Associació Cultural Dovella, 8-1983, pàg. 31-32.

LÓPEZ, M.; TATJER, M. *Inventari dels Oficis i Comptadores d'Hipoteques de Catalunya*, 1. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Dir. Gral. del Patrimoni Escrit i Documental, Servei d'arxius, 1985, 304 pàg.

PERARNAU, J. «Arxius de la comarca: la casa de Cardona a l'arxiu sevillà dels ducs de Medinaceli». A: *Dovella, revista cultural de la Catalunya central*. Manresa: Associació Cultural Dovella, 12-1984, pàg. 29-31.

Plecs d'Història Local. «Guia d'història local: el Bages». A: *L'Avenç*. Barcelona, 134-1990, pàg. 40-43.

RAFAT, F. «Arxius de la comarca: Rajadell, Camps, Castellar i Aguilar». A: *Dovella, revista cultural de la Catalunya central*. Manresa: Associació Cultural Dovella, 6-1982, pàg. 40-43.

RECASENS, J. *Catàleg de recursos pedagògics del Bages*. Manresa: Generalitat de Catalunya, Departament d'Ensenyament, Centre de Recursos Pedagògics del Bages i Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1988, col·lecció l'Estoig, núm. 1, 68 pàg.

SALA, A. «Arxius de la comarca: Santpedor». A: *Dovella, revista cultural de la Catalunya central*. Manresa: Associació Cultural Dovella, 11-1983, pàg. 37-40.

TORRAS, M.; MASATS, B.; VALDENEBRO, R.; VIRÓS, L. *Catàleg dels protocols notariais de Manresa*. Lleida: Fundació Noguera i Pagès Editors, 1993, col·lecció Inventaris d'Arxius Notariais de Catalunya, núm. 15 (2 vols.), 774 pàg.

- TORRAS, M. *Inventari del fons del veguer i del batlle de Manresa*. Manresa: Ajuntament de Manresa i Centre d'Estudis del Bages, 1993, col·lecció Inventaris i catàlegs de l'Arxiu, núm. 1, 52 pàg.
- TORRAS, M. *Inventari dels llibres d'actes de l'Ajuntament de Manresa*. Manresa: Ajuntament de Manresa, 1994, col·lecció Inventaris i catàlegs de l'Arxiu, núm. 2, 44 pàg.
- TORRAS, M. *Inventari de la taula de comuns dipòsits de Manresa*. Manresa: Ajuntament de Manresa, 1995, col·lecció Inventaris i catàlegs de l'Arxiu, 3, 44 pàg.
- TORRAS, M. *Inventari del fons de l'Hospital de Sant Andreu de Manresa*. Manresa: Ajuntament de Manresa, 1996a, col·lecció Inventaris i catàlegs de l'Arxiu, núm. 4, 68 pàg.
- TORRAS, M. «Documentació del corregiment de Manresa del període 1808–1814 conservada a l'Arxiu Històric de la ciutat de Manresa». A: M. RAMISA (cur.). *Guerra napoleònica a Catalunya (1808–1814): estudis i documents*. Barcelona: Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996b, pàg. 117–128.
- TORRAS, M. «Documentació sobre vapors conservada a l'Arxiu Històric de la ciutat de Manresa», A: S. RIERA (cur.), *El vapor i els «vapors». Actes de les III Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya*. Barcelona: Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya, 1996c, pàg. 443–446.
- TORRAS, M. *Inventari del fons del Reial Cadastre*. Manresa: Ajuntament de Manresa, 1997, col·lecció Inventaris i catàlegs de l'Arxiu, núm. 5, 60 pàg.
- TORRAS, M. *Inventari dels llibres del racional*. Manresa: Ajuntament de Manresa, col·lecció Inventaris i catàlegs de l'Arxiu, 1998, núm. 6, 60 pàg.
- TORRAS, M. *Inventari del fons fotogràfic Marià Lladó*, col·lecció «Inventaris i catàlegs de l'Arxiu». Manresa: Ajuntament de Manresa, 1999, núm. 7, 40 pàg.
- TORRAS, M. *Inventari de la credencieria de les carns de Manresa*. Manresa: Ajuntament de Manresa, 2000, col·lecció Inventaris i catàlegs de l'Arxiu, núm. 8, 48 pàg.
- VALDENEBRO, R. *Guia d'arxius parroquials del Bages*, obra inèdita consultable a l'Arxiu Històric Comarcal de Manresa, Centre d'Estudis del Bages, Manresa, 1995.
- VILA, E. «L'experiència pilot de l'arxiver itinerant en els arxius bagencs». A: *Dovella, revista cultural de la Catalunya central*. Manresa: Associació Cultural Dovella / Centre d'Estudis del Bages, 1994, núm. 49, pàg. 17–21.

c) altres

- FERRER, L. *170 anys teixint cintes. Indústries Ponsa SA, 1828–1998. Més de 170 anys al servei de la cinteria*. Manresa: Indústries Ponsa, SA, 1998, 48 pàg. (s/n).
- SANMARTÍ, C. *La pagesia benestant al Bages. El mas Sanmartí*. Manresa: Angle editorial i Fundació Caixa de Manresa, 1995, 160 pàg.
- VILLEGAS, F. *De Casals a Hayes-Lemmerz. Una empresa centenaria de Manresa (1894–2000)*. Manresa: Hayes-Lemmerz, SL, 2000, 378 pàg.
- VIRÓS, L. *Perramón & Badía (1926–2001), una aventura empresarial de 75 anys*. Manresa: Perramón & Badía, 2001, 124 pàg.

La utilització pedagògica de les imatges d'arxiu

Nàtalia Navarro i Sastre,

Arxiu d'Imatges EMB de la Diputació de Girona

INTRODUCCIÓ

Garantir un equilibri entre la funció històrica i cultural i la funció jurídica i administrativa no és una tasca fàcil. El dèficit crònic en recursos que arrossega el sector d'arxius i la necessitat de prioritzar els àmbits d'actuació ha provocat que, en els darrers anys, els esforços esmerçats en la gestió documental –més rendible i justificable en termes d'eficiència– ha alentit l'assoliment d'una veritable política cultural dels arxius.

A més, dins aquesta encara poc planificada política cultural, val a dir que l'acció educativa ocupa un segon lloc en els projectes d'acció cultural dels arxius. Cal tenir present, també, que els arxius han de competir amb nous sectors de patrimoni –monuments històrics, jaciments arqueològics, etc.–, que moltes vegades són de prioritat política.

En darrer terme, la recent conscienciació pel valor de les imatges documentals ha propiciat un endarreriment evident en l'ús pedagògic de la fotografia. Aquesta comunicació pretén, doncs, evidenciar la utilitat de les imatges per al món educatiu.

1. LA LOGSE, UN BON MARC DE TROBADA

Així, doncs, partint de la base que el procés d'implantació i desenvolupament dels serveis educatius en els arxius és desigual, és evident que la projecció educativa ha estat poc lineal i, sovint, mancada de planificació.

Val a dir que en els continguts curriculars no hi ha cap mena d'obligació d'utilitzar els arxius, on es pot trobar la informació de primera mà. Si prenem com a exemple una publicació sobre tecnologies de la informació en l'educació i n'analitzem l'apartat de la tecnologia informàtica en l'àmbit de les humanitats, quan tracta de la recerca de la informació, ens adonem que no parla en cap moment d'un arxiu o d'anar a fer la recerca, tant presencial com tecnològica, d'informació en els arxius. Hi ha una ignorància total vers la utilització de les fonts documentals en els arxius.

La LOGSE (Llei d'ordenació general del sistema educatiu), de l'any 1990, fixa uns objectius amb els quals s'intenta afavorir la maduració intel·lectual i humana de l'alumnat i la capacitat de l'alumne per aprendre per ell mateix, per treballar en equip i per posar en pràctica els mètodes més idonis per a la investigació.

Els alumnes han de tenir contacte directe amb els documents, perquè actualment els mètodes pedagògics potencien l'observació, l'experimentació i el sentit crític de l'alumne.

El currículum d'educació primària estableix, pel que fa al desenvolupament de les capacitats de l'alumne, l'ús, en la resolució de problemes senzills, els procediments oportuns per obtenir la informació adient i representar-la mitjançant codis i identificar i plantejar interrogants i problemes a partir de l'experiència diària, amb l'ús dels coneixements i dels recursos materials disponibles, entre d'altres, per resoldre'ls de manera creativa, tal com es concreta en l'article 4t del Reial decret 1344/1991, de 6 de setembre.

Potser no és la millor edat per començar a tractar amb documents; en canvi, per als alumnes d'ESO, sí que ho és. L'article 4t del Reial decret 1345/1991, de 6 de setembre, que estableix el currículum d'ESO, assenyala que l'alumne, amb la finalitat de desenvolupar les capacitats, ha d'interpretar i produir amb propietat, autonomia i creativitat missatges que utilitzin codis artístics, científics i tècnics, amb la finalitat d'enriquir les seves possibilitats de comunicació i reflexionar sobre els processos implicats en el seu ús.

A més, en el disseny curricular base de ciències socials, geografia i història, es fa referència a la indagació i a la investigació com a forma d'accedir al coneixement i al rigor crític i a la curiositat científica com a un dels eixos d'actituds que cal treballar. Tal com exposa Cerdà, dins l'àmbit educatiu, les "Caixes Vermelles" recullen recomanacions per al desenvolupament del currículum, a l'àrea de socials d'educació secundària es fa la reflexió sobre el fet que, didàcticament, són més útils les fonts materials i orals que els arxius municipals (Cerdà, 2000, pàg. 142). Aquestes recomanacions deixen entreveure que els documents no són gaire atractius ni intel·ligibles per als adolescents, a banda que hi ha moltes maneres d'utilitzar el document d'un arxiu. Pensem que les imatges atrauen l'atenció de l'alumne i, encara més, si té a veure amb el seu entorn.

Objectius

Per als arxius:

- És primordial difondre'n i divulgar-ne el contingut dels fons documentals.
- Donar-ne a conèixer el funcionament i la funció social com a garantia dels drets de ciutadania i com a centre de conservació del patrimoni històric i cultural d'una comunitat.
- Fomentar el coneixement i el respecte cap al patrimoni documental.
- Assegurar l'existència d'investigadors capacitats per al futur.
- Donar a conèixer les fonts primàries per il·lustrar l'ensenyament de les ciències socials.
- Formar i motivar l'interès dels alumnes pels documents, de manera que es tradueixi en una actitud de respecte cap al patrimoni històric.
- Familiaritzar l'alumne amb el vocabulari arxivístic.

Per als centres educatius:

- És bàsic enriquir el procés d'aprenentatge del conjunt de les ciències socials a través del contacte amb les fonts documentals.
- Promoure i provocar la reflexió i despertar el sentit crític dels alumnes a través de l'acostament a la seva realitat més immediata a través dels documents.
- Fer descobrir la relació dels grans fets de la història i els del seu àmbit local.
- Contribuir a desvetllar la passió per la recerca i la capacitat per a la "descoberta".
- Afavorir la capacitat de l'alumne per aprendre per ell mateix, per treballar en equip i per posar en pràctica els mètodes idonis per a la investigació.
- Afavorir l'interès pels documents de manera que es tradueixi en una actitud de respecte cap al patrimoni històric i potenciar la sensibilitat artística en l'alumne, perquè aprengui a respectar, gaudir i defensar el patrimoni històric i artístic.
- Habituar l'alumne a fer servir els documents en els treballs.
- Motivar la participació en l'anàlisi crítica de les imatges utilitzades en els mitjans de comunicació.
- Acostumar l'alumne a elaborar, juntament amb la col·laboració del professor, un treball científic, establint hipòtesis, comprovant-les suficientment i traient-ne conclusions.
- Ajudar a saber aclarir l'objectivitat i subjectivitat en el document històric.
- Facilitar l'acostament dels alumnes al coneixement històric i geogràfic del seu territori a l'escola.
- Potenciar i estimular l'ús de la imaginació, de la capacitat de visualització, etc. dels alumnes.
- Contribuir en l'educació de la capacitat de visualització.
- Utilitzar la fotografia com a instrument per a l'anàlisi de les transformacions socials, econòmiques i culturals de la societat.

L'ús de recursos visuals en el món educatiu, actualment, és necessari a causa de les conseqüències del desenvolupament de les noves tecnologies de la informació i comunicació. Els alumnes necessiten tot el que té a veure amb l'aplicació d'eines visuals per afavorir els continguts que han d'aprendre.

Finalment, aquest vessant pedagògic pot afavorir, també, la formació humana adreçada als professors, que es pot concretar a:

- Familiaritzar el professorat amb el vocabulari arxivístic.
- Potenciar les relacions arxiu-institut.
- Donar a conèixer les tipologies documentals als professors.

2. LA UTILITZACIÓ DE LA IMATGE

Assumir que els arxius són patrimoni, són memòria i són identitat (Alberch, 2001, pàg. 13-17), pel que fa a les imatges, ens referma la importància de la

conservació i difusió en general dels arxius. Cal, doncs, sensibilitzar els educadors per tal que integrin la imatge en els recursos informatius emprats en l'ensenyament.

Aquesta recerca de nous recursos sintonitza perfectament amb els nous requeriments plantejats en el disseny curricular base, com el que succeeix en l'ensenyament de les ciències socials i concretament de la història. Actualment es pot enriquir amb la utilització de recursos variats: documents escrits, fotografies, fonts orals.

Cal tenir present, a més, l'escassa existència d'estudis en els quals la imatge en general, i la fotogràfica en particular, s'integra en una perspectiva més àmplia d'anàlisi històrica (Riego, 1994, pàg. 217-233).

Pel que fa a l'ús dels arxius d'imatges per part de les escoles, la importància està demostrada per la incorporació, en els currículums de primària i secundària, de les noves tecnologies als mitjans d'informació i la capacitat que té per augmentar la capacitat de comprensió del món que ens envolta, tot i que, com hem anant dient, els arxius d'imatges no són gaire utilitzats ni potenciats.

La fotografia es pot estudiar o treballar des de diferents vessants i des dels seus diversos valors:

- Valor artístic
- Valor històric
- Valor testimonial / documental
- Valor informatiu
- Valor pedagògic
- Valor social

Segons Riego, l'historiador ha de considerar cada imatge com un "mapa" de significats que han de ser escrutats atentament amb la finalitat d'interrogar les imatges més enllà de la mera aparença visual (Riego, 1994, pàg. 217-233). En aquest cas, l'estudi i l'anàlisi històrica, social i econòmica que es pot desprendre d'una imatge també es pot aplicar en el món educatiu.

Susanna Vela (2001, pàg. 57-84) analitza la situació actual del servei educatiu i n'estudia l'organització i posada en marxa –examinant-ne els mitjans materials i els recursos humans–, els àmbits d'actuació del servei pedagògic i fa una relació i una explicació de les activitats pedagògiques. En el text, Vela planteja els objectius i les enormes possibilitats que poden oferir els serveis educatius. Analitza les pautes de treball per a l'elaboració d'una activitat pedagògica d'arxiu i l'estableix en unes fases recollides en un annex.

En aquest context, proposem un "model" d'explotació i difusió de les imatges, que comprèn tant els mitjans clàssics com les possibilitats de la tecnologia –exposicions virtuals, dossier d'imatges a les web, etc.–, amb especial incidència en el món educatiu. Les propostes de difusió en un arxiu d'imatges poden ser moltes i diverses. Si ens centrem en l'explotació i la difusió des del vessant pedagògic, en podem trobar diverses utilitats.

Un exemple n'és una guia didàctica que ha editat la Conselleria d'Educació i Ciència de la Junta d'Andalusia: *Colección educar en medios. "Rituales. Guía Di-*

dàctica”, l’any 1999. Plantegen la possibilitat que tenim de construir la “nostra” visió del món a partir d’imatges creades per nosaltres. L’objectiu general és reconèixer els aspectes expressius i interpretatius de la imatge sense centrar-se en la simple reproducció de la realitat, afavorint les possibilitats creatives que aquesta opció ofereix. Alguns dels objectius més immediats són la necessitat que el professorat, amb els seus alumnes, qüestioni la seva relació amb el món a través de la imatge, que qüestioni la visió que tenen del món i que, a partir d’aquí, es faciliti la construcció d’una visió no estereotipada, en la qual el professorat construeixi el seu propi criteri sobre la relació realitat-imatge.

Aquesta experiència es fa a partir d’una sèrie d’activitats i propostes relacionades amb la fotografia i, sobretot, a partir d’un vídeo que serveix de base a la guia didàctica i es dirigeix al professorat en general, però, especialment, al que imparteix continguts artístics i/o al que desitja dissenyar algun tipus de taller relacionat amb la imatge. Creuen que limitant-se a la transmissió de conceptes, l’alumne no adquireix els coneixements suficients sobre la realitat, sobre el món. Creuen que és més interessant que l’alumne experimenti la realitat des de la seva pròpia percepció i que això sigui previ a qualsevol representació conceptual o icònica proposada per altres.

Per la nostra banda, proposem un seguit d’experiències concretes:

A. Tallers:

– *Taller d’història de la fotografia*

Un exemple divertit i amè seria l’anàlisi dels retrats d’estudi. En general, l’anàlisi de les imatges permet estudiar els canvis en els valors socials que es produeixen al llarg de les èpoques. En el cas dels retrats d’estudi, per exemple, es poden analitzar les diferents classes socials de l’època de les fotografies a través de la forma de vestir dels retratats, la posada a punt dels decorats de l’època; també, permet estudiar el tema de la posició social del fotografiat, la roba com a element diferencial social. Alhora, es pot observar la moda del vestir, sobretot a les classes socials amb més poder adquisitiu. L’anàlisi de l’estudi fotogràfic, amb els diferents tipus de decoració, la recreació de l’espai, etc.

Riego fa una exploració de l’espai escenogràfic d’un retrat de finals del segle XIX que s’articula com un escenari voluntari de representació social i enumera els elements d’anàlisi que expliquen la imatge: la posició del retratat enfront de la càmera, els objectes propis o que configuren les característiques del retratat i que apareixen fotografiats en l’espai del retrat, els elements decoratius funcionals i els elements figuratius amb projecció simbòlica (Riego, 1994, pàg. 217-233). En aquesta comunicació, també examina quatre retrats diferents com a anàlisi de projecció de determinats valors socials.

Una altra proposta és la creació, per part dels alumnes i amb l’assessorament dels professors, d’un còmic sobre la història de la fotografia.

- *Taller de fotografia*, en el qual els alumnes, a banda d’aprendre com es pot fer funcionar una càmera fotogràfica convencional i/o digital, poden dur imatges antigues i modernes, imatges familiars, etc. Una part teòrica de la classe es fa

amb explicacions d'història de la fotografia, conservació de les imatges, etc. Una altra part, més pràctica, utilitza la càmera, la presa i la captació de les imatges per part dels alumnes i, si es pot, es munta un petit laboratori per fer pràctiques de revelatge. Per al taller, s'hi podrien elaborar dossiers, materials i productes pedagògics, amb imatges antigues de la ciutat que es podrien comparar amb les realitzades en el mateix lloc.

- *Taller de creativitat*, amb la presa d'imatges realitzades pels alumnes, es poden crear collages, com una activitat lúdica i creativa.
- *Tallers de crítica* constructiva i anàlisi de les imatges dels mitjans de comunicació –què signifiquen, què volen comunicar, si hi ha manipulació o intenció de manipular el lector, etc.–, llegint i interpretant la informació que ofereixen les imatges. És important desenvolupar el sentit crític dels alumnes respecte als mitjans de comunicació de masses a partir de la “lectura” de les imatges. Una altra activitat pot ser la descripció de les imatges: trobar-ne les diferències i les analogies. Després, en grup, es poden comparar les descripcions, les analogies i les diferències i es pot discutir i arribar a un acord pel que fa a les conclusions.
- *Tallers d'anàlisi de les imatges*, s'hi fan classes o pràctiques de comparar imatges antigues amb les actuals del municipi o ciutat de l'escola. S'hi fan recerques històriques i datació concreta de la imatge antiga a partir de documents i premsa. Això pot potenciar i estimular l'estima i el respecte cap a l'entorn, cap al patrimoni arquitectònic, artístic, cultural, etc. de la població o ciutat on està situada l'escola. S'hi inicia un diàleg a partir de preguntes sobre els aspectes generals que han apreciat els alumnes i, també, dels detalls, orientant l'observació per aconseguir realitzar una descripció àmplia. Preguntes com *què observen a les fotografies?*, *quina època de l'any representa?*, *a quina hora del dia va estar presa la imatge?*, *si hi ha persones, com van vestides?*, *quina expressió tenen a les cares?*, entre d'altres. En assumir la fotografia com a document testimonial dels objectes que hi apareixen, l'estudi de les estructures i de l'evolució del paisatge a partir de les imatges és una altra proposta interessant per dur-la a terme, ja que evidencien els processos de canvi de l'entorn i, encara més, tenint en compte que els inicis de la fotografia justament estan lligats a les imatges paisatgístiques (Oliveras, 1996, pàg. 76-93). Els alumnes, també, poden aportar fotografies familiars i analitzar-les en grup per veure les diferències o semblances amb els seus avantpassats (ús antropològic de la fotografia).

B. Visites a l'arxiu d'imatges – Jornades de portes obertes.

Les visites guiades representen una forma de captació d'usuaris potencials. En la visita, s'hi pot explicar el sentit i la raó de l'existència de l'arxiu d'imatges, la funció a la societat, les imatges que s'hi conserven, el servei que fa a la societat, les instal·lacions, les mesures de seguretat i la conservació de les

imatges, les maneres de situar els documents, els sistemes d'organització, de classificació i de localització, la difusió o l'ús que en fan, de les imatges: per investigar, per documentar llibres, reportatges, premsa, etc. Aprofitant les visites, se'ls pot ensenyar alguna exposició de fotografies.

C. Classes a l'institut

Presa, estudi i classificació d'imatges després d'una classe feta per l'arxiver.
Documents originals posats en fundes, o reproduccions dels documents originals.
Catàleg dels insectes que destrueixen o malmeten els documents de l'Arxiu.

D. Concursos de fotografies (temàtics o artístics)

E. Exposicions de fotografies a l'escola, a partir del concurs realitzat o simplement com una mostra de les proves realitzades al taller de l'escola, amb comentaris dels mateixos alumnes, etc.

F. Quaderns d'activitats

Dossiers pedagògics, carpetes didàctiques amb imatges per il·lustrar els temaris dels alumnes d'acord amb el programa escolar i el professorat.

G. Audiovisuals

Vídeos pedagògics sobre l'arxiu d'imatges, els suports, les instal·lacions, les tècniques i les modalitats d'organització i catalogació dels fons documentals, entre d'altres.

H. Díptics informatius divertits, amb imatges antigues i actuals de la localitat, amb fotografies antigues de famílies o personatges peculiars.

I. Aplicacions informàtiques interactives. *L'Arxiu Interactiu*

Creació d'aplicacions informàtiques interactives per posar a la disposició dels alumnes i dels professors imatges que permetin ser utilitzades per als treballs dels alumnes. Un cas concret seria el del programa *Arxiu Interactiu*, adaptat a les necessitats de cada arxiu. La importància d'aquest programa és que els alumnes, entre altres, poden "navegar" d'una manera autònoma pels fons que conformen l'Arxiu, tot prement uns botons que es mostren a les diferents pantalles. El programa *Arxiu Interactiu* és una proposta d'explotació que utilitza la informàtica com a instrument per facilitar tota la informació de l'Arxiu i, encara més, si és consultable per Internet. Molts pedagogs afirmen que és prou important, i realment necessari, situar la història local en l'àmbit de l'ESO i del batxillerat. *L'Arxiu Interactiu* és una font d'informació a la localitat prou important perquè sigui explotada.

Cal tenir clar, doncs, que es pot utilitzar la localitat com a eix vertebral de l'estudi de les ciències socials a l'ESO i al batxillerat. Després d'haver realitzat

prèviament reunions amb el professorat per decidir els treballs que realitzaran els alumnes durant l'any acadèmic, es poden elaborar aplicacions d'aquest tipus encaminades als treballs.

Cerdà desenvolupa i concreta els continguts que integren el procés ensenyament-aprenentatge. I respecte als arxius, fa girar-los al voltant de tres eixos bàsics: arxius, documents i investigació (Cerdà, 2000).

Ara com ara, mentre no hi hagi una llei que hi obligui, és evident que la viabilitat i la utilitat de les activitats que es duguin a terme està molt condicionada per la predisposició i disponibilitat tant del professorat com de l'arxiver.

En definitiva, i a grans trets, creiem que es pot incidir de manera positiva en el desenvolupament personal de l'alumne amb aquests tipus de treballs i amb aquest tipus d'experiències. Qualsevol activitat i experiència d'aquest tipus és una inversió de futur, els protagonistes són els ciutadans i els investigadors del demà (Cerdà, 2000).

Per concloure, assenyallem que, gràcies a la generalització de l'ús de l'ordinador, amb les grans possibilitats gràfiques que ofereix i que incrementa la nostra capacitat de comunicació visual, estem en el moment idoni per elaborar estratègies d'explotació pedagògica de les imatges, amb l'objectiu d'incrementar-ne la utilitat per aprofundir en el coneixement de la història per part de la ciutadania i, més concretament, per part del món escolar. En aquest sentit, cal aprofitar les immenses possibilitats de les TIC. Les pàgines web –amb dossiers pedagògics, exposicions virtuals, reculls d'imatges, etc.– constitueixen un aparador del treball dels arxius, un recurs pedagògic transcendental.

BIBLIOGRAFIA

- AA.VV. (1996). *Les fonts en les ciències socials. Instruments per a l'estudi de les societats*. Barcelona: Ed. Graó.
- AA.VV. (1998). *Tecnologías de la información en la educación*. Madrid: Ed. Anaya Multimedia.
- AA.VV. (2001). *Archivos y cultura: Manual de dinamización*. Gijón: Ed. Trea.
- ALBERCH I FUGUERAS, Ramon (2000). "Ampliación del uso social de los archivos: estrategias y perspectivas". A: *Seminario Internacional de Archivos de Tradição Ibérica*. Río de Janeiro. [Exemplar mecanografiat].
- ALBERCH, Ramon (2001). "Archivos, memoria y conocimiento". A: *Archivos y cultura: Manual de dinamización*. Gijón: Ed. Trea, 2001, pàg. 13-17.
- ARGILÉS, A.; RETUERTA, M. L. (1998). *Els arxius. Dipositaris de la memòria. Materials didàctics del Servei Educatiu de l'Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat*. Sant Feliu de Llobregat: Consell Comarcal.

- BENEITO, A.; BLAY, F.X. (1996). "Aprofitament didàctic dels arxius". A: *Espai Obert*, pàg. 81-90.
- CARNICER ARRIBAS, M.D.; Generelo Lanaspa, J.J. (1998). "¿Archiveros o profesores?. Hacia un modelo de organización de actividades educativas en los archivos". A: *Boletín ACAL*, 30, pàg. 3-6.
- CEBRIÁN DE LA SERNA, Manuel (1998). *Recursos tecnológicos para los procesos de enseñanza y aprendizaje*. Málaga: ICE-Universidad de Málaga. 193 pàg.
- CERDÁ DÍAZ, Julio (1997). "Desarrollo de presentaciones multimedia en archivos. Un nuevo recurso didáctico". A: *Congreso Internacional sobre Sistemas de Información Histórica*. Vitoria-Gasteiz: Juntas Generales de Alava, pàg. 437-447.
- CERDÁ DÍAZ, Julio (2000). "Los espacios de la memoria. Claves para aprender desde el archivo". A: *Estrategias y modelos para enseñar a usar la información. Guía para docentes, bibliotecarios y archiveros*. Murcia: Edit. KR, pàg. 133-168.
- CONSEJERÍA DE EDUCACIÓN Y CIENCIA DE LA JUNTA D'ANDALUCIA (1999). *Colección educar en medios. "Rituales. Guía Didáctica"*.
- CORTES, V. (1988). "La didáctica de los archivos: la comunicación entre el archivo y la sociedad". A: *Los archivos y la enseñanza escolar*. Ministerio de Cultura, pàg. 29-33.
- CRUCES BLANCO, Ester (1996). "El archivo como servicio público para la información, la investigación y la educación". A: *Difusión del patrimonio histórico*. Sevilla: Consejería de Cultura, pàg. 132-141.
- CRUCES BLANCO, Ester; MELERO CASADO, A. (1991). "Los archivos y los programas pedagógicos". A: *Boletín Anabad*, 56, pàg. 33-50.
- CUNÉ, B. i SALAT, M.T. (1991). "L'arxiu com a eina d'aprenentatge de la història". A: *L'Avenç. Plecs d'Història Local*, 33, pàg. 41-43.
- CUNÉ, B., i SALAT, M.T y Montagut, M.D. (1991). "Organització del Servei Educatiu a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera (la Segarra)". A: *Lligall. Revista catalana d'arxivística*, 4, pàg. 169-174.
- ESTEPA, J. (1995). "El archivo en la enseñanza de la historia". A: *Tria*. Revista de la Asociación de Archiveros de Andalucía, 2, pàg. 55-72.
- ITURRATE COLOMER, Germán (1994). "La incidencia dels arxius en el món de l'ensenyament. Conèixer la Barceloneta: un exemple de la funció cultural dels arxius". A: *Gausac*. Publicació del Grup d'Estudis Locals de Sant Cugat del Vallès. Any III, 4 (juny, 1994), pàg. 133-143.
- ITURRATE COLOMER, Germán (1996). "Planificar el servicio pedagógico del archivo". A: *Boletín Anabad*, XLVI, 2, pàg. 25-45.
- ITURRATE COLOMER, Germán (1998). "La función pedagógica del archivo. Aplicaciones didácticas en forma de talleres de historia, tecnológicos y audiovisuales". A: *Boletín del Instituto Andaluz de Patrimonio Histórico*, 24, pàg. 95-105.
- ITURRATE, G., BARDAVIO, A., BOU, N.; PÉREZ, X. (1996). *Les fonts en les ciències socials. Instruments per a l'estudi de les societats*. Barcelona: Graó. Biblioteca de Guix, 105.

- NAVARRO, Natàlia (2001). "Difusión y tecnologías de la información". A: *Archivos y cultura: Manual de dinamización*. Gijón: Ed. Trea, pàg. 135-157.
- OLIVERAS, Josep (1996). "La fotografía i els estudis de paisatge: possibilitats per a la investigació". Ponència de les IV Jornades Antoni Varés. *La imatge i la recerca històrica*. Girona, 1996, pàg. 76-93.
- RIEGO, Bernardo (1994). "La imagen fotográfica como un mapa de significados: el caso del estudio fotográfico, un espacio para la representación social". Comunicació de les III Jornades Antoni Varés. *La imatge i la recerca històrica*. Girona, pàg. 217- 233.
- RUIZ, A.D. (1995). "La enseñanza y los recursos multimedia en los archivos históricos". A: *Actas de las Jornadas de archivos históricos en Granada*, 27-28 de mayo, pàg. 1-24.
- SAGRERA, M.A. (1999). "Quan l'Arxiu es transforma en aula: l'experiència pedagògica d'un grup d'alumnes de l'IES sa Palomera". A: *Blanda*. Arxiu Municipal de Blanes, 2, pàg. 123-125.
- SERRANO MORALES, Riánsares (1999). "Programa de acercamiento de los archivos a los centros docentes: la casa de la escritura". A: *Archivos, ciudadanos y cultura*. Toledo: Anabad Castilla-La Mancha, pàg. 13-27.
- SERRANO MORALES, Riánsares (dir.) (1996). *La Casa de la Escritura. Cuaderno de trabajo para el alumno*. Guadalajara: Anabad Castilla-La Mancha.
- TRIBÓ, G. (2001). "Archivos, fuentes y didáctica de la historia". A: *Historia, Antropología y Fuentes Orales*, 25, pàg. 159-176.
- VELA, Susanna (2001). "El Servicio Educativo". A: *Archivos y cultura: Manual de dinamización*. Gijón: Ed. Trea, 2001, pàg. 57-84.
- XII JORNADAS DE ARCHIVOS MUNICIPALES (1998). *El Archivo en el Entorno Cultural*. Edita Ayuntamiento de Coslada. Madrid, 1998.

Alguns exemples de recursos electrònics

- <http://www.pntic.mec.es/mem2000/matefoto/libro/frmain.htm>: .- La fotografía como herramienta didáctica en el aula de matemáticas.
És una proposta de treball que utilitza la fotografia com a material didàctic a l'aula de matemàtiques, perquè combina els aspectes matemàtics amb els estètics. Les capacitats lligades a la visualització són les d'interpretació, de representació i d'organització de l'espai, de fenòmens físics o aleatoris, d'organització, de representació i d'interpretació de les dades estadístiques, entre d'altres.
Cal tenir en compte que, en alguns llocs, ja es realitzen concursos i exposicions de fotografia matemàtica.
- <http://thales.cica.es/sevilla/foto-e-imag/guia.html>. Exposición de fotografía e imágenes matemáticas. Año 2000.

L'experiència de l'Arxiu Històric de Tarragona

*Jordi Piqué Padró,
Arxiu Històric de Tarragona*

En l'inici del tercer mil·lenni, la recuperació i l'estudi de la història esdevé, ara més que mai, un exercici útil i necessari. Útil i necessari, tant per a trobar en el passat els orígens i els elements que configuren la nostra identitat col·lectiva, com aquells punts de referència que ens poden ajudar a situar en aquesta crisi o manca de valors actual. Però encara més, quan la recerca i la divulgació de la història se centra en el coneixement del temps i de l'espai que ens és més proper, la història, com a exercici intel·lectual, presenta un valor afegit. El món local i la seva història esdevenen, ara, un dels pocs espais de referència per no perdre el nord en facilitar-nos elements que ens ajuden a reubicar-nos.

Ja no hi ha avis ni pares que puguin explicar als seus fills les transformacions registrades en les ciutats o en el món rural durant els segles XIX i XX, l'organització de la vida social, l'esperança col·lectiva que va representar la República, ni els horrors de la guerra i de la repressió franquista. Els nois i nens d'ara veuen la història de fa seixanta o setanta anys igual que la dels segles XIII o XVIII, una història d'un altre temps i d'una altra gent, com si ells no fossin els nets o els besnèts de tot allò.

És difícil competir contra l'allau d'informació que reben actualment els joves i que condueix a la saturació, és a dir a la desinformació. Tanmateix al nostre favor tenim que si sabem transformar la informació històrica en una experiència pròxima i perdurable, el missatge arribarà.

Cal, doncs, que professors i arxivers, amb totes les eines necessàries, ocupin el buit que han deixat els avis i les àvies d'abans. Som nosaltres els que hem d'explicar la història, la més propera en el temps i l'espai, i explicar-la tot cercant la transmissió d'un valors necessaris que s'han esvaït.

Ultrapassa l'objectiu de la present comunicació descobrir res de nou als col·legues arxivers que ja fa temps que treballen en el camp de la didàctica amb fonts d'arxius, l'experiència dels quals, en ocasions, ens ha servit pels nostres propòsits. En canvi, sí que considerem útil donar a conèixer les activitats didàctiques de l'Arxiu Històric de Tarragona al col·lectiu de docents que cerquen metodologies més actives a través de la utilització de les fonts primàries.

1. EL SERVEI DIDÀCTIC DE L'ARXIU HISTÒRIC DE TARRAGONA

Des de l'any 1993 l'Arxiu Històric de Tarragona està desenvolupant diferents actuacions didàctiques, primer aïllades i esporàdiques, però progressivament cada cop més sistemàtiques i periòdicament més regulars. Actualment, podem parlar ja d'un servei didàctic propi amb els següents objectius:

- a) donar a conèixer l'existència, la funció i els serveis de l'Arxiu Històric de Tarragona
- b) fomentar el coneixement, la valoració i el respecte sobre el patrimoni documental en el nostre àmbit d'actuació
- c) promoure les possibilitats didàctiques de la utilització de les fonts d'arxius entre els professors
- d) impulsar la recerca utilitzant els fons documentals conservats a l'Arxiu Històric de Tarragona
- e) cercar, motivar i apropar l'usuari potencial que actualment no utilitza els nostres serveis

Per a aconseguir els nostres objectius s'han desenvolupat i es desenvolupen diferents actuacions, organitzades i dirigides exclusivament pel centre o bé amb la implicació d'altres agents (Universitat Rovira i Virgili, Instituts d'Ensenyament Secundari, Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver,

Camp d'Aprenentatge del Departament d'Ensenyament, Anima't Serveis Culturals...)

Més endavant, analitzarem aquelles activitats didàctiques que progressivament s'han anat consolidant: visites guiades, cursos de formació d'investigadors i activitats conjuntes. Tanmateix, no podem deixar d'esmentar altres tipus d'actuacions, no tant estructurades o més irregulars, que complementen el servei didàctic del centre.

Tallers d'història

Són habituals els tallers amb documentació original de l'Àrea de Paleografia del Departament d'Història de la URV dirigits pel professorat universitari, i el taller de suports documentals en llatí pels alumnes de Batxillerat de l'IES Pons d'Icart ofert per la direcció de l'Arxiu Històric de Tarragona.

Televisió

Entre els anys 2000 i 2002, l'Arxiu Històric de Tarragona ha elaborat el guió de dos programes emesos per la televisió local de Tarragona, Més TV. El primer amb el títol "El segle XX a Tarragona" i el segon titulat "El desenvolupament urbanístic de Tarragona durant el segle XX". Cada programa constava de 15 capítols. En cada capítol, de 30 minuts, un especialista en el tema i un convidat compartien el plató amb el presentador, mentre s'anaven projectant imatges fixes o en moviment que il·lustraven el tema del qual es parlava. És obvi que aquesta activitat ha tingut

un to més divulgatiu que no pas didàctic, tanmateix, però, ara resten 15 hores de programa en format vídeo que poden ser utilitzats, si s'escau, com a material didàctic complementari

1.1. Visites guiades

L'experiència i l'avaluació positiva de les primeres visites col·lectives que, de forma ocasional i esporàdica, es varen registrar entre els anys 1992 i 1993, van impulsar l'estructuració d'aquest servei, amb l'objectiu, d'una banda, de donar a conèixer l'existència, la funció i els serveis de l'Arxiu Històric de Tarragona, i, per l'altra, acostar els docents i alumnes a les possibilitats didàctiques de la utilització dels fons documentals.

Entre 1993 i 1996 es van comptabilitzar 30 grups amb un total de 880 assistents, la qual cosa representa una mitjana anual de 8 visites i de 220 usuaris d'aquest servei. Tanmateix, la consolidació i promoció de les visites guiades es registrarà en els darrers cinc anys, entre 1997 i 2001. Durant aquest període, el centre acollirà 70 visites guiades amb l'assistència de més 2.100 alumnes. La qual cosa representa una mitjana anual de 14 visites i de 420 assistents, això és un augment del 90% en relació al període anterior.

Els usuaris que utilitzen regularment aquest servei es poden classificar en quatre grups:

- 1) Alumnes d'Ensenyament Secundari Obligatori de 1er cicle i 2n cicle, alumnes de Batxillerat i de Mòduls de Grau Superior (Animació Sociocultural, Fotografia,...), de diferents IES de la ciutat i de les poblacions de la comarca del Tarragonès.
- 2) Alumnes universitaris de primer, segon i tercer cicle dels Departaments d'Història i Geografia, Formació del Professorat, Pedagogia i Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona, i alumnes universitaris de l'Àrea de Paleografia de la Universitat de Barcelona.
- 3) Alumnes de formació arxivística que provenen de l'Escola Universitària de Biblioteconomia i Documentació de la Universitat de Barcelona, i dels cursos de mestratge i postgrau de la Universitat Rovira i Virgili.
- 4) Col·lectius de ciutadans: associacions d'antics alumnes, entitats culturals...

Atesa l'heterogeneïtat d'aquests grups, tot i seguint l'esquema general de la visita, s'adapten els continguts de l'explicació i la mostra de documents al nivell i els interessos més específics de cada col·lectiu, interessos que, lògicament, determinen els professors que l'acompanyen. El llenguatge, els exemples o els documents que s'exposen no poden ser els mateixos per a alumnes de primer cicle d'Ensenyament Secundari Obligatori que per a alumnes de tercer cicle universitari. O bé, per exemple, la visita dels estudiants del Grau Superior de Fotografia requereix una mostra de documents i materials fotogràfics concreta, mentre que els alumnes del Mòdul d'Animació Sociocultural reben més explicacions sobre les activitats de difusió de l'Arxiu Històric de Tarragona. En aquest sentit, la comunicació prèvia a la visita

entre el professor i l'arxiver és obligada per a poder concretar l'objectiu didàctic del servei.

La visita, segons les característiques del col·lectiu, pot durar entre una hora i una hora i trenta minuts, i està guiada pel director amb el suport d'un subaltern.

Per assegurar els objectius prefixats en la visita, el grup no poden sobrepassar els trenta assistents, un nombre reduït que permet establir una comunicació profitosa entre guia i visitants.

D'altra banda, la relació que s'estableix amb el professor i les seves observacions posteriors a la realització de la visita ens permeten corregir o complementar alguns aspectes de la mateixa, i valorar conjuntament l'actitud - motivació, participació,...- dels visitants. Així mateix, cal tenir en compte l'efecte beneficiós i multiplicador del professor que acompanya el grup, si queda satisfet pel servei repetirà les visites en cursos successius i al mateix temps difondrà l'experiència entre el seus companys.

ESQUEMA GENERAL DE LA VISITA GUIADA

1) Planta 1

Recepció a la sala d'actes, repartiment del tríptic de l'Arxiu Històric de Tarragona a cada assistent i exposició oral introductòria amb els següents continguts:

- Conceptes bàsics: arxiu, document, document d'arxiu, expedient i fons documental. Per a alumnes d'ESO o Batxillerat es posa com a exemple el fons documental del seu centre.
- La història de l'Arxiu Històric de Tarragona, des de l'any 1944 fins a l'actualitat
- Importància del patrimoni documental per a una nació sense estat com és Catalunya. Utilitzant exemples en un sentit positiu com la salvaguarda de la documentació durant la guerra civil espanyola, o bé, en un sentit negatiu, esmentant la destrucció que ha patit el patrimoni documental de Bòsnia i Kosovo en les darreres guerres balcàniques i en el conflicte de Palestina
- Funcions de l'Arxiu, tant en l'àmbit provincial com en l'àmbit comarcal, i serveis que s'ofereixen: servei de documentació, assessorament a la recerca, servei de reprografia, biblioteca auxiliar, hemeroteca auxiliar, accés,...
- Els fons documentals: nombre de fons, abast cronològic, arxiu d'imatges, arxiu sonor, possibilitats de recerca...
- Recursos: equip humà, edifici i equipaments

2) Planta -1

Recorregut comentat:

- Moll de descàrrega: com i per on ingressa la documentació a l'Arxiu, intervencions prèvies en el lloc d'origen, desinsectació i neteja dels documents, tasques de classificació inicial, circuit intern de la documentació

- Laboratori de fotografia: microfilmació, revelat de negatius, pas de positiu a negatiu, contactes de plaques de vidre amb exemples per il·lustrar el procés

3) Planta 2

Recorregut i mostra comentada de documents:

- Itinerari per la sala de consulta i sala de documents de gran format, en aquest lloc, sobre les calaixeres, s'exposa una mostra d'uns vint documents, molt variada tant pel que fa a la cronologia (segles XIII a XX), al suport (pergamí, paper, fotografies, cartells, enregistraments sonors...), com als fons documentals.
- A la sala de la biblioteca es mostra el funcionament i utilitat dels lectors reproductors de microfilms.

4) Planta 3

- Visita a una de les plantes de dipòsit documental. Explicació sobre les condicions de conservació del documents (temperatura, humitat i llum), mesures de seguretat, equipaments d'una planta de dipòsit documental... Finalment el grup passa entre dos mòduls de prestatgeria mòbil.

5) Planta 2

En el vestíbul, es responen les últimes preguntes i s'acomiada al grup

1.2. CURSOS DE FORMACIÓ D'INVESTIGADORS

L'any 1994 es realitzà el curs "Fonts documentals i recerca històrica del franquisme", però no serà fins a l'any 1998 que de forma periòdica el centre programarà un curs anual de formació d'investigadors. Ens referim a cursos adreçats principalment a alumnes universitaris i que compten amb el reconeixement d'un crèdit de lliure elecció. Tanmateix, val a dir que del total d'inscrits en els darrers quatre cursos, 160 alumnes, més d'un 20% acostumen a ser usuaris habituals del centre que no són universitaris.

Els objectius d'aquests cursos són:

- 1) Aprofundir en el coneixement de les fonts documentals que ofereixen la informació bàsica per a un àmbit concret de recerca històrica
- 2) Analitzar les principals línies d'investigació que s'estan desenvolupant en relació a aquests àmbits determinats de recerca, és a dir, situar l'estat de la qüestió
- 3) Proporcionar les tècniques d'investigació i la metodologia necessària per poder-se apropar a la recerca

- 4) Donar a conèixer els fons documentals estretament relacionats amb el tema del curs que es conserven a l'Arxiu Històric de Tarragona, i, en definitiva, atreure usuaris potencials

Per aconseguir aquests objectius s'han programat els següents cursos amb la col·laboració dels diferents departaments de la Universitat Rovira i Virgili:

- Any 1998. "Fonts documentals per a l'estudi de la història de l'ensenyament", amb la col·laboració del Departament de Pedagogia
- Any 1999. "Fonts documentals per a l'estudi de la història de la família", amb la col·laboració del Departament d'Història, Grup de Recerca d'Història Social
- Any 2000. "Fonts documentals per a l'estudi de la història local contemporània", amb la col·laboració del Departament d'Història, Àrea d'Història Contemporània
- Any 2001. "Fonts documentals per a l'estudi de la història de l'art a les comarques de Tarragona", amb la col·laboració amb el Departament d'Història, Àrea d'Història de l'Art
- Any 2002. "Fonts documentals per l'estudi dels mitjans de comunicació i de la publicitat", amb la col·laboració de l'Àrea de Ciències de la Comunicació de la URV (programat per la segona quinzena de novembre)

Tots els cursos que es programen segueixen sempre la mateixa línia, estructura i règim general:

- a) Periodicitat: se celebren durant la segona quinzena de novembre de cada any, durant dos divendres per la tarda i dos dissabtes pel matí, amb un total de 14 hores lectives
- b) Programa: es divideix en quatre sessions de dues hores cadascuna a càrrec de quatre professors universitaris especialistes en la matèria
- c) Cloenda: en les darreres dues hores del curs s'opta per fer una visita guiada al centre o bé per programar una taula rodona sobre un tema relacionat amb l'objectiu del curs, amb la participació d'altres especialistes que no han participat com a professors
- d) Col·laboració amb la Universitat Rovira i Virgili: un dels professors, com a mínim, ha d'estar adscrit a la URV, però en cada curs es procura col·laborar amb un departament o àrea diferent per tal cobrir els diferents àmbits de recerca
- e) Difusió: a banda dels mitjans de comunicació habituals, s'edita un díptic amb el programa i el règim general del curs

1.3. ACTUACIONS CONJUNTES

En els darrers anys, la col·laboració entre l'Arxiu Històric de Tarragona i el Departament de Pedagogia de la Universitat Rovira i Virgili, mitjançant la participació activa de la professora d'Història de l'Educació Isabel Miró i Montoliu, ha possibilitat

la realització de diverses activitats combinades dirigides a un objectiu doble i comú: d'una banda, aprofundir en el coneixement de les fonts documentals que ofereixen la informació per a la recerca de la història de l'ensenyament a Tarragona; i de l'altra, proporcionar les tècniques d'investigació i la metodologia necessàries.

L'experiència i l'avaluació constant de les diferents activitats ha possibilitat el següent mètode de treball:

- 1) Visita guiada a l'Arxiu Històric de Tarragona, amb incidència sobre els fons documentals relacionats amb el món de l'ensenyament, per a alumnes de primer curs de Pedagogia
- 2) Tallers d'història amb treball de recerca, sistematització i anàlisi de la informació, principalment amb documentació del fons de la Delegació Provincial d'Hisenda relativa a les nòmines dels mestres i professors de les comarques tarragonines durant la Segona República i la Guerra Civil (1931-1939), per a alumnes de quart curs de Pedagogia
- 3) Seminaris sobre fons documentals per a l'estudi de l'ensenyament adreçat a alumnes de tercer cicle universitari, impartits pel director de l'Arxiu Històric de Tarragona
- 4) Curs "Fonts documentals per a l'estudi de la història de l'ensenyament", de 14 hores lectives, amb la participació de professors especialistes de la Universitat Autònoma de Barcelona, de la Universitat de Girona i de la pròpia Universitat Rovira i Virgili
- 5) Publicació d'una síntesi del contingut impartit en el curs esmentat, en forma de dossier, en el número 29 de la revista KESSE, editada per Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona
- 6) Publicació del número 1 de la revista *Materials didàctics de l'Arxiu Històric de Tarragona: Guia didàctica per a la història de l'ensenyament a Tarragona*

L'edició d'aquesta guia didàctica esdevé el resultat de les experiències acumulades en les diferents activitats anteriorment assenyalades i permet disposar d'un instrument didàctic per a aplicar en successives visites, tallers i seminaris.

El contingut de la guia, a més a més dels espais destinats a la introducció, els conceptes bàsics i la informació sobre l'Arxiu Històric de Tarragona, es divideix en dos apartats:

Àmbits de recerca

Àmbit 1: L'ensenyament des de mitjan de la dècada del segle XIX fins a la dècada dels anys vint

Àmbit 2: L'ensenyament durant la Segona República i la Guerra Civil

Àmbit 3: Ensenyament i franquisme

Àmbit 4: L'ensenyament a la transició política

En cada àmbit respectiu, l'apartat es subdivideix en: a) breu introducció històrica a l'àmbit; b) temes específics de recerca; c) fons documentals; d) biblioteca i hemeroteca; e) plantejament d'una pràctica de recerca; f) procediment de recerca.

Anàlisi específica de diferents fonts i tipologies documentals

En aquest apartat la guia facilita fitxes de contingut i d'anàlisi per a poder iniciar la recerca en expedients i documents administratius, fotografies, diaris, revistes, publicitat, cartells i materials escolars.

En aquests moments, conjuntament amb el Camp d'Aprenentatge de la ciutat de Tarragona del Departament d'Ensenyament, s'està treballant en una nova activitat conjunta i combinada, adreçada a alumnes de batxillerat, amb el següent objectiu: interessar-se pels esdeveniments històrics contemporanis i descobrir la seva influència en el món actual

Aquesta activitat preveu les següents actuacions:

Publicació en el número 2 de la revista *Materials didàctics de l'Arxiu Històric de Tarragona* de diferents propostes d'activitats didàctiques, centrades en la Tarragona dels segles XIX i XX

Tallers d'història amb la presentació de documents originals i la utilització de còpies per al treball de l'alumnat, tot utilitzant com a instrument de referència la revista publicada

2. CLOENDA

Hores d'ara, ningú no pot dubtar de la utilitat i la necessitat de l'existència d'un servei didàctic en els arxius, si més no, la convocatòria d'aquestes Primeres Jornades Ensenyament – Arxius és una prova fefaent. Tanmateix, no podem cloure aquesta comunicació sense dues consideracions.

En primer lloc, és convenient i oportú crear i consolidar un servei didàctic en el centre, però no podem oblidar que els arxius tenim altres funcions i serveis bàsics que atendre i oferir. Els arxivers sabem que mentre demanem a les administracions a les quals estem adscrits el creixement progressiu dels nostres recursos tècnics, econòmics i humans, hem d'optimitzar al màxim els recursos dels quals disposem. La qual cosa vol dir que cal adaptar el servei didàctic de cada centre només una mica més enllà de les nostres possibilitats. En cas contrari, un servei didàctic excessivament dimensionat i per sobre dels nostres recursos pot acabar afectant el normal funcionament de l'arxiu.

En darrer terme, els professors són conscients que qualsevol activitat didàctica a l'arxiu, des d'una visita guiada fins a un taller d'història, no reeixirà sense la col·laboració i la participació activa amb l'arxiver abans, durant i després de la seva realització. Òbviament, la imprescindible i conjunta avaluació final dels objectius obtinguts servirà tant a professors com a arxivers per a millorar l'activitat didàctica en futures edicions.

Les activitats pedagògiques de l'Arxiu Històric Comarcal de Montblanc (Conca de Barberà), 1983-2002)

*Josep M. Porta i Balanyà,
Arxiu Històric Comarcal de Montblanc*

D'ençà de la posada en funcionament efectiva de l'Arxiu Històric Comarcal de Montblanc (ACMO) el mes de maig de 1983,¹ una de les prioritats bàsiques que ens marcàrem fou la d'imbricar el nou equipament en el si de la societat local i de la comarca, ja fos a nivell administratiu, cultural, social, de relació amb entitats i pedagògic. En aquest últim apartat hi havia molt de camp per córrer,² ja que la relació que ha de tenir un arxiu amb el sistema educatiu i, en concret, amb els alumnes de l'entorn on està ubicat, ha de ser molt intensa, per així poder assegurar un bon procés d'aprenentatge basat en els coneixements directes del medi on creixen i es desenvolupen els nostres joves.

Des d'un arxiu, plenament arrelat a l'entorn, amb fons locals o comarcals, es poden oferir uns recursos didàctics molt amplis i diferents als tradicionals (L. González; U. Martín, 1995) que permetran que els nois i noies, a partir de documents originals, despertin o reforcin els sentiments d'identitat individual i col·lectius a nivell de grup local; però que també els servirà per comparar i interrelacionar aquests coneixements amb la història més general, en l'àmbit nacional. Serà quan aprendran a descobrir en l'entorn més quotidià les manifestacions concretes dels fets generals, passats i presents, que potenciaran noves vies de comprensió, tot desenvolupant l'esperit crític. Alhora estimularan noves capacitats d'observació i de relació, que desenvoluparan una sèrie d'actituds de tolerància, de comprensió, d'integració, de

¹. L'ACMO va crear-se mitjançant un conveni signat entre el conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya i l'alcalde de Montblanc el 30 de juliol de 1982. La inauguració oficial va tenir lloc el 8 de setembre de 1982, data també de l'Ordre que donava publicitat a la seva creació, la qual fou publicada al DOGC núm. 263, d'1 d'octubre de 1982, p. 2269.

². A partir de la democratització dels arxius, i de la interacció del binomi "arxiu-societat", han sorgit les noves funcions socials i, en especial, les educatives, fins no fa massa alienes a la vida dels arxius, les quals han ajudat a modificar sensiblement la imatge preestablerta que es tenia dels arxius, com unes institucions plenes de pols, amb documents amuntegats, llòbregues i fosques, monòtones i introvertides, totalment tancades a la societat, i que sols servien per a la burocràcia. Sobre les possibilitats didàctiques dels arxius i el seu possible desenvolupament els articles són nombrosos (a tall d'exemple vegeu G. Tribó Traveria, 1995, p. 117-132).

civilitat i de respecte a la diversitat per tal de viure i conviure plenament en comunitat (M. Canela; B. Cuñe; M. T. Salat, 1987; G. Gutiérrez; C. Parramon, 1993).³

Aquest contacte amb els documents de primera mà (amb originals en un primer moment, però amb fotocòpies, o bé amb microfilms, en el cas d'un treball més continuat), també els permetrà veure "d'on surt la història", així com fer una aproximació global al passat col·lectiu, discernir entre informacions vertaderes i falses, copsar la utilitat i el significat de la mateixa informació que es pot extreure dels documents, la idea del canvi històric, la noció sobre el temps i la cronologia, etc. (S. Vela, 2001, p. 57-63);⁴ en una paraula, conèixer el passat i com vivien els seus antecessors, tot endinsant-se en el moment històric escollit, en l'economia, la societat, la política i els principals esdeveniments d'aquell moment o d'aquella època.

D'idèntica manera, en el cas que iniciïn un treball de recerca, podran descobrir i practicar "com es fa la història", ja que seran ells mateixos els que desenvoluparan l'activitat a partir dels propis fons i dels documents que els integren (A. Bardavio; N. Bou, G. Iturrate; X. Pérez, 1996; i J. Busquets; G. Foj; A. Solivelles, 1993).⁵ Al mateix temps, depèn de quin tipus d'investigació portin a cap, també adquiriran els elements suficients per a conèixer d'on s'extreuen moltes de les dades i estadístiques que empren els polítics o els mitjans de comunicació.

I, finalment, amb aquestes iniciacions a la investigació o de simple contacte amb la documentació, com que els alumnes seran els ciutadans del demà, potser, entre tots, contribuïrem a forjar noves vocacions d'investigadors. Si més no, aquests futurs ciutadans hauran adquirit una clara consciència de la importància cultural i social dels arxius i, sobretot, dels fons que s'hi conserven, com una part integrant del patrimoni cultural col·lectiu. A més, seran igualment conscients del valor intrínsec que té la documentació per si mateixa, com una font d'informació primària i moltes vegades única. Sabran que, en el cas hipotètic que els seus familiars conservin alguns

³. Ja fa uns anys M. G. Cook s'expressava en els següents termes: "Los profesores señalan que el alumno que trabaja con materiales originales tiene que dejar a un lado las opiniones de otras personas sobre el tema en cuestión y someter las fuentes a su propio pensamiento crítico. Deberá tomar la información relevante de estas fuentes, organizar los datos, formular y comprobar hipótesis basadas en los hechos y comunicar sus conclusiones al profesor y a sus compañeros. Los profesores agregan que si el alumno es parte de un grupo que estudia un problema por medio de materiales fuente, aprenderá a cooperar con otros participando en los esfuerzos del grupo para lograr una sola interpretación del problema. Finalmente, los profesores aseguran que el alumno que regularmente examina los materiales fuente de la historia, las ciencias sociales y la geografía, adquiere un entendimiento más profundo del comportamiento humano en el pasado y en el presente, lo mismo que una apreciación de la interacción continua del hombre y la naturaleza" (M. G. Cook, 1985, p. 381).

⁴. En aquesta mateixa obra vegeu també l'organització i la posada en funcionament d'un servei pedagògic (p. 63-69) i l'organització de tallers d'història i de materials didàctics i pedagògics (p. 70-84); (a més també de l'article d'A. Jiménez, 2001). Sobre el servei pedagògic o educatiu dels arxius hi ha una sèrie d'articles clàssics (H.-J. Behr, 1985, p. 364-366; C. Berche, 1985, p. 372-373; i W. Smith, 1985a, p. 399-400; i 1985b, p. 411-412); junt amb d'altres més actuals (R. Alberch; J. Boadas, 1991, p. 33-54; J. Boadas, 1994, especialment les p. 170-172; i B. Cuñe; M. T. Salat; M. D. Montagut, 1991). Per a la interrelació entre la didàctica de la història i els arxius hi ha treballs molt entenedors (J. Cercs, 2001; i M. Calçada; M. T. Salat, 2001).

⁵. En aquests estudis es presenten diferents exemples d'utilització de documents i de fonts d'arxiu.

documents, o que per diferents raons o circumstàncies els n'arribin d'altres a les mans, aquests no són simplement "papers vells". Caldrà estudiar-los detingudament i fer una anàlisi dels valors secundaris que puguin tenir i, en última instància, portar-los a un arxiu (simplement per permetre'n la reproducció o per cedir-los en dipòsit) per al gaudi de la comunitat.

En conseqüència, des de l'ACMO, i ja des d'un primer moment, vàrem tenir clar que l'arxiu podia ser un excel·lent recurs pedagògic i, per altra banda, amb una estreta relació entre l'arxiu i l'escola (G. Iturrate, 1994), es difonien àmpliament els fons, les finalitats i les activitats de l'Arxiu Comarcal.

Així, a partir de l'inici del mateix curs 1983-84 iniciàrem una sèrie de contactes amb els centres d'ensenyança de primària, de secundària i de la Universitat Rovira i Virgili, per tal d'oferir els nostres serveis. Aquests, entre altres propostes, podien consistir en una simple visita guiada i comentada a totes les dependències, la qual també podia anar acompanyada d'una àmplia xerrada sobre el funcionament de l'Arxiu Comarcal i del sistema arxivístic català (aquesta última molt més adreçada als estudiants de nivells superiors o universitaris); en l'elaboració de treballs d'inici a la recerca amb grups classe i en la col·laboració i ajuda en estudis de tipus més individuals (treballs sobre una temàtica concreta, tesines, i últimament, treballs de recerca de batxillerat,⁶ etc.).

I. LES VISITES

Les visites guiades i comentades s'han anat desenvolupant periòdicament, amb tots els grups escolars (i també de jubilats o d'institucions) que així ens ho han demanat. No necessiten un treball previ de programació i inclouen el repartiment del tríptic de l'ACMO i el recorregut per les dependències de l'Arxiu Comarcal i per tot l'edifici on es troba ubicat; és a dir, per l'antic Hospital de Santa Magdalena de Montblanc construït al llarg dels segles XIV-XVI (J. A. Adell, 1983; J. M. Porta, 1987).

Normalment, en aquestes visites col·lectives els donem la benvinguda a l'antiga capella, que en l'actualitat s'ha convertit en una sala municipal polivalent; que tant serveix per a realitzar-hi exposicions, conferències, com les més variades activitats. Allí, en aquell impressionant marc medieval, efectuem una xerrada introductòria a la història de la comarca, a la de Montblanc, i a la de l'edifici de l'antic Hospital. Posteriorment, passem a les dependències pròpies de l'Arxiu Comarcal.

6. Val a dir que amb els treballs de recerca, especialment amb els de batxillerat, en moltes ocasions, els arxivers hem d'actuar com a tutors dels alumnes. De tota manera, amb aquestes memòries escrites de batxillerat, s'obren noves possibilitats de la relació escola-arxiu, ja que per primera vegada, i d'una manera explícita, els arxius se situen en el marc curricular, com a mínim pel que fa a les recerques en l'àmbit de les ciències socials (J. Serchs, 2001, p. 1.474; i G. Iturrate, 1994, p. 137, nota 18).

Comencem per la sala de consulta, on fem un recordatori sobre els diferents tipus de publicacions i de documentació. Acte seguit anem a la sala de preclassificació i als dipòsits, on mitjançant els sistemes antiincendi, contrarobatori, deshumidificadors i els aparells mensuals i digitals del control termohidrogràfic, els expliquem les condicions de seguretat, de temperatura i d'humitat que han de tenir els documents per a la seva correcta conservació per al futur.

Més tard, amb tots aquests coneixements previs apresos, ens dirigim a la sala de conferències o aula pedagògica, a les parets de la qual s'hi poden veure una sèrie de plafons, a manera d'exposició permanent, que ens serviran per a fer més entenedores les nostres explicacions. Aquestes se centren en efectuar un repàs introductori a l'arxivística, sempre intentant adequar-lo a l'edat dels grups escolars, ja siguin de primària, secundària o universitaris. Acostumen a explicar les diferències fonamentals entre un museu, una biblioteca, una hemeroteca i un arxiu; per, tot seguit, passar a definir que és un arxiu. És quan realitzem una acurada visió de les principals tasques, finalitats i activitats que s'acostumen a desenvolupar en els arxius, així com de la seva organització interna, amb els fons i el document com a unitats centrals, tenint en compte els diferents tipus de suport. També solem donar unes breus pinzellades sobre el funcionament del sistema arxivístic català, amb un deteniment molt especial en el tractament dels arxius comarcals i, lògicament, amb una àmplia exposició de l'ACMO. En resum, la temàtica que tractem, normalment, amb l'ajuda dels plafons explicatius, és la següent:

- *Què és un arxiu:* – significats:
 - conjunt de documents
 - lloc
 - institució
- tipus d'arxiu:
 - de gestió
 - administratius
 - històrics
 - el sistema arxivístic a Catalunya. Els arxius comarcals
- *Funcions d'un arxiu:*
 - recollir i rebre la documentació
 - conservar-la i custodiar-la
 - facilitar l'accés
 - acció cultural
- *El document:*
 - un suport, una informació i el registre de la informació
 - el document d'arxiu:
 - produït durant un procés natural
 - seriació
 - exclusivitat
 - interrelació
- *Els suports:*
 - el paper i el pergamí
 - el paper: evolució històrica
 - el paper: tipus i durabilitat
 - altres suports: audiovisuals i informàtics i la seva durabilitat
- *L'ACMO:*
 - l'edifici de l'antic Hospital de Santa Magdalena
 - origen, finalitats i activitats
 - els grups de fons de l'ACMO
 - els serveis que presta l'ACMO

La visita acostuma a complementar-se amb una mostra de diferents exemplars de tipus documentals de l'ACMO, que varien segons l'ocasió. En ella, hom pot contemplar des d'un pergamí signat per l'emperador Carles V, fins a curiosos inventaris o testaments, passant per una selecció d'actes municipals tan significatives com una de Montblanc del 1864 quan s'acordà d'adquirir uns nous gegants o la de la proclamació de la República a diferents localitats de la Conca de Barberà. Igualment els mostrem altres documents o publicacions periòdiques microfilmades, fotografies característiques de canvis en la fisonomia urbana, els nous suports informàtics, etc. La finalitat d'aquesta mostra radica en aconseguir que tots els visitants siguin plenament conscients de la importància del document, com a peça normalment única i com a font primària per a la història.

Són habituals d'aquestes visites tots els alumnes del cicle superior de Primària, dels dos cicles d'ESO i els dels actuals batxillerat i cicles formatius (i antiga FP i BUP); així com els de les assignatures Metodologia històrica i Arxius i documentació⁷ del Departament d'Història i Geografia de la Universitat Rovira i Virgili.

II. TREBALLS D'INICI A LA RECERCA AMB GRUPS ESCOLARS:

En aquests treballs, que requereixen una presència continuada de l'alumnat a les instal·lacions de l'ACMO, i que es pretén que s'integrin plenament en el calendari de l'àrea de Ciències socials, per qüestions de logística, només s'hi han acollit els centres educatius de Montblanc, vila on es troba emplaçat l'Arxiu Comarcal.

La relació amb els grups escolars va començar poc després de la posada en funcionament de l'ACMO. El mateix mes de setembre de 1983 ja vàrem endegar una sèrie d'activitats amb les escoles de la comarca, sempre seguint més o menys el mateix guió. Aquest, comença amb les pertinents reunions preparatòries amb la direcció del centre i de programació prèvia amb els respectius professors. L'activitat, tal com hem comentat més amunt, s'inicia amb una detinguda visita a l'edifici i a totes les dependències de l'arxiu. Després d'aquest primer contacte, en una segona sessió, i d'una manera força detinguda, solem explicar l'experiència que es portarà a cap.

Els treballs d'inici a la recerca, que sempre han acostumat a ser temàtics, en un primer moment, els complementàvem amb la típica carpeta de pràctiques (M. C. Cook, 1985, p. 391-392).⁸ Però, amb el temps l'hem desestimada i hem preferit realitzar la visita inicial guiada i, posteriorment, ja passar directament a l'exposició de l'exercici a realitzar. Si bé, normalment, també hem compaginat les sessions de confecció d'aquesta pràctica, amb unes de contacte amb diferents documents o amb d'altres experiències molt més puntuals, amb una clara intenció: que la informació que obtinguin (extreta dels buidatges d'actes, de premsa, d'activitats d'una entitat, etc.) la sàpiguen analitzar i processar mitjançant la confecció de fitxes.

⁷. Ambdues impartides per la Dra. Montserrat Sanmartí.

⁸. Aquest autor ens explica el funcionament de les ATU (Unidad de enseñanza de archivos). També existeixen altres experiències realitzades per arxius comarcals i provincials (A. I. Argilés; M.L. Retuerta, 1999; J. Matas, s/d; M. I. Miró; J. Piqué, 2002).

Així doncs, al llarg de tots aquests anys, s'han efectuat, per part dels respectius alumnes, tota una sèrie de treballs de contacte amb la documentació de l'ACMO. Tot seguit, a tall d'exemple, relacionarem els principals treballs de grup que s'han portat a terme a les dependències de l'arxiu:

Buidatge, transcripció i posterior comentari i comparació de dos instruments notariais del segle XIX.

Aquests, normalment, acostumen a ser dos testaments, dos capítols matrimonials o dos inventaris, seleccionats pel personal de l'ACMO atenent a la seva informació, lletra i diferent classe social dels protagonistes⁹ Amb l'experiència es pretén que coneguin què és un instrument notarial (amb l'anècdota dels capítols matrimonials, desconeguts del tot per ells) i que comparin la manera de viure dels rics i dels pobres del segle XIX i alhora ho extrapolin a com vivim en l'actualitat. Intencionadament volem que sigui un exercici multidisciplinar, ja que, després de realitzar la fitxa de cada escriptura, se segueixen diversos passos:

1. Comprensió del text: – Llegir detingudament els dos instruments
– Efectuar una segona lectura i intentar comprendre el significat global, els diferents apartats, les abreviatures i altres peculiaritats
2. Transcripció: Ha de ser idèntica al text, tot desenvolupant les abreviatures
3. Anàlisi: – Tema clau que sintetitza el text
– Argument: explicació breu del text
– Estructura. Cercar les parts: – introducció
– objecte del contracte i instrument
– descripció del motiu per què es protocolitza
– clàusules del contracte
– testimonis
– data
– clàusules finals
– Estructura de la forma: mitjançant la confecció de llistes de frases fetes i de peculiaritats ortogràfiques (vocàliques i consonàntiques, arcaismes, castellanismes o catalanismes, paraules incorrectes, paraules desconegudes, llatinismes). Aquesta activitat es complementa amb recerques als diccionaris i comentaris posteriors a la pròpia classe del centre escolar per part del professor de llengua
4. Interpretació i síntesi: – Opinió personal
– Comparació entre els dos textos, amb indicació de les coses que hagin copsat més l'atenció dels alumnes.

⁹. En la tria d'aquests dos documents sempre s'ha intentat que un d'ells fos representatiu dels potentats i l'altre de classe baixa.

Per exemple: màrfeques per a dormir; esment, potser, d'un sol o de pocs llençols a la casa; llegat d'estris de cuina, etc.; així com les clàusules de retorn de la propietat, etc.

- Ambientació històrica de l'època de redacció dels instruments i posterior comparació amb els temps actuals

Buidatge d'una sèrie parcial de les actes municipals de Montblanc o d'altres localitats de la Conca de Barberà dels segles XIX i XX.

Amb aquesta activitat es pretén que els alumnes (aquests ja dels cursos superiors d'ESO o de batxillerat) tinguin un coneixement directe de l'administració municipal i sobretot del funcionament dels plens, dels temes que s'hi tracten i dels acords que s'hi produeixen. Al mateix temps aprendran a realitzar un buidatge de les diferents actes en fitxes segons els diversos punts debatuts, les quals s'agruparan temàticament a partir d'una sèrie de descriptors temàtics ja preestablerts. Posteriorment, aquestes fitxes s'afegiran a les ja realitzades per altres grups escolars en anys anteriors i, cada alumne, o en petits grups, a partir del conjunt de fitxes que versin sobre un mateix tema, haurà de desenvolupar un petit treball de recerca, el qual pot complementar amb altra documentació o bibliografia. Alguns d'aquests temes han estat: la baixada de les aigües potables a Montblanc, la urbanització dels carrers a la dècada dels setanta, la construcció de la piscina municipal, la vaga dels metges dels anys vint, la sanitat, junt amb molts d'altres sobre obres o reformes dels edificis més emblemàtics de la vila, etc.¹⁰

Treball sobre la realitat social i la normalització lingüística mitjançant els anuncis de les revistes de la Conca de Barberà del primer terç del segle XX.

En aquesta ocasió els alumnes, a partir de les còpies microfilmades, treballen les revistes locals i comarcals publicades a la Conca de Barberà entre els anys 1903 i 1936. En concret, fan un buidatge dels preus dels mercats setmanals i de la informació continguda en els anuncis que apareixen a les últimes planes de les publicacions periòdiques. Amb aquesta experiència es poden confeccionar unes taules evolutives dels preus (les quals sempre es poden comparar amb les actuals), la tipologia dels anuncis, relacionant-los amb els que es publiquen a les revistes més actuals, etc. També es fa una anàlisi del text i de la llengua emprada, sobretot en els anuncis que es publicaren amb anterioritat a les Normes Ortogràfiques de Pompeu Fabra. Finalment, a partir del conjunt de les informacions obtingudes i de la consulta de la matrícula de la contribució industrial, de comerç i professions es pot obtenir una aproximació al teixit comercial, artesà i industrial del Montblanc del moment.

¹⁰. Molts d'aquests treballs, al llarg dels anys, també s'han presentat als Concursos Literaris Escolars que anualment convocava l'Ajuntament de Montblanc per les Festes i Fires de Sant Maties. Després de deixar-se de celebrar a la dècada dels noranta, enguany (a instàncies de l'ACMO), ha tingut lloc la XVIIIa. edició.

Buidatge d'un document fiscal: l'Amillarament de 1858 de Montblanc.

Aquest exercici fou realitzat ja fa força temps pels antics alumnes BUP i resultà quelcom llarg (amb una durada de tres cursos). Bàsicament consistia en recollir la informació individualitzada en fitxes de les diferents peces de terra i de les cases de la vila de Montblanc, que inclou l'Amillarament. A tal fi, confeccionàrem uns models de fitxes que els alumnes havien d'anar omplint a partir del buidatge del document, el qual fou prèviament fotocopiat. Aquestes fitxes tenien la següent estructura:

AMILLARAMENT DE 1858					URBANA	
Propietari:					Professió:	
Carrer:					Núm.:	
Categoria	1	2	3		Observacions	
Límits						
Nord:						
Sud:						
Est:						
Oest:						
Contribució:						

AMILLARAMENT DE 1858 RÚSTICA							
Propietari:				Professió:			
Partida:							
Conreus	Núm. Jornals. Qualitat					Núm. Arbres	Observacions
	1	2	3	4	5		
Horta							
Olivers reg.							
Ametllers							
Vinya							
Sembra							
Olivers							
Bosc							
Pastures							
Garriga							
Total jornals:							

Referent a la part urbana de Montblanc, volíem que els alumnes arribessin a tenir una idea prou clara de com era la vila ducal a mitjan segle XIX, tal com si la visió fos la d'una fotografia aèria. A partir de l'elaboració de la informació obtinguda, amb el buidatge de les fitxes, vàrem poder conèixer l'estructura de la propietat urbana del Montblanc de 1858 (en un primer moment parcial i, més tard, total). Entre altres relacions, s'obtingueren: la llista de propietaris, amb la seva respectiva professió, segons la seva contribució (de major a menor). Per tant, de vell antuvi ja coneixíem els principals propietaris d'immobles urbans. A més, pel que fa a l'estructura espacial, també es féu evident el nombre de finques urbanes segons la seva categoria (els immobles eren dividits per l'Amillament en tres classes), així com els nivells de qualitat o contributius dels diferents carrers. Finalment, atenent els límits de cadascuna de les propietats i, a manera de trencaclosques, es pogué reconstruir el plànol urbà, el qual fou comparat amb un de la primeria del segle XVIII (J. M. Porta, 1986)¹¹ i amb l'actual, per tal de poder-hi copsar les diferències, que resultaren ser del tot evidents.

En la part rústica del terme, a causa del gran nombre de peces de terra, desistirem de realitzar la reconstrucció del plànol. Però, a partir del corresponent buidatge i processament de les fitxes, es va poder establir l'estructura de la propietat i la parcel·lació del territori montblanquí tenint en compte les diferents partides. De tota manera, la principal aportació d'aquesta experiència fou la de conèixer l'estructura agrària segons els diferents conreus i la seva qualitat. Val a dir que ens trobàrem en l'època de l'inici de l'expansió de la vinya, que tindria la seva època d'or, uns pocs anys més tard, abans de l'arribada de la fil·loxera el 1893.

Buidatge i comparació de dos padrons municipals de diferents localitats de la Conca de Barberà.

Aquests treballs s'han anat desenvolupant al llarg d'una sèrie d'anys amb diversos centres i grups escolars, els quals, successivament, han procedit al buidatge d'alguns padrons de diferents localitats. En les primeres experiències, els resultats acostumaren a ser molt més concrets, ja que ens centràrem en aspectes parcials o en un sol padró. D'una manera força més sistemàtica, en el transcurs dels últims temps, amb els alumnes de 3r. d'ESO del Col·legi Mare de Déu de la Serra, s'han realitzat consecutivament cinc crèdits variables de Ciències Socials. Aquests crèdits, escollits voluntàriament pels propis nois i noies, consten de tres hores setmanals, dues de les quals les passen a les dependències de l'ACMO. En elles es fa l'estudi i el buidatge de dos padrons, prèviament fotocopiats i que tenen unes característiques concretes: són sempre de localitats més o menys petites i abasten uns períodes quelcom significatius que poden evidenciar sensibles canvis del model de població, malgrat que tractem poblacions interiors i essencialment agrícoles.¹²

¹¹. En aquesta obra es reconstruí el nucli urbà de Montblanc a partir de les informacions obtingudes pel cadastre de 1731.

¹². D'una manera expressa no hem escollit mai cap padró de Montblanc, ja que el ser una localitat amb un major nombre d'habitants, el buidatge de les dades s'hauria allargat massa i no s'hauria pogut arribar a la realització de les estadístiques globals ni a les conclusions.

Amb aquestes experiències pretenem estudiar i comparar les característiques que defineixen l'evolució i l'estructura demogràfica d'algunes localitats de la Conca en períodes concrets (M. Roselló, 2002). La constatació de les possibles transformacions que els afectaren ens permetran entreveure la seva dinàmica i, alhora, poder il·lustrar la tendència que defineix l'evolució demogràfica comarcal. Cal veure-hi, doncs, un intent d'exercir la metodologia del treball històric, tant en el buidatge dels padrons, com en el processament de les dades obtingudes, les quals, gairebé sempre, s'han hagut de complementar amb recerques en els padrons de la matrícula industrial, de comerç i professions, entre d'altra documentació.¹³

Pel que fa a la metodologia del treball amb els padrons,¹⁴ els alumnes es divideixen en grups de dos, per tal de procedir al buidatge per pàgines fotocopiades i segons unes plantilles que els facilitem. Amb això aconseguim que es pugui comprovar si es quadra parcialment, pàgina a pàgina.

Els ítems treballats, que es corresponen amb els models de plantilles del buidatge, són:

1. Sexe i edat
2. Estat civil: casats, solters i vidus
Confecció de les corresponents piràmides d'edat on s'especifiquen els grups d'edat per sexes i l'estat civil
3. Estructura familiar: famílies àmplies i nuclears
3. Coneixement de la lectura i de l'escriptura
4. Situació laboral: ocupació per sectors d'activitats (primari, secundari i terciari), atenent si són homes o dones, amb sengles relacions de les activitats professionals i el nombre d'ocupats en cadascuna d'elles
5. Procedència dels residents segons siguin de la pròpia comarca, de les comarques tarragonines, de Catalunya, d'Espanya o de l'estranger

El processament de les dades es realitza mitjançant l'elaboració de quadres i gràfiques, els quals són objecte dels pertinents comentaris per part dels alumnes. Posteriorment s'analitzen totes les dades obtingudes, extraient els corresponents percentatges, per tal d'efectuar les conegudes comparacions i extrapolacions i, amb la consulta d'altres documents i bibliografia complementària, s'estudia el context històric, per tal de poder interpretar correctament totes les variables. Finalment, es procedeix a redactar una introducció i unes conclusions que, en els últims anys, han convertit els estudis en originals per a publicar a l'Aplec de Treballs del Centre

¹³. A més, paral·lelament, per tal de fer l'activitat més amena, anàvem compaginant el treball amb els padrons amb d'altres activitats amb documentació o amb publicacions diverses, com per exemple: el procedir a fer alguns buidatges d'articles o de temes concrets de les edicions de caire local d'abans dels anys setanta, ja siguin en suport paper o en microfilm.

¹⁴. Últimament s'han publicat diferents articles que tracten sobre la metodologia del treball amb padrons (A. Bardavio; N. Bou, G. Iturrate; X. Pérez, 1996, p. 43-51; A. Solivelles, 1993, p. 113-118, etc.).

d'Estudis de la Conca de Barberà. Així doncs, fins ara s'han elaborat els següents (L. Albareda; J. M. Porta; M. Roselló, 1999, 2000, 2001):¹⁵

- *La població de Vilaverd els anys 1930 i 1940*
- *La població de Blancafort els anys 1950 i 1965*
- *Els efectes de la gran crisi del tombant dels segles XIX i XX sobre la població de Vilaverd. Anàlisi dels padrons d'habitants de 1889 i 1924*

III.CLOENDA

Per acabar, i a manera de resum, podem dir que amb aquesta comunicació solament hem volgut apuntar i explicar una sèrie d'activitats pedagògiques que hem desenvolupat al llarg de tots aquests anys. Voluntàriament hem deixar d'expressar algunes experiències realitzades d'una manera molt més específica, d'altres de suport, així com totes les de divulgació en xerrades i conferències, a més de les assistències i guia als estudiants en els seus treballs de caire més individual i puntual. Tampoc tractem les activitats de producció i de presentació d'exposicions.¹⁶

Pel que fa a les experiències tractades més amunt, i a manera de cloenda, volem remarcar una sèrie d'obvietats, conegudes per tothom, però que no està de més citar-les. Entre moltes d'altres poden ser les següents:

- Les visites guiades són molt profitoses per a donar a conèixer l'existència, les funcions i els serveis que presta l'arxiu. A més, solen ser una caixa de ressonància, ja que d'aleshores ençà, alguns d'aquests alumnes, s'han convertit en usuaris de l'arxiu; alhora que els professors, en anys successius, acostumen a repetir l'experiència.
- Es treballa molt millor amb alumnes voluntaris i no pas captius. És a dir amb nois i noies que han optat per a realitzar el treball (o crèdit) proposat.
- És del tot necessària una estreta i continuada col·laboració entre el personal de l'arxiu i el professorat implicat en l'experiència (des de la programació prèvia fins al final).
- Hi ha d'haver una selecció molt acurada del material que es vol treballar, que ha d'anar a càrrec del propi personal de l'arxiu, que és qui coneix els fons i les unitats documentals. La tria ha de tenir en compte les dimensions de les fonts històriques, la intel·ligibilitat dels documents (tipus de lletra, llengua...) i, en línies generals, s'ha de procurar que sigui el més atractiva possible.
- Aquesta documentació ha de tenir una relació directa amb les unitats temàtiques tractades al llarg del curs escolar. En els últims anys, ha estat molt

¹⁵. En els tres articles, en una de les primeres notes sempre hi figuren els noms i cognoms de tots els alumnes que han realitzat la pràctica.

¹⁶. Sobre aquest últim tema, remetem al lector a una altra comunicació que presentem en aquestes Primeres Jornades Ensenyament-Arxiu, amb el nom L'exposició "Vine a l'Arxiu. La teva història al teu abast" produïda per l'Arxiu Històric Comarcal de Montblanc (Conca de Barberà).

positiu, que de les tres hores setmanals del crèdit, una d'elles es reservés, a la pròpia aula, a la conceptualització del treball per part del professor.

- Així, cal emfatitzar molt el mètode, tot procurant no ser massa monòtons. És fonamental inculcar el rigor científic: per poc que es faci, s'ha de fer amb una bona metodologia i seguint tots els passos correctament.
- En última instància, val a dir que, per part dels alumnes, són motivacions de primer ordre: el poder participar en la construcció de la pròpia història local i veure publicats els resultats del treball. Com a valors afegits s'ha de considerar el treball de grup i, que a més a més, serà valorat acadèmicament.
- Per altra banda, per al personal dels arxius, és molt gratificant copsar la desimboltura i el saber fer amb què es mouen per la sala de consulta els estudiants que han participat en aquestes experiències, quan, uns anys més tard, hi tornen de forma individual per a realitzar qualsevol treball o recerca.
- I, finalment, hem de tenir la confiança (i el temps, en alguns casos, ja ens ha començat a donar la raó), que aquests intents d'apropar els arxius als estudiants, afavoriran l'increment de noves vocacions d'investigadors.

BIBLIOGRAFIA CITADA

- ADELL I GISBERT, Joan A. (1983). "L'hospital de pobres de Santa Magdalena de Montblanc i l'arquitectura hospitalària medieval a Catalunya". *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 4, p. 239-263.
- ALBAREDA I LLIRÓ, Eulàlia; PORTA I BALANYÀ, Josep M.; ROSELLÓ I CALLAU, Miquel (1999). "La població de Vilaverd els anys 1930 i 1940". *Aplec de Treballs*, 17, p. 49-62.
- ALBAREDA I LLIRÓ, Eulàlia; PORTA I BALANYÀ, Josep M.; ROSELLÓ I CALLAU, Miquel (2000). "La població de Blancafort els anys 1950 i 1965". *Aplec de Treballs*, 18, p. 99-113.
- ALBAREDA I LLIRÓ, Eulàlia; PORTA I BALANYÀ, Josep M.; ROSELLÓ I CALLAU, Miquel (2001). "Els efectes de la gran crisi del tombant dels segles XIX i XX sobre la població de Vilaverd. Anàlisi dels padrons d'habitants de 1889 i 1924". *Aplec de Treballs*, 19, p. 113-131.
- ALBERCH, RAMON; Boadas, Joan (1991). *La función cultural de los archivos*. Bergara: Irargi.
- ARGILÉS, Anna, I.; RETUERTA, M. Luz (1999). *Els arxius dipositaris de la memòria. Materials didàctics del Servei Educatiu de l'Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat*. Sant Feliu de Llobregat: Consell Comarcal.
- BARDAVIO, Antoni; BOU, Núria; ITURRATE, Germà; PÉREZ, Xavier (1996). *Les fonts en les ciències socials. Instruments per a l'estudi de les societats*. Barcelona: Graó. Bib. de Guix, 105.
- BEHR, Hans-Joachim (1985). "Exposiciones, servicios educativos, relaciones públicas". A *La administración moderna de archivos y la gestión de documentos. El prontuario RAMP*. París: UNESCO, p. 358-366.
- BERCHE, Claire (1985). "La utilización de los archivos por el gran público". A *La administración moderna de archivos y la gestión de documentos. El prontuario RAMP*. París: UNESCO, p. 367-380.
- BOADAS I RASET, Joan (1994). "L'estratègia de difusió dels arxius catalans: anàlisi d'actuacions i algunes propostes". *Lligall*, 8, p. 157-175.
- BUSQUETS FÀBREGAS, Jaume; Foj Alvira, Gemma; Solivelles Castillo, Albert (1993). "Els arxius municipals, una font de recursos didàctics". *Gausac*, 2, p. 109-112.
- CALZADA, Maria; SALAT, M. Teresa (2001). "L'arxiu, una eina de treball per al professorat d'història en l'ensenyament secundari". *L'Avenç. Plecs d'història local*, 94, p. 1.476-1.479.
- CANELA, Montserrat; CUNÉ, Blanca; SALAT, M. Teresa (1987). "Possibilitats didàctiques d'un arxiu per a alumnes de BUP (experiència entre l'IB "Antoni Torroja" i l'Arxiu històric comarcal de Cervera)". *Manuscrits*, 6, p. 219-226.
- COOK, Michael C. (1985). "Enseñanza con archivos". A *La administración moderna de archivos y la gestión de documentos. El prontuario RAMP*. París: UNESCO, p. 381-394.

- CUNÉ, Blanca; SALAT, M. Teresa; MONTAGUT, M. Dolors (1991). "Organització del servei educatiu a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera (La Segarra)". *Lligall*, 4, p. 169-174.
- GONZÁLEZ, L.; U. MARTÍN (1995). *Los archivos en la enseñanza de la historia*. La Laguna: Ayuntamiento. Del. de Cultura y Patrimonio Histórico Artístico.
- GUTIÉRREZ, Gregori; PARRAMON, Clara-Carme (1993). "Els arxius i l'activitat escolar". A *I Jornades de recerca història i social del Baix Llobregat*. Barcelona: Pub. de l'Abadia de Montserrat, p. 64-77.
- ITURRATE I COLOMER, Germà (1994). "La incidència dels arxius en el món de l'ensenyament. Conèixer la Barceloneta: un exemple de la funció cultural dels arxius". *Gausac*, 4, p. 133-143.
- JIMÉNEZ, A. (2001). "L'experiència dels 15 anys dels "tallers d'història" a Sant Feliu de Guíxols". *L'Avenç. Plecs d'història local*, 94, p. 1.480-1.483.
- MATAS, Josep (s/d). *Carpeta de pràctiques d'Arxiu*. La Bisbal d'Empordà: Arxiu Històric Comarcal [ciclostilat].
- MIRÓ MONTOLIU, M. Isabel; PIQUÉ PADRÓ, Jordi (2002). *Materials didàctics de l'Arxiu Històric de Tarragona*. Tarragona: Arxiu Històric de Tarragona.
- PORTA I BALANYÀ, Josep M. (1986). *La vila de Montblanc en el segon quart del segle XVIII. Economia, urbanisme i societat segons la documentació cadastral*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- PORTA I BALANYÀ, Josep M. (1987). "Arxiu Històric Comarcal de Montblanc. A *Guia dels Arxius Històrics de Catalunya*, 2. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 99-152.
- ROSELLÓ I CALLAU, Miquel (2002). "Els alumnes del Col·legi Mare de Déu de la Serra també fan investigació". *Nova Conca*, 496 (05-04-2002), p. 12.
- SERCHS I SERRA, Jordi (2001). "El servei pedagògic de l'arxiu: un repte del sistema educatiu". *L'Avenç. Plecs d'història local*, 94, p. 1.474-1.475.
- SMITH, Wilfred (1985a). "Los archivos y las relaciones públicas". A *La administración moderna de archivos y la gestión de documentos. El prontuario RAMP*. París: UNESCO, p. 395-400.
- SMITH, Wilfred (1985b). "Archivos y cultura: un ensayo". A *La administración moderna de archivos y la gestión de documentos. El prontuario RAMP*. París: UNESCO, p. 401-413.
- SOLIVELLES CASTILLO, Albert (1993). "Els padrons. Un exemple d'ús didàctic de l'Arxiu Municipal". *Gausac*, 2, p. 113-118.
- TRIBÓ TRAVERIA, Gemma (1995). "Arxius, fonts i didàctica de la història de Catalunya". *Balma 2. Didàctica de les ciències Socials, Geografia i Història*, p.117-132.
- VELA, Susanna (2001). "El servicio educativo". A *Archivos y cultura. Manual de dinamización*. Gijón: Ediciones Trea, p. 57-84.

**L'exposició: *Vine a l'Arxiu.*
La teva història al teu abast
produïda per l'Arxiu Històric Comarcal
de Montblanc (Conca de Barberà)**

Josep M. Porta i Balanyà,
Arxiu Històric Comarcal de Montblanc
Eulàlia Albareda i Lloró,
Arxiu Històric Comarcal de Montblanc

L'any 1995, després de dotze anys de funcionament de l'Arxiu Històric Comarcal de Montblanc (Conca de Barberà) (ACMO), decidírem que havia arribat el moment de presentar una selecció dels documents que integren els diferents fons documentals dipositats a l'Arxiu Comarcal.¹ Disposàvem d'un espai idoni: la capella de l'antic Hospital de Santa Magdalena, seu de l'arxiu;² gaudíem d'una bona imbricació en l'espai sociocultural de la comarca I, també, amb els centres d'ensenyament, que refiàvem que respondrien a la nostra proposta. Però, sobretot, teníem moltíssimes idees i sobrada il·lusió en el projecte, per tot el que suposava de repensar la nostra tasca i de revisar els fons documentals que custodiàvem.

Així doncs, decidírem organitzar una exposició per tal de posar a disposició del públic en general i a l'abast dels curiosos les referències més clares del nostre passat col·lectiu.³ El títol de la mostra *Vine a l'Arxiu. La teva història al teu abast* precisava

¹. Una vegada ja havíem aconseguit la "normalitat arxivística" (R. Alberch; J. Boadas, 1989, 1991; C. Tornel Corbacho, 1992, p. 139). Junt amb aquestes obres citades, n'hi ha d'altres, des d'unes més clàssiques a unes ja més modernes, que també expliquen a bastament el passos a seguir per a portar a terme una exposició amb documents d'arxiu (J. P. Babelon; R. Bousquet; R. Seve, 1970; C. Couture; J. Y. Rousseau, 1982; C. Berche, 1991; S. Vela, 2001, etc.).

². Aquesta antiga capella gòtica, d'una sola nau, sense un absis diferenciat, té tres grans arcs diafragmàtics i és coberta per una estructura d'embigats de fusta a dos vessants. Les seves mides interiors són de 14 metres de llargada per 11,60 d'amplada. En el mur del nord hi ha una capella afegida a l'estructura inicial, la qual té una volta de creueria amb parets de carreus perfectament tallats. Amida 2,60 x 4,40 metres (J. A. Adell, 1983; J. M. Porta, 1987 i 2000).

³. Carol Couture i Jean-Yves Rousseau, ja fa uns anys comentaven que una exposició "es un medio de difusión de los más eficaces. En relación a otros métodos, ofrece la enorme ventaja de poder, en ciertas condiciones, alcanzar un público mucho más amplio. En efecto, mientras que la publicación y aún más la reproducción se dirigen a un público relativamente restringido, es decir los investigadores que encontramos normalmente en los depósitos de archivos, la exposición amplía la difusión a los no iniciados". (C. Couture; J. Y. Rousseau, 1982).

clarament quina era la nostra intenció: il·lustrar un concepte d'arxiu que podríem entendre com el *taller de la història*, foragitant així les connotacions errònies que sovint acompanyen la visió que hom té d'un arxiu i de l'arxiver, consistents en què aquest està envoltat de papers vells, en un local lúgubre i ple de pols.

Per a la realització de l'exposició vàrem comptar amb l'ajut econòmic i material de la Diputació de Tarragona, del Consell Comarcal i de l'Ajuntament de Montblanc. Va inaugurar-se el divendres dia 24 de març de 1995, amb l'assistència de les corresponents autoritats i d'un nombrós públic, i va clausurar-se el dia 18 d'abril. La mostra restà oberta tots els dies laborables de 9 a 13,30 h. i de 16 a 20 h. i els dissabtes i diumenges d'11 a 14 h. Va ser visitada per 769 persones que ho feren a títol individual i per 661 estudiants, que ho feren repartits en 26 grups escolars, amb una visita preparada i guiada. Així doncs, el total d'assistències fou quelcom important: 1.430 persones per una comarca d'uns 18.000 habitants.

Amb la presentació d'aquesta mostra vam pretendre arribar a tots els segments socials i culturals en l'àmbit del nostre territori (la Conca de Barberà) i, molt especialment, als centres educatius de la comarca. A tots ells els hi oferíem una mena de jornada de portes obertes, tot precisant els fons documentals, l'organigrama, el funcionament, les tasques desenvolupades, les activitats realitzades i la bibliografia editada a partir de la consulta de la documentació servada a l'ACMO. Al mateix temps, com a complement de l'exposició els oferíem la possibilitat de realitzar una detinguda visita guiada a les instal·lacions de l'arxiu.

Així doncs, l'exposició no només s'entenia en l'àmbit de la difusió del patrimoni cultural, sinó que, amb un caire eminentment didàctic, s'emmarcava en un més ampli projecte pedagògic de l'Arxiu Comarcal. Aquest, comprenia i comprèn, entre molt diverses activitats, l'organització de crèdits variables de ciències socials amb els centres educatius de la comarca, altres pràctiques d'investigació amb estudiants i les visites comentades a les instal·lacions de l'ACMO.⁴

Per tal d'assolir els objectius proposats amb la presentació d'aquesta exposició, decidírem dividir la mostra en tres àmbits conceptuals i espacials ben diferenciats i alhora complementaris, la qual cosa ens havia de permetre presentar-nos de la forma més amena, didàctica i suggestiva possible (J. M. Porta i Balanyà, 1995).

Per aquesta raó, delimitàrem clarament tres zones:

1. La primera, en l'espai central de la sala, es reservà per a la presentació d'una **SELECCIÓ DE LA DOCUMENTACIÓ** dipositada a l'ACMO, a partir de la qual, el visitant, es podia apropar d'una manera directa al nostre passat col·lectiu. La tria documental obeïa a criteris ben precisos:

- a). la representació de la majoria dels fons conservats a l'ACMO, des dels municipals als notariaus, sense oblidar els de l'administració reial i senyorial, els d'associacions, els patrimonials i les col·leccions de particulars.
- b). el valor intrínsec dels propis documents, entesos sempre dins un conjunt

⁴. Sobre el tema, vegeu la comunicació que presentem en aquestes mateixes Primeres Jornades Ensenyament-Arxiu, que porta el títol *Les activitats pedagògiques de l'Arxiu Històric Comarcal de Montblanc (Conca de Barberà), 1983-2002*.

orgànic, els quals permetien ampliar la informació sobre diferents esdeveniments de la nostra història.⁵

c). la presentació de les diverses tipologies documentals.

d). l'originalitat, vistositat i la intel·ligibilitat dels documents.⁶

És per això que les cartel·les que definien particularment cada document, no només l'identificaven pròpiament, sinó que també descrivien el fons al qual pertanyia i la signatura sistemàtica, alhora que el contextualitzaven en el moment històric en què fou produït.

La selecció de documents aplegava manuscrits en pergamí i en paper, gravats, premsa, fotografies, cartells, programes de mà, etc. Tots ells foren col·locats en deu taules-vitrina i sis plafons verticals emmarcats i protegits amb vidre, els quals facilitaven una excel·lent visió de tot el material exposat i en garantien la seva correcta conservació.

2. En un segon espai, amb uns altres plafons verticals, d'identica factura, i que marcaven un recorregut pel perímetre de la sala, l'exposició oferia un **DISCURS TEXTUAL I GRÀFIC QUE DEFINIA LES NOCIONS BÀSIQUES DE L'ARXIVÍSTICA** i de les ciències auxiliars. Per tal de fer-la més didàctica i atractiva, aquesta dissertació teòrica s'acompanyà amb la instal·lació d'una sèrie d'objectes que, col·locats sobre les respectives peanyes, ocupaven l'ampli espai intermedi entre els plafons i les taules-vitrina: L'àrea es complementava amb la contínua projecció de dos vídeos.⁷

El guió del discurs responia a les següents qüestions:

a). Què és un arxiu?

En aquest primer apartat es definia quina era la seva naturalesa, les diferències

⁵. Subscrivim plenament les paraules de Joan Boadas quan reflexiona sobre "el fet que en una exposició hi hagi documents no la converteix directament en una exposició documental. Si volem superar allò que és evident, és a dir, el seu possible valor estètic, caldrà que en la selecció dels documents, aquests ens permetin donar pistes relatives al per què s'han generat: quines conseqüències van tenir; quina informació volien transmetre; quina situació descrivien; qui els ha generat; qui en sortia beneficiat o perjudicat; amb quins altres documents es relacionaven; a quines decisions responien, etc. En definitiva, hauran de contribuir a explicar-nos què succeïa en aquell àmbit en els moments en què es produïen els documents" (J. Boadas i Raset, 1994, p. 167).

⁶. En aquesta selecció documental ens proposàrem aconseguir un equilibri entre els documents en els quals el text era el predominant, amb els que tenien un alt valor iconogràfic (R. Alberch; J. Boadas, 1991).

⁷. En el moment de programar l'exposició, ja vàrem ser molt conscients que la mostra, a més de ser bàsicament documental, també havia d'integrar objectes i peces que s'hi relacionessin, però que no són pròpiament documents d'arxiu; així com mitjans audiovisuals i informàtics. Sobre el tema, ja fa uns anys, Claire Berche indicava "(...) las exposiciones tienden a presentar un 50% de documentos iconográficos, cartográficos, gráficos y estadísticos, un 25% de manuscritos y otro 25% de objetos, telas, etc. Este método permite tratar el tema de forma más clara, más atractiva y más estética (...). La proyección, en un sitio muy próximo, de un montaje audiovisual sobre el mismo asunto, o de las películas del momento, si el programa se presta, constituye un halagüeño complemento". (C. Berche, 1985).

entre un arxiu històric, un d'administratiu i un de gestió, les seves funcions bàsiques i activitats. Era també on s'acotaven els conceptes de document, document d'arxiu, expedient, fons documental i col·lecció. S'aprofitava el discurs per emfatitzar en la necessitat de salvaguardar el patrimoni documental, ja que aquest constitueix un dels testimonis més clars i importants del passat de qualsevol comunitat.⁸

b). Els diferents suports documentals: paper, pergamí, paper i noves formes

En aquest epígraf s'explicava com i on apareixen els suports tradicionals i quin era l'abast real de la implantació del pergamí i del paper, així com el procediment artesà de la seva fabricació, i les qüestions sorgides a l'entorn de l'ús del paper reciclat. Seguint una evolució cronològica, es definien les noves formes en què actualment es presenten els nous documents: els suports audiovisuals i informàtics; tot explicitant quins són, des del punt de vista l'arxivística, els avantatges i els inconvenients del seu ús i la problemàtica de la seva ulterior conservació.

Els objectes que il·lustraven aquest bloc eren:

- pergamins verges tipus antic
- una escultura que representava un alabrent (operari que elabora el paper a mà)
- paper artesà realitzat a mà
- un ordinador de primera generació NCR 270

Paral·lelament, en un espai més apartat en relació a la nau central de l'exposició, i definit per la capelleta lateral, hom podia visionar dos vídeos. El primer, titulat *El pergamí*, ensenyava la preparació del material escriptòric.⁹ El segon, *El Museu del molí paperer de Capellades*, tractava sobre l'elaboració de manera artesana del paper, així com l'evolució de la seva fabricació al llarg dels temps.¹⁰

c). L'evolució de l'escriptura

En aquest capítol s'explicava com i quan sorgeixen els primers alfabets i quines han estat les grans fases que s'han hagut de superar fins a arribar al tipus de lletra que s'usa actualment.

d). La revolució de la impremta

Aquesta secció plantejava la magnitud històrica i la revolució (com a primera democratització cultural) que suposà la invenció de la impremta, tot assenyalant els precedents immediats de la tipografia i quins foren els primers exemplars editats.

Els objectes relacionats eren:

- un boix per a estampar: representació de la Santíssima Trinitat (segle XVIII)
- una impremta tipogràfica manual tipus Minerva (finals del segle XIX)

⁸. És per això que l'apartat més ampli era el dedicat als fons municipals, on d'una manera pedagògica s'intentava explicar l'organització i el funcionament dels organismes més representatius de l'administració local, a partir d'una mostra significativa de documents de nou fons municipals de la Conca de Barberà.

⁹. Amb un guió de Magí Puig i producció del Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada. Tenia una durada de 25 minuts.

¹⁰. Realitzat per V. Rabal era una producció conjunta del CIRIT i dels departaments d'Ensenyament i de Cultura de la Generalitat de Catalunya. La duració era de 16 minuts.

- una màquina d'escriure Smith Premier de doble teclat¹¹ (principis del segle XX)
- una premsa copiadora (c1940)

e). L'Arxiu Històric Comarcal de Montblanc

En aquest apartat, situat estratègicament en un lloc preeminent del recorregut expositiu, preteníem donar-nos a conèixer. Així, després de fer una breu ressenya sobre l'edifici de l'Antic Hospital de Santa Magdalena de Montblanc, explicàvem la gènesi i el funcionament de l'ACMO, el quadre de fons i les activitats realitzades en pro de la salvaguarda, control, conservació i divulgació del patrimoni documental de la Conca de Barberà.

Per a exemplificar aquestes qüestions vàrem creure convenient instal·lar, en unes vitrines inclinades dissenyades expressament per a la col·locació de llibres, un recull de les principals publicacions editades a partir de la consulta de la documentació servada a l'ACMO.

D'altra banda, per a reforçar el caràcter eminentment didàctic que volíem donar al projecte, i dirigit especialment als grups d'estudiants que concertaren la visita, s'elaborà un *qüestionari general de l'exposició*.¹² Amb ell es pretenia fomentar, vehicular i aprofundir l'interès en la mostra; alhora que, per als professors, podia servir per a avaluar el profit que de la visita n'havien tret els seus alumnes. Val a dir que per a la confecció de l'esmentada enquesta vam comptar amb la valuosa col·laboració de professors de secundària de la comarca.¹³

3. Finalment, i amb la intenció d'oferir una exposició interactiva, vàrem dedicar un tercer àmbit, també pensat fonamentalment per els estudiants, a TALLERS DE PRÀCTIQUES. Aquest espai l'ubicàrem al fons de la sala, damunt d'una tarima de grans dimensions. En ell, els estudiants hi podien realitzar:

a). Pràctiques d'arxivística

Amb aquesta pràctica, els alumnes, que tenien a la seva disposició quatre equips d'ordinadors 386,¹⁴ podien realitzar senzilles i divertides *pràctiques informàtiques de consulta arxivística en un arxiu virtual*. Preteníem que entenguessin la lògica interna que regeix el funcionament d'un arxiu qualsevol i, en especial, de l'arxiu que visitaven, l'ACMO. A tal fi encarregàrem la confecció d'una aplicació, bàsicament gràfica, que simulés el procés seguit pels arxivers en l'organització, classificació, ordenació i en la localització dels documents en els respectius fons documentals.¹⁵ La presentació informàtica, en les successives pantalles, reproduïa el quadre de fons

¹¹. Un per a majúscules i l'altre per a minúscules.

¹². Vegeu l'annex 1.

¹³. D'entre tots destaquem a Josep M. Carreras i Tarragó, professor de Geografia i Història i director de l'IES Joan Segura de Santa Coloma de Queralt.

¹⁴. Cedits per l'empresa INFORDISA SA.

¹⁵. Vegeu l'annex 2.

de l'Arxiu Històric Comarcal de Montblanc, el quadre de classificació de la documentació municipal, l'inventari i un dipòsit virtual on es conservava un hipotètic fons municipal. Com que la seva finalitat era eminentment pedagògica, l'entorn era amigable, de fàcil utilització (exclusivament amb ratolí) i amb les corresponents pantalles d'ajuda. En una paraula, l'aplicació era pensada per què tothom, en tot moment, pogués accedir a qualsevol de les diferents parts que la configuraven. Constava de 147 pantalles que ocupaven 3 Mbytes. Fou realitzada amb el programa HARVARD GRAPHICS versió 3.0, tot i que, en alguna ocasió, calgué utilitzar el COREL DRAW sobre windows 3.1.¹⁶

Per als grups de secundària es realitzà un segon qüestionari complementari de *pratiques informatiques de consulta archivistica*.¹⁷ Aquest, volia ser una altra eina d'ajuda per tal que els estudiants assimilessin molt més ràpidament les tasques generals d'organització i de classificació d'un arxiu comarcal que proposava la presentació informàtica. El test abocava a l'alumne a navegar per l'aplicació i afavoria la seva immersió en el si de l'arxiu virtual que tenia a l'abast.

b). Pràctiques d'investigació:

A partir de la lectora-reproductora de microfilms hom podia consultar la premsa comarcal del primer terç del segle XX i iniciar-se en el "joc" de fer d'investigador. Era quan es donava a conèixer un tipus alternatiu d'accés indirecte a la documentació, justificat per una possible custòdia de l'original en un altre centre d'arxius o, simplement, com a substitució de l'original, per tal de vetllar per a la seva correcta conservació.

c). Taller d'impremta:

Mitjançant una premsa de proves i la corresponent caixa de lletres, aquells que volien podien fer d'impressors. La pràctica anava adreçada especialment als menuts. Aquests, amb la pròpia manipulació, podien evidenciar la simplicitat i, al mateix temps, la laboriositat del sistema de reproducció tipogràfic.¹⁸

Finalment, els alumnes, que havien assistit a l'exposició en grup, acostumaven a efectuar una detinguda visita a les instal·lacions de l'ACMO. En ella, i per a no ser reiteratius,¹⁹ fèiem especial incidència en els sistemes de control de les condicions atmosfèriques (temperatura i humitat) que han de tenir els documents per a la seva correcta conservació, en les condicions de seguretat necessàries (antiincendis i contrarobatoris) i en els dipòsits de prestatgeries compactes que optimitzen enormement els problemes d'espai que a la llarga tenen tots els arxius. Era aquí

¹⁶ Fou realitzada per Montserrat Comaposada i Martí, en aquells moments estudiant d'Informàtica. La capacitat limitada dels ordinadors (generació 386) no permeté la utilització d'un programari més sofisticat per a la seva confecció.

¹⁷ Vegeu l'annex 3.

¹⁸ Tot aquest material necessari per a portar a terme la pràctica fou cedit per la impremta Requesens de Montblanc.

¹⁹ Vegeu supra, nota 4.

quan els més menuts, gaudien d'allò més en veure i fer funcionar les prestatgeries mòbils plenes de documentació.

Òbviament, l'exposició es complementà amb l'edició de les corresponents invitacions, amb un cartell anunciador i amb un complet catàleg memòria de la mateixa, per tal de deixar-ne constància escrita (J. M. Porta i Balanyà; E. Albareda i Lloró, 1995). El catàleg, a més va servir per a donar a conèixer l'ACMO. Tenia la següent estructura:

- Crèdits i introducció
- Què és un arxiu
- Els diferents suports documentals: paper, pergamí, paper i noves formes
- L'evolució de l'escriptura
- La revolució de la impremta
- Els documents de l'exposició
- L'Arxiu Històric Comarcal de Montblanc:
 - La seva història
 - El quadre de fons
 - Bibliografia editada a partir dels fons documentals
 - Principals activitats de difusió

Aquesta exposició, *Vine a l'Arxiu. La teva història al teu abast*, segurament ha estat, tant pel seu contingut com per la filosofia que la bastia, la que ha adquirit un caire més didàctic de totes les que s'han produït o presentat des de l'ACMO. Tot i això, no ens volem estar de citar altres muntatges que també hem organitzat amb la intenció clara de divulgar el patrimoni cultural dipositat a les nostres instal·lacions o, en un sentit més ampli, per a commemorar efemèrides. Ens referim, per ordre cronològic, a les següents exposicions:

- *Els fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal*, 1990
- *La Fil·loxera i el naixement del cooperativisme a la Conca de Barberà (1894-1994)*, 1994
- *El monestir de la Serra en la història de Montblanc*, produïda junt amb el Museu Comarcal de la Conca de Barberà, 1996

Per altra part, l'ACMO també ha col·laborat en la presentació de diferents exposicions organitzades per altres institucions, totes les quals, s'han enfocat i ofert al públic eminentment escolar de la comarca. Entre aquestes últimes destaquem:

- *Producció editorial dels Centres d'Estudis locals i comarcals de Catalunya* (Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya), 1983
- *Cartells de la República i la Guerra Civil* (de l'Arxiu Nacional de Catalunya), 1985-86
- *Les Corts a Catalunya* (Servei d'Arxius), 1988-89
- *L'època dels castells. L'Edat Mitjana a la Conca de Barberà* (Centre d'Estudis Locals de l'Espluga de Francolí), 1991

- *Front Nacional de Catalunya* (Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya), 1995-96
- *Imatges d'un món en guerra* (Arxiu Històric de Tarragona junt amb el Museu d'Art Modern de Tarragona), 1996
- *Com feien la lletra* (Arxiu Històric de Girona), 1999

Per acabar la present comunicació, i sense pretendre establir cap decàleg ni realitzar una síntesi del que s'ha dit més amunt, voldríem enumerar tot un seguit de consideracions a les quals encara no ens hi hem referit i que considerem interessant d'esmentar-les. D'altra banda cal assenyalar que aquestes observacions no són fruit d'un acurat estudi sobre el tema, sinó que resulten de la nostra pròpia experiència. Són les que segueixen:²⁰

En la planificació:

- Un cop establerts i delimitats els objectius i finalitats que cerquem, cal valorar la necessitat d'escollir el moment oportú per a realitzar una exposició. Si es pretén l'assistència d'estudiants, s'ha de tenir en compte el calendari escolar (mai realitzar-la en períodes de vacances ni en èpoques d'exàmens) i, sobretot, posar-se en contacte, el més aviat millor, amb els centres educatius de l'àrea d'influència per tal que ho tinguin present en el moment de programar les sortides i d'altres activitats del curs.
- S'ha d'elaborar el guió pertinent, tot delimitant els àmbits conceptuals i espacials que s'han de tractar, sempre tenint en compte els interessos del públic potencial, les dimensions de la sala i els material de suport de què es disposa.
- Cal preveure el temps lògic de durada de la visita a la mostra. Tot i amb l'oferiment de tallers on poder interactuar, és recomanable que aquesta no superi l'hora o l'hora i mitja.
- És bo recórrer a la col·laboració institucional, de les empreses i a particulars de la comarca, per fer del nostre projecte un objectiu comú.
- Cal concertar i programar amb els respectius professors les visites dels grups d'estudiants, que sempre hauran de ser comentades i guiades per part del propi personal de l'arxiu, que és el que està preparat per a respondre qualsevol qüestió que se li plantegi.
- La promoció de l'activitat és bàsica. Així doncs, és interessant la realització d'un cartell anunciador, la tramesa personalitzada d'invitacions, i la publicació de notícies i publicitat en els mitjans de comunicació locals i comarcals; a més de confeccionar un dossier de premsa.

²⁰. A més de les consideracions que ja indicàrem en fer el balanç de l'exposició *Vine a l'Arxiu* (J. M. Porta i Balanyà, 1995, p. 4). També hi altres autors que tracten el tema (vegeu una síntesi recent a S. Vela, 2001, p. 90-99).

En el muntatge:

- Cal disposar del material de suport idoni per a cada instal·lació, ja que una presentació precària és totalment contraproduent. Val més poc i ben col·locat, que molt i de qualsevol manera.
- És interessant l'ús de vitrines (planes sobre taula per a documentació, cúbiques sobre peanyes o de qualsevol altre forma i disposició) per a protegir el material delicat; però, alhora és molt agraïda la instal·lació de les peces a pèl (que, per la seva grandària, material i conservació ho permetin).
- És recomanable la unificació dels criteris plàstics en la selecció i/o confecció del material de suport.
- Si la mostra, totalment o parcialment, es recolza en un discurs textual i gràfic, aquest ha de ser vistós, clar i entenedor, tant en el contingut com en la forma, tenint en compte el disseny, el cos de la lletra i el predomini de la imatge sobre el text.
- Altrament, el visitant també agraeix que es consideri la col·locació dels plafons a una alçada òptima pel que fa al camp de visió d'un adult de talla mitjana.
- La il·luminació general de la sala i la bona visió del material exposat s'han de vetllar acuradament: les penombres i els reflexos són molestos.
- S'ha de procurar l'amplitud del muntatge.
- Cal controlar les condicions atmosfèriques, les de seguretat i vigilància de la sala d'exposicions, tot establint els sistemes tècnics i humans pertinents i concertant les corresponents assegurances si es disposa de material cedit per altres institucions.

Activitats complementàries:

- Quan es presenta una exposició, tant si és un muntatge propi com si es tracta d'una mostra itinerant, és bàsic confeccionar uns qüestionaris complementaris que vehiculin la visita dels grups d'estudiants, ja siguin segons l'edat o segons un seguit de temes a tractar i a desenvolupar pels nois i noies.
- És interessant considerar l'estudiant com un subjecte actiu immers en l'exposició i fomentar la seva participació i interacció mitjançant tallers i altres experiències. Per als més petits és molt recomanable qualsevol mena de manipulació.
- Si està al nostre abast, val la pena complementar la mostra amb material audiovisual, el qual acostuma a agradar molt a la gent més gran.
- I, finalment, és convenient realitzar o fomentar activitats paral·leles i complementàries a l'exposició, en sales adjacents o pròximes a la instal·lació de la mostra: conferències, taules rodones, etc., que bé poden estar organitzades mitjançant les col·laboracions institucionals i d'altres abans esmentades.

QÜESTIONARI GENERAL DE L'EXPOSICIÓ

alumne/a curs.....

L'exposició està organitzada en tres àmbits: en el primer, en els plafons que hi ha al voltant de la sala, hi trobaràs informació sobre els arxius i la seva funció. En el segon, que correspon a les vitrines centrals, hi veuràs documents diversos (llibres d'actes, registres, etc.), que et mostren aspectes concrets de la vida personal i col·lectiva de la qual volem que en quedi constància. Per últim, en el tercer espai, tu mateix podràs practicar algunes de les coses que has observat (organització i classificació arxivística, lector de microfilms), per tal d'accedir a un document d'una manera ràpida i segons un ordre lògic.

I. ELS ARXIUS I LA SEVA FUNCIO**1. Què és un arxiu?**

- 1.1. Quins significats s'inclouen normalment en la idea d'arxiu?
- 1.2. Què és un arxiu des del punt de vista tècnic?

2. Tipus d'arxiu

- 2.1. Digues a què correspon cada tipus d'arxiu, segons l'edat del document:

arxiu de gestió
 arxiu central administratiu
 arxiu històric

- 2.2. Explica breument quina diferència hi ha entre un arxiu, un museu i una biblioteca.

3. Funcions d'un arxiu

- 3.1. Digues tres aspectes més de la utilitat d'un arxiu, a més de guardar els documents

1.
 2.
 3.

II. ELS DOCUMENTS

A les vitrines centrals hi ha una selecció de documents. Tot seguit t'adonaràs que són molt diversos i pertanyen a aspectes públics, privats, econòmics... etc. de la vida de l'home que viu en societat. Després d'observar-los contesta les preguntes.

1. Documents públics

- 1.1. Quins documents dels que hi ha exposats et sembla que pertanyen a aquest àmbit?
- 1.2. Què és un llibre d'actes?. Quins organismes en tenen?
- 1.3. Anota tres acords que constin en el llibre d'actes de l'Ajuntament exposat a la vitrina.

1.
2.
3.

- 1.4. Informa't de què és un Capbreu i després digues:
- En quin any es redacta el capbreu de Santa Coloma que veus?
 - De què tracta?

2. Documents privats

- 2.1. Quins documents dels que hi ha exposats podem dir que són privats?
- 2.2. Per què?
- 2.3. Quina mena d'informació apareix en aquests documents?
- 2.4. En quin apartat (de documents públics o privats) posaries la informació referent als pressupostos?
Per què?
- 2.5. Quina diferència hi ha entre pressupost *ordinari* i *extraordinari*?

3. Els suports documentals

- 3.1. Què és el **papir**? Com s'elaborava?
- 3.2. En quins llocs i èpoques es va utilitzar?
- 3.3. Quina és la primera matèria per elaborar el **pergamí**?
- 3.4. A la vitrina central hi ha algun document escrit en pergamí?
- D'on és?
- En quin any va ser escrit?
- De què tracta?
- 3.5. Qui varen ser els inventors del paper?
- Amb quina finalitat?
- Quan va ser introduït a Europa?
- Quan comença a generalitzar-se el seu ús a Catalunya?
- Explica breument el procés d'elaboració del paper
- Quins inconvenients planteja l'elaboració de documents en paper reciclat?
- Quina creus que seria la millor solució per a resoldre el problema?

4. Els altres suports

- 4.1. A més dels suports documentals que hem mencionat, quins altres s'utilitzen .
avui?
- 4.2. Quins són els avantatges de la informàtica aplicada als arxius?

5. La impremta

- 5.1. Per què la impremta va representar una revolució en la difusió de l'escriptura i en l'elaboració de documents?
- 5.2. Qui la va inventar?
En quin any?
- 5.3. Després de mirar els models d'impremta antics que hi ha a l'exposició, explica com funcionaven.

SELECCIÓ DE PANTALLES DE L'APLICACIÓ INFORMÀTICA DE CONSULTA ARXIVÍSTICA EN UN ARXIU VIRTUAL

Imatge 1

2. FONS DE L'ADMINISTRACIÓ LOCAL		
- Consell Comarcal de la Conca de Barberà		1888-1991
- Municipi de Montblanc		1520-1989
- Municipi de Blancafort		1635-1987
- Municipi de la Guàrdia dels Prats		1858-1880
- Municipi de Lilla-Prenafeta		1834-1878
✓ Municipi de Llorac		1844-1988
- Municipi de Pira		1583-1987
- Municipi de Rojals		1866-1940
- Municipi de Savallà del Comtat		1688-1986
- Municipi de Senan		1641-1986
- Municipi de Solivella		1730-1986
- Municipi de Vallfogona de Riucorb		1853-1988
- Municipi de Vilaverd		1664-1987
← TORNAR AL QUADRE DE FONS STOP ACABAR ? AJUDA		

Imatge 2

QUADRE PER A LA CLASSIFICACIÓ DE LA DOCUMENTACIÓ MUNICIPAL	
1. ADMINISTRACIÓ GENERAL	8. SERVEIS MILITARS
2. ECONOMIA	9. POBLACIÓ
3. PROVEÏMENTS	10. ELECCIONS
4. BENEFICIENÇA I ASSISTÈNCIA SOCIAL	11. INSTRUCCIÓ PÚBLICA
5. SANITAT	12. CULTURA
6. OBRES I URBANISME	13. SERVEIS AGROPECUARIS
7. SEGURETAT PÚBLICA	14. COL·LECCIONS PÀCTIQUES
← TORNAR A LA PANTALLA ANTERIOR ? AJUDA A ARXIU STOP ACABAR	

Imatge 3

2. HISENDA	
2.1 PATRIMONI	
2.2 INTERVENCIÓ	
2.2.1 COMPTES	
2.2.2 PRESSUPOSTOS	
2.2.3 ENDEUTAMENT	
2.3 TREASORERIA	
2.3.1 CAIXA	
2.3.2 HABILITACIÓ	
2.3.3 CAIXA MUNICIPAL DE PREVISIÓ	
2.3.4 RECAPTACIÓ	
2.4 FISCALITAT	
2.4.1 TALLS, ESTIMS, CATASTRE	
2.4.2 IMPOSTOS MUNICIPALS I ESTATALS	
2.4.3 CONTRIBUCIONS ESPECIALS	
2.4.4 DRETS I TAXES	
2.4.5 MULTES	
2.5 JUNTA MUNICIPAL D'ASSOCIACIONS, JUNTES I COMISSIÓNS D'HISENDA I DE FINANCES	
2.6 POSIT. SERVEI MUNICIPAL DE CRÈDIT	
2.7 TAULA DE CANVI	
2.8 FÀBRICA DE MONEDA	
← TORNAR AL QUADRE DE CLASSIFICACIÓ ? AJUDA A ARXIU STOP ACABAR	

Imatge 1

SECCIÓ: HISENDA SÈRIE: FISCALITAT IMPOSTOS MUNICIPALS I ESTATALS				
S.SIST	DESCRIPCIÓ	DATES	F	SIG.TOP
2.4.2	Amillament	1862	v	15/1
2.4.2	Amillament	1947	v	15/2
2.4.2	Arbitri municipal sobre riquesa rústica	1956	g	16/2
2.4.2	Arbitri municipal sobre riquesa urbana	1957/1974	g	17/2
2.4.2	Cadastre rústica, llibre cèdules propietat	1984	v	18/2
2.4.2	Contribució industrial	1919-1921	g	19
2.4.2	Contribució territorial rústica	1922	g	16/1
2.4.2	Contribució urbana, llista cobratòria	1923-1933	g	17/1
2.4.2	Fitxer cèdules de propietat cadastre	1956...	g	18/1
← TORNAR A LA PANTALLA ANTERIOR A ARXIU CONTINUAR →				

Imatge 2

D
I
P
O
S
I
T
2

19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36

← AL QUADRE DE CLASSIFICACIÓ
← ANTERIOR DIPÓSIT
→ SEQUENT DIPÓSIT
STOP ACABAR

Imatge 3

SECCIÓ: HISENDA		
SÈRIE: 2.4.2		
ANYS: 1882-1988		
SIG. TOP: 22		
DESCRIPCIÓ	DATES	CARPETA
Impost de cèdules personals, padró	1882/1919	1
Impost d'usos i consums	1917	2
Impost d'utilitats, rebuts	1934/1944	3
Impost de circulació de vehicles	1969-1988	4

 TORNAR AL QUADRE DE CLASSIFICACIÓ

 TORNAR ARXIU

 ACABAR

QÜESTIONARI DE PRÀCTIQUES INFORMÀTIQUES
DE CONSULTA ARXIVÍSTICA

alumne/a.....curs.....

En aquest programa informàtic poden veure el Quadre de fons de l'Arxiu Històric Comarcal de Montblanc. El quadre de fons és el resultat d'organitzar la documentació per tal de poder localitzar-la.

1. En quin apartat del quadre de fons buscareis la donació d'un particular?
2. En quins segles pertany la documentació dels fons notariais reflectida al quadre de classificació?
3. Quina és la data més antiga d'un document reflectit en el quadre de fons?

Ara treballarem la documentació municipal a partir d'un inventari fictici: el de Llorac. Juntament amb l'inventari us presentem els dipòsits on es conserva l'arxiu de Llorac i les capses o registres on es troben els documents. Les pantalles d'ajuda us indicaran el que cal fer en tot moment.

4. En quants dipòsits es conserva l'arxiu municipal de Llorac?
5. Quants registres o capses hi ha en total?
6. En quina secció es troben els llibres d'actes del Ple de l'Ajuntament?
7. En la secció de sanitat, on buscareis el registre de gossos de 1952?
8. En quina capsa hi ha el certificats del metge?
9. En quin dipòsit trobem la correspondència?
10. Quants expedients hi ha en el registre número 10?
11. Et sembla que hi ha escola d'adults a Llorac?. Comprova-ho.
12. L'expedient d'obres d'arranjament i millora dels camins de Montargull 1971/1974 en quina secció el trobem?
13. En quina capsa es troba?
14. En quin dipòsit?
15. En la secció de Proveïments, on buscareis la relació d'homes als efectes del racionament del tabac?
16. Quants expedients hi ha en el registre número 48 i a quina sèrie pertanyen?
17. Que és la signatura topogràfica (sign. top.)?
18. Podries dir el que és la signatura sistemàtica (sign. sist.). Si no ho saps, pregunta-ho.

BIBLIOGRAFIA CITADA

- ADELL I GISBERT, Joan A. (1983). "L'hospital de pobres de Santa Magdalena de Montblanc i l'arquitectura hospitalària medieval a Catalunya". *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 4, p. 239-263.
- ALBERCH, Ramon; BOADAS, Joan (1989). "La funció social i cultural dels arxius". *Revista de Catalunya*, 26, p. 15-25.
- ALBERCH, Ramon; BOADAS, Joan (1991). *La función cultural de los archivos*. Bergara: Irargi.
- BABELON, J. P.; BOUSQUET, R.; SEVE, R. (1970). "Les archives et l'animation culturelle". A *Manuel d'Archivistique*. París: Direction des Archives de France, p. 662-671.
- BERCHE, Claire (1985). "La utilización de los archivos por el gran público". A *La administración moderna de archivos y la gestión de documentos. El prontuario RAMP*. París: UNESCO, p. 367-380.
- BERCHE, Claire (1991). "Una exposició d'arxius, per què, de quina manera?". *Lligall*, 4, p. 115-124.
- BOADAS I RASET, Joan (1994). "L'estratègia de difusió dels arxius catalans: anàlisi d'actuacions i algunes propostes". *Lligall*, 8, p. 157-175.
- COUTURE, Carol; ROUSSEAU, Jean-Yves (1982) [1988 traducció a l'espanyol]. *Les archives au XX siècle*. Montreal: Archivo General de la Nación, p. 257-259.
- PORTA I BALANYÀ, Josep M. (1987). "Arxiu Històric Comarcal de Montblanc. A *Guia dels Arxius Històrics de Catalunya*, 2. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 99-152.
- PORTA I BALANYÀ, Josep M. (1995). "L'exposició Vine a l'Arxiu. La teva història al teu abast" organitzada per l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà. Reflexions a partir d'una pràctica recent". *Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius*, 6, p. 3-4.
- PORTA I BALANYÀ, Josep M. (2000). *Montblanc*. Valls: Cossetània edicions [col. La Creu de Terme, 8], p. 83-86.
- [PORTA I BALANYÀ, Josep M.; ALBAREDA I LLIRÓ, Eulàlia] (1995). *Vine a l'Arxiu. Exposició: La teva història al teu abast*. Montblanc: Arxiu Històric Comarcal, 24 p. [catàleg].
- TORNEL CORBACHO, Cayetano (1992). "El archivo como centro de difusión cultural". *Irargi*, 5, p. 127-141.
- VELA, Susanna (2001). "La organización de exposiciones". A *Archivos y cultura. Manual de dinamización*. Gijón: Ediciones Trea, p. 85-106.

El sevei didàctic de l'Arxiu Nacional de Catalunya, un recurs per al treball de recerca de Batxillerat

Pilar Reverté,
IES Ventura Gassol

Aquest projecte ha estat realitzat gràcies a una llicència d'estudis concedida pel Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya i s'ha desenvolupat durant el curs acadèmic 2001-2002. (D.O.G.C. núm. 3363 de 05.04.2001).

1. INTRODUCCIÓ

En els darrers anys hi ha hagut un conjunt de transformacions socials i culturals molt importants, la més transcendent de les quals és, potser, la nova manera d'accedir a la informació, que condiciona la capacitat de construir nous coneixements. Hem entrat en la societat de la informació, la societat en xarxa (Castells, M, 1997), que posa a l'abast de tothom multiplicitat d'informacions noves i dinàmiques. En aquest context cal redefinir el rol del docent, però també el de les institucions educatives i culturals, en general.

Els models didàctics tradicionals, qüestionats des de fa temps, es tornen insostenibles i necessiten un canvi. En la nova societat de la informació, l'acumulació de dades ja no és cabdal, sinó la capacitat d'obtenir-les ràpidament i d'interrelacionar-les; així, una de les capacitats bàsiques del professorat haurà de ser la de dotar l'alumnat d'instruments d'ensenyament que els facilitin l'aprenentatge autònom, desenvolupant les habilitats de cercar, interrelacionar, comparar i analitzar la informació. El Treball de Recerca, en aquest sentit, es presenta com una oportunitat de desenvolupament i afirmació del que han de ser uns nous plantejaments metodològics en la pràctica docent.

Aquest canvi, però, no només s'ha de donar en el model educatiu de l'escola reglada, sinó a totes les institucions que puguin tenir un paper educatiu. Els arxius, com a servadors d'una part del patrimoni cultural important, no poden ser aliens a aquesta necessitat. I no només per assolir l'objectiu de la difusió, que els és propi, sinó perquè en una societat moderna, que vol tendir cap al desenvolupament de les pròpies capacitats, com a societat, no es poden mantenir les pràctiques aïllacionistes que han caracteritzat algunes institucions culturals tradicionals. En descàrrec dels

arxius hem de dir que, de fet, a Catalunya, i des de fa anys, s'han desenvolupat un conjunt d'experiències, fins al punt que ja podem començar a parlar d'una certa tradició de col·laboració ensenyament-arxius. Ara, però, creiem que cal fer un pas endavant i buscar un sistema de col·laboració que permeti la suma d'esforços, que faria que els arxius, realment, es convertissin en agents educadors al servei de tota la població. Si s'aconseguís, en un futur, ajuntar aquests esforços, tots en sortiríem beneficiats, els arxius grans i petits, l'escola i, evidentment, la societat.

El projecte que presentem en aquestes jornades parteix, doncs, dels punts següents:

- El convenciment que l'alumne aprèn amb la recerca tot un conjunt de metodologies, tècniques i valors que li han de ser bàsics per desenvolupar-se com a persona i com a individu socialment integrat i autònom.
- La definició del territori com a **comunitat d'aprenentatge** on els arxius, com a part del patrimoni cultural, es converteixen en intermediadors entre procés educatiu i socialització. Aquestes comunitats d'aprenentatge faciliten a l'escola mecanismes emocionals **d'arrelament al medi** i actituds positives de socialització, a més d'instruments racionals per construir coneixements que responen a les necessitats socials actuals.
- La idea que en el nostre món actual cal tendir cap al desenvolupament d'una xarxa d'informació-aprenentatge que permeti l'accés lliure a la informació.

Els serveis didàctics dels arxius, fins ara, han tendit a elaborar materials i guies didàctiques posant l'èmfasi en la **documentació entorn de temes concrets**. S'han fet materials de gran vàlua pedagògica i s'han iniciat relacions de col·laboració entre professors/es i arxivers/res que ja han donat uns fruits considerables, tot i que encara queda un llarg camí a recórrer per arribar als objectius que tots plegats ens plantejem.

Davant del repte que representa el Treball de Recerca de batxillerat, entenem que s'ha de tendir al disseny de serveis didàctics àgils, oberts, i que posin l'èmfasi en el desenvolupament de múltiples possibilitats per cercar, localitzar i relacionar entre els documents. Si l'alumne ha d'aprendre a fer recerca, no se li han de donar carpetes documentals tancades, ni tan sols ha de comptar amb l'ajut de professors o arxivers que li seleccionin la informació necessària per a la seva investigació, ni que li marquin la metodologia o les tècniques que ha d'utilitzar... L'alumne té sempre un professor/a tutor/a del Treball que és qui l'ha d'orientar, i ningú no ha de substituir aquest paper. I és amb la guia d'aquesta tutoria que ha d'aprendre a triar els camins per assolir els seus objectius. La tasca que li espera al professor/a que tutoritza un Treball de Recerca és la d'un guia que ensenya l'alumne a orientar-se, i, perquè ho aprengui, mai se li ha de marcar el camí, sinó que se li ha de donar precisament l'oportunitat de triar-lo. Per aquesta raó entenem que els sistemes d'elaboració de carpetes temàtiques tancades, molt útil per a diferents nivells educatius, no és la resposta a la necessitat de l'alumne que engega un Treball de Recerca. D'altra banda tampoc es pot demanar als arxius que deixin lliure un alumnat menor de divuit anys que, la major part de vegades, no coneix ni l'organització de l'Arxiu ni les pràctiques

bàsiques de la recerca, i que sovint confon un arxiu amb una biblioteca. Ni es pot demanar als arxivers que li facin part de la feina que li correspon.

El que nosaltres proposem és precisament un disseny de servei didàctic que se centri a **crear una xarxa documental amb multitud de possibilitats d'interrelació**, de manera que l'alumne pugui seguir diferents itineraris segons els seus propis objectius d'investigació.

Naturalment, el mateix procés implica una selecció documental. La diferència no rau en aquesta qüestió, sinó en l'organització del servei de manera que es puguin assolir els objectius didàctics i arxivístics de manera conjunta, creant un espai acotat de documentació, però amb molta capacitat d'interrelació, i al mateix temps dotat de recursos que puguin permetre la interpretació correcta de la informació.

2. LES BASES DEL PROJECTE

Aquest projecte parteix de la col·laboració entre l'Arxiu Nacional de Catalunya i la Universitat de Barcelona, a redós de la qual, i dirigit per la professora Gemma Tribó, s'ha format un grup de recerca que treballa la didàctica amb fonts d'arxiu.

Per elaborar-lo, s'ha comptat amb la dedicació exclusiva durant un curs acadèmic de qui escriu, gràcies a una llicència d'estudis, que he treballat de manera coordinada amb els tècnics de l'ANC, els quals han donat mostres de gran professionalitat i enorme paciència a l'hora de col·laborar amb nosaltres.

Entre tots plegats, hem intentat crear un sistema de servei didàctic que permeti assolir els objectius didàctics, sense posar en perill la documentació, i assolint igualment els objectius pedagògics i de difusió de l'Arxiu.

El servei didàctic dels arxius es pot definir com un servei concertat amb els centres docents que s'utilitza per desenvolupar una oferta educativa que reculli els objectius que explicarem a continuació.

a) Des de la perspectiva arxivística

- Utilitzar correctament els fons i els serveis arxivístics.
- Apropar els arxius i difondre els seus fons documentals, a través dels centres escolars, a un públic no especialitzat.
- Posar en contacte els alumnes amb els documents i ensenyar-los a utilitzar-los.
- Aconseguir que l'Arxiu assoleixi el caràcter d'auxiliar eficaç en els estudis, despertant entre els alumnes l'atracció pel passat i per la història del territori.
- Emprar el mètode adient i els processos de recerca que permetin la màxima eficàcia i control de la informació.
- Aplicar amb precisió els diferents instruments de descripció en què es troben descrits els fons de l'Arxiu.
- Distingir i utilitzar correctament la tipologia variada de fons i documents.
- Aprendre a desxifrar el contingut dels assentaments descriptius amb els elements de descripció, de gran ajuda a l'hora de localitzar la informació buscada.

- Entrar en contacte amb les noves formes de cerca i emmagatzematge de la informació: microfilm, microfitxes, discs, digitalització, OPAC.

Aquests objectius són complementaris als de la docència.

b) Des de la perspectiva de l'ensenyant

- Entrar en contacte directe amb el document, de manera que se n'aprofitei el potencial motivador i de càrrega socioafectiva per facilitar l'aprenentatge.
- Conèixer i utilitzar amb precisió els diferents instruments dels fons de l'Arxiu (base de dades informàtica, inventaris, etc.), de manera que se sàpiga localitzar la informació.
- Distingir els diversos tipus de documents i saber seleccionar els més adients per assolir els objectius de la seva recerca.
- Formular una hipòtesi o uns objectius de treball, amb l'ajuda de les guies didàctiques i avaluant les fonts de què disposa.
- Identificar les noves formes de cerca i emmagatzematge de la informació: microfilm, microfitxes, discs, digitalització, OPAC.
- Aplicar la tècnica d'observació i sistematització de la informació més adient, tant al tipus de font com a l'objectiu de la seva recerca, amb l'ajuda de les guies didàctiques.
- Relacionar la documentació estudiada amb el cos epistemològic de la història, de manera que la contextualitzi, però també que la interpreti.
- Treure conclusions que, encara que siguin d'abast particular, busquin arribar a comprendre millor allò general.
- Practicar la capacitat de transferència: d'allò particular al general.
- Mostrar actituds de valoració i respecte cap al patrimoni històric.
- Valorar el passat del territori com una manera de conèixer la cultura i facilitar la identitat.
- Adquirir les eines adequades per elaborar i presentar la informació analitzada.

En resum, doncs, utilitzar el mètode científic amb rigor i al mateix temps amb la presència d'uns valors ètics sense els quals no és possible fer una recerca responsable, la qual cosa és un dels principals objectius educatius de la recerca escolar.

Objectiu final: Elaborar una proposta de model de funcionament pel que fa a les relacions entre l'Arxiu Nacional de Catalunya i el centres d'ensenyament que es concreti en la creació d'un servei didàctic. Per tant, ha de tenir les característiques següents:

Ha de ser obert, que permeti l'adaptació a qualsevol tipus d'arxiu i d'informació, i també a tot tipus d'alumne, establint un sistema que, integrant els objectius arxivístics amb els didàctics, faci possible l'accés a la documentació. Ha de ser un servei viu, és a dir que sigui sempre ampliable, ja que la tendència ha de ser la de continuar creant

i ampliant aquest servei de manera que s'adapti sempre a les noves necessitats i objectius que es plantegin no només l'escola, sinó la societat en general.

Guiat. Cal preparar itineraris i guies didàctiques. Ja s'ha dit abans que la flexibilitat és una de les primeres característiques del sistema que es proposa, per tant cal preveure que hi pugui accedir qualsevol tipus d'usuari.

Informat. S'han de donar les pautes principals per interpretar la informació que donen els documents (bibliografia de relació, fonts secundàries que permetin interpretar les fonts primàries i també les instruccions sobre tècniques de selecció i sistematització per elaborar una recerca amb fonts d'arxiu).

Relacionat. La documentació no es pot presentar de manera compartimentada o aïllada, sinó que ha de facilitar totes les relacions possibles. Cal, doncs, procurar la interrelació de les fonts seleccionades de manera que es potenciïn mútuament. Un dels mecanismes seria crear itineraris de recerca en lloc de carpetes documentals tancades.

Al mateix temps, la possibilitat d'establir itineraris de recerca fa que el sistema sigui molt més útil per aplicar-lo als diferents nivells d'ensenyament.

Els resultats que es pretén obtenir en aquesta fase són els de concretar el Servei Didàctic per tal que entri en funcionament el proper curs acadèmic 2002-2003 i es pugui donar a conèixer als diferents instituts d'ensenyament secundari de Sant Cugat, de les comarques més properes i, si s'escau, de Catalunya, per tal que l'utilitzin per elaborar el Treball de Recerca de batxillerat.

En un futur proper s'espera integrar en una pàgina web tot el material recollit i seleccionat en funció dels temes que s'han de treballar, i també els protocols que han de facilitar un bon ús de la informació i un màxim profit pedagògic.

Per assolir aquests resultats, l'ANC ha posat a disposició del servei didàctic tot un conjunt de recursos humans, tècnics i d'infraestructura (aules i dotació de material informàtic, biblioteca, sales de consulta, etc.) que permeten concretar el servei.

28 ESTRUCTURA DEL SERVEI DIDÀCTIC DE L'ANC

3.1. Disseny de la base de dades

Una primera revisió dels inventaris corresponents i el contacte directe amb els documents ja ens van donar les primeres pautes per elaborar els criteris de selecció i dissenyar la base de dades ACCESS. Tant un com l'altre van ser objecte de múltiples canvis, a mida que el procés avançava i es perfilaven els nostres interessos de manera més clara.

Aquests criteris, que abastaven tant les nostres necessitats didàctiques com les de conservació del document, i la limitació necessària de les imatges que s'havien de

reproduir, havien de ser prou estrictes i clars perquè la identificació dels documents que s'havien de seleccionar fos ràpida i eficaç. Aquesta ha estat la tasca més difícil, però també la més necessària.

Igualment, i treballant de manera coordinada amb els tècnics de l'Àrea de Fons Històrics, es va dissenyar la base de dades de manera que es complissin les normes de catalogació de l'Arxiu i que es donés la informació necessària a l'alumne/a de manera entenedora. Calia, a més, incorporar un apartat suplementari amb informació per al Servei de Reprografia, per digitalitzar les imatges.

Finalment es va acordar el disseny de la fitxa que havia de servir per recollir les dades dels documents seleccionats, i que havia de ser incorporada a la base de dades informàtica. A partir d'aquesta fitxa es farà posteriorment una selecció dels camps i es redissenyarà; la fitxa resultant és la que realment hauran de visualitzar els alumnes.

La base de dades va rebre el nom GANC JÚNIOR, ja que té la mateixa estructura que l'aplicació GANC de l'Arxiu Nacional de Catalunya.

Els diferents camps de la fitxa s'han organitzat per blocs, per organitzar i visualitzar millor les dades. Aquesta fitxa permet una descripció del document que, encara que mantingui els criteris bàsics de la descripció documental arxivística, consigni la informació necessària i bàsica per a l'alumnat, de manera que se li faci comprensible.

El disseny de la base de dades ACCES permet accedir al document a partir de diversos cercadors: per fons, onomàstic, temàtic, toponímic, de data, de tipus de document, etc.

A partir d'aquesta informació s'han elaborat els inventaris de fons seleccionades de cada fons i els índex onomàstics, temàtics i toponímics que consten en cadascuna de les guies didàctiques de fons.

A continuació es fa un extracte comparatiu entre els continguts d'una fitxa de descripció arxivística i la que s'ha dissenyat per al Servei Didàctic de l'ANC:

FITXA DESCRIPTIVA I ANÀLISI D'UN DOCUMENT ARXIVÍSTIC	FITXA DESCRIPTIVA DE LA BASE DE DADES GANC JÚNIOR
- Data (cronològica i tòpica)	- Data d'inici: data d'inici del document, dia, mes, any. (31/12/1730). - Data d'acabament: data d'acabament del document, dia, mes, any. - Cronologia: recull la data del document, expressada de manera diferent (1730, desembre, 31).
- Emissor/Autor	- Descriptor onomàstic
- Tipologia documental	- Tipologia documental
- Assumpte	- Descriptor temàtic
- Anàlisi paleogràfica	- Suport, format i dimensions (en l'apartat de reproducció) - Núm. d'imatges

- Anàlisi diplomàtica	Es consigna en l'apartat d'observacions i només si és original o còpia. - Llengua del document (quan és diferent de català)
- Anàlisi històrica	En part es té en compte en el descriptor temàtic
- Productor	No consta directament, es reflecteix en els descriptors temàtic i onomàstic.
- Arxiu històric que custodia el document	No consta específicament.

Il·lustració núm. 1: Fitxa de formulari de la base de dades GANC JÚNIOR

FONS	SIGNATURA	UC	NÚM. IMATGES	CD
TÍTOL				
CRONOLOGIA		DOSSIER TEMÀTIC		
IDENTIFICADORS				
ONOMÀSTIC				
TEMÀTIC				
TOPONÍMIC				
TIPOLOGIA DOCUMENTAL				
OBSERVACIONS				

Aquest formulari té els camps d'un altre formulari per als primers tractaments, on s'hi inclouen dades internes (reprografia, localització del document, estat de conservació, etc.) i camps de cerca que no apareixen visualment, però que fan possible el funcionament de la base.

3.2. Prospecció i selecció dels fons i de la documentació

Ens vam inclinar per començar pels fons d'empresa, ja que semblava que la diversitat de la documentació que contenien, en la qual hi havia una barreja de documents d'empresa amb els personals, ens podia servir molt bé per donar una imatge de conjunt que permetés estudiar-ne l'època des de diferents enfocaments.

D'altra banda, havien de ser fons no massa extensos, amb bon estat de conservació i amb tot el treball de catalogació acabat. Es tractava de definir-ne el sistema, per tant era millor començar per fons relativament petits que ens permetessin veure'n millor el conjunt i definir els criteris de manera clara abans d'entrar en fons més complexos. Més tard emprendríem el Castelldoríus, de molta més envergadura.

Els fons finalment seleccionats, doncs, s'inscriuen dintre de l'Àrea de Fons Històrics.

- Cinc a la de Fons d'Empresa: Castañer (1718–1957); Riva i Garcia (1910–1941); Azucarera Motrileña (1900–1982); Compañía Española de Fomento en África (1910–1952)
- Un a la de Fons Patrimonials i Familiars: Llinatge Sentmenat, marquesos de Castelldoríus (segle xi–xix).

Criteris de selecció de la documentació

El primer de tots és l'interès pedagògic. Les fonts seleccionades han de tenir algun o alguns d'aquests requisits:

- Capacitat de sintetitzar el document; és a dir, que el document en si mateix representi una mostra a partir de la qual es pugui explicar una situació general.
- Aportar detalls que apropin l'alumne als fets històrics creant un vincle de tipus afectiu; per exemple, una carta personal on es parli de com es viu la guerra.
- Documents que, comparats, puguin ajudar a veure l'evolució d'una situació.
- Fonts que facin referència als temes més tractats dins de la programació del currículum educatiu.
- Fonts innovadores quant a la temàtica o visions diferents i crítiques de les mateixes fonts fetes per coetanis.
- Documents que tinguin aplicacions pedagògiques múltiples quant a temàtiques o objectius per treballar l'alumnat.
- La lectura fàcil es considera també com un dels criteris més importants pedagògicament, ja que es tracta de conservar, sempre que es pugui, la reproducció més versemblant possible, i no recórrer a la transcripció si no és imprescindible.

A més, es té en compte la facilitat de reproducció, la qual obeeix, d'una banda, a uns criteris d'economia de recursos, i de l'altra, a la necessitat de preservar els fons. No es recomana la reproducció d'una font en mal estat si no és realment imprescindible, i llavors ens inclinàrem més per la transcripció.

Com a criteri general i bàsic s'ha tingut en compte que les possibilitats de treball d'un document no es tanquin en ell mateix, sinó que hi hagi possibilitat de relacionar-lo amb diferents documents d'aquell i d'altres fons.

Després de fer la primera selecció, s'han revisat novament els documents seleccionats, s'ha afinat la descripció feta a la base de dades i s'hi ha incorporat canvis, se n'ha seleccionat de nous o se n'ha rebutjat alguns que havien estat preseleccionats. Aquesta nova revisió ha permès mantenir la visió de conjunt i millorar molt la selecció final, atenent sobretot a la relació entre els documents i les seves utilitzacions múltiples.

A continuació s'ha procedit a separar els documents i preparar-los per reproduir-los. Més tard, un tècnic de l'ANC ha revisat la selecció feta, ha analitzat la descripció de les fitxes, la qualitat i l'estat de conservació del document i les condicions de reproducció. Finalment, els tècnics de l'ANC s'han encarregat de la resta de tasques fins reproduir el document amb el sistema que s'hagués establert.

3.3. Elaboració de les guies didàctiques

La Guia didàctica general es va començar a elaborar a mesura que es feia el procés de selecció de la documentació. Les Guies didàctiques de fons, en canvi, es van fer després de seleccionar la documentació.

La Guia didàctica general

Es tracta d'una guia didàctica sobre metodologia i tècniques de recerca amb fons d'arxiu, general i aplicable a qualsevol arxiu.

Es divideix en dues parts: la primera fa èmfasi a la metodologia i als procediments generals d'elaboració d'un treball de recerca, des de la tria del tema fins a la redacció, la segona part és una aproximació a les tècniques més emprades per observar, sistematitzar i analitzar dades en ciències socials.

Les Guies didàctiques de fons

Com la Guia general, té dues parts fonamentals: la primera inclou informació general del fons, les possibilitats i les propostes didàctiques (amb orientacions metodològiques), un apartat de notes per llegir i interpretar els documents, l'inventari de les fonts seleccionades i els índexs temàtics, onomàstics i toponímics. En la segona part s'aborden diferents propostes de treballs concrets que es poden realitzar a partir de la documentació seleccionada del fons amb una guia metodològica per assolir els objectius proposats.

La Guia didàctica general és un suport metodològic per realitzar la recerca, sense entrar en concrecions de definició dels continguts de la investigació. Les Guies didàctiques de fons, en canvi, entren més en aquesta definició: en la primera part com a suggeriments i orientacions, i en la segona de manera molt més guiada, fent

pautes durant el procés. D'aquesta manera s'intenta arribar a la diversitat de necessitats que pugui presentar l'alumnat.

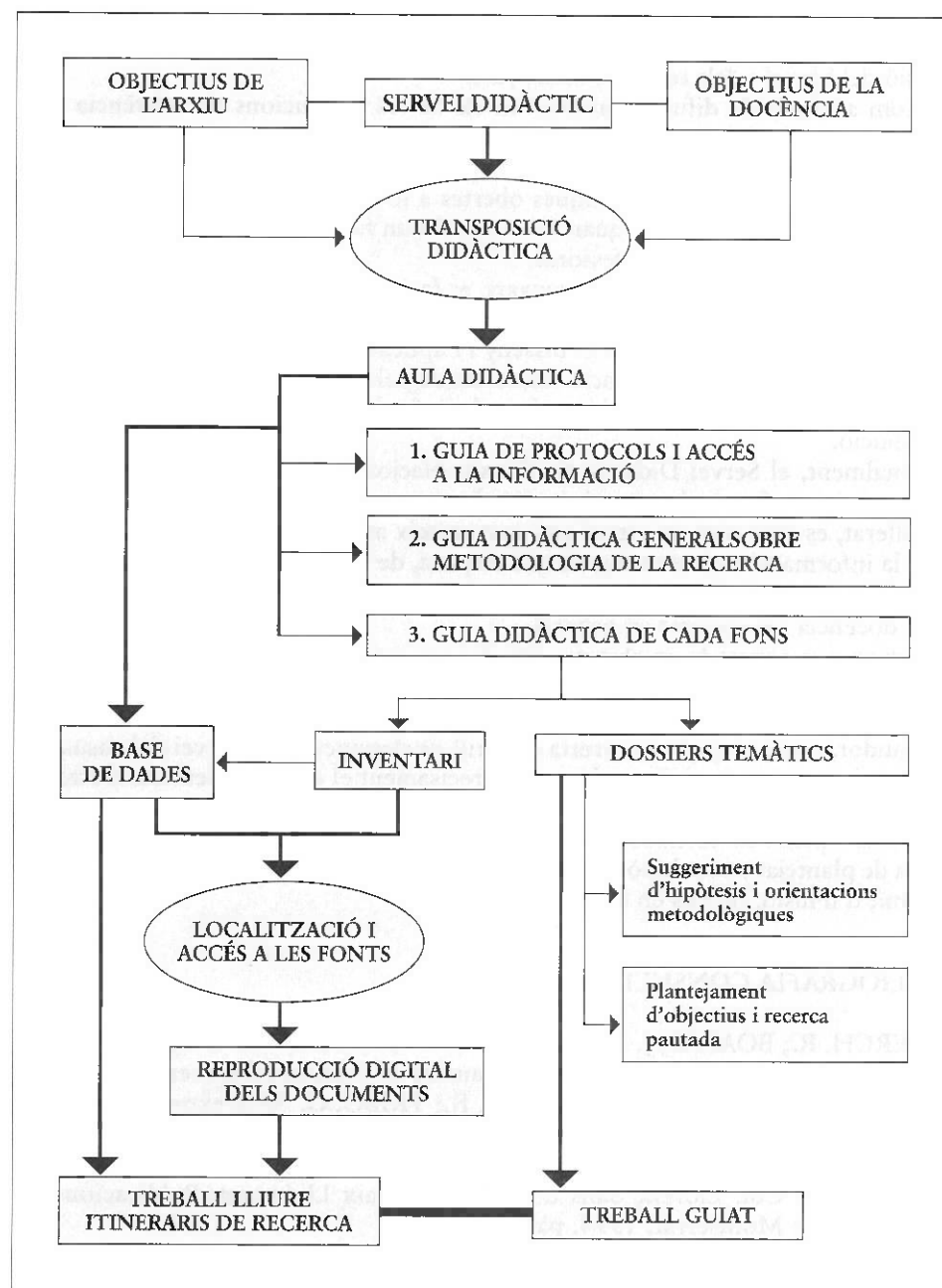
3.4. Disseny dels protocols d'accés al Servei

Aquests protocols es troben resumits en un apartat de la Guia general i, en forma de quadres i esquemes conceptuals, en la mateixa aula didàctica. S'hi explica la manera com l'alumnat i el professorat poden accedir al Servei Didàctic, els diferents sistemes d'accés a la documentació, la disponibilitat de recursos (ordinadors, programaris, biblioteca...) i d'espais (aula didàctica, biblioteca didàctica, sala de consulta...), i també les normes generals per utilitzar el Servei i les instal·lacions.

4. RESULTATS

A hores d'ara, i a punt d'iniciar el Servei, es disposa de:

- Una base de dades que conté aproximadament 800 fitxes de documents, als quals s'hi associa la imatge del mateix document digitalitzat.
- Una aula didàctica en la qual l'alumne té a la seva disposició:
 - Una guia didàctica general sobre el treball de recerca i tècniques d'investigació.
 - Guies didàctiques de cadascun dels fons documentals inclosos en la base de dades.
 - Una biblioteca d'aula formada bàsicament per llibres de consulta general, i que poden servir de marc de referència per als temes principals de possible recerca amb les fonts seleccionades. S'hi afegeixen també alguns volums que poden servir per ajudar l'alumnat a interpretar la documentació, com diccionaris, atles històrics i geogràfics, llibres sobre equivalències de mides i mesures, monedes, dret civil, paleografia, i d'altres.
 - Ordinadors: amb la base de dades i un programari bàsic per realitzar els treballs.
 - Impressora: per imprimir els documents seleccionats de la base GANC JÚNIOR.
 - Visualitzador de microfitxes: per visualitzar els documents microfilmats.

5. PRESENTACIÓ I DIFUSIÓ DEL SERVEI DIDÀCTIC

Si el principal objectiu d'aquest projecte és fer abastadora la informació a la població escolar, cal fer èmfasi tant en la recollida de demandes com en la mateixa difusió del Servei i dels recursos dissenyats.

Com a canals de difusió s'utilitzaran els de les **institucions de referència dels diferents usuaris** (Departament d'Ensenyament, centres d'ensenyament, inspecció, centres de recursos pedagògics, ajuntaments, centres d'estudis, arxius del territori...) i es convocaran **reunions periòdiques obertes a tot el professorat**, les quals també serviran per avaluar el Servei quan funcioni. En un futur es podrien realitzar petits cursos de formació per al professorat.

Amb referència als recursos dissenyats, es farà l'**edició dels materials escrits i el CD** amb la reproducció de fonts temàtiques d'especial interès.

Al mateix temps està previst el **disseny i l'aplicació d'una www**, de manera que es pugui accedir a la documentació seleccionada pel servei didàctic des de qualsevol lloc del territori, fent més abastadora la informació i homogeneïtzant-ne la distribució.

Finalment, el Servei Didàctic de l'Arxiu Nacional de Catalunya, dissenyat en aquesta primera fase amb una orientació clara per realitzar el Treball de Recerca de batxillerat, es crea com un servei viu, que parteix amb el propòsit de créixer i ampliar la informació i els recursos de què disposa, de manera que es puguin elaborar materials per a tots els nivells educatius i adaptant-se sempre a les noves demandes de la docència i la societat en general.

Sabem que aquest és un objectiu difícil, i per assolir-lo ens cal l'avaluació continuada a través dels usuaris del Servei. Les seves aportacions seran bàsiques per millorar el sistema, i s'integraran les propostes dels usuaris com un *feed-back* enriquidor, sense el qual es correria el perill de desvincular el Servei dels usuaris i de la societat en general, la qual cosa és precisament el que voldríem combatre.

Com a qualsevol recerca, el camí per assolir els objectius passa per una tasca laboriosa i plena de tornades enrere, que només són retrocessos en aparença: es tracta de plantejar noves hipòtesis per continuar avançant fins que entre tots trobem el camí; d'il·lusió, no ens en falta.

BIBLIOGRAFIA CONSULTADA

- ALBERCH, R.; BOADAS, J. *La función cultural de los archivos*. Bergara: IRARGI, Centre de Patrimoni d'Euskadi, Departament de Cultura del Govern Basc, 1991.
- ARREY, F.; CASAS, C.; SANLLORENTE, R.; TRIBÓ, G. "Una experiència arxiu-escola: apropament a la Història Contemporània de l'Hospitalet de Llobregat". A: *I Jornades de Didàctica de les Ciències Naturals i Socials al Baix Llobregat*. Barcelona: Col. Llorenç Sans d'Estudis del Baix Llobregat. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, pàg. 201-218.
- BOADAS, J. "Estratègia de difusió dels arxius catalans: anàlisi d'actuacions i algunes propostes". A: *Lligall*, 8-1994, pàg. 157-175.

- CASTELLS, M. *La era de la informació*. La Sociedad red. Madrid: Alianza, 1996.
- CASTELLON, F. et alii. *Difusión del Patrimonio Histórico*. Consejería de Cultura. Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico, 1996.
- CUNÉ, B.; SALAT, T.; MONTAGUT, M. D. "Organització del Servei Educatiu a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera". A: *Lligall*, 4. pàg. 169-174.
- FAVIER, J. *La pratique archivistique française*. Paris: Archives nationales, 1993.
- FONTANA, J. "L'arxiu com a testimoni de vida". A: *Lligall*, 12-1997, pàg. 7-12.
- GONZÁLEZ, L.; MARTÍN, U. *Los archivos y la enseñanza de la historia*. Ayuntamiento de La Laguna, Delegación de Cultura y Patrimonio Artístico, 1995.
- GUTIÉRREZ, G.; PARRAMON, C. "Els arxius i l'activitat escolar". A: *I Jornades de Didàctica de les Ciències Naturals i Socials al Baix Llobregat*. Col. Llorenç Sans d'Estudis del Baix Llobregat. Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, pàg. 65-77.
- HERNÁNDEZ Olivera, L. "De profesores a alumnos: la perspectiva educativa de los archivos". A: *XII Jornadas de Archivos Municipales*. Consejería de Cultura de la Comunidad de Madrid y Ayuntamiento de Coslada, 1998, pàg. 143-155.
- ITURRATE, G. "Aproximació teòrica a la tipologia de l'usuari d'arxius". *Lligall*, 7-1993, pàg. 77-95.
- ITURRATE, G. et alii. *Les fonts en les Ciències Socials. Instruments per a l'estudi de les societats*. Barcelona: Ed. Graó, 1996.
- ITURRATE, G. "Planificar el servicio pedagógico del archivo". A: *ANABAD*, 2-1996, pàg. 25-45.
- LÓPEZ FACAL, R. "Aprendizaje de la cultura y cultura del aprendizaje. Reflexiones acerca de la enseñanza y el aprendizaje de la historia". A: *Didáctica de las Ciencias experimentales y sociales*, 14-1999. València: Universitat de València.
- LÓPEZ FACAL, R. "Pensar históricamente. Una reflexión crítica sobre la enseñanza de la historia". A: *Iber*, 24-2000, pàg. 46-57.
- MAYAYO et alii. "La història i els joves investigadors catalans". A: *Ponències i comunicacions de les Primeres Jornades de Joves Historiadors Catalans celebrades al Centre Cívic de les Cotxeres de Sants els dies 4, 5 i 6 d'octubre de 1984*. Ed. La Magrana. Institut Municipal d'Història de l'Ajuntament de Barcelona, 1986.
- PAGÈS, J.; SANTIESTEBAN, A. "Elements per a un ensenyament renovat de les Ciències Socials: Procediments amb fonts primàries i aprenentatge de la Història". A: *I Jornades de Didàctica de les Ciències Naturals i Socials al Baix Llobregat*. Barcelona: Col. Llorenç Sans d'Estudis del Baix Llobregat. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.
- PUIG, M.; JOFRE, L. "La gestió dels documents a la Societat de la Informació". A: *Lligall*, 15-1999, pàg. 319-327.
- TARRAUBELLA, X. "Els arxius i els seus usuaris". A: *Lligall*, 12-1997, pàg. 191-203.
- TRIBÓ, G. "Archivos, fuentes y didáctica de la Historia". A: *Historia, Antropología y Fuentes Orales*, 2001, pàg. 159-176.
- TRIBÓ, G. "Arxius i Didàctica de la Història". A: *Avenç*, 260-2001.
- TRIBÓ, G. "Ensenyar i Aprendre Història". A: *Avenç*, 261-2001, pàg. 45-52.
- TREPAT, C. *Procedimientos en historia. Un punto de vista didáctico*. Barcelona: Ed. Graó, 1995.

Arxiu obert. Una experiència didàctica de l'Arxiu Municipal de Barcelona

Joan Santacana

Departament de Didàctica de les Ciències Socials, UB.

Taller de Projectes. Museologia i Patrimoni.

Mercè Sannicolàs

Taller de Projectes. Museologia i Patrimoni, UB.

Núria Serrat

Departament de Didàctica i Organització Educativa, UB.

Taller de Projectes. Museologia i Patrimoni.

*Arxiu Municipal de Barcelona i Arxius de districte (Sant
Martí de Provençals, Gràcia i Les Corts)*

ARXIU OBERT. UNA EXPERIÈNCIA DIDÀCTICA EN ELS ARXIS MUNICIPALS DE DISTRICTE DE BARCELONA

1. L'ARXIU I L'EDUCACIÓ

Avui, els arxius, així com els museus de molts països del món, estan ampliant la seva imatge, estan donant pas a molts tipus de públics, porten a terme una gran diversitat d'iniciatives i programes i reben suports molt variats. D'arxius n'hi ha de molts tipus, però probablement els que són més útils per als usuaris són aquells que ofereixen un ventall més ampli de possibilitats; en els seus programes reflecteixen la varietat dels ciutadans ofertant activitats de tota mena que van des de la lectura i comentari públics de documents, fins a les maletes didàctiques o els *kits* dels detectius, sense oblidar els cercles d'estudis especialitzats o l'atenció a la comunitat científica en general. La tendència a obrir els arxius a tota mena de públic presenta, naturalment, tants avantatges com inconvenients: augmenta els costos i també els beneficis, encara que a la llarga el reforçament de la institució arxivística és evident.

En una societat moderna i avançada, és necessari que els ciutadans coneguin què és el que hi ha en els arxius, que també ells en puguin gaudir si així ho desitgen i, en definitiva, que participin d'una administració pública que fonamentalment vol ser, a més d'eficaç, educadora. És per aquests motius que cal vincular arxius i escoles com ja ha passat amb els museus i amb tants altres camps de la cultura.

2. DELS ARXIUS COM A DIPOSITARIS DE FONTS PRIMÀRIES

2.1 Algunes experiències

Els arxius constitueixen els instruments fonamentals per construir la història i preservar la memòria col·lectiva. Són els dipòsits de fonts irremplaçables per escriure la història i d'una incontestable utilitat social. Com a guardians de les fonts, tenen la responsabilitat de conservar els documents generats per l'administració municipal i posar-la a disposició dels ciutadans. A més, des d'un punt de vista estrictament educatiu, els arxius constitueixen el que podríem dir la "fàbrica de la Història". Per aquest motiu, molts arxius han anat desenvolupant serveis i seccions especialitzades per atendre les necessitats educatives dels ciutadans als quals serveixen. Aquest és el cas dels *Archives Nationales du Québec*, on sota el títol de "S'instruire et s'amuser" desenvolupen un seguit de programes formatius, alguns d'ells interactius, d'una gran imaginació (*Aidez-nous à identifier nos photos*, el joc *Archi-Quiz*, o bé *Ton portefeuille archivistique*).

Altres arxius d'àmbit més o menys regional, com el *The National Archives of Scotland* promou un important programa que té com a finalitat introduir l'estudi de la documentació arxivística a les escoles del país. Amb aquesta finalitat es publiquen materials de suport per al *Scottish curriculum*; aquests materials s'emmarquen dins del *Primary Resources in the Classroom*.

Hi ha també arxius, de rang nacional, com el *National Archives of Australia*, que desenvolupen programes complets amb la finalitat d'apropar l'ús de fonts primàries a l'ensenyament de les escoles del país ("*Classroom Ideas*"); editen kits dedicats als docents i completes set de lliçons de temes editats amb el format CD; d'altra banda, l'arxiu desenvolupa alguns programes on line destinats a l'educació nacional; igualment podríem dir dels *Archives Nationales du Canada*, amb temàtiques especialment pensades per a la divulgació infantil i juvenil (*Explorez la mémoire du Canada*, *Mémoire vivante*, etc.). Malgrat tot, són els *National Archives* dels Estats Units els que han desenvolupat programes educatius més complets, que inclouen fins i tot el que es coneix com el *The digital Classroom*, que són fonts primàries destinades a estudiants i educadors. Aquest programa encoratja els seus visitants a emprar els documents a les classes d'història, amb un seguit de tècniques d'anàlisi de les mencionades fonts primàries. Així, en l'apartat *Primary Sources and Activities* es proporcionen reproduccions de documents relacionats amb els objectius del currículum nacional; aquest és també l'objectiu del programa *General and National History Day Research*.

2.2. Les fonts són els tresors que custodien els arxius

Les fonts constitueixen el nervi fonamental per ensenyar la història. El que per a l'historiador és una font, per al docent pot esdevenir un material educatiu. Com tot material educatiu, les fonts no es poden emprar de la mateixa manera en tots els

moments de l'educació. Malgrat tot, no s'ha de creure que aquestes limitacions imposades per les circumstàncies pedagògiques estableixin diferències essencials entre nivells o edats; molt al contrari, des dels primers moments de l'ensenyament es poden emprar gairebé totes les fonts a excepció d'aquelles que demanen un estudi preliminar diferent, com per exemple el de les llengües mortes o el de la paleografia; de fet, un mateix material podria servir per a tots els graus de l'ensenyament, ja que les fonts històriques sempre són les mateixes. De fet el coneixement del passat sols el podem saber de dues maneres:

- la primera manera és haver-ho vist nosaltres mateixos;
- la segona manera és perquè ens ho expliqui algú, ja sigui mitjançant l'escriptura o per la tradició oral.

El coneixement doncs, procedeix de l'observació *pròpia o aliena*. I això tant val per la història contemporània com per la història més remota; malgrat tot, l'observació pròpia, quan es refereix al passat no immediat, sols pot recaure sobre *objectes o sobre coses* (vestits, gravats, monuments, etc.), mai sobre els actes (batalles, festes, situacions, etc.), ja que aquests ni es repeteixen ni són permanents. Per això, per conèixer els actes hem de recórrer a un testimoni aliè. Així doncs, la història es pot construir únicament amb dos tipus d'elements:

- el testimoni de nosaltres mateixos o les coses que nosaltres mateixos podem observar, i
- el testimoni d'altres que ens documenta dels actes que no hem pogut veure directament.

3. DE L'ESCOLA COM A POTENCIAL CONSUMIDORA DE FONTS PRIMÀRIES

En les societats contemporànies, la història té un paper molt rellevant. La història és un coneixement que acostuma a utilitzar-se com a justificació del present. De fet, l'estudi de la història és important en tant que permet la formació integral (intel·lectual, social i afectiva) d'infants i adolescents.

Des del nostre punt de vista, la història té un interès propi i autosuficient com a matèria educativa de gran potencialitat formadora, i l'arxiu pot ser un dels centres més idonis per treballar els continguts que aquesta matèria proposa.

3.1 Ensenyar empàticament la història. Les dificultats de reviure el passat

Per ensenyar història als adolescents i també als infants, els docents necessitarien poder fer reviure, en la mesura que fos possible, els fets del passat. Això sempre és molt difícil, ja que per reviure cal imaginar i la imaginació requereix imatges concretes, com més millor.

Naturalment, l'existència d'imatges ens permet imaginar i també col·locar-nos en "la pell de l'altre". Malgrat tot, sempre és discutible aquesta identificació; pensem,

per exemple, que ens volem posar en la pell d'un guerriller de la Guerra del Francès. No n'hi ha prou amb saber com anava vestit i quines armes portava, per posar-se en la seva pell. Cal imaginar una persona que no coneixia el concepte d'higiene, ni de neteja; mai a la seva vida s'havia rentat les dents ni es rentava habitualment cap part del seu cos; s'afaitava molt poques vegades, i feia una pudor pestilent. Li mancaven dents i no tenia manera de deturar les infeccions de la pell. El seu cos estava ple de nafres que li deixaven cicatrius terribles; mans i peus estaven plens de durícies, i trobava normal l'existència de polls en el seu cap; hem d'imaginar a una persona a qui matar francesos li produïa plaer, malgrat que aquests eren éssers humans com ell; una persona que portava un ganivet o daga i l'emprava sense problemes en qualsevol discussió de taverna; que estava fanatitzat per idees molt conservadores; trobava normal l'assassinat de l'adversari; creia en la fatalitat, en els esperits, era molt supersticiós, considerava a les dones com a éssers inferiors, i menjava i bevia sense cap mena de moderació. Si els nostres infants fossin capaços de comprendre tot això, encara els hauríem de dir que per a aquest home la tortura era una manera normal de tractar l'enemic; que considerava necessari tancar un home en una gàbia, passejar-lo per una població enmig de l'escarni i la befa de tothom, i que gaudia dels espectacles de les execucions públiques de persones prèviament torturades i escarnides. Tot això fa que sigui difícil posar-nos en la seva pell. Però, realment, molts dels homes alçats contra el francès eren així.

Hi ha un altre problema en aquest "posar-nos en la pell de l'altre"; ens referim al fet que el coneixement d'aquesta humanitat passada no sempre és exemplar. Es fa difícil trobar elements positius en aquest guerriller que hem descrit; no encaixa en els ideals del nostre món d'avui. I, malgrat tot, per a molts historiadors, aquesta gent van ser autèntics herois.

Cal conèixer tots aquests aspectes per poder comprendre el passat; els humans no sempre hem reaccionat igual davant dels mateixos fets. La crueltat dels monarques moltes vegades ha estat vista com una forma de fermesa; Felip II va ordenar l'assassinat en secret d'un secretari seu, Escobedo, després d'haver escoltat de boca del seu confessor que ho podia fer sense tenir remordiments de cap mena. El motiu del confessor era que ell era el rei, jutge suprem en els seus regnes; tots els tribunals feien justícia en nom d'ell; per tant, ell podia dictar sentències en secret, sense cap consulta; ell feia la llei i sols havia d'escoltar la llei de Déu, únic ésser al qual havia de rendir comptes algun dia. Per a un governant d'avui, el que va fer Felip II era un assassinat polític. El governant està per fer complir la llei i ha de ser el primer a complir-la.

Amb aquest exemple volem mostrar que cal tenir present que per poder-nos posar en la pell dels altres hem d'aprendre a raonar com ells; i això sols és possible en la mesura que coneixem molts detalls de la seva vida, que hem pogut llegir els seus mateixos documents, que hem vist les formes de vida i de treball, etc.

Per poder treballar la història empàticament calen instruments adequats. Aquests instruments poden ser de moltes maneres i formen part del que s'ha denominat "living history". No n'hi ha prou amb algunes imatges gràfiques del passat; cal tenir recreacions cinematogràfiques, cal disposar de peces de museu, de conjunts

patrimonials, i cal estar disposats a introduir tècniques teatrals en els nostres museus i equipaments culturals de tipus històric. I ens calen també històries reals extretes dels documents dels arxius.

La necessitat de fonts arxivístiques és una condició sine qua non per a aquest model d'ensenyament de la història que proposem per als adolescents de les nostres escoles. En aquest sentit necessitem històries reals, que permetin als alumnes adonar-se de com va ser la vida en el passat; aquests documents van des dels expedients de reclutes del servei militar que ens permeten adonar-nos de com els joves de la primeria del segle XIX esperaven amb angoixa el resultat d'una rifa de quintats, com s'automutilaven els dits de la mà per escapar d'una guerra colonial, fugint del terror de la guerra; com eren obligats a presentar-se a files a causa de l'empresonament dels pares o bé mitjançant la confiscació de béns familiars i de quina manera podien posar un "substitut" en el seu lloc.

Necessitem documents que ens parlin de com es podia defensar la gent de les grans epidèmies, quan desconeixien les infeccions microbianes; del terror que produïa el còlera o la malària, de les mesures que prenen ingènuament; de la fatalitat amb què eren rebudes les malalties, ja que aquesta era la voluntat de Déu, de l'acceptació del dolor i de la mort dels infants, de la l'alegria que produïa saber que l'epidèmia els havia deixats vius, malgrat tot.

Necessitem documents que ens parlin dels mercats, d'allò que es podia comprar i de les coses que no existien, ni tan sols se somniaven; dels preus de les coses, com variaven i com els salaris eren dramàticament escassos per fer front a la vida quotidiana amb dignitat.

Necessitem documents que ens mostrin clarament com la gent dels pobles petits es trobava sovint atrapada en els conflictes bèl·lics, com no sabien realment qui es barallava i sols aspiraven a sortir-ne vius, independentment de la suposada bondat de la causa que els havia conduïts al conflicte.

Necessitem documents que ens proporcionin la informació necessària per comprendre com es vivia en una fàbrica de principis de la Revolució Industrial, que ens permeti conèixer no sols el procés tècnic del teixit i el filat, sinó què passava quan es respirava durant hores el borbom del cotó, i quan les orelles quedaven eixordades pel soroll de les màquines, i com s'inflaven les cames després d'estar dret davant d'un teler tèxtil en jornades de 10 i 12 hores.

Necessitem documents que ens permetin conèixer com s'afanyaven els viatjants de manufactures per fer comandes tot anant a l'interior d'un país remot i perillós com era l'Espanya de meitat del segle XIX, i com afrontaven els riscos d'uns viatges sense hotels, sense seguretat, amb diligències i cavalleries.

Necessitem també poder llegir els diaris sencers, sense mutilacions, amb els anuncis, amb els gravats, amb el preu i amb totes les notícies, tant aquelles que avui ens semblen importants, com aquelles que en el seu moment van ser rellevants i avui no ho són.

4. UNA PROPOSTA DIDÀCTICA. ARXIU OBERT

Amb la funció de posar les fonts arxivístiques a l'abast dels educadors, els arxius municipals de districte de Barcelona han desenvolupat, amb la col·laboració del *Taller de Projectes* de la Universitat de Barcelona i l'*Institut Municipal* d'Educació de Barcelona, un projecte denominat *Arxiu Obert*.

El seu objectiu és que els alumnes de l'ensenyament reglat, especialment, de l'educació secundària obligatòria s'introdueixin en el mètode d'anàlisi de la història a través de documents arxivístics.

Atesa la importància de fer "reviure" la història a través de documents i objectes, la proposta s'articula a partir de l'estudi de documentació existent en diferents arxius municipals de districte de Barcelona i pretén que els alumnes de primària, secundària i batxillerat puguin introduir-se en el món de la història a través del treball amb fonts primàries.

4.1 Els objectius del projecte

El projecte *Arxiu Obert* es concep com un projecte que pretén articular les propostes didàctiques dels diferents arxius municipals de districte de la ciutat de Barcelona. Iniciada l'experiència a l'Arxiu Municipal del Districte de Sant Martí de Provençals, la proposta sorgia de la necessitat de poder atendre les demandes educatives que determinats sectors havien fet arribar a l'arxiu. Diferents grups de primària, secundària i batxillerat arribaven a l'arxiu amb la necessitat de conèixer aquest servei. Les necessitats, objectius i interessos de cada grup en relació amb l'arxiu eren diverses, de manera que calia una proposta didàctica prou oberta com per poder atendre a diferents grups de públic escolar.

4.1.1 Introduir els alumnes en el procés d'investigació en història

L'objectiu general del material didàctic proposat és introduir l'alumnat en el procés d'investigació en història. Tot i així, aquest objectiu s'ha materialitzat en cinc objectius específics que són:

- Comprendre que la història es construeix mitjançant fonts primàries.
- Comprendre que el procés històric està subjecte a canvis constants que només poden ser estudiats mitjançant la comparació.
- Comprendre que la recerca històrica es basa en la formulació d'hipòtesis sobre els fets.
- Adquisició i avaluació d'informació històrica a partir de les fonts documentals.
- Ser conscient que per treballar els documents del passat cal aprendre un sistema de classificació i anàlisi de tot tipus de fonts.

Aquests objectius generals formen part del procés general de recerca en història. Tot i així, atès que aquest procés ha d'introduir-se de manera progressiva en l'alumnat,

s'ha considerat necessari establir diferents nivells de complexitat de cadascun dels objectius plantejats. D'aquesta manera, un mateix objectiu pot treballar-se en diferents moments del procés educatiu.

4.2 Quins temes cal treballar? Història local i història general

Els grans fets històrics es reflecteixen de manera diferent en les localitats en funció de la distància que es trobin de l'epicentre dels fets, en funció de la grandària de la localitat i en funció de la naturalesa de l'esdeveniment. En tot cas, sempre es pot establir una relació entre un fet general i la història local; aquestes relacions poden ser directes o indirectes, positives o negatives.

Així, per exemple, una epidèmia pot reflectir-se directament, mentre que la proclamació d'una constitució pot passar desapercebuda per l'ajuntament del poble. En tots dos casos el fet és significatiu, ja que l'absència d'informació ja és una informació per a l'investigador i per a l'escola. Sempre podem preguntar: com és que no se'n van assabentar? De quina manera rebien les notícies? Per tant, la història local pot esdevenir microhistòria, és a dir, anàlisi detallada dels fets petits per ajudar-nos a comprendre els grans. És el que Guinsburg i Cipolla van fer en el cas del nord d'Itàlia o el que Pierre Vilar va fer a Catalunya.

Certament, hi ha una manera estèril de fer anàlisi local a l'escola i aquesta és la de transformar els petits fets locals en objecte de coneixement, en conceptes a memoritzar o a aprendre, sense plantejar cap altre objectiu. Nosaltres entenem que l'estudi dels arxius locals no han de tenir com a objectiu fonamental conèixer el barri, el districte o el poble. Aquest pot ser un objectiu secundari, i sobretot és un recurs metodològic. L'objectiu de treballar la història des de l'arxiu local és comprendre processos petits que ens ajudin a introduir-nos en els grans; no es tracta, per tant, d'ensenyar, per exemple, quants xicots de Gràcia o d'Horta van anar o van morir a la guerra de Cuba, sinó emprar els documents sobre les quintes del 1898 per conèixer la manera com eren tramesos els xicots a una guerra colonial; emprar la documentació de quintes per comprendre com la popularitat de la guerra no es corresponia amb l'ànim i la recança dels nois que anaven a l'escorxador, en definitiva, comprendre la problemàtica de les guerres colonials de tots els temps. I això es pot començar a veure des dels arxius locals.

La proposta didàctica *Arxiu Obert* pretén, en última instància, treballar els continguts generals de la història a partir de la documentació existent en cadascun dels arxius de districte de Barcelona. Així, per exemple, atès que part de la documentació existent a l'Arxiu Municipal de Districte de Gràcia posseeix fonts relacionades amb els bombardeigs soferts al barri durant la Guerra Civil, una de les propostes s'articula a l'entorn d'aquest succés. Així doncs, en cada arxiu es treballen uns temes concrets, sempre en funció de les possibilitats de la documentació que cada arxiu aporti.

5.3 Els materials didàctics

Per aconseguir aquests objectius i per treballar els diferents temes, s'ha elaborat una maleta didàctica en la qual s'hi troben els principals documents i materials necessaris per treballar els temes plantejats en cada arxiu municipal de districte.

La maleta està composta per:

Una reproducció mimètica dels documents d'arxiu. La maleta conté totes les reproduccions dels documents que han estat necessaris per a la resolució dels problemes o les hipòtesis plantejades en cada dossier. En definitiva, es tracta de poder "tocar" uns documents que generalment estan fora de l'abast de l'alumnat ja sigui pel seu valor, pel seu significat o per la seva antiguitat. En aquest sentit, es tracta de fomentar-los l'empatia oferint-los la possibilitat de treballar directament sobre "documents originals".

Un dossier didàctic per al professorat. Es tracta d'una guia d'orientació bàsica en la qual es plantegen les línies generals per treballar el tema proposat.

- En aquest dossier hi ha un primer apartat destinat a plantejar els objectius generals del dossier amb el seu corresponent desplegament per nivells.
- Una concreció dels continguts que es desenvolupen. Es tracta d'emmarcar els fets que es treballen en cadascun dels temes proposats, contextualitzant històricament els documents que es presenten als alumnes.
- Unes pautes concretes de treball que orienten l'activitat bàsica del professorat en el moment d'implementar la proposta a l'aula. Es tracta d'orientacions pràctiques que donen diferents possibilitats a l'hora de treballar els documents a l'aula.

Materials complementaris. En la maleta didàctica hi ha un conjunt de recursos complementaris que tenen per objectiu treballar temàtiques relacionades amb el procés d'escriptura. Així doncs, la maleta didàctica té:

- Reproduccions de segells.
- Tinter amb tinta.
- Mostres de diferents tipus de paper.
- Estris d'escriptura (ploma, estilogràfica...)

Altres materials. Amb *Altres materials* ens referim a un fitxer de classificació de base informàtica que té com a objectiu treballar el procés de classificació i anàlisi de fonts gràfiques, a partir del qual es pot fer un estudi en profunditat dels canvis i continuïtats succeïts en un districte concret (sempre que es posseeixin fonts gràfiques per treballar-les).

5. UN EXEMPLE CONCRET. ARXIU MUNICIPAL DE DISTRICTE SANT MARTÍ DE PROVENÇALS

Atès el tipus de documentació existent a l'arxiu de Sant Martí es fa evident que els períodes històrics poden ser tractats des d'aquest arxiu són els que convencionalment atribuïm a finals de l'època moderna i, sobretot, contemporània. Dins d'aquest dilatat espai de temps, les problemàtiques que es poden abordar són diverses, però atesa la naturalesa dels documents s'han seleccionat aquells que presenten més facilitat per la seva lectura i interpretació. Així doncs, documents impresos o bé elaborats amb màquina d'escriure són especialment idonis.

Pel que fa als documents a mà, és important triar aquells que han estat escrits per professionals de l'escriptura, és a dir, el de les secretaries municipals, els de l'administració pública o bé la correspondència privada que en el seu moment va gaudir d'un bon secretari. Tot això limita l'ús de l'arxiu a uns quants temes:

- Tota la temàtica derivada del control de les malalties epidèmiques és especialment idònia per a un treball escolar, perquè ultra el fet de ser completa la seva informació, molts documents eren impresos, i d'altres procedien o tenien com a emissors o bé destinataris les administracions públiques, i per tant, estaven escrits per mans expertes. D'altra banda, molts dels textos són informes impresos, estudis mèdics, etc. que presenten bona lletra.
- La temàtica que gira a l'entorn de la industrialització permet emprar documentació fotogràfica o planimètrica, d'informes d'arquitectes i d'altres especialistes, que no és especialment complicada. D'altra banda, algunes fàbriques disposaven de meticulosos comptables, que recollien, classificaven i feien resums del moviment econòmic i laboral. En aquest cas, si la documentació s'ha conservat en el seu estat original, classificada i catalogada, esdevé especialment útil.
- Les publicacions periòdiques, butlletins, diaris satírics i, en general, premsa gràfica, permet fer treballs entorn de la iconografia, que sovint es refereix a esdeveniments polítics del moment i que té fàcil traducció a una anàlisi historicopolítica.
- Les actes del consell municipal, tot i no ser documents especialment atractius, presenten l'avantatge d'oferir sèries cronològiques completes que, en molts casos, ens proporcionen marcs molt clars per comprendre els esdeveniments del segle passat. En aquest sentit, el que podríem dir la problemàtica quotidiana d'un municipi en l'albada de la història moderna és fàcil ser treballar-la des d'aquesta mena de fonts.
- Finalment, l'arxiu de Sant Martí disposa també d'un valuós fons arxivístic referit a la Guerra del Francès. Aquest patrimoni arxivístic sorprenentment ha estat poc explotat des del punt de vista historiogràfic, malgrat que presenta documents fonamentals per comprendre l'actitud dels habitants de les rodalies de Barcelona en aquells dramàtics anys. Una informació tan valuosa no és lògic que es desaprofiti, ja que permet a l'alumnat investigador comprendre molt bé com actuem les persones davant de conflictes bèl·lics

com aquell. D'altra banda, aquests documents, malgrat ser de principi del segle XIX, ens han arribat en bon estat de conservació, redactats sovint amb una lletra admirable i, a més, són bilingües, ja que estan escrits en francès i traduïts al català o al castellà. Aquest fet podria donar peu a un treball multidisciplinari.

En conclusió, el programa *Arxiu Obert* pretén ser un instrument al servei de la comunitat educativa mitjançant el qual el professorat i els alumnes poden accedir al coneixement concret de les fonts primàries sense haver de renunciar als objectius generals de la història. No es tracta, doncs, d'una dicotomia història local versus història general, sinó un camí de la història local vers la història general.

BIBLIOGRAFIA

- SANTACANA, J. (2002), "L'arxiu local com a centre de recursos per a l'escola". *Guix*, 283, Març, 34-38.
- HERNÁNDEZ, F. H.; SANTACANA, J.; SERRAT, N. (2001), *Arxiu Obert. Una proposta didàctica per als arxius municipals de districte de Barcelona*. Material inèdit.
- SERRAT, N.; SANTACANA, J.; HERNÁNDEZ, X. (2002), "Arxiu Obert. Una experiència didàctica en els arxius municipals de districte". *Barcelona a l'Escola*, 23 (gener-febrer 2002), 22-23.

L'experiència d'un Arxiu Comarcal: l'Arxiu Històric Comarcal de Solsona i el món de l'ensenyament (1995-2000)

Jordi Torner i Planell,

l'AHC de Manresa i Solsona

Director de i director de l'AHC de Solsona (1995-2000)

La comunicació analitza l'experiència de l'Arxiu Històric Comarcal de Solsona en el món de l'ensenyament durant el període 1995-2000. D'una banda, descriu les actuacions que es van portar a terme i, d'altra banda, analitza la importància de les activitats de difusió, en general, i de les centrades en el món escolar, en concret. S'estructura en quatre apartats: el primer presenta l'AHC de Solsona, el segon fa algunes reflexions sobre la política arxivística i la difusió, el tercer descriu les activitats que es van portar a terme en aquest àmbit des de l'AHC de Solsona i, finalment, en presenta les conclusions.

I. L'ARXIU HISTÒRIC COMARCAL DE SOLSONA (1995-2000)

L'Arxiu Històric Comarcal de Solsona (ACS) s'inaugura el 30 de març de 1995. La seva acció implica intervenir sobre el conjunt del patrimoni documental del Solsonès i, això, comporta un ampli ventall d'actuacions i possibilitats. En primer lloc, és l'Arxiu dels serveis territorials de la Generalitat i, en segon terme, del conjunt de l'Administració pública de la comarca. A més a més, per mitjà de diferents fórmules, pot actuar sobre els fons de les empreses, de les associacions, dels patrimonials, dels personals, etc. L'ingrés, la classificació i descripció, la conservació i la difusió formen part de les seves funcions.

L'Arxiu va tenir un creixement important en aquest període. Així, a 31 de desembre de 2000 comptava amb 775,7 metres lineals de documentació (XIII-2000) i dues tercers parts tenien el seu corresponent instrument de descripció.

En resum, l'ACS va fer una gran tasca, tant pel que fa als ingressos de documentació –per exemple, es van dipositar el 75% dels fons de l'administració local de la comarca a l'Arxiu– com pel que fa a la tasca d'elaboració d'instruments de descripció. Un dels aspectes que ens agrada destacar és la formació d'un seguit de lligams entre l'Arxiu i la societat solsonina. És un aspecte fonamental per als arxius comarcals. La difusió constitueix, també, en aquest sentit, una eina molt valuosa.

II. LA POLÍTICA ARXIVÍSTICA I LA DIFUSIÓ

Allò que hom ha anomenat *funció social i cultural dels arxius* n'és un aspecte més de la difusió. Al llarg dels anys cinquanta, a França, s'hi va crear la Xarxa de Serveis Educatius integrada als arxius departamentals. Es dediquen jornades i congressos (un bon exemple és la *Table Ronde des Archives* –1954) a analitzar activitats dels arxius adreçades al gran públic. Al nostre país, sobretot a partir de la segona meitat dels anys vuitanta, aquesta funció va adquirint, progressivament, un major relleu. El servei educatiu de l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera n'ha estat un exemple paradigmàtic¹. Podem afirmar que a finals dels anys vuitanta ja comptem amb un bon nombre d'experiències: els tallers d'història, els dossiers per a escolars, les maletes pedagògiques, l'arxibús i moltes altres experiències que formen part d'aquesta línia d'actuació².

La difusió és un dels aspectes cabdals de l'actuació d'un arxiu. La imatge, la relació amb els ciutadans, amb les administracions, les entitats, són elements bàsics que afecten tots els àmbits: ingrés de documentació, captació de recursos econòmics, etc. És per això que cal fer un esforç en l'enfocament i la planificació de les activitats de difusió per rendibilitzar-les.

Les activitats poden adreçar-se a un públic general o a un públic especialitzat. Els arxius han de tenir la capacitat de decidir i compaginar les diferents opcions.

M'agradaria assenyalar dos aspectes que cal tenir present en la política de difusió d'un arxiu. Primer, cal basar-se i potenciar, majoritàriament, les fonts documentals del mateix arxiu; segon, hem de cercar elements cohesionadors que aglutinin les diferents activitats que es porten a terme. És una manera de potenciar i rendibilitzar els resultats.

III. L'AHC DE SOLSONA I LA DIFUSIÓ

La nostra intenció no és oferir una llista³ de les activitats de l'Arxiu, sinó fer una reflexió sobre algunes de les experiències que vam portar a terme⁴.

¹. CUNÉ, Blanca; SALAT, M. Teresa; MONTAGUT, Dolors. "Organització del Servei Educatiu a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera (La Segarra)". A: *Lligall*, 1991, núm. 4, pàg. 169-174.

². ALBERCH, Ramon; BOADES, Joan. "La funció social i cultural dels arxius". A: *Revista de Catalunya*, 1989, núm. 26. [Nova etapa]. Dels mateixos autors, *La Función Cultural de los Archivos* editat per IRARGL. Centro de Patrimonio Documental de Euskadi. Bergara: 1991, 94 pàg. i BOADES I RASET, Joan. "L'estratègia de difusió dels arxius catalans: anàlisi d'actuacions i algunes propostes". A: *Lligall*, 1994, núm. 8, pàg. 157-175.

³. TORNER I PLANELL, Jordi. "La difusió i l'Arxiu Històric Comarcal de Solsona". A: *Oppidum. Revista Cultural del Solsonès*, 2001, núm. 1, pàg. 7. En aquest article, en fem un resum de les activitats més destacades

⁴. A més de les activitats portades a terme per l'Arxiu, es va col·laborar amb administracions i entitats culturals com la Fundació Francesc Ribalta, el Centre d'Estudis Lacetans (les seves primeres reunions van tenir lloc a l'Arxiu i conjuntament van impulsar la publicació de la revista *Oppidum. Revista Cultural del Solsonès*) i el grup Estudi 3 de 3 entre altres.

La tipologia dels actes de difusió és molt variada i es poden establir diferents classificacions; per exemple, Joan Boadas⁵ assenyala el següent model:

- a) publicació d'instruments de divulgació;
- b) publicacions periòdiques;
- c) cursos, jornades, conferències;
- d) exposicions i
- e) els serveis educatius.

En el nostre cas, no ens interessa referir-nos a la classe d'acte, sinó al públic al qual va adreçat. Hem establert tres grups:

1. Les activitats obertes a tots els públics, com ara les exposicions fotogràfiques, alguns tipus de conferències, etc. En aquest sentit, l'ACS va organitzar, l'any 1996, dues exposicions fotogràfiques, simultàniament, que van sobrepassar àmpliament les 1.300 visites. Els visitants omplien uns qüestionaris en els quals se'ls preguntava diferents aspectes sobre aquesta activitat i d'altres de futures, fet que ens permetia avaluar i introduir nous elements crítics en la nostra planificació.
2. Les activitats adreçades a un sector de la societat però obertes al conjunt, entre les quals destacariem la *Jornada d'Estudi de la Cultura Escrita* que l'Arxiu va organitzar el 21 d'octubre de 2000 al Santuari del Miracle. Hi van intervenir els senyors Anscari M. Mundó i Josep Batlle. Totes les places van quedar cobertes i, per al taller pràctic, vam haver d'habilitar places com a oients.
3. Les actuacions realitzades per a un col·lectiu concret. I el món de l'ensenyament és, ben segur, el grup que més experiències ens ha aportat. L'Arxiu no disposava d'un servei educatiu pròpiament establert. Les tasques eren assumides pel director i la secretària, la senyora R. M. Vila que compagina en la seva formació la vessant arxivística i de magisteri.

Les activitats que vam portar a terme adreçades al món escolar⁶, bàsicament, van ser:

- Les visites escolars a l'Arxiu.
- Les visites escolars a activitats de l'Arxiu, com ara exposicions o altra mena d'actes.
- Els treballs de recerca a l'Arxiu.
- Els treballs a classe amb reproduccions de documents de l'Arxiu.

Les visites escolars a l'Arxiu. Des de l'Arxiu es van enviar cartes a tots els col·legis i instituts de la comarca. També es van mantenir contactes i vam realitzar reunions en diferents centres d'ensenyament i al Centre de Recursos Pedagògics del Solsonès.

⁵. BOADAS I RASET, Joan. op. cit., pàg. 158-170.

⁶. La premsa se'n va fer ressò en diferents ocasions. Per exemple, a *Regió 7* -21 d'octubre de 1997- i a *La Mañana* -22 d'octubre de 1997-).

Les visites⁷ es preparaven, amb coordinació, amb els professors responsables del grup que ens havia de visitar: l'edat, el programa escolar, etc. eren elements que es tenien presents. Les visites podien variar molt:

- Recorregut per les instal·lacions de l'Arxiu, explicació de les seves funcions i mostra de diferents tipologies documentals.
- La visita amb un dossier per als alumnes preparat per l'Arxiu.
- Visita que els alumnes feien amb un qüestionari preparat pel centre escolar, normalment amb l'assessorament de l'Arxiu.

El dossier estava format per un aplec de materials que podien anar variant segons els interessos del grup. Hi havia una part introductòria referida a un seguit de conceptes generals que tractaven aspectes bàsics –concepte de document, d'arxiu, funcions, etc.–, que s'explicaven d'una manera didàctica i amb exemples. A continuació, es presentaven diferents documents fotocopiats amb una petita explicació; que variaven segons els interessos del grup. També es van fer visites a escolars de 10 i 12 anys; en aquests casos, el dossier era més senzill i s'hi incloïa un petit joc amb una làmina de còmics que els escolars havien d'emplenar o altres variants.

Les visites escolars a activitats de l'Arxiu. Aquestes es portaven a terme aprofitant activitats que fèiem; l'enfocament que se'ls donava es discutia amb els professors. Un exemple va ser l'exposició *Com feien la lletra* –produïda per diferents arxius de les comarques de Girona–, que l'ACS va enriquir amb tres nous plafons de personatges solsonins.

Els treballs de recerca a l'Arxiu. En ocasions, s'elegien els temes coordinadament amb els professors; altres vegades, no s'establí aquest treball en equip. En el primer cas, s'estudiava el tipus de documentació, els llibres o les publicacions que els alumnes haurien d'utilitzar. I en funció d'aquestes i del programa d'ensenyament s'establí els temes que més endavant triarien els alumnes.

Els treballs a classe amb reproduccions de documents. Només ho vam portar a terme en dues ocasions. Era sobre temes concrets; els professors i l'Arxiu elegien documents significatius, de fàcil lectura, amb elements referents a Solsona o a la comarca i que els alumnes poguessin identificar. Es completava amb una visita a l'Arxiu.

Una experiència molt interessant, que s'adreça, també, a un col·lectiu concret i que utilitzar fonts d'arxius, és la que vam portar a terme al Club de Jubilats Sant Jordi de Solsona. Vam fer una xerrada sobre un tema que havien viscut molts dels presents; vam aportar-hi reproduccions de documents i de premsa de l'època; una experiència gratificant personalment i professional. L'Arxiu, amb aquesta i altres actuacions, va aglutinar un conjunt de persones que van aportar documentació i van col·laborar en gestions i tasques ben concretes, com ara la classificació del conjunt fotogràfic del fons municipal de la ciutat de Solsona.

⁷. Als pocs mesos de funcionar l'Arxiu, el 5 de desembre de 1995, ja va tenir lloc la visita del Col·legi Públic Setells i vam elaborar un primer model de dossier.

El conjunt de les activitats d'un arxiu és molt variat. En el mateix àmbit de la difusió, es duen a terme exposicions, xerrades, maletes pedagògiques, etc.; tot això ens porta a la necessitat d'establir elements cohesionadors. En el nostre cas, hi tenia un paper important la revista *Arxiu Comarcal del Solsonès*. Es publicava anualment, tenia 20 pàgines i, al tercer número, ja havia assolit un tiratge de 1.000 exemplars i comptava amb la col·laboració de l'Administració local i dues entitats bancàries. Actualment, per circumstàncies que no paga la pena explicar, ja no es publica. I, d'aquesta manera, l'Arxiu ha perdut una de les seves principals vies de comunicació amb el conjunt de la societat solsonina. La revista s'estructurava en dos grans àmbits: un, que recollia les activitats de l'Arxiu, notícies bibliogràfiques o articles breus relacionats amb la institució i, un altre àmbit, format per les col·laboracions externes, entre les quals destaquen articles d'Anscari M. Mundó i Ramon Planes, entre d'altres.

IV. CONCLUSIONS

De les diferents idees que han anat sorgint al llarg de la comunicació, voldria destacar-ne, especialment, tres:

Primera: la didàctica a través de les fonts d'arxius és una eina de primer ordre en la política global d'un arxiu i influeix en tots els àmbits.

Segona: les experiències didàctiques que s'han portat a terme s'han concentrat, majoritàriament, en el món de l'ensenyament⁸, però també són extensives a altres col·lectius, com ara el de la gent gran.

Tercera: l'actuació de l'AHC de Solsona, en aquest àmbit en concret, i en la difusió, en general, va adquirir una gran importància, potenciada pel fet de ser un arxiu de nova creació i trobar-se en una comarca poc poblada. Aquests dos elements que podien actuar negativament, l'Arxiu va saber-los transformar en clau positiva.

⁸. És interessant seguir les experiències que ens presenten a "Plecs d'Història local. Núm. 94" a *L'Avenç*, juliol-agost 2001, núm. 260.

Práctica de Ciencias Históricas “Política del Emperador Carlos V”

Manuel Vaquerizo Gil,
Archivo Histórico Provincial de Cantabria.

Esta comunicación refleja el contenido de una práctica realizada hace años en la asignatura Geografía e Historia de España que se impartía en el curso tercero del extinguido Bachillerato Unificado Polivalente (B.U.P.) y que, como Profesor Agregado de Instituto Nacional de Bachillerato desarrollé en el Instituto “Santa Clara” de Santander.

A pesar del paso de los años creo que tiene valor y la posibilidad de adaptarse a niveles educativos actuales, tanto similares como superiores, según el nivel de conocimiento de los alumnos.

Quisiera hacer, como principio de la exposición, la siguiente consideración. El instituto tenía un laboratorio para prácticas de Física y Química, adecuadas a los niveles educativos correspondientes de los alumnos; allí había, y se compraba con los presupuestos anuales productos físicos y químicos, probetas, pipetas, aparatos medidores, termómetros, pilas, instalaciones eléctricas, una colección de minerales, etc., en suma todos los utensilios necesarios para producir algunas reacciones físicas y químicas, de modo que los alumnos pudieran comprobar por sus propios medios y experiencias que todo aquello que sobre el particular les indicaban los libros de texto y el profesor les comentaba y explicaba no era pura teoría, sino que tenía una base real. De hecho en algunas materias como ésta, que estaban palpables en su vida diaria, casi no hacía falta: el cable incandescente de una bombilla, la transmisión o el corte de la electricidad mediante la utilización de un interruptor, la fabricación del frío en un frigorífico, la aparición de hongos sobre superficies humedecidas o el crecimiento de los brotes aparecidos al cabo de varios días en los garbanzos humedecidos por un algodón sobrepuesto, son experiencias que, de manera sencilla, todos hemos experimentado en nuestra vida diaria, en la casa, en la calle, en el colegio.

Mi pregunta fue y es: ¿porqué no hay en un instituto de enseñanzas medias un laboratorio de Historia, donde los alumnos puedan conocer la materia prima de esta ciencia, básicamente los documentos escritos, y en el ámbito de sus conocimientos y según vayan progresando en ellos hacer pequeñas prácticas, comprobar la realidad de la existencia de clases sociales, de personas, de hechos, de cargos, de impuestos, de pleitos, de prácticas de gobierno, de comunicación de noticias y cualquier otro aspecto que pueda mencionarse, de modo que palpen que lo que cuenta

los libros de Historia también es real, tiene una materialidad, existe detrás de ellos una materia prima que puede tocarse? Si ven y tocan una pila cargada de energía en el laboratorio de Física y Química, que sí existía, ¿por qué no poder ver y tocar el documento escrito cargado de Historia? Si a una bombilla de cristal blanco se le superponen papeles transparentes de color, la luz cambia y el alumno comprueba en el laboratorio la teoría de los colores. Si se explica al alumno que el contenido y la información que le proporciona un documento puede no ser la verdad absoluta, y se le enseña a proyectar sobre ese documento el contenido y la información de otros de distintas procedencias y de diversas naturalezas, puede hacer prácticas que le permitan, a su nivel de conocimientos, conocer e interpretar el devenir histórico.

Me fue fácil captar que algunos alumnos se preguntaban en qué se basaba el historiador y de dónde obtenía todos aquellos datos e interpretaciones. Entendían, incluso aunque tuvieran sus dudas, las interpretaciones de las épocas prehistóricas basadas en utensilios de piedra de sílex, en lascas, en los restos óseos humanos o animales hallados en excavaciones, de los cuales, además, había algunas muestras en el instituto procedentes de excavaciones y colecciones antiguas, o en el Museo de Prehistoria que, sistemáticamente, habían visitado todos los años de su pasada E.G.B. Pero ¿de dónde salían aquellas páginas y más páginas sobre la Historia de los siglos medios y modernos sobre lo cual en el instituto solo había libros escritos hacía veinte o treinta años?

Me propuse una práctica de tipo histórico distinta de los habituales comentarios de texto y refundiciones bibliográficas, que les pusiera en contacto con la realidad que estaban buscando.

Es lógico que no puedan realizarse en un curso prácticas de toda una asignatura, pero sí de aquellas partes que, con arreglo al desarrollo del programa, se considere más oportuno y cuyo desarrollo pueda marcar pautas y ser modelo para otras en cursos sucesivos. Aprovechar efemérides, sucesos contemporáneos, preocupaciones actuales, interés mayor por ciertas partes de la asignatura, etc. puede ser un buen motivo de elección del asunto de la práctica.

Una práctica didáctica que relacione la enseñanza con los archivos puede partir tanto de los profesionales de la enseñanza como de los profesionales de los archivos. La función del archivero que podemos sintetizar en la gestión de los documentos, su conservación y tratamiento, no tendría sentido si no se completara con la difusión de la información que los documentos contienen. Y una de las manifestaciones de esta difusión es, sin duda alguna, la posibilidad de realizar prácticas como las que estas Jornadas pretenden analizar. Las características, quizás, puedan ser distintas, que si la iniciativa parte del profesional de la enseñanza, pero precisamente una coordinación entre ambos profesionales, que aúne intereses, fines y objetivos, puede permitir un resultado satisfactorio para ambos.

En el Archivo Histórico Provincial de Cantabria se habían realizado algunas programadas por mí mismo, a iniciativa, por tanto, del profesional de archivo. La que me permití configurar, realicé y aquí expongo a continuación, lo fue a mi misma iniciativa, pero como profesional de la enseñanza y pretendí que consistiera en un primer contacto real y material de los alumnos con los documentos.

Analicé:

1. Que posibilidades había de desarrollar una clase concreta a partir de documentos, no a base del libro de texto, pero siempre considerando que ellos tenían el libro, elaborado a base de los documentos que yo podría mostrarles.
2. Que esto me permitiría a mí mismo ver las posibilidades educativas y didácticas de los documentos, y cuando hablo de los documentos me refiero lógicamente también a los archivos, en este caso en su doble acepción de conjuntos de documentos e instituciones donde se conservan.
3. Que la actividad no fuera un simple comentario de texto, que tiene otra metodología, sino que los alumnos pudieran, simplemente, a nivel de sus conocimientos, identificar con facilidad en los documentos ciertos hechos históricos, procesos, ideas personales, etc., mencionados en el libro de texto, tal como eran narrados y contados por sus propios protagonistas.

Tanto en la asignatura de Geografía e Historia de España, mencionada al principio, como dentro de los conocimientos de Ciencias Sociales, según los planes de estudio actuales, y desarrollada en este caso por cada centro de enseñanza en función de sus propios planes y programaciones, se desarrollaba y se desarrolla un capítulo dedicado, bajo distintas denominaciones al estudio del Imperio Español en Europa.

La descripción de unos fondos documentales del Archivo Municipal de Santander, que en aquellos momentos estaba realizando, me permitió configurar la práctica que paso a exponer a continuación.

Se conservan en dicho archivo, en originales o copias, diversas reales cédulas del Emperador Carlos, encabezados, expedidos y firmados bien por el propio Rey, bien por la Reina Isabel, su esposa, el Príncipe Felipe, futuro Felipe II, o la Princesa María, la hija del Emperador, como Gobernadores de los reinos durante sus ausencias.

Estos documentos nos permiten acceder al relato de algunos de los aspectos más importantes del reinado a los que, de diversas maneras, se hacía mención en el libro de texto. Las guerras y paces Francia, las estancias del Emperador en los reinos peninsulares y sus viajes y estancias en Europa, con sus correspondientes regresos a la península, los ataques turcos a Hungría y Viena y a las costas españolas, sus entrevistas con el Rey de Francia y con el Papa, su idea de unión de los cristianos contra los infieles y defensa de la fe contra el protestantismo podían seguirse a través de la información proporcionada por una veintena de sencillos documentos, reales cédulas, dirigidos por el Emperador, la Reina o los Príncipes a las villas de Santander y Laredo y al Corregidor de las Cuatro Villas de la Costa de la Mar. Hay lagunas de hechos, sobre los cuales no se conservan documentos en estos archivos; pero los hechos mencionados son significativos.

OBJETIVO.

El objetivo final de la práctica podría sintetizarlo en los siguientes aspectos:

1. Que el alumno pudiera conocer los hechos históricos directamente a través de

su mención y relato en documentos originales, fuentes primarias para el conocimiento de la Historia.

2. Que el alumno pudiera ver como refleja e interpreta tales hechos el historiador en los libros, al menos en el libro o libros que se le había aconsejado como "libro de texto" para el curso.
3. El nivel de conocimientos del alumno marcará el nivel informativo de los documentos que deben seleccionarse y la profundidad de la práctica. Un nivel inferior puede quedar reducido a la identificación de los hechos, otro nivel algo superior puede ser la ordenación cronológica de los hechos que se mencionan, otro nivel algo superior de qué manera se narra el mismo hecho en dos documentos, se puede aumentar la profundidad recurriendo a relacionar hechos, comentarios de los textos, interpretaciones bibliográficas de los mismo hechos, etc.
4. Que el alumno pudiera comprender que el libro de texto del área de las ciencias históricas, es un producto resultado de muchas horas de elaboración, análisis, interpretación y síntesis, basados en el estudio de los documentos escritos que son vestigios de las actividades de todo tipo que el hombre desarrolla a lo largo de su vida, familiares, profesionales, comerciales, de relaciones, culturales, etc., entendiendo el concepto hombre tanto individual como colectivamente, es decir, como grupo organizado que desarrolla una civilización y cultura en las que se establecen pautas de convivencia necesarias para la vida en comunidad y en las que hay una organización administrativa, política, religiosa, comercial, industrial, etc. No voy a extenderme en ello, porque sobrepasaría los límites e intenciones de la comunicación y las jornadas.

MEDIOS

Los medios utilizados para el nivel indicado fueron exclusivamente los documentos proporcionados a través de fotocopias, acompañados de las correspondientes transcripciones, con exposiciones y aclaraciones verbales, y el libro de texto del curso.

METODOLOGÍA

La realización de la práctica requiere una metodología que es necesario conocer y que se puede sintetizar en:

1. Selección por el profesor de un tema para realizar la práctica, siendo imprescindible fijar bien sus límites, es decir, delimitar bien el corte cronológico, geográfico, etc.
2. Consulta por el profesor de la bibliografía especializada sobre el tema elegido, en la que se citen fuente documentales utilizadas para el desarrollo de la obra bibliográfica que consulte, que deben existir en la biblioteca del centro.

3. Consulta por el profesor de instrumentos de descripción documental, bien por el sistema tradicional de impresos, o por los cada vez más abundantes difundidos a través de las nuevas tecnologías, (día a día son más frecuente las ediciones de documentos en CD, inclusión en páginas web, etc.), que también deberían existir en la biblioteca del centro y que permitan hacer una primera selección documental.
4. Contacto inmediato con los profesionales del Archivo, buscando una colaboración que, una vez manifestado el proyecto, permita:
 - a) Consulta de nuevos instrumentos de descripción documental no impresos existentes en el Archivo.
 - b) Adaptación, matización y orientación del proyecto en función de las fuentes documentales existentes.
 - c) Localización de los documentos.
 - d) Examen visual directo de los mismos documentos.
 - e) Lectura de los documentos que permita ver que el contenido y los datos extraíbles se adaptan a la práctica proyectada.
 - f) Selección final de los documentos necesarios. Aunque el interés básico de la selección sea el contenido, no solo hemos de centrar la atención en éste, sino en aquellos otros aspectos que consideremos pueden despertar un interés colateral y puedan servir de motivación; pensemos que puede ser, quizás, la primera vez y la única, que ciertas personas van a tener un contacto directo con un vestigio del pasado de tal naturaleza, aunque sea en reproducción, de modo que entre dos documentos cuyo contenido sea válido a los fines propuestos, lógicamente elegir aquellos que presenten atractivo añadido por la letra, firmas, existencias de sellos de validación, otros factores.
 - g) Reproducción de los documentos.
5. Queda finalmente un aspecto fundamental: el alumno debe tener capacidad para leer el documento, lo que no podrá hacer muchas veces ofreciéndole el documento con sus graffas originales, como luego veremos; por la época de los documentos de la práctica que presento, están todos en letra que ninguno podría leer. El profesor debe, pues, acompañar la reproducción del documento con una transcripción del mismo, que el alumno pueda leer y sobre la que trabajará.

La experiencia, hasta aquí, tendría su razón de ser, pero no debe quedarse aquí, sino que debe completarse a lo largo del curso de la siguiente manera:

Los centros de enseñanza programan visitas culturales a realizar a lo largo del curso. Los alumnos suelen visitar todo tipo de museos, de casas-museos, acuarios, monumentos, realizar paseos de tipo urbanístico, etc., acompañados por los profesores que los explican y comentan.

Mi pregunta, puesto que estamos en Cataluña, es: ¿Programan los centros educativos, por ejemplo los institutos de enseñanzas medias, o su equivalente actual, visitas de alumnos a centros archivísticos, de los que, por lo menos en Barcelona,

hay dos que pueden considerarse emblemáticos, el Archivo Nacional de Cataluña y el Archivo General de la Corona de Aragón?

Respondo desde mi experiencia del Archivo Histórico Provincial de Cantabria: No. Las visitas iban dedicadas a los museos. En este Archivo preparé una actividad con texto grabado en cinta magnetofónica y diapositivas, hablo de mediados de los años setenta, con los medios de que pude disponer entonces, que es algo así como la prehistoria de los medios actuales, aprovechando un crédito inesperado para actividades culturales. La actividad había que hacerla en la sala de investigación, suprimiendo este servicio por falta de dependencias, y consistía en visita al archivo, la exposición audiovisual y una exposición puntual de documentos. Se realizó durante dos o tres años, con harta incomodidad, para algunos centros, públicos o privados, de enseñanza media. En la actualidad sólo se realiza alguna actividad de este tipo, con carácter anual y con otra orientación, para alumnos de la Facultad de Filosofía y Letras, del área de Ciencias y Técnicas Historiográficas, de común acuerdo con el profesor del área. La causa es la falta de espacio y de personal. Está en proyecto de ejecución el acondicionamiento y rehabilitación de un edificio, que puede ser realidad en el próximo 2005. En él hay proyectado un local específico para poder desarrollar actividades de tipo educativo.

Una visita programada a los archivos sería muy importante, por distintos motivos; menciono, prácticamente sin comentario, dos: verán que no solamente hay un documento o unos pocos documentos, sino que hay millones de documentos, originales, no fotocopias como sobre las que han trabajado, controlados, ordenados, guardados, con los que poder trabajar, es decir, que hay una impresionante cantidad de materia prima con la que poder hacer Historia, hacer avanzar la ciencia histórica, por un lado, y por otro introduciría al alumno y le pondría en contacto con otro aspecto que en el futuro habrá de desarrollarse cada vez más, y profesionalmente puede abrirles expectativas que ojalá se hagan realidad, me estoy refiriendo al Patrimonio Documental, probablemente la parte mas frágil de todo el Patrimonio Cultural. Nuevamente, la colaboración entre mundo de la enseñanza y mundo del archivo es fundamental en estos dos aspectos. No quiero extenderme en estos temas, que quedan fuera de la intención de la comunicación, pero creo que su mención era necesaria dentro del contexto de la misma.

Y paso a mostrar los documentos seleccionados que pueden configurar esta práctica.

DOCUMENTACIÓN Y BIBLIOGRAFÍA CONSULTADAS

a) Documentación.

Todos los documentos se encuentran en:

Archivo Municipal de Santander

Legajo A 2, doc. núm. 28 bis

Legajo A 3, docs. núms. 1 y 45

Legajo A 6, docs. núms. 46, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77 y 78.

Legajo B izdo. 191 bis, doc. núm. 15.

b) Bibliografía.

Todos los documentos han sido publicados y transcritos en:

VAQUERIZO GIL, Manuel y PÉREZ BUSTAMANTE, Rogelio (1977). *Colección Diplomática del Archivo Municipal de Santander. Documentos Reales (XIII-XVI)*. Santander: Ayuntamiento de Santander.

VAQUERIZO GIL, Manuel y PÉREZ BUSTAMANTE, Rogelio (1982). *Colección Diplomática del Archivo Municipal de Santander. Documentos Reales (1525-1599)*. Santander: Ayuntamiento de Santander.

Libros de texto consultados:

GARCÍA SEBASTÁN, M. et al. (2001). *Tiempo 2. Ciencias Sociales. Geografía e Historia. Educación Secundaria. Primer Ciclo. Segundo Curso. Opción B*. Barcelona: Vicens Vives.

VALDEÓN, Julio et. al. (1977). *Geografía e Historia de España y de los Países Hispánicos*, 3º. Salamanca: Anaya.

Primera guerra con Francia.

Defensa de costas.

1521, octubre, 7. Burgos

Carlos I da licencia al corregidor de las Cuatro Villas de la Costa de la Mar para que prepare embarcaciones de sus puertos para llevar bastimentos a Fuenterrabía y San Sebastián y hacer vigilancia de costas.

“... Por la presente doy liçençia e facultad a vos el corregidor... para que podays afletar a nuestro sueldo todas las naos e zabras e pynaças de los puertos desas dichas villas que fueren neçesarias para llevar bastimentos de las dichas villas a las de Fuenterravia e San Sebastián e asegurar la costa dellas...”

Segunda guerra con Francia.

Guerra económica.

1529, febrero, 13. Toledo

Carlos I ordena a las Cuatro Villas de la Costa de la Mar que no hagan acuerdo de navegación ni contratación con los vecinos de Bayona y Tierra de Labord, en Francia, por estar en guerra.

“... Ya sabeys las capitulaciones que me enbiastes que aveys fecho a causa de la guerra sobre la navegacion e contratacion con los de Vayona e Tierra de Lavorte e sus adherentes que es en Francia... pero segund el estado en que estan las cosas de la guerra e por otras causas no cumple a mi serbiçio que se haga. Por ende yo bos mando que no vseys de la dicha contratacion publica ni secretamente antes entiendan de vosotros buenamente como de nosotros servidores e tan leales, la poca neçesidad que teneys de sus conçierto, que quando conbeniere otra cosa yo lo escrebire”

1720

[illegible]

**Defensa contra ataques franceses.
1529, (¿), abril, 30. Toledo**

La Reina Isabel comunica a la villa de Santander se prepare para la guerra contra Francia y esté prevenida, ante los alardes de fuerza que realiza el Rey de Francia.

“... Por cartas del Emperador mi señor y por otras vuestras he sido avisada como el Rey de Francia haze aparejos y demostraciones de entrar en estos reinos, y como para fauoreçer la fama dello viene en persona açercandose a estas partes...”